

SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN JULKAISUJA
A-SARJA N:o 69

ERIK CASTRÉN

SIVIILIVÄESTÖN OIKEUSSUOJA
MAA- JA ILMASODASSA

AKATEEMINEN KIRJAKAUPPA
JAKAJA

SUOMALAISEN
LAKIMIESYHDISTYKSEN
JULKAISUJA
A-SARJA
N:o 69

SUOMALAISEN LAKIMIES-
YHDISTYKSEN JULKAISUJA

A-SARJA

N:o 69

ERIK CASTRÉN

SIVIILIVÄESTÖN OIKEUSSUOJA
MAA- JA ILMASODASSA

JAKAJA AKATEEMINEN KIRJAKAUPPA

SIVIILIVÄESTÖN OIKEUSSUOJA MAA- JA ILMASODASSA

KIRJOITTANUT

ERIK CASTRÉN

HELSINGIN YLIOPISTON PROFESSORI

SUOMALAINEN LAKIMIESYHDISTYS

Vammala 1964
Vammalan Kirjapaino Oy.
ISBN 978-951-855-831-9 (PDF)

ALKUSANAT

Siviiliväestön oikeussuojaa sodassa on kyllä käsitelty varsin usein aikaisemminkin, mutta yleensä vain lyhyesti kansainvälisen oikeuden tai kansainvälisen sota-oikeuden yleisesityksissä tai monografioissa eräitä tähän oikeussuojaan liittyviä kysymyksiä. Varsinkin toisen maailmansodan ajoista saakka on sanottu ongelma tullut erityisen polttavaksi sodankäynnissä tapahtuneen kehityksen johdosta. Mainitun sodan jälkeen ei tästä kysymyksestä ole ilmestynyt mitään laajahkoa kokonaisesitystä. Nyt suoritettu tutkimus ei liioin käsittele asian kaikkia puolia, mutta siinä on pyritty valaisemaan ongelman tärkeintä osaa eli siviiliväestön asemaa maa- ja ilmasodassa, jossa sitä uhkaavat suurimmat vaarat. Teoksen johdantoluvussa selostetaan tarkemmin kysymyksen tärkeyttä ja sen käsittelytapaa. Olen yrittänyt perehtyä mahdollisuuksien mukaan kaikkeen tärkeämpään lähdeaineistoon. Laatiesani kymmenisen vuotta sitten *The Present Law of the War and Neutrality* -nimisen sota-oikeuden kokonaisesityksen kävin läpi siihen mennessä ilmestyneen sota-oikeudellisen kirjallisuuden, jota olen voinut käyttää hyväkseni myös nyt kysymyksessä olevassa uudessa teoksessani. Tämän takia ei lähdeluettelossa eikä alaviitteissäkään esiinny eräitä poikkeuksia lukuun ottamatta muuta kuin uudempaa kirjallisuutta.

Mieluisa velvollisuuteni on esittää kunnioittava kiitokseni Helsingin Yliopiston edesmenneelle kanslerille, professori *Edvin Linkomiehelle*, joka aikoinaan myönsi minulle ns. akatemia-apurahan tämän tutkimuksen laatimista varten, ja *Suomalaiselle Lakimiesyhdistykselle*, joka on hyväntahtoisesti ottanut teoksen julkaisusarjaansa. Samoin pyydän saada kohdistaa kiitollisuuteni kenraaliluutnantti *Uolevi Poppiukselle*, *K. O. E. Vaalalle* ja *Harald Öhquistille*, everstiluutnantti *Gunnar Öhmanille*, filosofiantohtori *Reino Tuokolle* ja Punaisen Ristin Kansainvälisen toimikunnan oikeudelliselle asiantuntijalle *R.-J. Wilhelmille*, jotka kaikki ovat antaneet minulle arvokkaita tietoja ja neuvoja eräistä

tutkimukseen liittyvistä kysymyksistä. Sanomatta lienee kuitenkin selvää, että yksin olen vastuussa teoksessani esitetyistä käsityksistä. Lopuksi kiitän myös assistenttiani, oikeustieteen lisensiaatti *Mikael Hidéniä*, joka on laatinut teoksen asiahakemiston.

Helsingissä huhtikuulla 1964.

T e k i j ä.

SISÄLLYSLUETTELO

<i>Alkusanat</i>	VII
<i>Sisällysluettelo</i>	IX
<i>Lähdeluettelo</i>	XII
<i>Lyhennykset</i>	XVIII

A JOHDANTO	1
I Aiheen rajoitus ja käsittelytapa	1
1. Sodan estäminen ja sen aiheuttamien onnettomuuksien lievittäminen	1
2. Siviiliväestön eri ryhmät ja eri alueilla noudatettavat säännöt	2
3. Henkilön ja omaisuuden suoja	3
4. Käsittelytapa	4
II Suojelun tarpeellisuus ja tärkeys	4
1. Aseellinen toiminta mahdollista kielloista huolimatta	4
2. Yhdistyneiden Kansakuntien pakkotoimenpiteet ja hyökkääjän syrjintä	6
3. Nykyaikaisen sodan luonne	10
4. Siviiliväestön ja sen omaisuuden suojelun tärkeys	13
5. Nykyisten sodankäyntisääntöjen puutteellisuus	14
III Onko sodankäynnin säännöstäminen mahdollista?	16
1. Voidaanko tehdä eroa siviili- ja sotilashenkilöiden välillä?	16
2. Nykyaikaisten aseiden vaikutus	21
3. Suuret ja pienet sodat ym. aseelliset selkkaukset	22
4. Täydellinen tai rajoitettu suoja	23
IV. Historiallinen katsaus	24
1. Aika Napoleonin sotien päättymiseen eli v:een 1815 saakka	24
2. Wienin rauhankongressista ensimmäiseen maailmansotaan vv. 1815—1914	26
3. Ensimmäinen maailmansota	28
4. Maailmansotien välikausi vv. 1919—1939	29
5. Toinen maailmansota	31
6. Toisen maailmansodan jälkeinen aika	33
7. Punaisen Ristin ym. järjestöjen ja yhdistysten toiminta	36
8. Tieteisoppi	38

B YLEISIÄ KYSYMYKSIÄ	41
I Sodankäyntiä koskevat periaatteet	41
1. Mannermainen ja englantilais-amerikkalainen käsitys	41
2. Kielletyt vihollisuusmuodot	44
a) Yleistä	44
b) Tarpeettomien kärsimysten ja vahinkojen välttäminen	47
c) Petolliset keinot	49
d) Yleisen mielipiteen ja humanisuuden vaatimukset	50
3. Yleisten ihmisoikeuksien merkitys	50
II Sodankävijät ja vihollisuudet	52
1. Lailliset ja laittomat sodankävijät	52
a) Yleistä	52
b) Kansannousu	55
c) Partisaanit ja vastarintaliikkeet	56
2. Vihollisominaisuus	60
3. Teot, joita siviiliväestö ei saa suorittaa	62
III Oikeudenvastaisuuden poistavat perusteet	67
1. Hätävarjelu	68
2. Sotilaallinen välttämättömyys	68
3. Pakkotila	72
4. Repressaaliat	73
5. Esimiehen käsky	76
C VIHOLLISUUSMUOTOJA JA SIVILIVÄESTÖN SUOJELUA KOSKE- VAT YLEISET SÄÄNNÖT	80
1. Yleistä	80
2. Myrkyn käyttö	83
3. Terveydelle vahingolliset kaasut	84
4. Bakteriologinen sodankäynti	88
5. Ydinvoiman käyttö	90
6. Sotilaalliset ohjukset ja tekokuut	101
7. Eräät muut vihollisuusmuodot	103
D MAASOTANÄYTTÄMÖLLÄ OLEVA SIVILIVÄESTÖ	108
I Sotaa käyvän valtion omalla alueella olevat	108
1. Yleistä	108
2. Karkotus, kotiutus ja siirto muualle	113
3. Eristäminen ja muut varmuustoimenpiteet	115
II Miehitysalue	117
1. Yleistä	117
2. Henkilön suoja	121
3. Omaisuuden suoja	126

III Taistelualue	129
1. Rintama-alueella olevat	129
a) Henkilön ja omaisuuden suoja	129
b) Eristetyiksi joutuneet	131
2. Rannikkoalue	133
3. Sisämaassa tapahtuvat ilmapommitukset	134
a) Yleistä	134
b) Pommituksen tarkoitus	140
c) Sotilaallinen kohde	145
d) Pommitustapa	151
e) Aluepommitukset	159
IV Suojelemiskeinot	162
1. Yleistä	162
2. Avoimet kaupungit ja turva-alueet	163
3. Suojatut rakennukset ym. esineet	172
4. Tiettyjen siviiliväestön ryhmien erityissuojelu	180
5. Sodankäyntisääntöjen noudattamisen valvonta ja tehostus	182
6. Sodankäyntisääntöjen rikkomisesta aiheutuvat seuraamukset	187
V Isännättömät maa-alueet	190
Asiahakemisto	192

LÄHDELUETTELO

Tähän ei ole otettu julkaisuja, joihin viitataan vain kerran, vaan niitä koskevat tiedot saadaan asianomaisista alaviitteistä. Sulkeissa olevat sanat tarkoittavat yleensä lyhennysmerkintää, johon viitataan, milloin samalta tekijältä on useampia julkaisuja joko lähdeluettelossa tai siinä ja alaviitteissä. Viittauksissa käytetään myös tarpeen vaatiessa aikakauslehtiartikkelien osalta aikakauskirjan täydellistä tai lyhennettyä nimeä ja julkaisuvuoden tai vuosikerran numeroa. Milloin samalta tekijältä on vain yksi julkaisu, käytetään viittauksissa hänen sukunimeään ja tarvittaessa etunimen alkukirjainta.

Akademie der Wissenschaften der UdSSR Rechtsinstitut: Völkerrecht. Lehrbuch. Berlin 1960. (AWUR Völkerrecht)

Arkadiev, N.: Les armes nucléaires et le droit international. Temps nouveaux s. 11 s. Moscou 1957.

Association internationale pour la protection des populations civiles et des monuments historiques en temps de guerre ou de conflits armés («Lieux de Genève»):

La guerre moderne et la protection des civils. Genève 1943. (Guerre moderne)

Balladore Pallieri, G.: Diritto bellico. 2. ediz. Trattato di diritto internazionale I: b. Padova 1954.

Baxter, R. R.: So-called 'Unprivileged Belligerency': Spies, Guerrillas, and Saboteurs. BYB 1951 s. 323 ss.

— *The Role of Law in Modern War.* ProcASIL 1953 s. 90 ss.

Berber, F.: Lehrbuch des Völkerrechts II: Kriegsrecht. München-Berlin 1962.

Bilanz des Zweiten Weltkrieges. Oldenburg 1953. (Bilanz)

Blackett, P. M. S.: Atomkraften — krig eller fred? (Översättning) Stockholm 1949.

Brand, G.: The War Crimes Trials and the Laws of War. BYB 1949 s. 414 ss.

Brownlie, I.: International Law and the Use of Force by States. Oxford 1963.

Brüel, E.: Militär Besättelse. NTIR 1940 s. 259 ss.

Buhse, K.-H.: Der Schutz von Kulturgut im Krieg. Hamburg 1959.

Cahen-Salvador, G.: Protection des populations civiles en temps de guerre. Dict. dipl. VI s. 949 ss.

Castberg, F.: Soldater, partisaner og franktirører. Oslo 1954. (Soldater)

— *Franc Tireur Warfare.* NedTIR 1959 s. 81 ss.

Castrén, E.: Ilmasota I. Vammala 1938.

— *Kansainvälisen sotaoikeuden kehitysvaiheista. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen juhlaulkaisu 1898. 22/10.1948.* Vammala 1948 s. 583 ss. (Sotaoikeuden kehitys)

— *The Present Law of War and Neutrality.* Helsinki 1954. (Present Law)

Colby, E.: Aerial Law and War Targets. AJ 1925 s. 702 ss.

Comité international de la Croix-Rouge (CICR): La protection des populations civiles contre les bombardements: Consultations juridiques de Hammar skjöld, Macdonogh, Royse, Scialoja, Sibert, Simons, van Eysinga, Züblin. Genève 1932. (Consultations)

— Rapport relatif aux localités et zones sanitaires et de sécurité. Genève 1946. (Rapport)

— Zones sanitaires et zones de sécurité. RevC-R 1951 s. 442 ss. ja 628 ss. Extrait de la RevC-R Nos 390 juin et 392 août 1951. (Zones sanitaires)

— Projet de règles concernant la protection des populations civiles contre les dangers de la guerre indiscriminée. Genève 1956. (Règles 1955)

— Commentaire sur la IVème Convention de Genève relative à la protection des personnes civiles en temps de guerre. Genève 1956. (Commentaire)

— Protection juridique des populations civiles: Groupe de travail consultatif composé d'experts. Compte rendu analytique. Genève 1956. (Compte rendu 1956)

— Projet de règles limitant les risques courus par la population civile en temps de guerre. Genève 1956. (Règles 1956)

— *XIXe Conférence internationale de la Croix-Rouge (1957). Actes concernant le projet de règles limitant les risques courus par la population civile en temps de guerre. Genève 1958. (Actes)*

Coursier, H.: Etudes sur la formation du droit humanitaire. Extraits de la RevC-R 1951 et 1952. (Droit humanitaire)

— L'évolution du droit international humanitaire, Rec.cours 1960 I s. 357 ss.

Cowley, J. Sir: Future Trends in Warfare. YBWA 1960 s. 1 ss.

Czesany, M.: Nie wieder Krieg gegen die Zivilbevölkerung. Graz 1961.

Debbasch, O.: L'occupation militaire. Paris 1962.

Dominicé, C.: La notion du caractère ennemi des biens privés dans la guerre sur terre. Genève 1961.

Domke, M.: Feindbegriff. Strupp—Schlochauer I s. 509 ss.

Downey, W. G.: The Law of War and Military Necessity. AJ 1953 s. 251 ss.

Dunbar, N. C. W.: Military Necessity in War Crimes Trials. BYB 1952 s. 442 ss.

— Some Aspects of the Problem of Superior Orders in the Law of War. Law in the Service of Peace 1957 s. 22 ss. (Superior Orders)

Eustathiades, C.: Quelques aspects de la jurisprudence concernant les criminels de guerre: L'exception des ordres reçus et autres moyens de défense similaires. Gegenwartsprobleme des internationalen Rechtes und der Rechtsphilosophie, Hamburg 1953, s. 395 ss.

Fenwick, Ch. G.: International Law. 3rd ed. New York 1948.

Fonck, R.: Luftkrieg, Zivilbevölkerung und Völkerrecht! Deutsche Juristen-Zeitung 1933 s. 268 ss.

Ford, W. J.: Resistance Movements in Occupied Territory. NedTIR 1956 s. 355 ss.

v. Frankenberg, E.: Die Massenvernichtungswaffen. Berlin 1958.

Fuhrmann, P.: Der höhere Befehl als Rechtfertigung im Völkerrecht. München 1963.

Fuller, J. F. C.: Der Zweite Weltkrieg 1939—1945. (Übersetzung) 2. Aufl. Wien—Stuttgart 1952.

Gallopini, R.: La protection des civils en temps de guerre et la notion de l'objectif militaire. RevC-R 1939 s. 545 ss.

- Giraud, E.*: Le respect des droits de l'homme dans la guerre internationale et dans la guerre civile. *Revue du droit public et de la science politique en France et à l'étranger* 1958 (Vol. LXXIV) s. 613 ss.
- v. Glahn, G.*: The Occupation of Enemy Territory. Minneapolis 1957.
- Great Britain War Office*: The Law of War on Land Being Part III of the Manual of Military Law. London 1958. Her Majesty's Stationery Office. W. O. Code No 12333. (*War on Land*)
- Greenspan, M.*: The Modern Law of Land Warfare. Berkeley-Los Angeles 1959.
- Gutteridge, J. A. C.*: The Protection of Civilians in Occupied Territory. YBWA 1951 s. 290 ss.
- Görlitz, W.*: Der Zweite Weltkrieg 1939—1945. Stuttgart 1951.
- Haug, H.*: Atomwaffen und Völkerrecht. Vortragszyklus »Das Problem der Atomenergie« s. 35 ss. Basel 1958.
- v. d. Heydte, F. A. Freiherr*: Völkerrecht II. Köln-Berlin 1960.
- Atomare Kriegführung und Völkerrecht. AVR 1961 s. 162 ss.
- Die Problematik des militärischen Objekts. Festschrift Herrmann Nottarp, Karlsruhe 1961, s. 241 ss.
- Le problème que pose l'existence des armes de destruction massive et la distinction entre les objectifs militaires et non militaires en général. Exposé préliminaire de la 5ème Commission de l'Institut de Droit international. Genève 1961. (Exposé préliminaire)
- Luftbombardement. Strupp—Schlochauer II s. 436 s.
- Militärische Objekte. Strupp—Schlochauer II s. 523 ss.
- Hinz, J.*: Bakteriologische Kriegführung. Strupp—Schlochauer I s. 140 s.
- Jennings, R. Y.*: Open Towns. BYB 1945 s. 258 ss.
- Knackstedt, H.*: Kombattanten. Strupp—Schlochauer II s. 259 ss.
- v. Knieriem, A.*: Nürnberg. Rechtliche und menschliche Probleme. Stuttgart 1953.
- Kroell, J.*: Traité de droit international public aérien II: L'aéronautique en temps de guerre, La guerre aérienne. Paris 1936.
- Kruse, H.*: Die Entwicklung des völkerrechtlichen Schutzes der Zivilbevölkerung in Kriegszeiten seit dem erstem Weltkrieg. Ziviler Luftschutz 1953 s. 253 ss. ja 1954 s. 1 ss.
- Gaskrieg. Strupp—Schlochauer I s. 615 s.
- Geschosse. Strupp—Schlochauer I s. 674 s.
- Giftwaffen. Strupp—Schlochauer I s. 688 s.
- Kunz, J. L.*: The Chaotic Status of the Laws of War and the Urgent Necessity for Their Revision. AJ 1951 s. 37 ss.
- La crise et les transformations du Droit des gens. Rec.cours 1955 II s. 1 ss.
- La Problemática actual de las Leyes de la Guerra. Valladolid 1955. (Leyes de la Guerra)
- The Laws of War. AJ 1956 s. 313 ss.
- Lauterpacht, H.*: The Law of Nations and the Punishment of War Crimes. BYB 1944 s. 58 ss.
- The Problem of the Revision of the Law of War. BYB 1952 s. 360 ss.
- The Limits of the Operation of the Law of War. BYB 1953 s. 206 ss.
- Rules of Warfare in an Unlawful War. Law & Politics in World Community s. 89 ss. (Comp. & ed. by G. A. Lipsky). Berkeley-Los Angeles 1953. (Rules of Warfare)

- Le Goff, M.*: Manuel de droit aérien. Paris 1954.
- Linster, K.*: Der völkerrechtliche Schutz der Zivilbevölkerung im Kriege. Diss. Würzburg 1957.
- Marin, M. A.*: The Evolution and Present Status of the Laws of War. Rec.cours 1957 II s. 629 ss.
- McDougal, M. S.—Feliciano, F. P.*: Law and Minimum World Public Order. New Haven-London 1961. (Minimum World Public Order)
- Menzel, E.*: Atomwaffen. Strupp—Schlochauer I s. 104 ss.
- Meyer, A.*: Völkerrechtlicher Schutz der friedlichen Personen und Sachen gegen Luftangriffe. Königsberg-Berlin 1935. (Völkerrechtlicher Schutz)
- van Nispen Tot Sevenaer, C. M. O.*: L'occupation allemande pendant la dernière guerre mondiale. La Haye 1946.
- Nurick, L.*: The Distinction between Combatant and Noncombatant in the Law of War. AJ 1945 s. 680 ss.
- O'Brien, M. V.*: Legitimate Military Necessity in Nuclear War. World Polity Vol. 2 (Washington 1960) s. 35 ss.
- Oppenheim, L.—Lauterpacht, H.*: International Law II. 7th ed. London 1952.
- Pastor Ridruejo, J. A.*: La protección a la población civil en tiempo de guerra. Zaragoza 1959.
- Pictet, J.*: La protection juridique de la population civile en temps de guerre. RevC-R 1939 s. 268 ss. ja 458 ss.
- La défense de la personne humaine dans le droit futur. RevC-R 1947 s. 104 ss.
 - La Croix-Rouge et les Conventions de Genève. Rec.cours 1950 I s. 1 ss.
 - The New Geneva Conventions for the Protection of War Victims. AJ 1951 s. 462 ss.
- Ploetz, K.*: Auszug aus der Geschichte. 24. Aufl. Bielefeld 1951.
- Radojković, M.*: Les armes nucléaires et le droit international. YBWA 1962 s. 197 ss.
- Rougeron, C.*: La prochaine guerre. Paris 1948.
- Rousseau, Ch.*: Droit international public. Paris 1953.
- Rubio García, L.*: La población civil y la guerra aerea moderna. Revista española de derecho internacional 1953 s. 325 ss.
- Röling, B. V. A.*: The Law of War and the National Jurisdiction since 1945. Rec.cours 1960 II s. 323 ss.
- Schlosser, R.*: Das völkerrechtliche Problem des Partisanenkrieges. Diss. Mainz 1959. (Moniste)
- Schmid, J. H.*: Die völkerrechtliche Stellung der Partisanen im Kriege. Zürcher Studien zum internationalen Recht 23. Zürich 1956.
- Schmitz, E.*: Die »offene Stadt« im geltenden Kriebsrecht. ZausIR Bd. X (1941) s. 618 ss.
- Schwarzenberger, G.*: The Legality of Nuclear Weapons. London 1958. (Nuclear Weapons)
- The Principle of Self-Defence in International Judicial Practice. Estudios de Derecho internacional, Santiago 1958, s. 213 ss. (Principle of Self-Defence)
 - Legal Effects of Illegal War. Völkerrecht und rechtliches Weltbild, Wien 1960, s. 243 ss. (Illegal War)
 - A Manual of International Law I. 4th. ed. London 1960. (Manual)
 - The Protection of Private Property in the Law of Belligerent Occupation. IJ I (1960—61) s. 193 ss.

- The Law of Air Warfare and the Trend Towards Total War. *Mélanges Gilbert Gidel*, Paris 1961, s. 523 ss. (Total War)
- Military Necessity: A Missnomer. *Mélanges Sfériadès*, Athènes 1961, s. 13 ss. (Military Necessity)
- Report on Self-Defence under the Charter of the United Nations and the Use of Prohibited Weapons. *International Law Association Brussels Conference (1962)*. (Self-Defence)
- Schätzel, W.*: Aggressionskrieg und Haager Kriebsrecht. *NTIR* 1954 s. 18 ss.
- Seeger, R.*: Le statut personnel des étrangers ennemis et la Convention de Genève du 12 août 1949 relative à la protection des civils. Thèse. Zofingue 1958.
- Sibert, M.*: Remarques et suggestions sur la protection des populations civiles contre les bombardements aériens. *Rev. gén.* 1955 s. 177 ss.
- Singh, N.*: The Laws of Land Warfare and Prohibited Weapons and Practices. *Indian Yearbook of International Affairs* 1958 s. 3 ss. (Prohibited Weapons)
- Nuclear Weapons and International Law. London 1959. (Nuclear Weapons)
- Siordet, F.*: Les Conventions de Genève du 12 août 1949: Le problème du contrôle. *RevC-R* 1951 s. 695 ss.; 1952 s. 92 ss. ja 869 ss.
- Sloutzky (Sloutski), N.*: Les combattants et les non-combattants dans les guerres modernes. *Rev. lég. comp.* 1928 s. 346 ss.
- La population civile devant la menace de destruction massive. *Rev.gén.* 1955 s. 218 ss.
- Le bombardement aérien des objectifs militaires. *Rev.gén.* 1957 s. 353 ss.
- Smith, H. A.*: The Crisis in the Law of Nations. London 1947. (Crisis)
- Spaight, J. M.*: Air Power and the Cities. London 1930. (Cities)
- Volcano Island. London 1943.
- Bombing Vindicated. London 1944.
- Legitimate Objectives in Air Warfare. *BYB* 1944 s. 158 ss.
- Air Power and War Rights. 3rd ed. London 1947. (Air Power)
- The Atomic Problem. London 1948. (Atomic Problem)
- Spaulding, O. L.*: Ahri-man: A Study in Air Bombardment. Boston 1939.
- Spetzler, E.*: Luftkrieg und Menschlichkeit. Berlin-Hamburg 1956. (Luftkrieg)
- Devastation. *Strupp—Schlochauer I* s. 357 ss.
- Stone, J.*: Legal Controls of International Conflict. London 1954. (Legal Controls)
- Stowell, E. C.*: The Laws of War and the Atomic Bomb. *AJ* 1945 s. 784 ss.
- Strebel, H.*: Die Haager Konvention zum Schutze der Kulturgüter im Falle eines bewaffneten Konfliktes vom 14. Mai 1954. *Z.ausIR Bd. XVI (1955)* s. 35 ss.
- Sundberg, H. G. F.*: Occupatio bellica. *Strödda uppsatser*, Stockholm 1943, s. 89 ss.
- Tobler, A.*: Kriegsnotwendigkeit. *Strupp—Schlochauer II* s. 351 ss.
- Uhler, O. M.*: Der völkerrechtliche Schutz der Bevölkerung eines besetzten Gebietes gegen Massnahmen der Okkupationsmacht. Zürich 1950. (Völkerrechtlicher Schutz)
- Les hôpitaux civils et leur personnel. *RevC-R* 1953 s. 610 ss. ja s. 769 ss.
- La personne humaine dans la IVe Convention de Genève. *RevC-R* 1954 s. 11 ss.
- Belagerung. *Strupp—Schlochauer I* s. 166 s.
- United States of America War Office*: Department of the Army Field Manual FM 27—10. The Law of Land Warfare. Washington 1956. (Land Warfare)
- Veale, F. J. P.*: Advance to Barbarism. 2nd ed. Appleton, Wisc. 1953.
- Verdross, A.*: Völkerrecht. 4. Aufl. Wien 1959.

- De Visscher, Ch.*: Theory and Reality in Public International Law. Princeton 1957.
- Väestönsuojeluopas. (Suomen Väestönsuojelujärjestön julkaisu) Mikkeli 1962.
- Wilhelm, R.-J.*: Les Conventions de Genève et la guerre aérienne. RevC-R 1952 s. 10 ss.
- A propos de quelques études juridiques récentes sur la protection des populations civiles en temps de guerre. RevC-R 1956 s. 51 ss. ja s. 111 ss.
- Williams, P. B.*: Legitimate Targets in Aerial Bombardment. AJ 1929 s. 570 ss.
- Wright, Quincy*: The New Law of War and Neutrality. NedTIR 1959 s. 412 ss.
- Öhquist, H.*: Sota ja inhimillisuus I: Ilmasota ja kansainvälinen oikeus. »Uusi Suomi» 5.11.1962.
- Sota ja inhimillisuus II: Sodanaikaiset turvallisuusvyöhykkeet. »Uusi Suomi» 6.11.1962.

LYHENNYKSET

AWUR	= Akademie der Wissenschaften der UdSSR Rechtsinstitut.
AJ	= The American Journal of International Law.
AnnIDI	= Annuaire de l'Institut de droit international.
AVR	= Archiv des Völkerrechts.
BYB	= The British Year Book of International Law.
CICR	= Comité international de la Croix-Rouge.
Dict.dipl.	= Dictionnaire diplomatique de l'Académie diplomatique internationale VI.
FW	= Die Friedens-Warte.
IJ	= Indian Journal of International Law.
MOS	= Maasodan lakeja ja tapoja koskevaan Haagin v:n 1907 IV yleissopimukseen liittyvä ohjesääntö.
NedTIR	= Nederlands Tijdschrift voor International Recht.
NTIR	= Nordisk Tidsskrift for international Ret.
ProcASIL	= Proceedings of the American Society of International Law.
Rec.cours	= Recueil des cours à l'Académie de droit international à La Haye.
RevC-R	= Revue internationale de la Croix-Rouge.
Rev.gén.	= Revue générale de droit international public.
Rev.lég.comp.	= Revue de droit international et de législation comparée.
Strupp—Schlochauer	= Wörterbuch des Völkerrechts I—III. 2 Aufl.
YBWA	= The Year Book of World Affairs.
YK	= Yhdistyneet Kansakunnat.
Z.auslR	= Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht.
Z.öfFR	= Zeitschrift für öffentliches Recht.
ÖZ.öfFR	= Österreichisches Zeitschrift für öffentliches Recht.

A JOHDANTO

I AIHEEN RAJOITUS JA KÄSITTELYTAPA

1. Onnellisinta siviiliväestön ja koko ihmiskunnan kannalta olisi, jos rauha ja järjestys voitaisiin säilyttää kansainvälisissä suhteissa, niin ettei sotia eikä muutakaan aseellista toimintaa enää esiintyisi valtioiden välillä. Tämä on lopullinen ja tärkein tavoite, mihin on pyrittävä kaikin keinoin. Tässä suhteessa onkin jo havaittavissa varsinkin viime aikoina huomattavaa edistystä ainakin katsantokannoissa, mutta valitettavasti ollaan käytännössä vielä kaukana ikuisen rauhan tilasta. Kansainvälinen turvallisuusjärjestelmä on edelleen kovin puutteellinen, joten sodan mahdollisuus on otettava vakavasti huomioon, ja rauhan rikkoontumisia eri puolilla maapalloa joudutaankin jatkuvasti toteamaan. Myös kapinat ja sisällissodat, jotka samoin vaarantavat siviiliväestön turvallisuutta, kuuluvat päiväjärjestykseen ja ne saattavat helposti laajentua kansainvälisiksi selkkauksiksi.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena ei ole pohtia yleistä rauhan ongelmaa,¹ vaan selvittää oikeudelliselta kannalta, mikä on maasotanäyttämöllä olevan siviiliväestön asema sodassa ja siihen verrattavissa muissa aseellisissa selkkauksissa sekä mitä olisi tehtävä nykyisen epätyytyttävän tilanteen parantamiseksi.² Tätä kysymystä on kyllä jo käsitelty aikai-

¹ Tätä koskevasta laajasta uusimmasta kirjallisuudesta ks. esim. *Aron, R.*, *Paix et guerre entre les nations*, Paris 1962, *Bechhoefer, B. G.*, *Postwar Negotiations for Arms Control*, Washington 1961, *Brownlie, Castrén*, *Present Law* ss. 40—50 ja siinä mainitut lähteet, *Noel-Baker, P.*, *The Arms Race: A Programme for World Disarmament*, London 1958 ja *Stone, J.*, *Quest for Survival*, Cambridge, Mass. 1961.

² Sodan inhimillistämistä koskeva toiminta ei suinkaan vahingoita sodan estämispyrkimyksiä, kuten mm. *Pictet, RevC-R 1947 s. 191 ss.* (käsitellessään Punaisen Ristin toimintaa) huomauttaa. *Spetzler, Luftkrieg* ss. 14—16, toteaa samoin, että on kiinnitettävä huomiota sekä sotien estämiseen että sodankäynnin säännöstyseen. Mitä erityisesti tulee viimeksi mainittuun toimintaan, niin *Stone, Legal Controls* s. 341, sanoo, että kansainvälisen sota-oikeuden on otettava huomioon ne, jotka tulevat kuolemaan ja kärsimään, mutta että vielä tärkeämpää olisi yrittää pelastaa mahdollisimman moni, millä hän erityisesti tarkoittanee taistelukeinojen säännöstyistä.

semmin useissa tutkimuksissa,³ mutta se on tullut erityisen polttavaksi sodankäyntivälineissä viime aikoina tapahtuneen kehityksen johdosta. Tähän mennessä on yleensä tyydytty pohtimaan vain joitakin tähän laajaan ja vaikeaan kysymykseen liittyvistä ongelmista, ja eri tutkijoiden käsitykset ja ehdotukset eroavat monessa kohdin varsin suuresti toisistaan. Nyt kysymyksessä oleva tutkimus ei yritä sekään selvittää kaikkia avoimeksi jääneitä ongelmia, vaikka se lähteeikin suhteellisen laajalta pohjalta, eikä se suinkaan pyri sanomaan viimeistä sanaa sota-oikeuden tällä alalla, joka on jatkuvan kehityksen alainen. Mutta jos tutkimuksessa onnistutaan tuomaan esille joitakin uusia näkökohtia tai vaikkapa vain uusia perusteita jonkin jo aikaisemmin esitetyn sodankäynnin inhimillistämistä edistävän järjestelmän tai säännön tueksi, on ehkä jotakin voitettu.

2. Sota koskee lähinnä vihollisuuksia suorittavia valtioita ja niiden alueella olevia henkilöitä, mutta sodan vaikutukset ulottuvat laajemmallekin, ja jos on kysymyksessä suuri voimainmittely, elämä voi häiriintyä pahasti koko maapallolla. Siviiliväestöön kuuluvan henkilön oikeusasemaan vaikuttavat monet seikat. Ensinnäkin kansalaisuus, jolloin viholliskansalaiset ovat huonoimmassa asemassa, minkä vuoksi näihin tullaan kiinnittämään päähuomio tässä tutkimuksessa. Puolueettomien valtioiden kansalaiset joutuvat sodan vaaroille alttiiksi etupäässä silloin, kun he ovat sodankävijävaltioiden alueella tai isännättömillä alueilla, siis sotänäyttämöllä. Kansalaisuutta vailla olevien asemaa heikentää se seikka, ettei heillä ole kotivaltiota, joka suojelisi heitä. Lopuksi on huomattava, että sotaa käyvillä valtioilla on nykyaikaisessa sodassa tiettyjä velvollisuuksia myös omia kansalaisiaan kohtaan. Eräät siviiliväestön ryhmät, kuten sairaat ja haavoittuneet, kivulloset henkilöt ja vanhukset, odottavat naiset ja pienet lapset äiteineen tai muine hoitajineen, kaipaavat erityissuojelua sodan aikana, mikä onkin otettu huomioon eräissä uusimmissa sopimusmääräyksissä. Toisaalta henkilöt, jotka sekaantuvat sodankäyntiin,⁴ menettävät suojansa kansalaisuuteen katsomatta.

Eräiden valtioiden käsitysten mukaan pelkkä asuinpaikka voi vaikuttaa siihen, että henkilöä pidetään vihollisluonteisena; toisaalta asuin-

³ Vanhemmista tutkimuksista ansaitsee Kansainvälisen Punaisen Ristin lukuisien julkaisujen lisäksi tulla mainituksi erityisesti *Meyer, Völkerrechtlicher Schutz* ja uudemmista kirjallisuusluettelossa mainittu *Pastor Ridruejon* teos.

⁴ Myöhemmin tullaan tarkastelemaan, millaiseen toimintaan siviiliväestö ei saisi sodan aikana ryhtyä.

paikka voi myös poistaa vihollisluonteisuuden tai lieventää sitä.⁵ Asuin- tai oleskelupaikalla on muutoinkin huomattava merkitys. Puolueettoman valtion alueella tai neutralisoidulla alueella oleskelevat nauttivat suurinta turvaa. Mutta tilanteet vaihtelevat myös sotänäyttämöllä sen mukaan, onko asianomainen maalla, merellä tai ilmassa,⁶ onko hän varsinaisella taistelualueella tai muualla, liikutaanko sotaa käyvän valtion sisäisillä tai ulkoisilla aluevesillä taikka aavalla merellä. Viholliskansalaista kohdellaan eri tavalla hänen ollessaan kotivaltionsa hallitsemalla alueella, vihollismaassa tai vihollisen miehittämällä alueella, ja myös puolueettoman valtion kansalaiseen sovelletaan erilaisia sääntöjä sotaa käyvän valtion omalla ja tämän miehittämällä alueella. Mutta sodankäynnissä ja siviiliväestön kohtelussa on toisaalta paljon yhteisiäkin sääntöjä, joita noudatetaan kaikkialla ja kaikissa olosuhteissa.

3. Siviiliväestön tärkeimmät oikeushyvät voidaan jakaa kahteen ryhmään sen mukaan, onko kysymyksessä henkilön tai omaisuuden suoja. Edelliseen ryhmään kuuluvat mm. hengen sekä ruumiillisen koskemattomuuden turva, liikkumisvapauden salliminen ja ajatuksenvapauden, uskonnonharjoituksen sekä persoonallisuuden kunnioittaminen. Jälkimmäisessä on kysymys aineellisista arvoista eli varallisuus-oikeuksista laajassa mielessä ja niiden turvaamisesta. Ns. kulttuuriomaisuutta, vaikka se yleensä kuuluukin valtiolle, kunnille tai muille julkisille yhdyskunnille, voidaan pitää koko kansan yhteisomaisuutena ja rinnastaa tällä perusteella yksityisomaisuuteen,⁷ mikäli sen suojelemisessa ei menä vielä pitemmälle.

Siviilihenkilölle on tärkeintä sodan aikana, että hänen henkensä sekä terveytensä säilyy ja että hänen henkilöönsä liittyviä muitakin oikeuksia kunnioitetaan. Omaisuus on tämän rinnalla toisarvoista. Näin muodoin tässä tutkimuksessa tullaan kohdistamaan pääpaino siviiliväestön edellä mainittujen oikeuksien turvaamiseen ja erityisesti niissä tapauksissa, joissa suurimmat vaarat uhkaavat eli väkivaltaisia vihollisuuksia suoritettaessa nykyaikaisilla suurta tuhoa tuottavilla sodankäyntivälineillä. Mutta täydellisyyden vuoksi käsitellään muitakin siviiliväestön sodanaikaiseen suojeluun liittyviä kysymyksiä ainakin suppeasti, jolloin myös kulttuuriomaisuuden suojelemiseen on äsken mainitusta syystä kiinnitettävä huomiota.

⁵ Tähänkin kysymykseen palataan yksityiskohtaisemmin jäljempänä.

⁶ Sotänäyttämöstä ja sodan eri lajeista ks. *Castrén*, m.t. ss. 138—142.

⁷ Vrt. MOS 56 art. 1 mom., jonka mukaan kunnan omaisuutta ja tässä sopimusmääräyksessä lueteltua tietynlaista kulttuuri- ym. valtion omaisuutta käsitellään yksityisenä omaisuutena.

4. Edellä olevasta on jo käynyt ilmi, mitä kaikkia ongelmia nyt kysymyksessä oleva tutkimus pyrkii selvittämään ja millä tavalla eri ongelmiin tullaan kajoamaan. Viimeksi mainitussa suhteessa on lisättävä, että enemmän tilaa tullaan uhraamaan sellaisille kysymyksille, joita tähän mennessä ei ole vielä riittävästi käsitelty tai joiden suhteen vallitsee suuri erimielisyys. Tällöin joudutaan selvien oikeussääntöjen puuttuessa esittämään myös *de lege ferenda* -näkökohtia. Vaikka pyrkimyksenä on saada aikaan siviiliväestölle mahdollisimman laaja ja tehokas suojele, on tietenkin lähdettävä tosilojen pohjalta ja otettava huomioon sotilaalliset näkökohdat. Näiden ongelmien selvittämistä ei voi jättää yksinomaan oikeusoppineiden eikä toisaalta myöskään pelkästään sotilashenkilöiden ym. teknillisten asiantuntijoiden tehtäväksi, vaan molempien yhteistoimintaa tarvitaan, kuitenkin niin, että juristeilla ja valtiomiehillä on ratkaisuvallta.⁸

Tutkimuskohteen tarkastelu tapahtuu sen alueen mukaan, missä siviilihenkilö ja hänen omaisuutensa on,⁹ kuitenkin siten, että koko sotänäyttämöllä voimassa olevia yhteisiä sääntöjä käsitellään sitä ennen. Kaikkein ensimmäiseksi on kosketettava eräitä perustavaa laatua olevia kysymyksiä eli siviiliväestön suojelun tärkeyttä ja sodankäynnin säännöstämisen mahdollisuuksia, minkä jälkeen seuraa lyhyt historiallinen katsaus siviiliväestön oikeusasemasta eri ajanjaksoina. Sitten on vielä ennen pääkysymystä käsiteltävä eräitä sota-oikeuden yleisiä ongelmia eli sodankäynnin periaatteita, sodankävijöitä ja vihollisuuksia sekä kielletyn teon oikeudenvastaisuutta poistavia perusteita.

II SUOJELUN TARPEELLISUUS JA TÄRKEYS

1. Yhdistyneiden Kansakuntien peruskirjassa kielletään kaikkia valtioita loukkaamasta väkivaltaa käyttäen tai sillä uhaten toisten valtioiden alueellista koskemattomuutta tai poliittista riippumattomuutta,¹

⁸ Näin *François*, AnnIDI 1959 II s. 219. Vrt. *Ch. De Visscher*, main. julk. s. 197, joka korostaa teknillisten asiantuntijoiden avun merkitystä, ja toisaalta *Wehberg*, s. 219, joka pelkää, että sotilaat voivat liikaa vaikuttaa juristeihin pyrkimällä ajamaan lähinnä oman maansa etuja.

⁹ Kysymys on siis maasotänäyttämön eri osista, joihin myös ilmavoimat ja rannikolla merisotavoimatkin voivat kohdistaa hyökkäyksiä. Näillä ongelmilla on suurin merkitys. Merellä ja ilmassa liikkuvien sekä puolueettomalla alueella olevien siviilihenkilöiden oikeusasemaa ei sen sijaan tulla erikseen tarkastelemaan, vaikka tähänkin liittyy eräitä tärkeitä kysymyksiä. Toisinaan tullaan kyllä lyhyesti koskettelemaan merellä ja ilmassa esiintyviä tilanteita.

¹ Peruskirjan 2 art. 4. ja 6. mom.

joten siis erityisesti sota ja siihen verrattavat muut aseelliset toimenpiteet ovat kielletyt kansainvälisissä suhteissa. On olemassa eräitä toisiakin valtiosopimuksia, jotka tuomitsevat sodan aloittamisen,² ja yleinen mielipide on varsinkin toisen maailmansodan jälkeen omaksunut yhä selvemmin saman kannan.³ Voidaankin katsoa, että myös yleinen kansainvälinen oikeus on hyväksynyt YK:n peruskirjan edellä mainitun tärkeän periaatteen.⁴

Valitettavasti YK:n peruskirjan edellyttämä rauhanturvaamisjärjestelmä on kuitenkin jäänyt puutteelliseksi erityisesti sen vuoksi, ettei rauhanhäiritsijöihin kohdistettavia pakkotoimenpiteitä koskevia ennakkojärjestelyjä⁵ ole saatu aikaan. YK:n ulkopuolella suoritettut alueelliset rauhanturvaamistoimenpiteet eivät nekään voi taata rauhan säilymistä. Niinpä rauha onkin häiriintynyt, kuten jo aikaisemmin on huomautettu, useita kertoja myös toisen maailmansodan jälkeen YK:n järjestön ollessa voimaton. Toistaiseksi on sanottuna ajanjaksona vain esiintynyt alueellisesti rajoitettuja sotia, mutta yleinen rauhakin on ollut toisinaan vakavasti uhattuna ja saattaa tulevaisuudessa rikkoutua.⁶

Kansainväliset sopimukset ja yleinen kansainvälinen oikeus kieltävät vain hyökkäyssodat. Puolustussodat on sen sijaan pakko sallia, onhan puolustautuminen aseellista hyökkäystä vastaan valtioiden luonnollinen oikeus, kuten YK:n peruskirjassakin⁷ korostetaan. Mutta hyökkäyskiellettyä ei ole vielä pystytty määrittelemään yleisesti hyväksytyllä tavalla,⁸ eikä rajan vetäminen hyökkäys- ja puolustussodan välille olekaan helppo tehtävä. Miten on esim. arvosteltava hätävarjelutapausta, johon lähei-

² Esim. Kellogg—Briandin sopimus eli Pariisin v:n 1928 pöytäkirja.

³ Valtiomiestenkin lausunnot menevät yleensä samaan suuntaan.

⁴ YK:n järjestöönhan kuuluvat nykyisin melkein kaikki itsenäiset valtiot. Mutta ilmeistä on, että myös sen ulkopuolella olevat valtiot, tai ainakin useimmat niistä, tuomitsevat sodan kansainvälisissä suhteissa. Esim. Saksan liittotasavallan — kuten eräiden muidenkin valtioiden — valtiosäännössä on tähän viittaava säännös. Pysyvästi puolueeton Sveitsi ei tietenkään saa aloittaa sotaa. — Mitä tulee tieteisoppiin, niin suurin piirtein kaikissa viime vuosina julkaistuissa sota-oikeutta koskeissa teoksissa on omaksuttu tekstissä esitetty kanta.

⁵ Peruskirjan 43 artiklassa mainitut erityissopimukset sotilaallisen avun laadusta ja määrästä ym. avusta ja helpotuksista ovat, kuten tunnettua, jääneet tekemättä, eikä ole varmuutta, että ne saataisiin solmituiksi vastaisuudessaakaan.

⁶ Esim. Unkarin, Suezin ja Kuuban tapauksissa v. 1956, 1957 ja 1962 sekä useita kertoja Berliinin saartotoimenpiteiden takia.

⁷ 51 art.

⁸ Niinpä tätä kysymystä on käsitelty tuloksitta myös YK:n eri elimissä, ja kysymys on toistaiseksi jätetty lepäämään.

sesti liittyy sodan provokointia koskeva ongelma? Ja milloin rajaselkkaus muuttuu sodaksi, mainitaksemme vain kaksi vaikeasti ratkaistavaa ongelmaa? Sota voi puhjeta myös siten, että jonkin valtion aluksia tai ilma-aluksia taikka sen kansalaisia ahdistetaan joko isännättömällä tai vieraan valtion alueella, jos kotivaltion sotavoimat puuttuvat asiaan.⁹ Entä miten käy, jos ydin- tai ohjuskokeita suoritettaessa sattuu vieraalla alueella suuria onnettomuuksia?

Edellä olevasta ilmenee, että YK:n peruskirja ja yleinen kansainvälinen oikeus kyllä tuomitsevat myös aseelliset interventiot ja rauhan aikana suoritettavat sotilaalliset miehitykset. Mutta tällaisiakin toimenpiteitä on jatkuvasti esiintynyt, ja valtiot valitsevatkin mieluiten tällaisia muotoja, koska ne eivät herätä yhtä suurta paheksumista kuin sodan nimellä suoritettut. Vaikutuksiltaan ensin mainitut ovat kuitenkin useissa tapauksissa samanlaisia ja yhtä tuhoisia kuin jälkimmäisetkin ja ne saattavat milloin tahansa muuttua ilmivihollisuuksiksi. On myös mahdollista, että senkin jälkeen kun (tai jos) sotakielto saadaan käytännössä tehokkaaksi, aseellista toimintaa esiintyy joissakin muodoissa.

2. YK:n pakkotoimenpiteet, joita voidaan tarvita sekä nykyisessä järjestelmässä että »ikuisen rauhan» vallitessa, vaativat erityistä tarkastelua. Ensinnäkin voitaneen olla yksimielisiä siitä, että tällaisiakin toimenpiteitä suoritettaessa on noudatettava jonkinlaisia sääntöjä. Mutta millaisia? Koska nämä toimenpiteet sekä laadultaan että vaikutuksiltaan muistuttavat sodissa käytettyjä, näyttää lähinnä siltä, että myös YK:n pakkotoimenpiteiden on oltava kansainvälisen oikeuden sodankäyntiä koskevien normien alaisia. Toisaalta on kyllä totta, että sodankäyntiä koskevat kansainväliset sopimukset velvoittavat muodollisesti vain niitä hyväksyneitä valtioita eikä siis YK:ta,¹⁰ mutta sikäli kuin on kysymys yleismaailmallisesta tapaoikeudesta, joka myös usein on sanottujen sopimusmääräysten perustana, sen on katsottava sitovan kaikkia eli sotilaallisiin toimenpiteisiin turvautunutta järjestöäkin.¹¹ YK, jonka peruskirja rakentuu ihmisoikeuksien kunnioittamisen periaatteelle, ei liioin voine pakkotoimenpiteissään poiketa ainakaan sellaisista sodankäynnin säännöistä, joiden tarkoituksena on toteuttaa humanisuuden vaatimuksia.

⁹ Tieteisopissa on paljon kiistelty siitä, ovatko tällaiset puolustustoimenpiteet sallittuja.

¹⁰ Stone, *Legal Controls* s. 315.

¹¹ Schwarzenberger, *Illegal War*, s. 251 s.

Entä onko syrjintä sodankäynnin säännöissä sallittua hyökkääjää eli sodan laittomasti aloittanutta valtiota vastaan YK:n taholta,¹² tai yleensäkin siten, ettei YK eikä hyökkäyksen uhri olisi sidottu näihin sääntöihin, jotka velvoittaisivat vain hyökkääjää? Mitä ensinnä tulee valtiokäytäntöön tässä suhteessa, niin kaikissa niissä sodissa, joita on käyty sen jälkeen, kun kansainvälisestä sota-oikeudesta nykyaikaisessa mielessä varsinaisesti on voitu puhua, on lähdetty siitä, että molemmat sotaa käyvät puolet ovat sodan syihin katsomatta samalla tavoin sidottuja sodankäynnin sääntöihin. Tämä käsitys on saanut vahvistuksensa myös viime maailmansodan jälkeisessä oikeuskäytännössä¹³ ja samoin Korean sodassa, joka on ainoa tapaus, jolloin sotatoimia on tähän mennessä suoritettu YK:n lippua käyttäen.¹⁴ Voitaneenkin katsoa, että positiivinen oikeus on samalla kannalla.¹⁵

Kysymys on saanut tieteisopissa — lähinnä *de lege ferenda* -ongelmana — huomiota osakseen varsinaisesti toisen maailmansodan jälkeen ja YK:n järjestön tultua perustetuksi. Oikeusoppineiden huomattava enemmistö näyttää olevan sitä mieltä, ettei hyökkääjää ole lupa asettaa sodankäynnin sääntöjen soveltamisessa vastustajiaan huonompaan asemaan, ei YK:nkaan tartuttua asiaan.¹⁶ Mutta eräät tutkijat katsovat, että syrjintä voisi kuitenkin tulla eräissä suhteissa kysymykseen.¹⁷ Kuten mm. *Lauterpacht* toteaa, loogisesti olisi mahdollista, että hyökkääjältä

¹² YK:n sotavoimiaan ei vielä ole olemassa; ns. turvajoukoilla on rajoitetut tehtävät, mutta nekin toimivat toisinaan sotaa muistuttavissa olosuhteissa. YK voi kuitenkin kehoittaa jäseniään (ja muitakin valtioita) auttamaan hyökkäyksen uhria, jolloin yhteiset toimenpiteet voidaan suorittaa YK:n lipun alla, kuten meneteltiin Korean sodassa.

¹³ Ks. *Lauterpacht*, BYB 1953 ss. 215—220 ja *Rules of Warfare* ss. 94—99, *Schwarzenberger*, *Illegal War* ss. 247—251 ja *Self-Defence* ss. 16—19 sekä *Schätzel*, NTIR 1954 s. 18 ss. Kansainliiton suhtautumisesta kysymyksessä olevaan ongelmaan ks. *Stone*, m.t. s. 315.

¹⁴ Ks. *Barter*, ProcASIL 1953 s. 96 ja *Stone*, m.t. s. 316.

¹⁵ Näin mm. *Verdross*, s. 361.

¹⁶ Mm. *Arkadiev*, s. 12, *Baxter*, ProcASIL 1953 s. 95, myös YK:n kohdalta ja torjuen Amerikan kansainvälisen oikeuden yhdistyksessä esitettyjä vastakkaisia käsityksiä, joista ks. ProcASIL 1952 s. 216 ss., *Berber*, s. 57 ss., *François*, AnnIDI 1957 I s. 531 (Kansainvälisen oikeuden instituutille v. 1958 esittämässään päätöslauselmaehdotuksissa, myös YK:n suhteen), v. d. *Heydte*, *Exposé préliminaire* s. 19 s. ja *Völkerrecht* II s. 152 ss., *McDougal—Feliciano*, *Minimum World Public Order* s. 532, 535 ja 538 (jotka suosittavat yhdenmukaista kohtelua myös sisällissodassa), *Schlosser*, s. 182 ja *Schätzel*, NTIR, 1954 s. 27 ss.

¹⁷ Esim. *Schwarzenberger*, *Self-Defence* s. 20, eräänlaisena repressaaliana, vaikkei pidäkään tätä suositeltavana, ja *Stone*, m.t. s. 316.

riistettäisiin kansainvälisen sota-oikeuden suoja, koska *ex injuria jus non oritur*. Mutta hän huomauttaa samalla tällaisen katsantokannan yksipuolisuudesta päätyen siihen, että on tehtävä ero *jus ad bellum* ja *jus in bellum* välillä, joten vihollisuuksien suorittamisessa ja taistelevien keskinäisiä suhteita yleensäkin arvosteltaessa on lähdettävä tasa-arvoisuuden pohjalta.¹⁸ Hän korostaa erityisesti, että niitä sääntöjä, joiden tarkoituksena on turvata inhimillisyyden vaatimuksia sodassa, on tunnontarkasti noudatettava.¹⁹ Toisaalta amerikkalainen oikeusoppinut *Quincy Wright* on sitä mieltä, että hyökkääjä voitaisiin sodankäynnissäkin asettaa eri asemaan tietyissä suhteissa,²⁰ ja eräät toisetkin Kansainvälisen oikeuden instituutin jäsenet kysymystä siellä viime vuosina käsiteltäessä ovat omaksuneet samantapaisia käsityksiä.²¹ Näyttää kuitenkin tuottavan suuria vaikeuksia sopia siitä, millä tavoin hyökkääjän oikeuksia olisi tässä rajoitettava. Mm. on katsottu, ettei hyökkääjä missään tapauksessa saisi käyttää ydinaseita, jotkut kieltävät hyökkääjää miehittämästä vastustajansa aluetta tai käyttämästä miehittäjän oikeuksia miehitysalueella, suorittamasta rannikkoseutujen pommituksia tai eräitä kauppasodan muotoja.²² Ideologisten syiden lisäksi on tämän kannan tueksi esitetty mm., ettei hyökkääjää olisi autettava ja että jos hyökkääjälle myönnettäisiin kaikki sodankävijän oikeudet, tällä olisi huono vaikutus yleiseen mielipiteeseen.²³

Tuntuu siltä, että edellä selostettuja syrjintää puoltavia käsityksiä ei voi hyväksyä monestakaan syystä. Ensinnäkin saattaa usein olla vaikea ratkaista objektiivisella ja riidattomalla tavalla, ketä on pidettävä hyökkääjänä, koska hyökkäyskäsitteestä ei ole olemassa — kuten

¹⁸ BYB 1953 s. 211 s., 233—237 ja 239 sekä Rules of Warfare s. 91 s.

¹⁹ BYB 1953 ss. 211—214 ja Rules of Warfare s. 93. Samoin *Schätzelt, W.*, *Humanité et droit des gens*, RevC-R 1958 s. 591 ja *Verdross*, s. 552.

²⁰ *The Outlawry of War and the Law of War*, AJ 1953 s. 374 s. ja Kansainvälisen oikeuden instituutin IV toimikunnan kertomus 1963 s. 67 ss. sekä NedTIR 1959 s. 412.

²¹ *Rolin ja Waldock*, AnnIDI 1959 II s. 202 ja 204 sekä *François ja Verzijl*, Instituutin IV toimikunnan kertomus 1963 ss. 27—20 ja 114 s., joten *François* on muuttanut kantaansa. Ks. myös kysymystä koskevaa keskustelua Instituutin v:n 1963 Brysselin kokouksessa, jolloin mielipiteet menivät ristiin. Kokouksessa hyväksyttiin 11. 9. 1963 päätöslauselma, jonka mukaan humanitaarisista näkökohdista aiheutuvat velvoitukset sitovat kumpaakin sotaa käyvää puolta, ja asiaa valmistanut toimikunta sai tehtäväkseen tutkia uudelleen, missä määrin erilainen kohtelu voi tulla muissa suhteissa kysymykseen.

²² Ks. *François*, main. kertomus ss. 27—29 ja *Quincy Wright*, NedTIR 1959 s. 412.

²³ *Quincy Wright*, AnnIDI 1959 II s. 191.

edellä jo on huomautettu — yleisesti hyväksyttyä määritelmää.²⁴ YK:n piirissä on kyllä ajateltavissa, että sen asianomainen elin, turvallisuusneuvosto, ainakin joissakin tapauksissa pystyy leimaamaan hyökkääjän,²⁵ mutta tärkeät käytännölliset ja inhimilliset näkökohdat estävät hyväksymästä sekä hyökkääjän yleistä syrjintää että eräiden sodankävijäin oikeuksien riistämistä tältä. Kaikki sodankäynnin säännöt rakentuvat näet luonnolliselle vastavuoroisuuden periaatteelle.²⁶ Ei ole ajateltavissa, että toinen sodankävijäpuoli suostuisi siihen, että sen oikeuksia sodankäynnissä rajoitetaan, ja vielä vähemmän, että vastustaja saisi rikkoa sodankäynnin sääntöjä. Se, joka on ottanut niin vakavan askeleen, että on aloittamalla hyökkäyssodan rikkonut erästä kansainvälisen oikeuden pääperiaatetta vastaan, tuskin suostuu käymään sotaa »puolella höyryllä», jolloin vaara joutua alakynteen on tietenkin huomattavan suuri. Ja jos puolustaja ryhtyy käyttämään sallittuja kovempia keinoja, seurauksena on kaiken todennäköisyyden mukaan samanlaiset tai vielä ankarammat otteet hyökkääjän taholta, ja näin päädytään ennen pitkää täydelliseen barbarismiin. Tästä eivät joudu kärsimään eniten todelliset syylliset eli sodan aloittamista koskevan päätöksen tehneet kansanjohtajat, vaan vihollisuuksia suorittavat sotilaat ja siviiliväestö kummallakin puolella.²⁷ Tietenkin voi puhua yhteisvastuusta ja vedota siihen, että aktiivisesti sotatoimiin osallistuvat sotilaat²⁸ valtion sotilaallisina eliminä saavat tyytyä ottamaan vastaan kaikki iskut. Mutta siviiliväestön kohdalla ei viimeksi mainittu peruste enää päde, ja yhteisvastuun ulottaminen siviileihinkin tuntuu erityisen kohtuuttomalta.²⁹ Ei myöskään ole lainkaan varmaa, voidaanko sodankäynnin säännöissä tehdä eroa sen mukaan, onko kysymys vihollisuuksien suorittamisesta vai inhimillisyyšnäkökohtien huomioon ottamisesta, jolloin syrjintä voitaisiin hy-

²⁴ Mm. *Lauterpacht*, BYB 1953 s. 220 s., huomauttaa tästä.

²⁵ Yleiskokouksen tätä koskevalle suositukselle ei sen sijaan voi myöntää samaa merkitystä. Ks. *François*'in päätöslauselmaehdotusta, jota monet muut jäsenet arvostelivat ankarasti, main. kertomus s. 9.

²⁶ Tätä korostavat mm. *Berber*, m.t. s. 59 s. ja *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 538. — Sodanaikaisissa repressaatioissa tosin kyllä rikotaan vastavuoroisuuden periaatetta, mutta ne ovat hieman eri asemassa mm. väliaikaisen luonteensa takia. Ja repressaatioistakin on usein huonoja kokemuksia, koska nekin saattavat johtaa vastatoimenpiteisiin ja lisääntyvään mielivaltaan.

²⁷ Vrt. *Schätzel*, NTIR 1954 s. 28.

²⁸ Sotavankeihinhan ei saa kohdistaa repressaatioita.

²⁹ Kieltäähän siviiliväestön sodanaikaista suojelemista koskeva Genève'in v:n 1949 (IV) yleissopimus kohdistamasta repressaatioita tai yhteisrangaistuksia siviiliväestöön.

väksyä edellisessä muttei jälkimmäisessä tapauksessa. Yhtä hyvin voi sanoa, että suurin piirtein kaikki sodankäyntiä koskevat rajoitukset johduvat humanisuussyistä,³⁰ ja myös yksityisellä sotilaalla on oikeus vaatia tietynlaista suojaa. — Näin muodoin päädytään siihen, ettei *de lege ferenda* -syistäkään pitäisi ryhtyä tällaiseen syrjintään.

Tietynlainen syrjintä, joka ei varsinaisesti koske sodankäyntiä, voitaisiin kuitenkin hyväksyä, kuten monet tutkijat suosittavat. Niinpä kolmannet valtiot — omalla riskillään — voivat soveltaa neutraalisuussääntöjä puolustautujaa suosivalla ja hyökkääjää syrjivällä tavalla,³¹ ne saattavat jopa tietyin edellytyksin olla velvollisia näin menettelemään YK:n järjestelmässä. — Hyökkääjän olisi myös vastattava oikeudenvastaisesta sodasta puolustautujalle aiheutuneista vahingoista³² eikä hyökkääjä missään tapauksessa saisi hyötyä laittomasta menettelystään, joten sodan aikana hankitut edut — oli sitten kysymys aluevaltauksista tai omaisuuden ym. oikeuksien siirroista — olisi tehtävä tyhjäksi.³³ Mutta vastuun toteuttaminen ja oikeuksien palautus sodan jälkeen edellyttää tietenkin käytännössä, että hyökkääjä joutuu tappiolle sodassa, tai että muut valtiot puuttuvat yhteisin toimenpitein tehokkaasti asiaan hyökkäyksen uhrin hyväksi. Pelkät vastalauseet ja tunnustamatta jättäminen eivät tässä riitä.

3. Sodan luonne ja sodankäyntitavat³⁴ ovat aikojen kuluessa vaihdelleet huomattavasti ja niihin ovat vaikuttaneet monet eri tekijät. Eri kansoilla on ollut myös erilainen käytäntö, eikä kehitys eri sotänäytämöillä liioin ole ollut yhdenmukainen. Mennyttä aikaa, silmällä pitäen erityisesti siviiliväestön asemaa, tullaan tarkemmin käsittelemään myöhemmin seuraavassa yleisessä historiallisessa katsauksessa.³⁵ Nyt on kiinnitettävä huomiota sodankäynnissä viime aikoina eli lähinnä mo-

³⁰ Ks. Kunzin lausuntoa Kansainvälisen oikeuden instituutin edellä mainituissa v:n 1963 toimikuntakertomuksessa s. 107 s.

³¹ *Lauterpacht*, BYB 1953 ss. 237—240.

³² *Berber*, m.t. s. 59 ja *Lauterpacht*, BYB 1953 s. 239.

³³ *v. d. Heydte*, m.t. s. 153, *Lauterpacht*, BYB 1953 ss. 224—333, *Schwarzenberger*, *Illegal War* s. 252 ja *Schlosser*, s. 182 s.

³⁴ Sodan luonteesta yleensä ks. *Castrén*, *Present Law* ss. 36—39 ja *Kunz*, *J. L., Kriegsbegriff*, *Strupp—Schlochauer II* s. 329 ss.

³⁵ Ks. *Veale*, s. 10 ss., jossa verrataan entisaikojen sotia nykyisiin. S. 22 ss. selostetaan, miten vähitellen jouduttiin organisoitua sodankäyntiin, ja s. 2 ss. ja s. 59, miten viime vuosisadan »sivistyneestä sodankäynnistä» sorruttiin nykyisiin armottomiin ja julmiin menetelmiin. — Ks. myös *War on Land*, jossa (par. 3) huomautetaan, että sodankäynnin kehitykseen ovat vaikuttaneet tehokkuuden (= sotilaalliset näkökohdat), inhimillisyyden ja ritarillisuuden periaatteet.

lempien maailmansotien aikana ja niiden jälkeen tapahtuneisiin muutoksiin sekä nykyiseen asiantilaan.³⁶

Ylimalkaisesti sanoen on sodan luonne muuttunut siten, että sodan käyntivälineet ovat tehostuneet, samalla kun poliittisten ja taloudellisten tekijöiden merkitys on huomattavasti kasvanut.³⁷ Nykyaikaista sotaa nimitetään usein totaaliseksi,³⁸ millä pyritään kuvaamaan sen voimakkuutta ja laajalle ulottuvia vaikutuksia. Totaalisuus saattaa tarkoittaa sitä, että sotaan osallistuu useita valtioita, että sodan vaikutukset tuntuvat myös käytännössä laajalla alueella rintaman takanakin, ja että sotaa käyvien valtioiden koko väestö ja sen omaisuus vedetään mukaan sotaan sekä sotaponnistuksia tukemaan että sotatoimien kohteena. Usein kaikki nämä tekijät saattavat olla samalla kertaa olemassa, kuten asiantilaita oli molemmissa maailmansodissa. Sodan totaalisuuteen saattaa liittyä myös ehdottoman antautumisen vaatimus sekä vastustajan täydellinen tuhoaminen, ja sota voi jatkua toisessa muodossa eli ns. kylmänä sotana vielä vihollisuuksien päätyttyäkin. Totaalista sotaa käydään kaikin mahdollisin keinoin turvautumalla myös psykologisiin menetelmiin kuten propagandaan, ja sodan ulkopuolellakin olevat valtiot joutuvat siitä kärsimään monella tavalla.³⁹ Sodankäynnin totaalisuus ei rajoitu vain uusimpiin, ilmassa suoritettuihin vihollisuusmuotoihin,⁴⁰ vaan se ilmenee myös maalla ja merellä tapahtuvassa toiminnassa.⁴¹

Totta kyllä on, että sodankäynti on kuluvalle vuosisadalle huomattavasti tehostunut ja muuttunut ehkä juuri tällä tavoin totaaliseksi. Mutta viimeaikainen kehitys on monella muullakin alalla ollut mul-listavaa laatua, ja kaikki on loppujen lopuksi suhteellista. Suurta tuhoa laajalla alueella tuottavia — ja nykyisiä suuria sotia huomattavasti pitkäaikaisempia — sotia on esiintynyt jo vanhalla ajalla ja jatkuvasti myöhemminkin. Silloisissa oloissa ja sen aikaisten käsitysten mukaan nii-

³⁶ Tätä koskevista esityksistä ks. esim. *Giraud*, s. 637 ss., *Kingston-McCloughry*, *E. J.*, *War in Three Dimensions*, London 1949, s. 1 ss., *Smith*, YBWA 1955 s. 236 s. ja *Svarlien, O.*, *An Introduction to the Law of Nations*, New York 1955 ss. 334—336.

³⁷ Vrt. *Veale*, s. 283 s.

³⁸ Esim. *Sibert*, s. 178.

³⁹ Vrt. *Linster*, s. 13 ja *Rousseau*, s. 540 s., joista jälkimmäinen huomauttaa, että nykyisin on usein kysymys »yhteisestä asiasta», johon kansainvälinen rauhan-turvaamisjärjestö YK:kin saattaa joutua määräämään kantansa.

⁴⁰ *Le Goff* käsitellessään lähinnä ilmasotaa sanoo (s. 454 s.) hieman liioitellen, että totaalisisessa sodassa kaikki palvelee sotaa, joten sodassa on mahdollista ja myös oikeus kohdistaa toiminta kaikkialle.

⁴¹ *Wehberg, H.*, *Der totale Krieg*, FW 1943 s. 84, tarkoittaen erityisesti kauppasotaa.

täkin voitiin pitää totaalisina. Esimerkkeinä mainittakoon vain kolmas puunilaissota ja 30-vuotinen sota. Ja nykyisinkin esiintyy erilaisia sotia, joiden luonne ja vaikutukset eroavat suuresti toisistaan, kuten jäljempänä tullaan toteamaan. Torjuntakeinot yleensä kehittyvät rinnan asetekniikan kanssa, ja sodan uhrien hoito- ja auttamismenetelmät ovat nykyisin huomattavasti parantuneet, mikä on omiaan lieventämään totaalisen sodan aiheuttamia vahinkoja ja kärsimyksiä. Ja totaalisessa sodassakin käytetään nykyaikaisten sodankäyntimuotojen ohella vanhoja taistelumenetelmiä. Ei kuitenkaan voi kiistää, etteikö sotatekniikan nykyinen kehitys olisi suuresti heikentänyt eräiden sodankäyntiä koskevien oikeussääntöjen merkitystä, ja etteikö siviiliväestöä uhkaisi aivan erityisen suuret vaarat nykyaikaisessa sodassa.⁴²

Viimeaikainen kehitys sodankäynnissä on johtunut monesta eri tekijästä.⁴³ Jo viime vuosisadalla alkanut ja edelleen kiihtyvässä tahdissa jatkuva teknillinen kehitys on myös luonut uusia ja parannettuja sodankäyntivälineitä kuten hyökkäysvaunuja, sukellusveneitä, ilma-aluksia, ohjuksia ja ydinaseita, joiden avulla väkivaltaiset vihollisuudet voidaan nopeasti ulottaa laajoille alueille.⁴⁴ Tällaisten sodankäyntivälineiden hävitysvoima saattaa olla hyvin suuri, mutta usein vaikeasti hallittavissa sekä ajallisesti että alueellisesti, minkä vuoksi erityisesti siviiliväestö joutuu vaaroille alttiiksi.⁴⁵ Myös puolustautumiskeinot tällaisia nopeita mekanisoituja joukkotuhoamisvälineitä vastaan ovat vaikeutuneet.⁴⁶ Useissa maissa on otettu käytäntöön yleinen asevelvollisuus — eräissä jopa naisein ulotettuna — joten tarvittaessa voidaan mobilisoida suuria sotavoimia väkiluvun kasvaessa nopeata vauhtia. Suuret mekanisoidut sotavoimat vaativat monenlaista huoltoa erilaisten tarvikkeiden ja palvelusten muodossa, jolloin myös siviiliväestöä on käytettävä tässä apuna. Näin muodoin ei enää riitä, että sotavoimat tuhotaan, vaan on myös

⁴² Kunz, *Rec.cours* 1955 II s. 75, sanoo, että sodankäyntiä koskevat oikeussäännöt ovat kaoottisessa tilassa.

⁴³ Kunz, *m.t.* s. 23, katsoo, että perimmäisenä syynä on koko länsimaisen sivistyksen nykyinen vaikea kriisi, joka myös aiheutti molemmat maailmansodat.

⁴⁴ Mannermaiden välisten ohjusten pisin kantomatka on jo nykyisin maapallon ympäryksen puolikas.

⁴⁵ Vrt. *Fonck*, s. 270.

⁴⁶ Mitä erityisesti tulee ilmasotaan, niin kasvaneiden lentonopeuksien johdosta yllätysvaara on suurentunut, suurten hyökkäyskorkeuksien takia ilma-valvonta ja -torjunta vaikeutuu, taisteluvälinekuormaa on voitu lisätä ja tehostaa (käyttämällä ydinräjähteitä), pommitustarkkuus on parantunut ja suunnastamis- sekä paikantamisvälineet ovat kehittyneet, eikä ohjusten torjuntaa ole pystytty toistaiseksi ratkaisemaan tyydyttävästi. Ks. *Väestönsuojeluopas* s. 50.

pyrittävä vaikeuttamaan tätä huoltotoimintaa. Nykyaikaisten mekaanisten taisteluvälineiden käyttö siten, ettei jouduta edes kosketukseen vihollisen kanssa, johtaa ns. epäpersoonalliseen hävitykseen, joka on omiaan poistamaan viimeisetkin säälin tunteet ja tekemään sodan epäinhimilliseksi.⁴⁷ Näyttää myös siltä, että anglo-amerikkalainen katsontakanta, jonka mukaan sota ei ole vain valtioiden välinen asia, vaan koskee koko kansaa, on voittamassa alaa, ehkä sen vuoksi, että se vastaa paremmin nykyaikaisen tehokkaan sodankäynnin vaatimuksia.⁴⁸ Mahdollista on, että ideologisten vastakohtien kärjistyttyä viime aikoina tämä myös vaikuttaa sodankäynnin ankaruuteen eri leireissä olevien valtioiden välillä.⁴⁹

On vaikea mennä ennustelemaan, mikä on oleva sodankäynnin kehitys tulevaisuudessa. Jatkuuko se samanlaisena ja joudutaanko lopulta ns. tiedemiesten sotaan? Tullaanko myös tekokuita ja avaruus-asemia käyttämään hyväksi sodassa, ja turvaudutaanko jopa biologiseen sodankäyntiin? On myös mahdollista, että sodankäynti saa kokonaan uusia muotoja, ja että eräistä suurimpia vaaroja aiheuttavista keinoista luovutaan solmimalla niitä koskeva sopimus. Tähänastiset kokemukset viittaavat kuitenkin siihen, että tehokkaat vaikkakin julmat sodankäyntivälineet on aina otettava mukaan laskuissa.

4. Siviiliväestön ja sen omaisuuden suojelemisen tarpeellisuus ja tärkeys sodassa⁵⁰ lienee itsestään selvä asia. Edellä esitetystä on ilmennyt, että sotien ja muiden niihin verrattavien aseellisten selkkausten mahdollisuus on jatkuvasti olemassa, kuten myös tuoreet esimerkit osoittavat. Samoin on jo korostettu sitä, että siviiliväestöä ja sen omaisuutta uhkaavat nykyaikaisessa sodankäynnissä aivan erityisen suuret vaarat, ellei tehokkaihin suojelukeinoihin ryhdytä.⁵¹ Kysymyksessä ovat mitä suurimmat arvot, puhutaanpa koko ihmiskunnan mahdollisesta tuhosta häikäilemättömällä tavalla käydyssä sodassa. Tästä huolimatta on olemassa — lähinnä pasifistien piirissä — käsitys, joka ei hyväksy väestönsuojelutoimintaa pitäen sitä sotalaisen mielialan ilmauksena ja jon-

⁴⁷ Mm. Stone, *Legal Controls* s. 339, viittaa tähän.

⁴⁸ Vrt. Fonck, s. 270. — Tähän kysymykseen palataan jäljempänä.

⁴⁹ Linster, s. 13.

⁵⁰ Aikaisemmin on jo kosketeltu siviiliväestön eri oikeushyvien keskinäistä suhdetta.

⁵¹ Linster sanoo (s. 4), että tehokkaan suojan järjestäminen siviiliväestölle sodan aikana on inhimillisyyden vähimmäisvaatimus. Ks. myös sota-oikeuden periaatteiden tarkistusta käsitelleen Kansainvälisen oikeuden instituutin XXI toimikunnan jäsenten samaan suuntaan meneviä lausuntoja, AnnIDI 1957 I s. 335 s.

kinlaisena sodan valmistelutoimenpiteenä. Kaikki järkevästi ja realistisesti ajattelevat ovat kuitenkin toisella kannalla, ja monet valtiot niin idässä kuin lännessä kiinnittävät vakavaa huomiota siviiliväestön sodanaikaista suojelua koskevan ongelman ratkaisemiseen. Jäljempänä tullaan tarkastelemaan, onko tämä mahdollista ja missä puitteissa.⁵² Nyt todettakoon vain, että tässä voidaan ajatella käytettävän erilaisia keinoja, jolloin siviiliväestöä voidaan yrittää suojella tosiasiallisin toimenpitein tai hyväksymällä tätä koskevia oikeussääntöjä.⁵³

5. On yleisesti tunnettu tosiasia, että kansainvälisen sota-oikeuden ja erityisesti sodankäyntiä koskevat (oikeus)säännöt⁵⁴ ovat puutteellisia, sekä siinä mielessä, että ne ovat vanhentuneita tai muutoin epätarkoituksenmukaisia, kuin myös siinä suhteessa, että eräät kysymykset ovat kokonaan säännöstmättä.⁵⁵ Eräät tutkijat jopa puhuvat sota-oikeuden sekasortoisesta tilasta⁵⁶ tai katsovat sen menettäneen suurin piirtein koko merkityksensä.⁵⁷ Tämä koskee sekä sodankäyntiä säännöstyviä sopimuksia että tapaoikeutta. Eräät sanotuista sopimuksista sisältävät kylä suurelta osalta deklarativisia sääntöjä,⁵⁸ joten sikäli kuin ne eivät muodollisesti ole voimassa tai velvoita joitakin valtioita tietyssä sodassa, voidaan turvautua niiden perustana olevaan tapaoikeuteen. Toisaalta tapaoikeudellakin on omat heikkoutensa kuten sen epämääräisyys. Sen toteamista vaikeuttaa mm. se seikka, että sodankävijät usein salaavat tai vääristelevät tosiasioita.⁵⁹ Tietenkin myös sota-oikeudessa voidaan tietysin edellytyksin turvautua yleisiin oikeusperiaatteisiin ja analogian käyttöön, mutta tällöin ollaan usein vielä epävarmemmalla pohjalla.

Sota-oikeuden pahimmat puutteet ilmenevät erityisesti meri- sekä

⁵² Kysymystä vaikeuttavat monet seikat eritoten edellä mainittujen joukko-
tuhoamisaseiden käyttö ja siviiliväestön osallistuminen sotatoiminnan tukemiseen.

⁵³ Nyt kysymyksessä olevassa tutkimuksessa tarkastellaan pääasiallisesti tätä
jälkimmäistä puolta.

⁵⁴ Kansainvälisen sota-oikeuden oikeuslähteistä ks. *Castrén*, *Present Law*, ss.
58—64 ja *Kunz*, *J. L., Kriegsrecht im allgemeinen*, *Strupp—Schlochauer II* s. 354 ss.

⁵⁵ Ks. *Castrén*, m.t. s. 5 s. ja edellä alav. 51 mainitun toimikunnan jäsenten
lausuntoja, *AnnIDI* 1957 I ss. 324—326.

⁵⁶ Näin *Kunz*, *AJ* 1951 s. 37 ss., *Leyes de la Guerra* ss. 14—16, *AJ* 1956
s. 313 ss. ja edellä alav. 42 mainitussa lausunnossaan.

⁵⁷ *Giraud*, *AnnIDI* 1959 II s. 198, sanoo klassillisen sota-oikeuden »kuolleen».
Ks. toisaalta *Castrén*, *E.*, *Kansainvälisen sota-oikeuden merkityksestä*, *Lm.* 1938 s.
423 ss. ja *Kunz*, *J. L.*, *Plus de lois de la guerre?* *Rev. gén.* 1934 s. 22 ss.

⁵⁸ Tämä koskee lähinnä eräitä Haagin vanhoja sopimuksia. Ks. *Kunz*, *AJ* 1956
s. 332.

⁵⁹ *Czesany*, s. 26.

ilmasotaoikeuden⁶⁰ ja neutraalisuus-oikeuden alalla, mutta myös maasodan säännöt ovat epätyydyttäviä lähinnä sen vuoksi, että sotatekniikka on muuttunut ja uusia sodankäyntimenetelmiä ei ole säännöstetty.⁶¹ Mitä tulee erityisesti siviiliväestön sodanaikaista oikeusasemaa koskeviin sääntöihin, niin niissäkin on vielä pahoja aukkoja ja eräitä muita puutteita.⁶²

Sanotusta asiaintilasta on tietenkin monenlaisia haittoja. Vanheneita tai muutoin epätarkoituksenmukaisia sääntöjä ei aina kunnioiteta, ja kun eräät tärkeätkin kysymykset ovat säännöstämättä, jää paljon sodankävijöiden hyvän tahdon varaan, mihin ei voi suurestikaan luottaa. Kukin arvostelee tilannetta omien näkökohtiensa ja etujensa mukaan, ja näin joudutaan aiheuttamaan tarpeettomasti vahinkoja ja kärsimyksiä myös siviiliväestölle. Velvoittavienkin sodankäyntisääntöjen arvo ja pyhyys joutuu kyseenalaiseksi, ja miten voidaan vastuu toteuttaa, kun ei ole tyydyttäviä oikeussääntöjä?⁶³

Syyt sodankäyntisääntöjen nykyiseen epätyydyttävään tilaan ovat moninaiset. Kiinnostuksen puute ja valtioiden toimetttömyys molempien maailmansotien välikautena johtui mm. siitä, että Kansainliiton tultua perustetuksi toivottiin sotien jo siirtyneen historiaan, joten pääponnistukset kohdistettiin rauhantilan vakiinnuttamiseksi.⁶⁴ Toisen maailmansodan jälkeen eräiden tärkeimpien sotilasvaltioiden huonot suhteet ovat vaikeuttaneet uusien sodankäynnin säännöstämistä koskevien tärkeiden sopimusten aikaansaamista. Sotatekniikka on myös viime vuosikymmeninä kehittynyt niin nopeasti, etteivät oikeussäännöt ole pystyneet sitä seuraamaan. Lopuksi sodankäynnin säännöstämiseen liittyy usein vaikeasti ratkaistavia ongelmia, ja valtioiden intressit eivät aina ole tässä yhdenmukaisia, mikä saattaa estää sopimukseen pääsemistä.⁶⁵

⁶⁰ Ehkä ilmasodan säännöt ovat kaikkein puutteellisimmat. Ks. tästä *Castrén*, *Ilmasota* I ss. 104–113 ja *Czesany*, s. 20 s., joka luettelee ilmasodan harvat oikeussäännöt.

⁶¹ Ks. *Kunz*, *AJ* 1951 ss. 50–53 ja 56, jossa mainitaan eräitä ratkaisematta jääneitä sekä vanhoja että uusia sotaoikeuden tärkeitä ongelmia.

⁶² Kuten *Kunz*, *AJ* 1956 s. 323, huomauttaa, merkitsee Genève'n v:n 1949 IV yleissopimus tässä suhteessa kyllä huomattavaa, muttei läheskään täydellistä parannusta.

⁶³ *Kunz*, *AJ* 1956 s. 322, huomauttaakin, että tämän takia on pakko jättää monet sotarikokset rankaisematta.

⁶⁴ Vrt. *Kunz*, *AJ* 1951 s. 46.

⁶⁵ Tämä havaittiin jo Genève'issä 1930-luvun alussa pidetyssä asevarustusten supistamiskonferenssissa.

Sotaoikeuden sääntöjen tarkistamisen tarpeellisuus kyllä yleensä myönnetään, mutta samalla suhtaudutaan mahdollisuuksiin tietyllä skeptillisyydellä.⁶⁶ Mitä jälleen tulee erityisesti siviiliväestön sodanaikaista suojelua koskeviin sääntöihin, niin jäljempänä seuraavasta historiallisesta katsauksesta ja myöhemmästä esityksestä ilmenee, mitä tässä suhteessa on tehty ja mitä vielä olisi tehtävä.⁶⁷ Joka tapauksessa on todettava, että olisi jo aika, että myös valtiot puuttuisivat nykyistä huomattavasti tarmokkaammin tähän ongelmaan.

III ONKO SODANKÄYNNIN SÄÄNNÖSTÄMINEN MAHDOLLISTA?

Tämän osaston otsakkeessa esitetty kysymys on laaja ja yleiseen muotoon laadittu. Sitä on tarkoitus etupäässä käsitellä siviiliväestön suojelua silmällä pitäen ja keskittyen eräisiin pääongelmiin, nimittäin siviili- ja sotilashenkilöiden väliseen eroon, nykyaikaisten sodankäyntivälineiden ja vihollisuusmuotojen vaikutuksiin siviiliväestön asemaan sodassa, erilaisissa sodissa esiintyviin eri tilanteisiin ja siviiliväestön suojan yleisiin rajoihin.

1. Ensinnä on selvitettävä, voidaanko nykyisin enää tehdä sodassa eroa siviiliväestön ja sotilaiden välillä. Jos tässä päädytään kielteiseen tulokseen, merkitsee se, ettei mitään siviiliväestöä koskevia erityissääntöjä tarvita, koska sitä saadaan kohdella yhtä ankarasti kuin sotilaita. — Kielellisesti ja käsitteellisesti ei siviilien erottaminen sotilaista tuota vaikeuksia. Ero ilmenee myös eräistä sotaa koskevista kansainvälisistä sopimuksista ja on ylimalkaisesti sanottuna siinä, että sotilaat kuuluvat valtion säännöllisiin sotavoimiin tai vapaaehtoisjoukkoihin, kaikkien muiden ollessa siviilihenkilöitä.¹ Tämä ryhmittely ei tarkoita samaa kuin ns. taistelevien ja ei-taistelevien vastakohta,² sillä kaikki sotilaat eivät osallistu taistelutoimintaan, ja toisaalta voivat siviilihenkilöt tosiasiallisesti ja eräissä tapauksissa jopa laillisesti suo-

⁶⁶ Ks. esim. Kansainvälisen oikeuden instituutin sotaoikeuden periaatteiden tarkistusta valmistelleen edellä mainitun toimikunnan jäsenten lausuntoja, AnnIDI 1957 I ss. 324—326.

⁶⁷ Sotaoikeuden sääntöjen yleistä tarkistusta koskevasta ongelmasta ks. Kunz, *Leyes de la Guerra* ss. 129—164.

¹ Ks. Haagin MOS:n 1 art. ja Genève'n v:n 1949 sotavankisopimuksen 4 art. — On kyllä olemassa eräitä välimuotoja, joihin palataan jäljempänä.

² Kuten mm. *Berber*, s. 159, huomauttaa.

rittaa väkivaltaisiakin vihollisuuksia. On selvää, että vain rauhanomaisesti käyttäytyvät siviilihenkilöt voivat vaatia itselleen erityisasemaa sotilaihin verrattuna. Mutta siitä, minkälaista käyttäytymistä heiltä odotetaan, voidaan kiistellä; tähän kysymykseen palataan myöhemmin. Edelleen ei rauhanomaistakaan siviiliväestöä voi jättää kokonaan sodan haitallisten vaikutusten ulkopuolelle. Useimmat katsovat, ettei siviilihenkilöihin saa ainakaan suoranaisesti kohdistaa väkivaltaisia vihollisuuksia eikä yleensä tehdä heitä sotavangeiksi, mutta vaikeampi on jo ratkaista, missä määrin heitä olisi suojeltava sanotunlaisten vihollisuuksien välillisiltä vaikutuksilta sekä muilta vihollisuusmuodoilta.³

Myöhemmin seuraavasta historiallisesta katsauksesta ilmenee, että siviiliväestön asema sodassa on vaihdellut suuresti eri aikoina. Siviiliväestö oli aluksi suurin piirtein vailla kaikkea suojaa, mutta vähitellen tapahtui tässä muutos parempaan suuntaan, luovuttiin ns. hävitysodista (*»Vernichtungskriege«*) ja sotia alettiin pitää sotaa käyvien valtioiden ja niiden sotavoimien välisenä asiana, mikä katsantokanta myös painoi leimansa ensimmäisiin, viime ja kuluvalle vuosisadalle tehtyihin sodankäyntiä koskeviin yleissopimuksiin ja valtio- sekä oikeuskäytäntöön.⁴ Sodankäynnissä viime aikoina tapahtuneet muutokset ja lähinnä molempien maailmansotien käytäntö ovat kuitenkin horjuttaneet tätä käsitystä ja kääntäneet kehityksen pyörää taaksepäin siten, että ero sotilaiden ja siviilien välillä on käynyt epäselväksi ja vaikeammin ylläpidettäväksi, joidenkin katsoessa, että se on suurin piirtein kadonnut.⁵ Pääasiallisimpana syynä tähän uuteen käänteeseen ovat olleet eräät jo edellä kosketellut seikat. Ensinnäkin se, että siviiliväestöä tarvitaan monenlaisissa sodankäyntiä edistävissä toimissa. Jos asiaa halutaan kärjistää, voidaan jopa väittää, että melkein koko siviiliväestö saattaa olla sotaponnistuksissa mukana jollakin tavoin.⁶ On kuitenkin

³ Vrt. Berber, s. 159 ja Rousseau, s. 555. — Tähänkin kysymykseen palataan myöhemmin.

⁴ Rousseau, s. 555 s., Smith, Crisis s. 70, huomauttaen, että käytäntö kehittyi sellaiseksi, että siviiliväestöä sai kyllä surmata pommituksissa ja puolustettuja paikkoja ahdistettaessa, mutta ei esim. jo miehitetyllä alueella, ja Uhler, Völkerrechtlicher Schutz s. 32. — Pietarin v:n 1868 selityskirjassa sanotaan, että sodan ainoa laillinen tarkoitus on vihollisen sotavoimien heikentäminen. Sama katsontakanta ilmenee myös eräistä Haagin rauhankonferenssien sopimuksista.

⁵ Näin pitkälle menevät kuitenkin vain harvat. Tällä kannalla ovat mm. Nurick, s. 680, katsoen eron katoamisen johtuvan mm. ydinaseiden käytöstä ja Stowell, s. 785, joka sanoo, että sotatoimet saadaan kohdistaa siviilihenkilöihin.

⁶ Niinpä Spetzler, Luftkrieg s. 195 s., sanoo, että voidaan katsoa, että mielisairaita lukuun ottamatta kaikki henkilöt ja esineet palvelevat tavalla tai toisella

eräitä siviiliväestön ryhmiä, jotka ovat kokonaan niistä erillään,⁷ ja valtaosalla siviiliväestön sodankäyntiin liittyvästä toiminnasta on niin vähäinen tai kaukainen yhteys siihen, ettei tämän järkevästi ajatellen pitäisi vaikuttaa heidän oikeusasemaansa.⁸ Eri asia on, että vihollinen saa estää ainakin osan tällaisesta toiminnasta, jolloin siihen osallistuva siviiliväestö voi joutua välillisesti vaaroille alttiiksi.⁹

Toinen siviiliväestön oikeusasemaa heikentävä tekijä johtuu eräistä sodankäyntivälineistä ja vihollisuusmuodoista. Kysymys on lähinnä ns. joukkotuhoamisaseista kuten ydinpommeista, ohjuksista ja ilmapommituksissa käytetyistä suurista »klassillisista» pommeista, joiden vaikutukset ulottuvat hyvin laajalle alueelle ja aiheuttavat myös vaaroja epätarkkuutensa takia.¹⁰ Lisäksi suuren merkityksen saanut ns. talous-sota kohdistuu ainakin eräissä muodoissaan myös siviiliväestöön tai ehkäpä pääasiallisesti siihen.¹¹ Mutta kumpikaan näistä seikoista ei kuitenkaan ole tehnyt sotilaiden ja siviilien eroa olemattomaksi — vaikka siviiliväestöä uhkaavat vaarat ovat suuresti kasvaneet —,

sotatoimintaan liittyviä tarkoituksia. Esim. maatalous hankkimalla elintarvikkeita sotilaille, samoin teollisuus, kauppa, liikenne, huolto, taide (?), tiede, koulutus, terveydenhoito ym. Koko yhteiskuntajärjestyksen tarkoitus on väestön elintason kohottaminen ja suorituskyvyn lisääminen. Lapset ovat tulevia sotilaita tai näiden äitejä ja suorittamalla työpalvelua lapsetkin vapauttavat miehiä sotaa varten. Jumalanpalveluskin lujittaa väestön henkistä kuntoa, ja kirkoissa rukoillaan voittoa omalle maalle. — Tämä on tietenkin suurta liioittelua. Nykyiset sodat tuskin enää kestävät sataa vuotta tai vuosikymmeniäkään, joten tulevat sukupolvet eivät ehdi mukaan samaan sotaan. Lapsien palveluksia ei liioin ole yliarvioitava. Väärinkäsityksen välttämiseksi huomautettakoon, ettei Spetzler itse suinkaan hyväksy sotilaiden ja siviilien samastamista.

⁷ Näihin on luettava melisairaiden lisäksi ainakin muut pahasti sairaat, vanhuksset ja pienet lapset. Vrt. Kroell, s. 46.

⁸ Vrt. Smith, m.t. s. 75, jossa sanotaan, että henkilön on oltava joko siviili tai taistelija eikä kumpaakin esim. toimimalla osan viikosta siviili- ja lopun sotilastehtävissä. Smith tarkoittaa taistelijasta puhuessaan lähinnä suoranaisiin vihollisuuksiin osallistumista. Hän katsoo tällä perusteella, etteivät Englannin »Civil Defence» ja »Home Guard» -järjestöihin kuuluvat voi vaatia siviilihenkilön asemaa.

⁹ Näiden kysymysten yksityiskohtiin palataan, kuten sanottu, jäljempänä.

¹⁰ Radojković huomauttaa (s. 198), että ydinaseita käytettäessä sodassa puolustus jää jälkeen hyökkäyksestä, mikä kyllä ainakin nykyisin pitää paikkansa.

¹¹ Tähän viittaavat mm. Lauterpacht, BYB 1952 s. 364 ja 375, sekä Schlosser, s. 177, jotka kyllä myös puhuvat ilmasodan ja joukkotuhoamisaseiden vaikutuksista. Lauterpacht mainitsee myös (s. 374) viime maailmansodassa merellä varoituksitta suoritettut kauppa-alusten järjestelmälliset upotukset. Hän huomauttaa vielä (s. 381), että myös ero julkisen ja yksityisen omaisuuden sodanaikaisessa kohtelussa on kaventunut.

ja lisäksi on huomattava, että osaa näistä menettelytavoista ei voi hyväksyä oikeudelliselta kannalta.¹² Positiivisen oikeuden kannalta on siis päädyttävä siihen, että rauhanomainen siviiliväestö on jätettävä sotatoimien ulkopuolelle ja että ennen kaikkea on vältettävä kohdistamasta siihen väkivaltaisia vihollisuuksia. Selvimpänä osoituksena siitä, että tämä todella vielä on kansainvälisen oikeuden kanta, mainittakoon, että sodan uhrien suojelemista koskevassa Genève'n v:n 1949 konferenssissa, jossa hyväksyttiin laaja siviiliväestön oikeusasemaa koskeva (IV) sopimus, ei edes keskusteltu tämän periaatteen oikeutuksesta, vaan sitä pidettiin aksioomana.¹³ Tuskin voi myöskään olla eri mieltä tämän periaatteen tärkeydestä, se on todella perustavaa laatua koko sota-oikeudelle,¹⁴ periaatetta ei siis ole missään tapauksessa uhrattava, vaikka vaikeuksia onkin syntynyt, vaan päinvastoin sitä olisi pyrittävä uudelleen vahvistamaan kaikkiin mahdollisiin keinoin, sikäli kuin sotilaalliset syyt suinkin sallivat.¹⁵

Mitä tulee tietoisoppiin, niin jo eräät kansainvälisen oikeuden varhaisimmat tutkijat kuten *Grotius* ja *Vattel* käsitelivät kysymyksessä olevaa ongelmaa. Oli ymmärrettävää, ettei silloisissa oloissa tehty tietoisopissakaan sanottavaa eroa sotilaiden ja siviiliväestön sodanaikaisen kohtelun välillä.¹⁶ Valtiokäytännön myöhemmin muuttuessa oikeus-

¹² Kuten myöhemmin tullaan toteamaan. — *Uhler*, m.t. s. 30 s., huomauttaa, että ero on edelleen mahdollinen ja että siviiliväestön osallistuminen sota-ponnistuksiin voi johtaa vain asteittaisiin muutoksiin, muttei vaikuta itse periaatteeseen.

¹³ Kuten *Uhler*, m.t. s. 32, jälleen huomauttaa. — Huomattavin ja ehkä vaarallisin poikkeus tästä periaatteesta koskee myöhemmin käsiteltävää tapausta, että vanhan valtiokäytännön mukaan tuli saada tahallisesti kohdistaa piirityksissä siviiliväestön asuma-alueisiin antautumisen jouduttamiseksi. Taloussodassa esiintyvät poikkeukset tarkoittavat etupäässä siviiliväestön omaisuuden eikä henkilön suojan supistamista.

¹⁴ Näin mm. *Berber*, s. 159. *Uhler*, lisää (s. 32), että ero on järkevä, joten siitä luopuminen merkitsisi valtavaa takaiskua, huomauttaen vielä (s. 30), ettei ole tarpeellista ahdistaa siviiliväestöä enempää kuin pahasti haavoittuneita ja sotavankeja. Ks. myös *Pictet*, RevC-R 1939 s. 270.

¹⁵ Punaisen Ristin Kansainvälinen toimikunta huomautti v. 1950 hallituksille lähettämässään kiertokirjeessä, että on olemassa ristiriita Genève'n v:n 1949 sopimusten ja ns. sokeiden sodankäyntivälineiden käytön välillä, koska sanotut sopimukset rakentuvat taistelevien ja ei-taistelevien eroon, mutta mainitunlaisten aseiden käyttäminen tekee tämän eron voimassapitämisen vaikeaksi ellei suorastaan mahdottomaksi.

¹⁶ Näin muodoin ei nykyistä tilannetta arvosteltaessa olisi haettava tukea kovin vanhoista teoksista, kuten eroon skeptillisesti suhtautuva *Fenwick* (s. 549 ja alav. 30) kuitenkin tekee.

oppineetkin esittivät toisenlaisia käsityksiä. Kysymys tuli jälleen uuteen valoon jo ensimmäisen maailmansodan jälkeen,¹⁷ mutta vasta toisen maailmansodan päätyttyä on sitä tieteisopissa pohdittu perusteellisemmin. Edellä olevasta jo ilmenee, että nykyiset tutkijat ovat esittäneet tässä suhteessa toisistaan jyrkästi poikkeavia kantoja eräiden katsoessa, että sotilaiden ja siviiliväestön ero on menettänyt kokonaan tai suurin piirtein merkityksensä,¹⁸ toisten taas korostaessa voimakkaasti päinvastaista mielipidettä.¹⁹ Useimmat kuitenkin ovat välittävällä, oikeana pidettävällä kannalla katsoen, että ero kyllä on kaventunut, muttei kuitenkaan hävinnyt.²⁰ Näiden eri käsitysten tueksi on tuotu esiin monenlaisia perusteluja, joihin jo edellä on osittain viitattu, ja usein tutkijat eivät selvästi ilmaise, katsovatko he eron kadonneen täysin vai ainoastaan tietyissä olosuhteissa ja tietyin poikkeuksin.

¹⁷ Ks. esim. *Pappafava*, V., De la distinction entre combattants et non combattants et du principe de la légitimité de la guerre aérienne, *Revue juridique internationale de la locomotion aérienne* 1925 s. 350 ss.

¹⁸ Edellä mainittujen radikaalisimpien *Nurickin* ja *Stowellin* lisäksi mm. *Borchard*, E., The Effect of War on Law, *AJ* 1946 s. 621, katsoen eron katoamisen johtuneen lähinnä toisen maailmansodan ilmapommituksista, *Fenwick*, s. 548, pitäen eroa epäloogisena ja viitaten käytäntöön piirityksissä, saarroissa ym. sotatoimissa (?), *Kulski*, *ProcASIL* 1949 s. 124 (eroa ei voi tehdä vihollisuuksia suoritettaessa totaalisisessa sodassa), *Le Goff*, s. 456, ero kadonnut kokonaan, *Rubio García*, s. 353 (syy ydinaseiden käytössä), *Röling*, s. 440 s. (viitaten sodan totaalisuuteen ja taloussotaan, mutta tuomiten kuitenkin siviiliväestöön kohdistuvat suoranaiset hyökkäykset), *Schwarzenberger*, Self-Defence s. 26 s. (erosta ei voi puhua ainaakaan suurissa sodissa, joissa käytetään ilma-aluksia ja ohjuksia, tosiasiallinen sota näyttämö on laajentunut, ja sota on saanut mekanisoituna epäpersoonallisen luonteen, kovat realiteetit huomioon ottaen sotatoimintaan eri tavoin osallistuvia siviilihenkilöitä ei edes voi pitää kvasi- vaan varsinaisina taistelijoina) ja *De Visscher*, s. 290 s. (ydinaseita käytettäessä).

¹⁹ Edellä mainittujen *Berberin*, *Kroellin*, *Pictetin*, *Rousseauin* ja *Uhlerin* lisäksi mm. *Radojković*, s. 207 s., vedoten lähinnä siihen, että sota on valtioiden välinen asia, ja *Wilhelm*, *RevC-R* 1956 s. 118 (tuomiten erityisesti siviiliväestöön suoraan kohdistuvat hyökkäykset ja varoittaen ottamasta liiaksi huomioon sotilaiden esittämiä näkökohtia).

²⁰ Näin edellä mainitun *Schlosserin* lisäksi mm. *Lauterpacht*, *BYB* 1952 s. 364 ja 375, joka katsoo eron johtuneen monesta — edellä jo selostetusta — syystä ja joka selvästi tuomitsee (s. 365 ja 368) siviiliväestöön suoraan kohdistuvat hyökkäykset, *Smith*, *Crisis* s. 76 s. (todeten, että totaalinen sota vaikeuttaa eron voimassapitämistä) ja *Stone*, *Legal Controls* s. 548, huomauttaen, että erolla on nykyisin eniten merkitystä maasotanaäyttämöllä, mutta että vaikeudet syntyvät ilmasodassa, taloussodassa ja kauaskantoisia aseita, kuten ohjuksia, käytettäessä samoin kuin siviiliväestön osallistuessa sotaponnistuksiin. Ks. myös *AnnIDI* 1957 I ss. 340—343, josta ilmenee eräiden Kansainvälisen oikeuden instituutin jäsenten kanta. *François* esim. viittaa (s. 343) siviiliväestön epäsuoraan myötävaikutukseen sotaponnistuksissa.

2. Nyky aikaisten sodankäyntivälineiden vaikutuksia on jo käsitelty edellä varsinkin edellisessä osastossa sodan luonnetta tarkasteltaessa. Nyt on vielä esitettävä joitakin yleisluonteisia lisähuomautuksia siitä, mitä nämä uudet menetelmät ovat vaikuttaneet sodankäyntiin yleensä ja sen sääntöihin sekä erityisesti siviiliväestön asemaan sodassa. Ensimmäisen kysymyksen kohdalla voidaan lyhyesti todeta, että uusien tuhoamiskeinojen ja vihollisuusmuotojen ottaminen käytäntöön, samalla kun se on tehostanut itse sodankäyntiä, on synnyttänyt paljon uusia ongelmia sodankäynnin säännöstämisessä. Mitä taas tulee siviiliväestöön, niin sen asema on suuresti vaikeutunut varsinkin ns. totaalisessa sodankäynnissä.²¹ Miten voi siviiliväestöä suojella tehokkaasti, kun äkkihyökkäyksiä voi kohdistaa kaikkialle aseilla, joiden vaikutukset ulottuvat laajalle alueelle, ja siviiliväestönkin joutuessa toimimaan vaarallisissa tehtävissä, joita vastustaja pyrkii estämään ja saakin estää? Jo lentokoneiden käyttö molemmissa maailmansodissa vaikutti mullistavasti sekä sodankäyntiin että siviiliväestön asemaan sodassa,²² ja toisen maailmansodan aikana saatiin kokemuksia ensimmäisistä ohjuksista ja ydinaseista. Seuraavat suuret voimainmittelyt, mikäli niitä ei saada estetyiksi, suoritetaan ehkä pääasiallisesti näillä viimeksi mainituilla sodankäyntivälineillä turvautumalla mahdollisesti lisäksi biologiin ja kemiallisiin tai kokonaan uusiin menetelmiin.²³ Jotkut katsovatkin, että sodankäynnin säännöstäminen näissä oloissa on toivoton, jopa vaarallinen tehtävä ja että vain joillakin sodankäyntiin vaikuttamattomilla inhimillisyyssperiaatteilla on enää merkitystä.²⁴ Uhrien

²¹ Näin oli käynyt jo ennen toista maailmansotaa. Ks. *Demolis, L., Les armements modernes et la protection des populations civiles*, RevC-R 1939 s. 392 ss.

²² Italialaisen kenraalin G. Douhetin ennustelut (Probabili aspetti della guerra futura, Palermo 1928 ja La guerra del 19., Rivista aeronautica Marzo 1930 s. 409 ss.), että tulevat sodat voitaisiin ratkaista ilma-aseen avulla muutamissa päivissä, eivät pitäneet kuitenkaan paikkaansa. Douhetin teoriaa arvostelevat mm. *Gzesany*, s. 58 s. ja *Spaulding*, s. 16 ss.

²³ *Thomas, E. D., Atomic Warfare and International Law*, ProcASIL 1946 s. 85 ja 87, sanoo, että ydinaseita käytettäessä kansainvälinen oikeus menettää merkityksensä, koska siinä voi kunnioittaa taisteluihin osallistumattomien enempää kuin sairaaloiden koskemattomuutta yksityisomaisuuden suojan myös hävitessä. Hän pelkää (s. 89), että tällöin voidaan päätyä myös biologiseen ja kemialliseen sodankäyntiin.

²⁴ *De Visscher*, s. 293 ja 49, viitaten sotilaskohteen käsitteen suureen laajentumiseen toisen maailmansodan aikana. — *Redslop, R., Traité de Droit des gens*, Paris 1950 s. 332 taas viittaa mm. siihen edellä jo mainittuun seikkaan, että sodankäynti mekanisoiduilla aseilla tekee sen anonyymiksi. Ks. myös *Schwarzenberger*, Total War, s. 540 s. — Sodankäynnin säännöstämisestä on pidetty vaaralli-

luku nykyaikaisissa sodissa tulee ilmeisesti olemaan suuri, mutta tosiasiallisilla suojelutoimenpiteillä ja sopivilla oikeudellisilla rajoituksilla voidaan kuitenkin useita pelastaa.²⁵

3. Myös vastaisuudessa käytävät sodat tulevat olemaan mittasuhteiltaan erilaisia. Tällöinkin tulee olemaan pieniä ja suuria sotia ym. aseellisia selkkauksia. On selvä, että ihmiskuntaa ja erityisesti siviiliväestöä uhkaavat pienemmät vaarat pienissä sodissa. Kun on kysymyksessä vähäisemmät edut, sotaakin todennäköisesti käydään vähemmän kiihkeästi ja lievemmin keinoin. Tällöin on myös paremmat toiveet, että sodankäyntisääntöjä kunnioitetaan, jollei muusta syystä niin ehkä pelosta, että mahtavat ulkopuoliset valtiot tai kansainväliset järjestöt (YK) puuttuvat asiaan. Suurissa sodissa ja erityisesti ns. maailmansodissa tilanne on toinen, ja monet arvelevatkin, ettei niissä sodankäyntisäännöistä ole paljoakaan hyötyä.²⁶

On tietenkin suhteellista, mitä sotaa pidetään pienenä ja mitä suurena tai, jos halutaan käyttää toisia ilmaisumuotoja, rajoitettuna tai totaalisenä. Pienellä sodalla voidaan tarkoittaa esim. sellaista sotaa, jossa ei käytetä ydinaseita tai joka tapahtuu länsi-Euroopan ulkopuolella. Useat katsovat, että sota, jossa toisella puolella on Yhdysvallat liittolaisineen ja toisella Neuvostoliitto seurailijavaltioineen, on totaalinen sota.²⁷ Mutta rajoitetussakin sodassa saatetaan turvautua voimakkaisiin keinoihin kuten ydinaseisiin, esim. siinä vaiheessa, jossa toinen sodankävijäpuoli alkaa jäädä selvästi alakynteen, ja tällöin on enää vaikea rajoittaa sodankäyntiä muussakaan suhteessa.²⁸

Voitaneen olla yhtä mieltä siitä, että sodankäyntisääntöjen pitää olla samat kaikissa sodissa,²⁹ eivätkä sodankävijät periaatteellisesti saisi va-

sena mm. sillä perusteella, että se herättää turhia toiveita tuudittaen kansat pettävään turvallisuudentunteeseen, ja sillä, että sanotunlainen toiminta voi johtaa siihen, että vaaralliset sodankäyntimenetelmät saavat virallisen vahvistuksen.

²⁵ Näin Stone, *Legal Controls*, s. 341. Vrt. Spetzler, *Luftkrieg* s. 389, jossa sanotaan, että ihmiskunta voi tuhoutua, jollei sodankäyntiä koskevia nykyisiä oikeudellisia rajoituksia kunnioiteta.

²⁶ Näin mm. Paul De Visscher ja Quincy Wright, *AnnIDI* 1959 II s. 201 ja 210 s.

²⁷ Ks. näistä kysymyksistä Cowley, s. 3 s. Vrt. myös totaalista sotaa koskevaa edellä olevaa esitystä.

²⁸ Näin Cowley, s. 10 ja Halperin, M. H., *Nuclear Weapons and Limited War*, *Journal of Conflict Resolution* 1961 s. 151 ss., jotka huomauttavat, että taktilliset syyt ratkaisevat, ryhdytäänkö tällaisia aseita käyttämään ja millä tavoin.

²⁹ Eroa voi kuitenkin syntyä siitä, että kaikki valtiot eivät ole hyväksyneet kaikkia sodankäyntiä koskevia sopimuksia, ja sisällissodissa saattavat myös eri säännöt olla voimassa.

pauttaa itseään joistakin rajoituksista vain sillä perusteella, että kysymyksessä on suuri sota, totaalinen sota tai vaikkapa maailmansota.³⁰ Sodankäyntiä koskevat oikeussäännöt on siis laadittava yhdenmukaisiksi pitäen lähinnä silmällä normaalitapauksia ja yleisiä etuja. On toivottava, että ihmiskunta säästyisi vastaisuudessa sellaisilta suurilta sodilta, joissa ei kiinnitetä huomiota minkäänlaisiin inhimillisyyssnäkökohtiin eikä edes järkisyyhin.³¹ Joka tapauksessa sodankäynnin säännöstäminen kannattaa ja on valtioiden velvollisuus jo yksistään pieniä sotia silmällä pitäen, ja onhan ainakin toivoa, että sotaoikeuden säännöistä olisi jotakin apua suurissakin sodissa.

4. Sodankäyntikeinojen rajoittamista koskevissa pyrkimyksissä on jatkuvasti ja varsinkin viime aikoina kiinnitetty erityistä huomiota myös siviiliväestön suojelemiseen.³² Edellä esitetystä jo ilmenee, että täydellisen tai edes lähes täydellisen suojan aikaansaaminen siviiliväestölle ei ole nykyoloissa mahdollista.³³ Tämä johtuu jo asian luonnosta eli itse sodan olemuksesta ja siitä, että sotilaalliset näkökohdat ovat yleensä etualalla. Mutta rajoitetullakin suojalla on huomattava merkitys, ja suurimmat pessimistitkin myöntävät, että on eräitä sotaoikeuden aloja, joilla säännöstäminen on mahdollista siviiliväestön etuja silmällä pitäen ja sotilaallisia näkökohtia syrjäyttämättä.³⁴ Kuten aikaisemmin on jo huomautettu, tosiasiallisten toimenpiteiden on käytävä rinnan oikeudellisten keinojen kanssa. Ja nykyaikaisessa sodassa suojeluvelvollisuus koskee sekä hyökkääjää että puolustautuvaa. Kumpikin voi auttaa siviiliväestöä, edellinen välttämällä tarpeetonta kovuutta, ja jälkimmäinen pitämällä huolta siitä, ettei siviiliväestöä saateta alttiiksi liian suurille vaaroille.

³⁰ *François*, AnnIDI 1957 I s. 387. — Vrt. myös *Smith*, *Crisis* s. 57 s., jossa huomautetaan, ettei pienten ja suurten sotien ero ole mikään oikeusperiaate, mutta että niillä on käytännössä eroa.

³¹ *Röling*, huomauttaa s. 443, että pienistä sodista tuskin toistaiseksi vielä päästään.

³² Ks. niistä esim. *Castrén*, *Present Law* ss. 40—50 ja *Spetzler*, *Luftkrieg* ss. 390—392, jossa viimeksi mainitussa suositetaan eräitä vaarallisiin aseisiin kohdistuvia kieltoja ja rajoituksia, valvontatoimenpiteitä, riitojen selvittelykeinoja ja sanktioita.

³³ Tällaista asemaa siviiliväestöllä ei ole ollut koskaan, vaikka tilanne oli jo välillä melko hyvä.

³⁴ *Lauterpacht*, *BYB* 1952 s. 378 katsoo, että sodankäyntisääntöjen tarkistus on mahdollista vain vaatimattomissa rajoissa, ja s. 380 s. hän luettelee joukon vaikeita ongelmia, jotka olisi ensin selvitettävä, ennen kuin laajempaan tarkistukseen voi ryhtyä.

Yleensä katsotaan, että sotaoikeuden kehittäminen on helpointa, ei itse taistelutoimintaa eikä muita vihollisuusmuotoja koskevissa kysymyksissä, vaan ns. humanitaarisella alalla kuten sotavankien, haavoittuneiden ja sairaiden sekä erityisesti myös siviiliväestön huollon yhteydessä, missä suhteessa tulokset ovatkin jo varsin huomattavia.³⁵ Mutta olisi väärin pysähtyä tähän pelkästään vaikeuksien takia ja jättää monet muut sotaoikeuden tärkeät kysymykset valtiokäytännön ja tapaoikeuden varaan. Myöhemmin tulee tarkemmin puhe siviiliväestön suojelua koskevista pahimmista puutteista ja mahdollisista parannuskeinoista.

IV HISTORIAALLINEN KATSAUS

1. Kansainvälinen oikeus on, kuten tunnettua, melko myöhäistä alkuperää. Vanhalla ajalla vain eräät valtiot noudattivat keskinäisissä suhteissaan joitakin hajanaisia oikeussääntöjä. Myöskään kansainvälisestä sotaoikeudesta ei tällöin voitu puhua, vaan sekin kehittyi vasta paljon myöhemmin.¹ Sodankäynti oli yleensä — myös korkealla kulttuuritasolla olevien kansojen piirissä — julmaa ja armotonta tänä palkka-armeijoiden aikakautena, vaikkakin jotkut valtiot, hallitsijat ja sotapäälliköt saattoivat osoittaa inhimillisyyttä.² Sodat olivat etupäässä tuhoamissotia, joissa sekä sotilaat että suuri osa siviiliväestöä surmattiin tai tehtiin sotavangeiksi taikka orjiksi, ja yksityisomaisuuttakin ryöstettiin vapaasti.³ Siviiliväestön turvaton asema johtui myös siitä, että vanhalla ajalla oli paljon yksityisiäkin sotia, ja siitä, että siviiliväestö

³⁵ Näin mm. *Lauterpacht*, BYB 1952 ss. 379—381, huomauttaen, että nykyiset säännöt peittävät jo laajan alan ja että tuleva toiminta olisi lähinnä keskitettävä Genève'n v:n 1949 sopimusten täydentämiseen.

¹ Joillakin valtioilla oli kyllä tapana aloittaa sota juhlallisin muodoin, pyhät paikat saattoivat olla rauhoitettuja sotatoimilta ja vihollisuuksia suoritettaessa saatettiin kunnioittaa kaatuneen vastustajan ruumista. — Kansainvälisen sotaoikeuden kehityksestä ks. *Castrén*, *Present Law* ss. 10—19 ja Sotaoikeuden kehitys s. 584 s. sekä *Marin*, ss. 647—660.

² Ks. *Pastor Ridruejo*, ss. 27—34, jossa käsitellään mm. Israelin, Egyptin, Intian, Kiinan, Persian, Kartagon, Kreikan ja Rooman sodankäyntiä sekä *Uhler*, *Völkerrechtlicher Schutz* ss. 2—6. Egyptiläiset, intialaiset ja kiinalaiset lienevät olleet toisia kansoja hieman lempeämpiä. — *Marin*, mainitsee ss. 648—650, että myös läntisen pallopuoliskon vanhojen intiaaniheimojen sodankäynti oli julmaa.

³ *Uhler*, m.t. s. 5 mainitsee, että maanviljelijäväestöä kuitenkin usein kohdeltiin lempeämmin.

itse sekaantui sodankäyntiin yrittäen hyötyä tilanteesta. Näin muodoin ei voitu tehdä eroa sotilaiden ja siviiliväestön välillä.⁴

Keskiajalla, varsinkaan sen alkuaikoina, ei käytäntö muuttunut suurestikaan itse sodankäyntitavoissa enempää kuin siviiliväestön sodanaikaisessa kohtelussa.⁵ Myöhemmin ritarikaudella tilanne kyllä jonkin verran parani.⁶ Feodaalijärjestelmän vallitessa käytiin usein kaikkien sotaa kaikkia vastaan, ja sotatoimet kohdistuivat täten siviilihenkilöihin. Sodan oli »elätettävä itsensä», minkä siviiliväestö sai tuta sekä kaupunkien valtauksissa että miehityillä alueilla.⁷ Merellä taas merirosvot kilpailivat sotaa käyvien kanssa, ja yksityisille kauppaaluksille myönnettiin repressaalija- ja kaapparikirjeitä, jotka oikeuttivat valtaamaan vihollisen kauppa-aluksia ja lasteja.⁸ Muutoin kyllä syntyivät jo keskiajalla ensimmäiset kansainvälisen sota-oikeuden säännöt ja juuri merisodankäyntiin eli tarkemmin kauppasotaan liittyvinä, jota pyrittiin jossakin määrin rajoittamaan yksityisten hyväksi. — Keski-ajan loppuaikoina eräät maat, mm. Englanti, vahvistivat sotavoimilleen ohjesääntöjä, joiden ansiosta saatiin jonkinlaista järjestystä aikaan sodankäyntiin.⁹ Jo aikaisemmin eli kymmenennellä vuosisadalla eräät valtiot ottivat käytäntöön ns. »*pax Dei*» ja »*treuga Dei*» oikeusinstituutteja, joita ehkä voi pitää ensimmäisinä merkkeinä sotaa koskevien käsitysten muuttumisesta.¹⁰ Samoihin aikoihin hyväksyttiin eräissä kirkolliskokouksissa ei-taistelevien koskemattomuutta koskeva periaate, mikä ei kuitenkaan sanottavasti vaikuttanut käytäntöön.¹¹

Renessanssin ja humanisuuden aatteilla oli myös suotuisa vaikutus sodankäyntitapoihin ja ihmisarvon kunnioittamiseen sodankin aikana,¹² vaikkakin kesti melko kauan, ennen kuin mitään olennaista parannusta

⁴ *Castrén*, m.t. s. 12 ja main. kirj. s. 584 s. sekä *Linster*, s. 6. — *Coursier*, *Droit humanitaire*, toteaa s. 7 s., että tilanne pysyi suurin piirtein samanlaisena vielä Rooman vallan aikana vihollisen joutuessa usein orjaksi.

⁵ Intian sodankäyntitavat, myös siviiliväestön kohtelussa, olivat nytkin suhteellisen lempeitä. Ks. niistä *Singh*, *N.*, *Laws of War in Medieval India*, IJ 1963 ss. 49—62. Muhamettilaiset eivät myöskään olleet läheskään niin julmia sodissa, kuin usein on väitetty, kuten ilmenee *Pastor Ridruejon* esityksestä ss. 35—37. Sen sijaan ns. satavuotinen sota (1330—1453) kuului tämän aikakauden ja kaikkien aikojen verisimpiin ja julmimpiin, kuten mainittu tekijä jälleen toteaa (s. 40).

⁶ *Castrén*, main. kirj. s. 585.

⁷ *Castrén*, main. kirj. s. 586.

⁸ *Castrén*, *Present Law* s. 13 s.

⁹ Ks. *Pastor Ridruejo*, s. 39.

¹⁰ *Coursier*, *Rec.cours* 1960 I s. 397 ja *Linster*, s. 6.

¹¹ *Linster*, s. 6.

¹² *Uhler*, m.t. s. 12.

saatiin aikaan. Niinpä vielä 30-vuotinen sota koetteli ankarasti sekä sotilaita että siviiliväestöä.¹³ Sen jälkeen ja varsinkin 18. vuosisadalla käytäntö muuttui huomattavasti parempaan suuntaan.¹⁴ Eräissä rauhansopimuksissa kosketeltiin myös sota-oikeuden ongelmia, ja eräät valtiot tekivät keskenään sodankäynnin lieventämistä tarkoittavia sopimuksia.¹⁵ Oikeusoppineet kuten *Grotius* ja *Vattel* sekä valistusajan filosofit *Montesquieu* ja *Rousseau* esittivät sotaa ja sodankäyntiä koskevia uudenaikaisia ja humanisia mielipiteitä.¹⁶ Edellä on jo viitattu Rousseau'n (v. 1762) julistamaan oppiin, että sota on valtioiden välinen asia, mikä merkitsi, että rauhanomainen siviiliväestö oli jätettävä sota-toimien ulkopuolelle.¹⁷ Valitettavasti Ranskan vallankumoussodat ja niitä seuranneet Napoleonin sodat saivat jälleen sellaisen luonteen, että ne muistuttivat entisaikojen »kansojen sotia».¹⁸

2. Napoleonin sotien päätyttyä alkoi ihmiskunnan historiassa sata vuotta kestänyt suhteellisen rauhallinen kausi, jolloin säästytettiin suurilta ja pitkäaikaisilta sodilta ja joka merkitsi suurta edistystä sekä monessa yksityisessä valtiossa että kansainvälisissä suhteissa. Aikakausi painoi leimansa myös kansainväliseen sota-oikeuteen, jonka suotuisa kehitys jatkui sodankäynnin muuttuessa humanisemmaksi ja sotaa käyvien suhtautuessa suopeammin vihollisen siviiliväestöön.¹⁹ Viime vuosisadan puolivälissä syntyivät ensimmäiset sodankäyntiä koskevat sopimukset, joilla oli yleistä merkitystä, nimittäin eräitä merisota-oikeuden tärkeitä sääntöjä sisältävä Pariisin v:n 1856 selityskirja, ensimmäinen maasotavoimiin kuuluvien haavoittuneiden ja sairaiden kohtalon lievittämistä koskeva Genève'n (v:n 1864) yleissopimus²⁰ ja edellä jo mainittu Pietarin v:n 1868 selityskirja, jonka alkulauseeseen sisältyi eräitä sodan-

¹³ *Pastor Ridruejo*, s. 41.

¹⁴ *Coursier*, *Droit humanitaire* s. 60 s., *Linster* s. 6 s. ja *Pastor Ridruejo*, ss. 41—43.

¹⁵ Niinpä 18. vuosisadan puolivälissä solmittiin ensimmäisen kerran eräiden kaupunkien neutralisointia sodassa koskevia sopimuksia. Ks. tarkemmin *Coursier*, *Rec.cours* 1960 I s. 399.

¹⁶ *Uhler*, m.t. ss. 7—13.

¹⁷ Ranskalainen merisotasaalis-oikeuden tuomari *Portalis* sovelsi tätä oppia ensimmäisen kerran käytännössä, minkä vuoksi sitä nimitetään *Rousseau-Portalis*-opiksi. — Rousseau'n käsityksistä ks. tarkemmin *Castrén*, *Present Law* s. 18 s.

¹⁸ Niinpä Ranskan kansalliskonventti julisti v. 1793 kansannousun »levée en masse». — Sekä Napoleonin sodankäynti yleensä että hänen vastustajistaan erityisesti Englannin sodankäynti merellä oli häikäilemätöntä.

¹⁹ *Pastor Ridruejo*, s. 46. — Siirtomaasodissa sovellettiin kuitenkin jatkuvasti ankarampia menettelytapoja.

²⁰ Ks. siitä esim. *Coursier*, *Droit humanitaire* ss. 79—87 ja *Marin*, s. 666 s.

käyntiä yleensä koskevia tärkeitä periaatteita.²¹ Valtioiden viime vuosisadalla käytäntöön ottamista sotaohjesäännöistä ansaitsee erityistä mainintaa saksalaissyntyisen professori *Francis Lieberin* Amerikan Yhdysvaltojen sisällissodan aikana pohjoisvaltioiden armeijalle v. 1863 laatima sääntökokoelma, jossa mm. teroitettiin sotilaiden ja siviilihenkilöiden välistä eroa ja velvollisuutta suojella viimeksi mainittuja.²² Rousseaun edellä mainittua oppia oli jo aikaisemmin soveltanut Yhdysvaltojen presidentti *Taylor* ja myöhemmin Preussin kuningas Wilhelm I, edellinen Meksikon kansalle v. 1846 ja jälkimmäinen ranskalaisille vv:n 1870—71 sodan alkaessa antamassaan julistuksessa. Toisaalta sanottu sota osoitti silloisten — melkein kauttaaltaan tapaoikeuden varassa olevien — kansainvälisen sota-oikeuden sääntöjen riittämättömyyden ja muut puutteet. Tämä ilmeisesti antoi sysäyksen kansainvälisen oikeuden tämän alan kodifiointia koskevien ponnistusten lisäämiseksi. Brysselissä kokoontui v. 1874 kansainvälinen konferenssi, jossa laadittiin maasodan lakeja ja tapoja koskevat säännöt, joita ei kuitenkaan ratifioitu, mutta joista oli suurta hyötyä kodifiointitoimintaa jatkettaessa seuraavan vuosisadan vaihteessa.

Haagissa vv. 1899 ja 1907 pidetyissä (ensimmäisessä ja toisessa) rauhankonferensseissa hyväksyttiin useita mm. sodankäyntiä maalla, merellä ja ilmassa sekä neutraalisuutta sodassa koskevia yleissopimuksia ja selityskirjoja, jotka suurelta osalta vahvistivat ja täsmensivät tapaoikeuden jo aikaisemmin melko yleisesti noudatettuja normeja, mutta sisälsivät myös paljon uusia sääntöjä.²³ Ehkä pääpaino kuitenkin oli varsinaisella kodifiointitoiminnalla.²⁴ Tapaoikeudelle ja myös yleisille oikeusperiaatteille jäi edelleenkin tärkeä sija, mikä ilmenee jo maasodan lakeja ja tapoja koskevan v:n 1907 IV yleissopimuksen alkulauseesta.²⁵ Näiden sopimusjärjestelyjen merkitystä on kuitenkin omiaan vähentämään se, etteivät kaikki tärkeimmät sotilasvaltiot osallistuneet

²¹ Ks. tästä tarkemmin *Marin*, s. 667 ja *Schwarzenberger*, *Self-Defence* s. 21, joka viimeksi mainittu kuitenkin on sitä mieltä, ettei tämän selityskirjan periaatteille voitaisi antaa yleistä merkitystä. — Selityskirjan sanamuodosta ks. esim. *CICR*, *Règles* 1956 s. 142 s.

²² *Linster*, s. 7. — Yksityiskohdista ks. *Barter*, *Le premier effort moderne de codification du droit de la guerre*, *RevC-R* 1963 s. 155 ss. ja 217 ss., *Marin*, ss. 662—665 ja *Uhler*, m.t. s. 15.

²³ Rauhankonferenssien tuloksista ks. *Coursier*, main. kirj. ss. 97—99, *Linster*, ss. 8—11, *Marin*, ss. 668—673 ja *Uhler*, m.t. ss. 16—18.

²⁴ Näin mm. *Linster*, s. 8 ja *Uhler*, m.t. s. 17.

²⁵ Tässä ns. *Martensin* klausuulissa viitataan myös »inhimillisyyden lakeihin ja julkisen omantunnon vaatimuksiin». Ks. *Coursier*, *Rec.cours* 1960 I s. 400.

kaikkiin sopimuksiin,²⁶ että sopimuksiin liittyy runsaasti varauksia ja että useita niistä on niissä olevan yleisliittymäehdon mukaan sovellettava vain sellaisissa sodissa, joissa kaikki sotaa käyvät puolet ovat ne hyväksyneet. Haagin sopimuksissa on suhteellisen vähän nimenomaan siviiliväestön oikeusasemaa koskevia määräyksiä, ja useimmat näistä koskevat vain miehitysalueella syntyviä tilanteita.²⁷ Näitä määräyksiä ei selosteta nyt, koska niihin tullaan tarpeen mukaan palaamaan jäljempänä.

3. Edellä on jo mainittu, miten sodankäynti ja itse sodan luonne muuttuivat ensimmäisessä maailmansodassa lähinnä ilma-alusten käytön ja tehostetun taloussodan johdosta, jolla tavoin myös siviiliväestö (ja neutraalit) vedettiin sodan vaikutuspiiriin. Tässä sodassa rikottiin sodankäynnin sekä kirjoitettuja että tapaoikeuteen pohjautuvia sääntöjä monella tavalla. Saksalaiset eivät piitanneet miehityshallintoa koskevista määräyksistä, ja meri- sekä ilmasodassa esiintyi rikkomuksia molemmiin puoliin, vaikkakin osittain eri muodoissa, eikä maasotavoimien taisteluissakaan kunnioitettu läheskään aina kansainvälisen oikeuden normeja.²⁸ Sodan aikana jouduttiin myös toteamaan silloisten kansainvälisen sota-oikeuden normien, mm. Haagin rauhankonferensseissa hyväksytyjen sopimusmääräysten, puutteellisuus.²⁹

Mitä tuli erityisesti siviiliväestön asemaan,³⁰ niin Rousseauin

²⁶ *Czesany*, s. 16, viittaa siihen, että kun toisessa rauhankonferenssissa uudistettiin ensimmäisen rauhankonferenssin ilmapommituskielto kolmanteen rauhankonferenssiin saakka, niin useimmat sotilasvallat eivät enää hyväksyneet tätä uutta selityskirjaa.

²⁷ Eräät vihollisuuksien rajoittamista koskevat v:n 1907 IV yleissopimuksen ohjesäännön määräykset suojaavat siviiliväestöäkin tai nimenomaan sitä, kuten pommituksia koskevat 25—27 artiklat ja 28 art., joka kieltää jättämästä vallattuja kaupunkia ryöstettäväksi, minkä lisäksi merisotaa ja neutraalisuutta koskevissa yleissopimuksissa on myös kauppa-aluksia ja siviilihenkilöitä koskevia määräyksiä. — Ilmasotaa koskevista määräyksistä ks. *Bonfils, H.—Fauchille, P., Traité de droit international public II*, 8ème édit., Paris 1921, s. 603.

²⁸ Sodankäynnistä ja siinä tapahtuneista rikkomuksista ks. esim. *Garner, J. W., International Law and the World War, Vol. I—II*, London 1920 (passim), *Marin*, ss. 674—686, jossa myös selostetaan erään vastuuta sodan jälkeen tutkineen kansainvälisen toimikunnan toteamuksia, *Morison, F., War on Great Cities* s. 28 ss. ja *Spaight, Bombing Vindicated* s. 24 ss., jotka kaksi viimeksi mainittua käsittelevät ilmasotaa. Ks. myös *Ploetz*, s. 637 ss. olevaa yleiskatsausta sodasta.

²⁹ *Uhler*, m.t. s. 18, huomauttaa, että Haagin sopimusmääräykset olivat sekä epätäydellisiä että usein tulkinnanvaraisia.

³⁰ Siviiliväestön oikeusasemasta yleensä tämän sodan aikana ks. *Kruse, Ziviler Luftschutz* 1953 s. 253 ss.

edellä mainittua periaatetta ei noudatettu tässä sodassa.³¹ Vihollismaassa sodan alkaessa olevien siviilihenkilöiden kohtelusta esim. maastapoistumista ja eristämistä koskevista kysymyksissä ei ollut minkäänlaisia sääntöjä. Ei ollut edes selvää, saivatko he nauttia eristysleireillä samoja oikeuksia kuin sotavangit, joiden kohtelusta oli sopimusmääräyksiä. Sodankäyntisääntöjen noudattamista ei liioin voitu valvoa tehokkaasti. Niinpä suojelijavaltioiden asemasta ja oikeuksista ei ollut mitään yleisesti hyväksyttyjä sääntöjä. Punaisen Ristin Kansainvälinen toimikunta teki parhaansa auttaakseen hätään joutuneita siviilihenkilöitä ja muita sodan uhreja, ja sen toimesta saatiinkin keväällä 1918 aikaan Ranskan ja Saksan välillä sopimus, jossa siviiliväestölle myönnettiin tiettyjä etuja,³² mikä mainittakoon eräänä positiivisena seikkana. Rauhan palattua suoritettiin joitakin jälkiselvittelyjä sotarikosten rankaisemiseksi, mutta tulokset jäivät verrattain vähäisiksi.

4. Tämän kauan kestäneen ja suurta tuhoa sekä suuria kärsimyksiä tuottaneen sodan päätyttyä ilmeni voimakkaita pyrkimyksiä rauhan säilyttämiseksi, ja näissä merkeissä myös perustettiin Kansainliitto. Tässä järjestössä keskityttiin varsinkin alkuvuosina sotien estämistä koskevaan toimintaan, missä tarkoituksessa Kansainliiton järjestelmää yritettiin vahvistaa sekä peruskirjaa muuttamalla että solmimalla sitä täydentäviä erillisiä rauhanturvaamissopimuksia,³³ jolloin saatiin kuitenkin vain osittaisia tuloksia.³⁴ Sen sijaan — liiallisen optimismin vuoksi ja unohtaen ensimmäisessä maailmansodassa saadut kokemukset — ei kiinnitetty tarpeeksi huomiota sodankäyntiä koskevien sääntöjen tarkistamiseen ja kehittämiseen, vaikka Kansainliiton rauhanjärjestelmä ei suinkaan ollut aukoton. Kansainliiton johtaman asevarustusten supistamistoiminnan yhteydessä jouduttiin kuitenkin myös kajoamaan sodankäynnin säännöstämisongelmiin. Genève'issä vv. 1932—34 pidetyssä ns. ase-riisuntakonferenssissa ja jo sitä valmistelleessa Kansainliiton toimikunnassa pohdittiin erityisesti ilmasodan kysymyksiä mm. siviiliväestön suojelun kannalta.³⁵ Kansainliiton toiminnan loppuvuosina, kun yleinen

³¹ Kuten *Marin*, s. 675, huomauttaa. — Tätä periaatetta loukattiin erityisesti ilmasodassa ja merellä.

³² Ks. *Coursier*, *Rec.cours* 1960 I s. 401.

³³ Näistä oli huomattavin Pariisin v:n 1928 pöytäkirja eli ns. *Kelloggin—Briandin* sopimus, joka tuomitsi sodat kansallisen politiikan välikappaleena. Siinäkin oli kuitenkin eräitä puutteita, kuten mm. *Czesany*, s. 204 s., huomauttaa.

³⁴ Ks. *Marin*, ss. 690—700 ja *Uhler*, m.t. s. 19 s.

³⁵ Ks. esim. *Czesany*, s. 18 ja *Spetzler*, *Luftkrieg* ss. 157—159. — Konferenssin päävaliokunta jo hyväksyi ilmapommituskieltoa koskevan päätöslauselman, mutta konferenssihan sitten hajaantui saamatta aikaan mitään tuloksia.

maailmanpoliittinen tilanne jo oli suuresti huonontunut, Kansainliiton yleiskokous hyväksyi kaksi siviiliväestön suojelemista ilmapommituksilta koskevaa päätöslauselmaa.³⁶

Kansainliiton ponnistuksista huolimatta puhkesi silloin tällöin pitkäaikaisiakin sotia eri puolilla maapalloa. Esimerkiksi Japanin ja Kiinan välillä v. 1931 alkanut ns. aseellinen selkkaus päättyi varsinaisesti vasta toisen maailmansodan lopussa. Italian ja Abessinian sota vv. 1935—36 kesti lähes vuoden, ja v. 1936 puhjennutta Espanjan sisällissotaa, joka oli vähällä saada kansainvälisen luonteen, käytiin kolmisen vuotta. Myös Etelä-Amerikassa rauha rikkoutui joitakin kertoja. Kaikki nämä sodat koettelivat ankarasti siviiliväestöäkin, ja sodankäynnin sääntöjen rikkomisia esiintyi niissä eri muodoissa.³⁷ Toisaalta pyrittiin siviiliväestöä suojaamaan mm. perustamalla heitä varten turvavyöhykkeitä.³⁸

Maailmansotien välikautena tehdyistä harvoista sodankäyntiä säännöstävistä kansainvälisistä sopimuksista mainittakoon erityisesti Genève'in v:n 1925 pöytäkirja, joka kielsi ns. kemiallisen sodankäynnin (kaasut ja bakteerit), sotavankien sekä maasotavoimiin kuuluvien haavoittuneiden ja sairaiden kohtalon lievittämistä koskevat Genève'in v:n 1929 kaksi yleissopimusta, Lontoon laivastokonferenssissa v. 1930 hyväksytty ja v. 1936 uudistettu sopimusmääräys, jolla sukellusveneet velvoitettiin huolehtimaan upottamiensa kauppa-alusten miehistön ja matkustajien turvallisuudesta (sekä laiva-asiakirjojen ottamisesta talteen), sekä eräiden Amerikan valtioiden v. 1935 ratifioima taiteellisten ja tieteellisten laistosten sekä historiallisten muistomerkkien suojelemista sodassa koskeva ns. »Roerich-sopimus».³⁹ Mutta mitään siviiliväestöä koskevaa yleis-

³⁶ Toisessa 28. 9. 1937 päivätyssä päätöslauselmassa kiellettiin kohdistamasta ilmahyökkäyksiä (rauhanomaiseen) siviiliväestöön. Ks. siitä *Sibert*, *Rev.gén.* 1955 s. 180 s. Toisessa 30. 9. 1938 päivätyssä päätöslauselmassa — samantapaisen kiellon lisäksi — teroitettiin, että ilmahyökkäyksiä saadaan kohdistaa vain sellaisiin sotilaskohteisiin, jotka ovat tunnistettavissa, ja siten, ettei näiden kohteiden läheisyydessä olevaa siviiliväestöä pommiteta huolimattomuuden takia. Ks. tästä tarkemmin *CICR*, *Règles* 1956 s. 147 s.

³⁷ Niinpä *Chrétien*, *M.*, *La «guerre totale» du Japon en Chine*, *Rev.gén.* 1939 s. 229 ss., syytti japanilaisia siviiliväestöön kohdistetuista ilmapommituksista, myrkyllisten kaasujen käyttämisestä ym. totaaliseen sotaan kuuluvista menetelmistä. — Italiahan, kuten tiedetään, käytti kiellettyjä kaasuja Abessinian sodassa.

³⁸ Ks. *Association internationale pour la protection des populations civiles* — —, *Guerre moderne* s. 21 ss. (turvavyöhykkeistä Espanjan sisällissodassa) ja s. 25 ss. (Shanghaiissa ja Nankingissa v. 1937 perustetuista tällaisista alueista).

³⁹ Ks. *Marin*, ss. 705—708, jossa näitä sopimuksia selostetaan lyhyesti. Eräisiin niistä palataan jäljempänä tarpeellisin osin.

luonteisempaa sopimusta ei tänä aikakautena saatu syntymään.⁴⁰ Vv. 1922—23 kokoontui Haagissa puolivirallinen lakimiestoimikunta, joka valmisti mm. ilmasotaa koskevan melko yksityiskohtaisen ja varsin ansiokkaan sääntökokoelman,⁴¹ mutta valitettavasti ei edes yritetty saada sen pohjalla kansainvälistä sopimusta aikaan. Tämän ehdotuksen hyväksyminen olisi huomattavasti lisännyt siviiliväestön oikeudellista suojaa sodassa; eritoten olisivat ilmasodan vaarat vähentyneet. Mutta ehkä ehdotuksessa toisaalta ei ollutkaan otettu tarpeeksi huomioon sotilaallisia näkökohtia, mikä myös saattoi olla syynä valtioiden kylmäkiskoisuuteen sitä kohtaan.⁴²

5. Syksyllä v. 1939 puhjennut toinen maailmansota voitti mittasuhteiltaan edellisen maailmansodan sekä kestoajassa, sotaan osallistuneiden valtioiden lukumäärässä ja niiden sotavoimien suuruudessa, sodankäynnin voimakkuudessa ym.⁴³ Ihmishenkien hukka ja aineelliset vahingot olivat myös huomattavasti suuremmat tässä jälkimmäisessä sodassa.⁴⁴ Siviiliväestön maksamat uhrin ja sen kärsimät menetykset ylittivät monenkertaisesti edellisen maailmansodan vastaavat arvioluvut.⁴⁵

Siviiliväestön aseman huonontuminen johtui, paitsi siviilihenkilöiden lisääntyneestä käytöstä sotaponnistusten tukemisessa, monesta muusta tekijästä kuten ilma-aseen käytön lisääntymisestä ja tehostumisesta sekä ilmasodan saamista uusista — valitettavista — muodoista vyöhykepom-

⁴⁰ Genève'n v:n 1929 konferenssissa hyväksyttiin kyllä toivomus, että siviiliväestön asemaa sodassa olisi ryhdyttävä tutkimaan. Kansainvälisen Punaisen Ristin Tokion konferenssissa (1934) hyväksyttiin jo tätä koskeva alustava sopimusluonnos, ja tarkoitus oli kutsua v:ksi 1940 diplomaattikonferenssi asian edelleen kehittämiseksi, mutta tätä ennen puhjennut toinen maailmansota teki tyhjiksi nämä aiheet. Ks. *Coursier*, *Rec.cours* 1930 I ss. 401—403 ja *Uhler*, m.t. ss. 21—23.

⁴¹ Tähänkin asiakirjaan palataan tarpeellisin osin jäljempänä. Ks. siitä alustavasti esim. *Czesany*, s. 17 ja *Marin*, s. 701 s. — Sen erityisesti siviiliväestöä koskevista artikloista ks. esim. *CICR*, *Règles* 1956 ss. 144—146.

⁴² Japani ilmoitti kyllä soveltavansa sitä edellä mainitussa aseellisessa selkkauksessa Kiinassa. Ks. kuitenkin alav. 37.

⁴³ Vrt. *Marin*, s. 717.

⁴⁴ Toisesta maailmansodasta on olemassa laaja kirjallisuus, jossa sitä käsitellään historialliselta, sotilaalliselta ja muiltakin kannoilta. Yleisesityksistä ks. esim. *Bilanz* ja *Ploetz*, s. 283 ss. sekä sotilaskirjallisuudesta *Fuller*, *Görlitz* ja *Liddel-Hart*, *B. H.*, *The Revolution in Warfare*, London 1946.

⁴⁵ Siviiliväestön asemasta ja kohtelusta eri maissa tämän sodan aikana ks. *Kruse*, *Ziviler Luftschutz* 1954 s. 1 ss. ja *Wilson*, *R. R.*, *Recent Developments in the Treatment of Civilian Alien Enemies*, *AJ* 1944 s. 397 ss.

mituksineen ym.⁴⁶ Tässä sodassa käytäntöön tulleet uudet aseet eli ohjukset ja atomipommit aiheuttivat suurinta tuhoa juuri siviiliväestölle ja sen omaisuudelle.⁴⁷ Merellä pääsodankävijävaltiot kummallakin puolella upottivat edellä mainitusta Lontoon sopimusmääräyksestä piittaamatta kauppa-aluksia varoituksitta ja pelastamatta niissä olevia henkilöitä; laivatonnistojen menetykset nousivat huimaaviin määriin. Taloussotaa käytiin muutoinkin vielä ankarammin kuin edellisessä maailmansodassa ja siihenkin tehtiin eräitä »parannuksia».⁴⁸

Toisessa maailmansodassa rikottiin puolin ja toisin valitettavan usein ja häikäilemättömällä tavalla sodankäyntiä koskevia oikeussääntöjä,⁴⁹ ja hyvin usein juuri siviiliväestö joutui näiden toimenpiteiden kohteeksi.⁵⁰ Saksan ja myös Japanin vanki- ja keskitysleireillä paljastui sodan jälkeen kaameita asioita. Saksa jopa ryhtyi juutalaisten järjestelmälliseen hävittämiseen idässä miehittämillään alueilla. — Kansainvälisessä sota-oikeudessa olevat suuret puutteet tulivat vielä selvemmin esille kuin ensimmäisessä maailmansodassa, eikä edellä mainituista uusista sopimusmääräyksistäkään ollut kovinkaan suurta hyötyä, kuten jo edellä esitetystä on ilmennyt. Vain Genève'n v:n 1925 pöytäkirja säilyi loukkaamattomana.⁵¹ Punaisen Ristin Kansainvälinen toimikunta ehdotti heti sodan alettua, että sodankävijät noudattaisivat tiettyjä

⁴⁶ Erityisesti ilmasodankäynnistä ja sen oikeudellisesta arvioinnista — johon jäljempänä tullaan vielä tarkemmin palaamaan — ks. *Blackett*, ss. 15—42, *Czesany*, s. 141 ja 145 (Dresdenin ilmapommitukset), *Spaight*, *Volcano Island* s. 12 ss., jossa selostetaan Englannin ja Saksan ilmapommitusmenetelmiä sanotussa sodassa, ja *Air Power* ss. 28—40 (ilmasodankäynnistä tässä sodassa) sekä ss. 259—281 (erityisesti ilmapommituksista), *Lord Tedder*, *Air Power in War*, London 1946—48 ja *Veale* s. 139 ss. — Englannin hallitus antoi 29. 10. 1942 anglosaksisille ilmavoimille ohjeet, joissa ensin selitettiin, millä tavoin ilmapommitukset oli kansainvälisen oikeuden mukaan suoritettava, mutta joissa sitten sanottiin, ettei näitä ohjeita tarvinnut noudattaa Saksan, Italian ja Japanin alueilla, joilla voitiin pyrkiä vaikuttamaan pommituksilla myös vihollisen henkiseen kuntoon, koska vihollinen itse harjoitti rajatonta ilmasodankäyntiä. Ohjeiden tarkemmasta sisällöstä ks. *CICR*, *Règles* 1955 s. 109 ja niiden arvostelusta *Schwarzenberger*, *Self-Defence* ss. 23—25.

⁴⁷ Ks. alustavasti *Czesany*, ss. 148—160 (ohjukset) ja ss. 164—169 (atomipommit).

⁴⁸ Vrt. edellistä esitystä. — Ks. myös *Menzel*, *E.*, *Die amerikanische Vorschläge zur Reform des Seekriegsrechts vom 1939*, *Zeitschrift für Völkerrecht* Bd. XXV (1942) s. 433 ss.

⁴⁹ Kuten mm. *Marin*, s. 718, toteaa.

⁵⁰ Saksalaisten mm. siviiliväestöön Ranskassa tällöin kohdistamista kiellettyistä toimenpiteistä ks. *Rey*, *F.*, *Violations du droit international commises par les Allemands en France dans la guerre de 1939*, *Rev.gén.* 1941—1945, Vol. II s. 1 ss.

⁵¹ Toisinaan kyllä esitettiin syytöksiä tässäkin suhteessa, mutta ilmeisesti aiheettomasti.

rajoituksia erityisesti ilmasodassa siviiliväestön suojelemiseksi sen vaaroilta, ja myöhemmin tämä toimikunta useaan otteeseen esitti turvavyöhykkeiden perustamista siviiliväestöä varten, mutta nämä ehdotukset kaikuivat kuuroille korville.⁵² Punaisen Ristin pääasiallinen toiminta supistuikin sotavankeja ja siviilihenkilöitä koskevien tietojen välittämiseen ja avustuslähetysten toimittamiseen heille.⁵³ Myös Amerikan Yhdysvaltojen presidentti *Roosevelt* ja paavi esittivät sodan alkaessa eräitä vetoamuksia, joista ei liioin ollut apua.⁵⁴ — Eräissä tapauksissa saatiin kyllä sodankävijöiden kesken aikaan järjestelyjä eräiden kaupunkien jättämisestä sotatoimien ulkopuolelle ns. avoimina kaupunkeina, jolla tavoin säästettiin sekä ihmishenkiä että arvokasta kulttuuriomaisuutta. Muista myönteisistä seikoista mainittakoon eräät jo sodan aikana suoritettut sotavankien vaihdot ja kotiutukset. Jotkut sotaa käyvät valtiot suostuivat myös soveltamaan eräitä sotavankeja suojaavia sopimusmääräyksiä siviili-internoituihinkin.

Sodan jälkeen suoritettiin, kuten tunnettua, sekä sotaansyylis- että sotarikollisoikeudenkäyntejä, jolloin kuitenkin lähinnä vain sodassa tappiolle joutuneiden valtioiden hallitusmiehet ja sotilaat joutuivat vastuuseen.⁵⁵ Näissä oikeudenkäynneissä esiintyi huomattavaa epävarmuutta tiettyjen sodankäyntisääntöjen sitovuudesta ja sisällöstä.⁵⁶

6. Vaikka toinen maailmansota oli aiheuttanut suunnattomia tuhoja ja vaikka suuri osa maailmasta oli sodan päättyessä sekasortoisessa tilassa, oli yleensä kuitenkin alkuaikoina havaittavissa lievää optimismia tulevaisuuteen nähden. Sodan vielä jatkuessa eräillä rintamilla oli perustettu toimintakyvyttömäksi tulleen Kansainliiton työn jatkajaksi uusi rauhanjärjestö, Yhdistyneet Kansakunnat, jonka peruskirjassa kielletään, kuten jo edellä on mainittu, kaikkia valtioita turvautumasta sotaan tai väkivallan käyttöön (tai sillä uhkaamiseen) toisten valtioiden

⁵² Ks. esim. *Uhler*, m.t. s. 23. — Kysymys oli mm. edellä mainittujen Tokion sääntöjen ottamisesta käytäntöön.

⁵³ Sotavanki- ja keskitysleiritarkastukset järjestettiin yleensä siten, ettei mitään epäkohtia ja rikkomuksia paljastunut.

⁵⁴ Ks. tästä esim. *Czesany*, s. 63 s.

⁵⁵ Tässä yhteydessä viitattakoon vain seuraaviin julkaisuihin ja esityksiin: Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal in Nuremberg 14. 11. 1945—1. 10. 1946, Vol. 1—22, 25—35, Nuremberg 1947—49, Trial of War Criminals before the Nuernberg Military Tribunals under Control Council Law N:o 10, Nuernberg October 1946—April 1949, 1—2, Washington 1949; v. *Knie-riem*, ja *Veale*, s. 139 ss.

⁵⁶ Kuten *Brandt*, s. 414 ss., huomauttaa.

alueellisen koskemattomuuden tai poliittisen riippumattomuuden loukkaamiseksi taikka tavalla, joka on muutoin ristiriidassa peruskirjan periaatteiden kanssa. Järjestön omat toimenpiteet rauhan voimassapitämiseksi (tai palauttamiseksi) oli suunniteltu entistä tehokkaammiksi. Tästä huolimatta ei usko ikuiseen rauhaan ollut nyt läheskään yhtä voimakas kuin ensimmäisen maailmansodan jälkeen, jolloin monet pitivät sodankäynnin säännöstämistä tarpeettomana. Nyt sen sijaan katsottiin varsin yleisesti, että sodankäynnin säännöstäminen oli ylivoimainen tehtävä ainakin ns. totaalissa sodassa, jossa ero sotilaiden ja siviiliväestön välillä oli käynyt mahdottomaksi ylläpitää.⁵⁷

Optimismi rauhan mahdollisuuksien suhteen vaihtui kuitenkin varsin pian pessimismiin, kun sodan voittaneiden entisten pääliittolaisvaltioiden välille alkoi ilmaantua vakavia poliittisia erimielisyyksiä ja jouduttiin ns. kylmän sodan tilaan,⁵⁸ joka sitten on jatkunut milloin kärjistyneenä milloin lievempänä. Rauhan järjestelyt hidastuivat eikä niitä vielääkään ole saatu kokonaan päätökseen,⁵⁹ ja YK:n peruskirjan edellyttämää sotilassopimuksia ynnä muita kansainvälistä turvallisuutta takaavia toimenpiteitä ei ole pystytty saamaan aikaan. Aseriisuntaneuvottelut, joiden yhteydessä on käsitelty mm. ydinaseiden käyttöä ja monia muita sodankäyntiin liittyviä kysymyksiä, jatkuvat edelleen suurin piirtein tuloksitta.⁶⁰ YK:n yleiskokous kyllä hyväksyi kohta sodan jälkeen ylimalkaisessa muodossa edellä mainittujen sotaansyylis- ja sotarikollisoikeudenkäyntien pohjana olevat periaatteet, mutta kun sitten tuli kysymykseen niiden tarkempi määrittäminen, asia jäi keskeneräiseksi.⁶¹ Sodan-

⁵⁷ Mm. Uhler, s. 29 s., viittaa tähän katsantokantaan, jota hän ei kuitenkaan hyväksy, missä suhteessa häneen voi yhtyä. Vrt. edellä olevaa esitystä.

⁵⁸ Veale, s. 267, ja eräät muutkin, katsovat, että ero rauhan ja sodan välillä olisi kadonnut, mikä ei kuitenkaan pidä paikkaansa ainakaan oikeudellisessa suhteessa.

⁵⁹ Saksan tapaus. Japanin rauhansopimusta eivät kaikki entiset vihollisvaltiot ole hyväksyneet. Israelin ja arabivaltioiden välillä vallitsee vain aselepo, samoin on asianlaita Koreassa.

⁶⁰ Ks. Marin, s. 725 s. — Ks. myös Schwarzenberger, Self-Defence, ss. 32—34, jossa selostetaan ja arvostellaan kolmea YK:n yleiskokouksen 24. 11. 1961 hyväksymää päätöslauselmaa. Niistä kaksi koski Afrikan tekemistä ns. ydinaseettomaksi vyöhykkeeksi (»de-nuclearised zone»), ja kolmannessa ydinaseiden käyttö jopa kiellettiin. Useimmat ydinasevaltiot äänestivät kuitenkin viimeksi mainittua päätöslauselmaehdotusta vastaan, ja pidättyneitä oli runsaasti myös kahden edellisen päätöslauselman kohdalla. Mainittakoon vielä, että yleiskokous hyväksyi 27. 11. 1963 päätöslauselman, että pidettäisiin konferenssi ydinaseiden käytön kieltämistä koskevan sopimuksen aikaansaamiseksi.

⁶¹ Ks. tarkemmin Marin, ss. 718—720. Samoin kävi käsiteltäessä kansainvälisten

käynnin inhimillistämisen ja erityisesti siviiliväestön suojelemisen kannalta on kuitenkin todettava tyydytyksellä, että YK:n peruskirjassa teoritetaan ihmisoikeuksien kunnioittamisen ja kehittämisen tärkeyttä. Huomattava periaatteellinen merkitys on lisäksi YK:n yleiskokouksen v. 1948 hyväksymällä ihmisoikeuksien selityskirjalla. Samana vuonna YK:ssa hyväksyttiin myös joukkotuhonnan (genocide) ehkäisemistä ja rankaisemista koskeva yleissopimus, joka koskee sekä rauhan että sodan aikaa.⁶²

Kuten jo aikaisemmin on mainittu, ovat sodat ja muunlaiset aseelliset selkkaukset jatkuneet toisen maailmansodan jälkeenkin YK:n peruskirjan kielloista ja tämän järjestön rauhan turvaamista koskevista ponnisteluista huolimatta.⁶³ Monesti on näissä välien selvittelyissä esiintynyt myös häikäilemättömiä ilmapommituksia ja muita sodankäynnin sääntöjen kieltämiä toimenpiteitä.⁶⁴

Sotaoikeuden tila oli toisen maailmansodan päättyessä kaikkea muuta kuin tyydyttävä. Tämä koski erityisesti merisodan, ilmasodan ja neutraalisuus-oikeuden sääntöjä. Uusiin sodankäyntivälineisiin, kuten ydinaseisiin ja ohjuksiin, ei ollut vielä otettu virallisesti kantaa. Kun toisessa maailmansodassa ensimmäisen maailmansodan rikkomukset usein toistuivat jopa räikeämmissä muodoissa, saattoi tämä aiheuttaa päätelmän, että uusi käytäntö oli kehittynyt tapaoikeudeksi ja muuttanut tai kumonnut entiset oikeussäännöt.⁶⁵ Valitettavasti ei valtioiden taholta ole toisen maailmansodan jälkeenkään tehty paljoakaan kansainvälisen sota-oikeuden kodifioimiseksi ja kehittämiseksi. Sodanjälkeiset sopimusjärjestelyt ovat supistuneet sodan uhrien suojelemisesta v. 1949 Genève'issä hyväksyttyyn neljään yleissopimukseen, joista neljäs koskee siviiliväestön oikeusasemaa ja jotka kyllä sinänsä merkitsevät huomattavaa parannusta, mutta rajoittuvat lähinnä kuitenkin vain taistelutoi-

rikosten sääntökokoelmaa ja kansainvälisen rikostuomioistuimen perustamista. Aikaisemmin on jo mainittu, ettei hyökkäyskäsitteen määrittelystäkään tullut mitään.

⁶² Siihen on liittynyt suuri joukko valtioita. — Nürnbergin oikeudenkäynnissä, kuten tunnettua, langetettiin rangaistuksia vain sodanaikaisista ihmisoikeuksien loukkauksista.

⁶³ Ks. esim. *Marin*, s. 721 olevaa luetteloa.

⁶⁴ Esim. Korean ja Indokiinan sodissa. Ks. *Marin*, ss. 722—724 ja *Spetzler*, *Luftkrieg* s. 373 s. ja alav. 931. Samoin Israelin ja arabivaltioiden selkkauksissa ja Kongossa.

⁶⁵ Tämä pitää kuitenkin vain osittain paikkansa, kuten jäljempänä tullaan osoittamaan.

minnan ulkopuolella esiintyviin tapauksiin,⁶⁶ ja v. 1954 Haagissa hyväksyttyyn kulttuuriomaisuuden suojelemista sodassa koskevaan yleissopimukseen, jonka verrattain harvat valtiot ovat ratifioineet.⁶⁷ Lisäksi eräät valtiot ovat hyväksyneet sotavoimilleen uusia ohjesääntöjä, joissa kuitenkin monessa suhteessa nojaututaan maailmansotien osittain tuomittavaan käytäntöön.⁶⁸ Voidaan kuitenkin toivoa, etteivät valtiot ole kokonaan luopuneet sodankäyntisääntöjen tarkistamis- ja uudistamispyrkimyksistä rauhanturvaamistoimenpiteitä suunnitellessaan.⁶⁹

7. Edellä on jo kosketeltu Punaisen Ristin toimintaa siviiliväestön (ja muiden sodan uhrien) kohtalon lievittämiseksi.⁷⁰ Punaisen Ristin toimintaan osallistuvat Genève'issä oleva Kansainvälinen toimikunta, jolla on johtava asema, ja eri maiden kansalliset yhdistykset, jotka ko-

⁶⁶ Genève'in IV yleissopimusta voidaan pitää melko tyydyttävänä. Siinä on kyllä ehkä toisinaan menty tarpeettoman pitkälle sotilaallisten näkökohtien huomioinnissa, mutta siinä pyritään myös mahdollisuuksien mukaan pitämään silmällä inhimillisyyden vaatimuksia. Sopimuksessa mm. kielletään kohtelemasta siviiliväestöä julmalla ja raakamaisella tavalla, ja sodankävijöille sälytetään tiettyjä positiivisia velvollisuuksia siviiliväestön suojelussa ja huollossa. Sopimuksessa on säännöstetty myös useita ennen avoimiksi jääneitä kysymyksiä, onpa aikaisempaa käytäntöä muutettukin siviiliväestön eduksi. Sopimus ei kumoa vaan täydentää Haagin v:n 1907 maasotaohjesäännön II ja III osastossa olevia määräyksiä (154 art.). — Tätä sopimusta koskevasta laajasta kirjallisuudesta ja sen arvioinnista ks. *Castrén*, *Present Law* ss. 172—174 ja 178—183 sekä siviiliväestön sodanai-kaista suojelua koskevaa Genève'in v:n 1949 sopimusta, Valtiotieteellisen Yhdistyksen Vuosikirja 12—13 (1952—53) s. 17 ss. Lisäksi ks. tästä ja muista Genève'in v:n 1949 yleissopimuksista *Cahen-Salvador*, G., s. 949 ss., *Coursier*, H., *Les éléments essentiels du respect de la personne humaine dans la Convention de Genève du 12 août 1949, relative à la protection des personnes civiles en temps de guerre*, RevC-R 1950 s. 354 ss., jossa verrataan sopimuksen eräitä määräyksiä mm. Haagin v:n 1907 maasotaohjesäännön vastaaviin määräyksiin, ja *Rec.cours* 1960 I ss. 403—405, *Draper*, G. I. A. D., *The Red Cross Conventions*, London 1958, *Kruse-Jensen*, C., *Krigens rett*, Oslo 1952, *Marin*, ss. 728—735, *Pastor Ridruejo*, ss. 94—225 (Genève'in IV yleissopimuksen selostusta ja arvostelua), *Pictet*, *Les nouvelles Conventions de Genève et la Croix-Rouge*, Extrait de la RevC-R 1949 ja *The New Geneva Conventions for the Protection of War Victims*, AJ 1951 s. 462 ss., *Stone*, s. 691 s. (Genève'in IV sopimuksen arvostelua) ja *Uhler*, m.t. s. 28 s.

⁶⁷ Tämän sopimuksen pääasiallisesta sisällöstä ks. *Marin*, s. 737 s.

⁶⁸ Mm. Englanti ja Amerikan Yhdysvallat ovat uusineet sotaohjesääntönsä. Jälkimmäisen valtion kohdalta ks. *Kunz*, J. L., *The New U. S. Army Field Manual on the Law of Land Warfare*, AJ 1957 s. 388 ss. ja *Die neuen amerikanischen Flotteninstruktionen über Seekriegsrecht*, ÖZ.öfFR Bd. VIII (1957) s. 270 ss.

⁶⁹ Tulevaisuuden näkymistä ks. *Veale*, s. 266 ss.

⁷⁰ Punaisen Ristin muuhun hyväntekeväisyystoimintaan sodan ja rauhan aikana ei nyt kajota.

koontuvat (yhdessä sanotun toimikunnan ja myös hallitusten edustajien kanssa) noin neljän vuoden väliajoin kansainväliseen konferenssiin ja joilla on myös yhteinen liitto. Sekä Kansainvälisellä toimikunnalla että sanotuilla yhdistyksillä on tärkeitä tehtäviä sotavankien, haavoittuneiden ja sairaiden (sekä haaksirikkoutuneiden) sekä siviiliväestön auttamisessa eri tavoin sodan aikana,⁷¹ ja nykyiset Genève'in (v. 1949) yleissopimukset nimenomaan edellyttävät ja hyväksyvät mainitun toimikunnan ja yhdistysten sanotun avustustoiminnan sekä myöntävät toimikunnalle myös oikeuden valvoa tietyllä tavalla näiden sopimusten noudattamista.⁷²

Punaisen Ristin Kansainvälinen toimikunta on myös suorittanut suuriarvoisen työn tekemällä aloitteita sodan uhrien suojelemista koskevien kansainvälisten sopimusten solmimiseksi ja osallistumalla niiden valmisteluun.⁷³ Lisäksi se on mm. toimeenpannut tutkimuksia eräiden sodan käyntiin ja siviiliväestön suojelemiseen liittyvien kysymysten selvittämiseksi⁷⁴ sekä esittänyt aika ajoin hallituksille vetoomuksia sodan käynnin inhimillistämiseksi.⁷⁵ Tätä toimintaa on jo jatkunut kauan. Niinpä Kansainvälisellä toimikunnalla oli huomattava osuus sekä Genève'in v:n 1929 että 1949 yleissopimusten aikaansaamisessa.⁷⁶ Tämän jälkeen se ryhtyi asiantuntijoita apunaan käyttäen valmistamaan sääntöehdotusta siviiliväestöä nykyaikaisessa sodassa uhkaavien vaarojen vähentämiseksi, mitä ehdotusta jo käsiteltiin alustavasti Punaisen Ristin New Delhissä v. 1957 pidetyssä konferenssissa.⁷⁷ Huolellisesta valmistelusta

⁷¹ Erilaista hoito- ja huoltotoimintaa, tietojen ja avustuslähetysten välittämistä ym.

⁷² Ks. siitä jäljempänä.

⁷³ Ks. *Bourquin, M.*, *La Croix-Rouge et la protection conventionnelle des civiles en temps de guerre*, RevC-R 1947 s. 886 ss., *Marin*, s. 728, *Pictet*, RevC-R 1947 s. 104 ss., *Rec.cours* 1950 I s. 1 ss. ja *La Croix-Rouge et la paix: L'œuvre de la Croix-Rouge mise en œuvre aux efforts qui tendent à proscrire la guerre*, RevC-R 1951 s. 191 ss. ja *Uhler*, m.t. ss. 19–29.

⁷⁴ Ks. esim. *CICR*, »Consultations». — Tästä muusta toiminnasta ks. myös *Marin*, s. 735 s.

⁷⁵ Vetoomuksia on esitetty myös rauhan aikana. Ks. esim. RevC-R 1950 s. 251 ss. julkaistua ydin- ja muiden ns. sokeiden aseiden kieltämistä koskevaa kierto- kirjettä.

⁷⁶ Toimikunta on myös julkaissut v:n 1949 yleissopimusten sisältöä ja tulkin- taa koskevia hyödyllisiä tutkimuksia kuten: *Les Conventions de Genève du 12 août 1949, Analyse à l'usage des Sociétés nationales de la Croix-Rouge*, Vol. I–II Genève 1950 ja *CICR*, *Commentaire*.

⁷⁷ Asiantuntijoiden ehdotuksista ks. *CICR*, *Règles 1955* ja *Compte rendu*. Toi- mikunnan oma ehdotus perusteluineen sisältyy asiakirjaan *CICR*, *Règles 1956*. Siinä pyrittiin mm. määrittelemään siviiliväestöön kuuluvat ja sotilaalliset kohteet sekä

huolimatta ja vaikka ehdotukseen sisältyy paljon oikeita ajatuksia, sitä arvosteltiin melko ankarasti eräiden konferenssiedustajien taholta.⁷⁸ Hallitukset eivät liioin ole osoittaneet sitä kohtaan suurtakaan kiinnostusta tai myötätuntoa,⁷⁹ joten tällä haavaa näyttää siltä, etteivät toimikunnan ponnistelut tule tässä suhteessa johtamaan tuloksiin. Toimikunta on kuitenkin tältä varalta jo ryhtynyt tutkimaan eräitä siviiliväestön sodanaikaista suojelua koskevia erityisongelmia ja kysymyksiä, jotka liittyvät Genève'in v:n 1949 sopimusten täydentämiseen.

Mitä tulee sodan ongelmista ja siviiliväestön sodanaikaisesta suojelemisesta kiinnostuneiden muiden järjestöjen ja yhdistysten toimintaan,⁸⁰ niin tässä suhteessa mainittakoon erityisesti »Lieux de Genève» -niminen Sveitsissä toimiva kansainvälinen yhdistys, joka on tehnyt useita ehdotuksia mm. turvavyöhykkeiden perustamiseksi siviiliväestölle.⁸¹ Samantapaisia ehdotuksia tehtiin myös v. 1934 Monacossa lääkäreiden ja lakimiesten yhteisessä kokouksessa,⁸² ja näiden ammattipiirien yhteistoimintaa sanotulla alalla on jatkettu edelleenkin. Parlamenttien välinen liitto käsittelee myös usein rauhan ja sodan ongelmia,⁸³ ja monessa maassa toimii nykyisin erilaisia väestönsuojelujärjestöjä ja -yhdistyksiä juuri siviiliväestön sodanaikaista suojelua koskevien toimenpiteiden valmistelemiseksi.

8. Edellä esitettyyn sisältyy jo joitakin viittauksia sotaoikeutta ja siviiliväestön oikeusasemaa sodassa koskevaan tieteisoppiin. Nyt on

käsitellään pommitusmenetelmiä, ns. vyöhykepommitusta, erilaisia suojelutoimenpiteitä, väestönsuojelujärjestöjen toimintaa, aseita, joiden vaikutuksia ei voi hallita, »avoimia kaupunkoja» ja eräitä oikeudellisia takeita.

⁷⁸ Ks. *CICR*, Actes esim. ss. 48—50, 57—59, 69—73, 75 ja 94—98 (eri artiklojen arvostelua) sekä ss. 94—98, 133—163 ja 189—198 (muutosehdotuksia). — Yksityisten tutkijoiden arvioinneista ks. *Kunz, J. L.*, The Draft Rules of the International Committee of the Red Cross at the New Delhi Conference, *AJ* 1959 s. 132 ss., *Pastor Ridruejo*, ss. 227—314 ja *Pokšteft, J.*, Le problème des armes de destruction massive dans le Projet présenté par le Comité international de la Croix-Rouge — — (Résumé), *Casopis pro Mezinárodní právo*, Praha 1959, s. 257 s., joka viimeksi mainittu valittaa sitä, ettei ehdotus kiellä ehdottomasti ydinaseiden käyttämistä.

⁷⁹ Ks. *Siordet, F.*, Protection des populations civiles, *RevC-R* 1959 s. 579.

⁸⁰ Näiden järjestöjen ja yhdistysten — sekä myös Punaisen Ristin toiminnasta ks. *Strupp-Schlochauer*, II s. 89 s. olevaa kirjoitusta »Internationale Organisation zum Schutze der Zivilbevölkerung.»

⁸¹ Edellä on jo viitattu erääseen tämän yhdistyksen julkaisuun.

⁸² Ks. *Uhler*, m.t. s. 21.

⁸³ Myös monet kansainväliset rauhanliitot ja -kongressit ovat jo kauan pohtineet näitä kysymyksiä. Näin Lontoossa v. 1908 kokoontunut Congrès universel de la paix ja Pariisissa v. 1934 kokousta pitänyt Congrès de défense de la paix.

tarkoitus esittää tästä vielä lyhyt yleiskatsaus aikajärjestyksessä. — Sotaoikeus kuuluu kansainvälisen oikeuden vanhimpiin haaroihin, jota eräät teologit, filosofit ja oikeusoppineet tutkivat jo keskiajalla sekä uuden ajan varhaisimpina kausina. Kuitenkin näinä aikoina kiinnitettiin huomiota lähinnä oikeudenmukaisen ja väärän sodan ongelmaan, jolloin itse sodankäyntiä koskevat säännöt jäivät syrjään. Mutta jo espanjalainen *de Vitoria* laajensi sotaoikeuden tutkimuksensa käsittämään eräitä tähän jälkimmäiseenkin puoleen liittyviä kysymyksiä,⁸⁴ ja 17. vuosisadan alussa kardinaali *Bellarmino* suositti taisteluihin osallistumattomien suojelua koskevia oikeussääntöjä.⁸⁵ *Grotius* kuuluisassa sodan ja rauhan oikeutta koskevassa kolmiosaisessa teoksessaan oli sen aikaisiin olosuhteisiin katsoen varsin inhimillisen sodankäynnin kannalla — mikä ehkä osaltaan vaikutti sodankäyntitapojen lieventymiseen —, ja sama toteamus koskee myös *Vattel*in oppeja, vaikka kumpikaan heistä ei puuttunut yksityiskohtaisesti siviiliväestön sodanaikaiseen oikeusasemaan.⁸⁶ *Montesquieu* ja erityisesti *Rousseau*n merkitystä siviiliväestön aseman parantumiseen sodassa on jo edellä käsitelty. — Mitä tulee myöhempiin ennen ensimmäistä maailmansotaa vaikuttaneisiin kansainvälisen oikeuden tutkijoihin, niin voidaan sanoa, että sotaoikeus sai yleensä suurta huomiota osakseen heidän teoksissaan. Kansainvälisen oikeuden instituuttikin käsitteli toimintansa ensimmäisinä vuosikymmeninä ahkerasti sotaoikeudellisia kysymyksiä laatien sodankäyntisääntöjä koskevia ehdotuksia, joita käytettiin hyväksi myös aikaisemmin selostetussa virallisessa kodifiointitoiminnassa.

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen tapahtui kuitenkin käänne; kiinnostus kansainväliseen sotaoikeuteen laimeni huomattavasti myös tieteisopissa syistä, jotka jo on edellä esitetty. Kansainvälisen oikeuden instituuttikin suurin piirtein poisti sotaoikeudelliset ongelmat ohjelmastaan. Sen sijaan toinen kansainvälisoikeudellinen yhdistys, *International Law Association* käsitteli usein näitäkin kysymyksiä mm. hyväksyen v. 1938 sopimusehdotuksen siviiliväestön suojelemisesta uusia sodankäyntivälineitä vastaan.⁸⁷ Ja eräät oikeusoppineetkin julkaisivat

⁸⁴ Ks. *Pastor Ridruejo*, ss. 55—59.

⁸⁵ Ks. *Coursier*, *Droit humanitaire* s. 60 ja *Rec.cours* 1960 I s. 398.

⁸⁶ Grotiuksesta ks. *Uhler*, m.t. ss. 7—9 ja *Vattelista*, sama, ss. 10—12 sekä lisäksi *Pastor Ridruejo*, ss. 69—71. Ks. myös edellä esitettyä.

⁸⁷ Ks. *Czesany*, s. 18 ja *Marin*, ss. 702—704, jossa luetellaan sanotun yhdistyksen maailmansotien välikautena käsittelemät sotaoikeudelliset kysymykset.

maailmansotien välikautena joitakin ansiokkaita sotaoikeuden yleisesityksiä tai yksityisiä ongelmia koskevia tutkimuksia.⁸⁸

Toisen maailmansodan jälkeen on kansainvälinen sotaoikeus ja myös erityisesti siviiliväestön oikeusasemaa koskeva kysymys jälleen saanut suurempaa huomiota osakseen myös tietoisopin taholta, mikä on tyydytyksellä todettava. Sekä Kansainvälisen oikeuden instituutti että International Law Association tutkivat paraikaa eräitä tärkeitä sodankäyntiä ja siviiliväestön oikeusasemaa sodassa koskevia kysymyksiä, vaikkei vielä lopullisia päätöslauselmia ole hyväksyttykään.⁸⁹ Viime vuosina on myös ilmestynyt lukuisia sekä laajoja että suppeita oikeusoppineiden sotaoikeudellisia tutkimuksia.⁹⁰

⁸⁸ Esim. Kunz, *Kriegsrecht und Neutralitätsrecht*, Wien 1935 ja Meyerin aikaisemmin mainittu teos: *Völkerrechtlicher Schutz*.

⁸⁹ Kansainvälisen oikeuden instituutin tutkimuksiin on jo edellä viitattu. Ks. erityisesti *François*'in ehdotusta sodankäyntiperiaatteiden tarkistusta koskevaksi päätöslauselmaksi AnnIDI 1957 I ss. 531—533, vaikkei sitä hyväksyttykään. *International Law Association* on taas YK:n peruskirjan tarkistusta käsitellessään joutunut puuttumaan moniin sotaoikeudellisiin ongelmiin, kuten puolustautumisoikeuteen, ydinaseiden käyttöön ja YK:n turvajoukkojen oikeusasemaan. — Muiden yhdistysten tutkimuksista ks. esim. *Société internationale de droit pénal militaire et de droit de la guerre*, Groupe d'études pour la protection de la vie humaine, Rev.gén. 1963 s. 268 s.

⁹⁰ Kunzin nimi on ehkä jälleen mainittava, vaikkei hän olekaan nyt julkaissut mitään laajaa tutkimusta. Lyhyehköjä ja mielenkiintoisia tutkimuksia sekä kertomuksia on ilmestynyt runsaasti myös englantilaisen *Schwarzenbergerin* laatimina, joskaan hänen usein kovin realistisia mielipiteitään ei voi aina hyväksyä. Laajemmista tämän alan tutkimuksista mainittakoon vain seuraavat: *Balladore Pallieri, G.*, *Diritto bellico*, 2 ediz., *Trattato di diritto internazionale I*: 6, Padova 1954, *Castrén*, *Present Law* ja *Greenspan, M.*, *The modern Law of Land Warfare*, Berkeley-Los Angeles 1959.

B YLEISIA KYSYMYKSIÄ

I SODANKÄYNTIÄ KOSKEVAT PERIAATTEET

1. Kuten edellä jo on huomautettu, sodan ja sodankäynnin luonne on aikojen kuluessa vaihdellut, ja eri valtiot ovat myös suhtautuneet eri tavoin itse sotaan ja siinä käytettäviin keinoihin.¹ Mitä tulee erityisesti sodankäyntiin, niin aikaisemmin on myös jo pariin otteeseen mainittu, että tässä on kauan ollut vallalla kaksi eri käsitystä eli lähinnä *Rousseau*n² ja *Portalis*'in mielipiteisiin perustuva mannermainen katsantokanta, joka pitää sotaa valtioiden ja niiden sotavoimien välisenä asiana, kun taas englantilais-amerikkalaisen käsityksen mukaan sota koskee koko kansaa.^{3 4} Englantilais-amerikkalaiseen käsityskantaan liittyy olennaisena osana se, että varsinaisten vihollisuuksien lisäksi pyritään estämään vihollisen ulkomaankauppa ja vaikeuttamaan tämän kansantaloutta yleensäkin sekä katkaisemaan suurin piirtein kaikki muutkin yhteyssuhteet, sekä vihollismaihin että niiden ja kolmansien maiden välillä.⁵ Kaikkia vihollisen vallassa olevilla alueilla olevia henkilöitä käsitellään (eräin poikkeuksin) vihollisluonteisina, ja sodankävijäin

¹ Sodankäynnin kehitystä on jo kuvattu edellä. Viimeaikaisista virtauksista ks. lisäksi *François*, AnnIDI 1957 ss. 376—383 ja *Röling*, ss. 435—440. — Valtiomiesten, filosofien ja oikeusoppineiden käsitykset sodasta ja sodankäynnistä eroavat usein suuresti toisistaan. *Schwarzenberger*, Self-Defence s. 9 huomauttaa, että sodankäyntitapoihin vaikuttavat mm. sivistystaso ja sotilaalliset välttämättömyssyyt.

² Ks. *François*, AnnIDI 1957 I s. 376, jossa *Rousseau*n lausunto on jäljennetty tarpeellisin osin.

³ Tämä jälkimmäinen käsitys, joka vastaa, kuten *Linster* (s. 14) huomauttaa, vanhan ajan sodissa noudatettua käytäntöä sekä myös Grotiuksen ja Vattelin oppeja, omaksuttiin aluksi Englannissa Amerikan Yhdysvaltojen asettuessa vasta myöhemmin samalle kannalle. Myös Japani on siihen yhtynyt.

⁴ Näistä kahdesta katsantokannasta ja niiden arvostelusta ks. *Castrén*, Present Law ss. 37—39 sekä siinä mainittuja lähteitä, *Menzel*, E., Der »angloamerikanische« und der kontinentale Kriegs- und Feindbegriff, Z.öffR Bd. XX (1940) s. 161 ss. ja *Spetzler*, Luftkrieg ss. 119, 133—136, 208 ja 383.

⁵ Ks. *Spetzler*, m.t. s. 119.

omalla alueella asuville viholliskansalaisille myönnetään vain varsin rajoitettuja oikeuksia.⁶ Tämä katsantokanta rakentuu kollektiivisen vastuun periaatteelle.⁷

Mannermaisen käsityskannan tueksi on esitetty mm., että oikeussuhteita ei voisi syntyä muuta kuin tasa-arvoisten oikeussubjektien eli kahden valtion välille, jota vastoin englantilaisella ja amerikkalaisella taholla katsotaan, että vihollisuudet ovat voimassa sekä valtioiden, valtioiden ja viholliskansalaisten kuin myös viholliskansalaisten keskinäisissä suhteissa.⁸ Edellistä katsantokantaa puolustetaan myös sillä, että vain tällainen järjestelmä sallisi humanisuusnäkökohtien huomioonottamisen.⁹ Jälkimmäistä kannattavat vetoavat puolestaan siihen, että tehokas sodankäynti vaatii laajalle ulottuvia toimenpiteitä. Tällöin on väitetty, että jo sodan tarkoituksesta johtuisi, että siviiliväestö ja sen omaisuus on — eräin poikkeuksin — vedettävä sodan piiriin.¹⁰ — Näiden eri perustelujen johdosta on sanottava, että ne pitävät vain osittain paikkansa. Niinpä sotaa voi pitää oikeussuhteena ainoastaan varsin rajoitetussa merkityksessä eli sikäli, että kansainvälinen oikeus säännöstää sodankäyntiä.¹¹ Ja humanisuusnäkökohtia voidaan ottaa huomioon myös englantilais-amerikkalaisessa järjestelmässä, jos kohta mannermainen käsityskanta on tässä suhteessa ja yleensäkin siviiliväestölle — ja myös neutraaleille — huomattavasti edullisempi. Toisaalta sodankäynnin tehokkuuskin on suhteellinen käsite, ja samaan tulokseen voidaan usein päästä erilaisin keinoin.

Englantilais-amerikkalaiset sodankäyntimenetelmät saavuttivat huipunsa toisessa maailmansodassa,¹² ja monet muutkin maat joko Englannin ja Yhdysvaltojen liittolaisina tai niiden vihollisten leirissä alkoivat vastatoimenpiteenä soveltaa samanlaista käytäntöä.¹³ Tästä huolimatta monet katsovat, että mannermaiseen käsityskantaan perustuvat sodankäynnin säännöt ovat edelleen voimassa olevaa oikeutta arvellen, että tulevaisuudessa sodissa palattaisiin jälleen mannermaiselle kannalle.¹⁴ Toi-

⁶ Kuten mm. *Linster*, s. 15, huomauttaa.

⁷ Ks. *Röling*, ss. 435—437, joka käsittelee eräitä Alankomaiden ja Belgian tuomioistuinten toisen maailmansodan jälkeisiä ratkaisuja.

⁸ Ks. *Linster*, s. 14.

⁹ *Öhquist*, »Uusi Suomi» 5. 11. 1962.

¹⁰ Ks. *Czesany*, s. 35.

¹¹ Ks. tästä *Castrén*, *Present Law* s. 37 ja *Ilmasota I* s. 7.

¹² *Linster*, s. 15.

¹³ Ranska oli menetellyt näin jo ensimmäisessä maailmansodassa.

¹⁴ Esim. *Spetzler*, m.t. s. 119 ja 382 s., jossa esitetään perusteeksi se, että kun nykyaikaisessa sodassa ei mikään valtio ole enää turvassa vastatoimenpi-

set tutkijat taas väittävät, että Rousseauin doktriinin pätevyys oli kyseenalainen jo varhemminkin ja että se nyt on täysin aikansa elänyt.¹⁵ On vaikeaa mennä ennustelemaan tulevaisuutta, mutta optimismiin tässä tuskin on aihetta.¹⁶

Tässä ei ole syytä ryhtyä pohtimaan, mistä johtuu, että eräät valtiot ovat sodankäynnissä omaksuneet edellä mainitun ankaramman kannan.¹⁷ Syynä siihen, että englantilais-amerikkalainen katsantokanta on viime aikoina voittanut alaa, on ilmeisesti se, että nykyisillä suursodilla on yleensä paljon laajemmalle tähtäävät tarkoitukset kuin esim. keskiajalla ja uuden ajan alkupuolella käydyillä. Nyt kamppaillaan usein koko valtion »elämästä ja kuolemasta», kun ennen tyydyttiin anastamaan vastustajalta joitakin maa-alueita. Mitä suuremmat arvot ovat kysymyksessä, sitä häikäilemättömämpiä keinoja käytetään.

Loppujen lopuksi ei ero näiden kahden käsityskannan välillä ole niin jyrkkä kuin yleensä väitetään. Ei Englantikaan hyväksy sodassa epäinhimillisiä keinoja eikä tarpeettomien kärsimysten tai vahinkojen aiheuttamista.¹⁸ Vaikka toisessa maailmansodassa esiintyikin — myöhemmin tarkemmin käsiteltäviä — terroripommituksia, niin yleensä ne tuomittiin puolin ja toisin.¹⁹ Siviiliväestöä on englantilaisessakin järjestelmässä kohdeltava eri tavalla kuin sotilaita. Edelliseen ei saa kohdistaa ta-

teiltä, tämä seikka vaikuttaisi hillitsevästi. — Mutta tilannehan oli suurin piirtein tällainen jo toisessa maailmansodassa, jossa vain Yhdysvallat saivat nauttia suhteellisesta turvasta.

¹⁵ Näin esim. *Stone*, *Legal Controls* s. 316 s.

¹⁶ Ks. edellä alav. 14 olevaa huomautusta.

¹⁷ Ks. tästä *Castrén*, m.t. s. 37, *Czesany* s. 34 ja *Spetzler*, m.t. s. 135 s. sekä 208, jotka kaksi viimeksi mainittua monen muun tutkijan tavoin väittävät, että Englannin kovat sodankäyntimenettelyt johtuisivat osittain sen omasta turvatusta asemasta ja osittain siitä, että siirtomaasodissa oli pakko käyttää yleensä kiellettyjä keinoja ja taistella koko väestöä vastaan, joka sekaantui itse sodankäyntiin eikä noudattanut mitään sääntöjä. — Vrt. toisaalta *Guggenheim*, P., *Traité de Droit international public II*, Genève 1957, s. 331, joka katsoo, että järkisyyt vaativat tehokasta sodankäyntiä.

¹⁸ Ks. *Land Warfare*, Ch. 1, Sect. 1 par. 2 a) ja b), joissa sanotaan, että sotalakien tarkoitus on suojella sekä taistelevia että ei-taistelevia turhilta kärsimyksiltä ja helpottaa rauhan palautumista, sekä par. 3 a), jossa teroitetaan, että humanisuus- ja ritarillisuusperiaate on otettava sodankäynnissä huomioon.

¹⁹ Toisinaan niitä kyllä puolusteltiin sillä, että täten pyrittiin lannistamaan vastustajan henkinen kunto ja pakottamaan se täten antautumaan. — Vrt. *Czesany*, s. 35, joka sanoo, että on epävarmaa, saadaanko englantilais-amerikkalaisessa järjestelmässä kohdistaa välittömiä vihollisuuksia vastustajan siviiliväestöön ja sen omaisuuteen.

hallisesti väkivaltaisista vihollisuuksia.²⁰ Siviiliväestöä pidetään vihollisena lähinnä siinä suhteessa, ettei sen omistusoikeutta kunnioiteta.²¹ Sota ei liioin lakkauta Englanninkaan käsityksen mukaan koko rauhanaikaista oikeusjärjestelmää, vaikka siihen tulee huomattavia rajoituksia. — Toisaalta on mannermaisen katsantokannan hyväksyneidenkin myönnettävä, että sotatoimet ulottuvat välillisesti myös siviiliväestöön. Merellä harjoitettava saaliinotto-oikeus sisältää samoin huomattavan poikkeuksen Rousseau'n periaatteisiin, ja erityisesti miehitysalueella siviiliväestö joutuu kokemaan, että vihollisella on suuri määräysvalta sekä siviiliväestön itsensä että sen omaisuuden suhteen.²² Lopuksi myönnetään yleisesti, että vihollisen siviiliväestöön voidaan kohdistaa propagandatoimintaa tietyissä muodoissa. Kansannousun hyväksyminen sotii taas sitä periaatetta vastaan, että siviiliväestön ei omalta kohdaltaan olisi puututtava suoranaisiin vihollisuuksiin. — Näin muodoin päädytäänkin siihen, että edellä mainittujen katsantokantojen ero ilmenee käytännössä selvimmin talous- ja kauppasodassa ja että tässäkin kysymys itse asiassa on vain aste-erosta.

2. a) Kielletyistä vihollisuusmuodoista tullaan jäljempänä käsittelemään yksityiskohtaisesti niitä, joilla on merkitystä tämän tutkimuksen kannalta. Nyt on tarkoitus vain tarkastella vihollisuusmuotoja²³ ja lähinnä kiellettyjä taistelukeinoja koskevia yleisiä periaatteita.²⁴ — Ennen oli sodassa suurin piirtein kaikki luvallista, mutta vähitellen ryhdyttiin siinä käytettyjä menettelytapoja rajoittamaan yhteisten etujen vuoksi ja myös inhimillisyyssyistä,²⁵ vaikkakin sodankävijöille edelleenkin jätettiin varsin suuria vapauksia. Maasodan lakeja ja tapoja koskevan Haagin v:n 1907 IV yleissopimuksen samannimisen ohjesäännön 22 artik-

²⁰ Ks. *AWUR Völkerrecht* s. 421, *François*, *AnnIDI* 1957 I s. 379 s., *Linster*, s. 14 s. ja *Röling*, s. 440. — Vrt. ed. alaviittaa.

²¹ Kuten mm. *Czesany*, s. 35, huomauttaa.

²² Ks. lisäksi *Spetzler*, m.t. s. 132, jossa mainitaan eräitä muita tapauksia, jotka johtuvat mm. sotilaallisesta välttämättömyydestä ja ns. hätäoikeudesta. — Ja vaikkei repressaalioita saa nykyisin kohdistaa siviiliväestöön, voivat valtion suunnatut tällaiset toimenpiteet välillisesti vaikuttaa myös siviiliväestön asemaan.

²³ Vihollisuusmuodot ovat moninaisia. Taistelutoiminnan lisäksi mainittakoon talous- ja kauppasota sekä propaganda.

²⁴ Yksityisiä taistelukeinoja koskevista eri kielloista ks. esim. *Berber*, ss. 166—173, *Castrén*, *Present Law* ss. 183—210, *Greenspan*, ss. 316—377, *Singh*, *Prohibited Weapons* ss. 11—49 ja *Stone*, *Legal Controls* ss. 551—561.

²⁵ *Schwarzenberger*, *Manual* s. 186, huomauttaa, että sodankäyntisääntöihin ovat toisaalta vaikuttaneet sivistyneen elämän vaatimukset toisaalta sotilaalliset välttämättömyssyt.

lassa sanotaan, ettei sotaa käyville ole rajatonta oikeutta vihollisen vahingoittamiskeinojen valinnassa. Seuraavan, 23 art. 1 mom. e) kohdassa taas kielletään käyttämästä aseita, ammuksia tai aineita, jotka ovat omiaan aiheuttamaan tarpeettomia kärsimyksiä. Tätä sopimusmääräystä on yleensä tulkittu ja on tulkittavakin siten, että myös tavoiteltavaan sotilaalliseen etuun ilmeisessä epäsuhteessa olevien kärsimysten tuottamista on vältettävä.²⁶ Saman ohjesääntöartiklan g) kohdassa kielletään takavarikoimasta ja hävittämästä vihollisomaisuutta, elleivät sotilaalliset syyt tätä ehdottomasti vaadi, mikä kielto perustuu myös samaan periaatteeseen eli siihen, ettei vastapuolelle saa tarpeettomasti aiheuttaa vahinkoa. Vihollisomaisuudella tarkoitetaan tässä sekä valtion että yksityistä ym. omaisuutta. Itse sopimuksen alkulauseessa sanotaan, kuten jo edellä on huomautettu, että kirjoitetun ja tapaoikeuden sääntöjen puuttuessa sodankäynnissä on otettava huomioon huomaanisuuden ja yleisen mielipiteen (julkisen omantunnon) vaatimukset.

Myös jo Pietarin v:n 1868 selityskirjan alkulauseeseen sisältyy eräitä tärkeitä sodankäynnin periaatteita. Niinpä siinä teroitetaan, että sodan aiheuttamia kärsimyksiä on pyrittävä mahdollisuuksien mukaan vähentämään, mikä on järkevä ja inhimillinen sääntö. Edelleen selityskirjassa huomautetaan, kuten jo edellä on mainittu, että sodan ainoa laillinen tarkoitus on vihollisen sotavoimien heikentäminen. Tämä periaate on täysin Rousseauin opin mukainen, muttei sitä enää voi pitää sellaisenaan voimassa nykyaikaisessa sodassa, jossa on pyrittävä tuhoamaan myös vihollisen varustuksia ja häiritsemään rintamantakaista organisaatiota.²⁷ Kolmas sääntö koskee sitä, että aseet, jotka tarpeettomasti lisäävät sotilaiden kärsimyksiä tai joiden käyttö ehdottomasti johtaa uhrin kuolemaan, on kiellettävä epäinhimillisinä ja edellisen periaatteen vastaisina. Tämän säännön edelliseen osaan, joka vastaa edellä mainittua Haagin maasotaohjesäännön 23 art. 1 mom. e) kohtaa, voidaan yhtyä varauksitta, jota vastoin tuskin voi kieltää sellaisia sodankäyntivälineitä, joilla maaliin osuessaan on tappava vaikutus.

Professori Lieberin Amerikan Yhdysvaltojen sisällissodassa pohjoisvaltioiden armeijalle laatimien edellä mainittujen sotaohjesääntöjen 16 artiklassa kiellettiin kaikenlainen julmuus sodankäynnissä ja kehoitettiin siinä välttämään toimenpiteitä, jotka vaikeuttavat rauhan palautumista. Kansainvälisen oikeuden instituutti niin ikään tuomitsi v. 1880 hyväksymiensä maasodan sääntöjen 4 artiklassa tarpeettoman julmuu-

²⁶ Näin mm. *McDougal—Feliciano*, Minimum World Public Order s. 524.

²⁷ Kuten mm. *François*, AnnIDI 1957 I s. 374, toteaa.

den ²⁸ kuin myös petollisten sekä epärehellisten keinojen käyttämisen sodankäynnissä.

Edellä mainitut periaatteet ja säännöt, vaikka niistä onkin eräissä suhteissa tingittävä, ovat erityisen tärkeitä juuri nykyisin, kun eräät sopimuskiellot sodankäynnin kehittyessä yhä kovemmaksi ovat menettäneet merkityksensä, ja kun kansainvälinen sota-oikeus on muutoinkin kovin puutteellista. Toisaalta nämä periaatteet ja säännöt ovat melko epämääräisiä, joten harkintavallalle jää suuri sija. Pakko on myös myöntää, että sodankäyntimenetelmien laillisuutta arvosteltaessa näiden periaatteiden ja inhimillisyyssnäkökohtien sekä toisaalta sotilaallisten syiden valossa, jälkimmäiset yleensä painavat vaa'assa enemmän.²⁹ Historia osoittaa, kuten jo edellä on huomautettu, että julmatkin sodankäyntivälineet yleensä hyväksytään, jos ne ovat tehokkaita.³⁰

Usein väitetään, että sodassa olisi kaikki se luvallista, mitä ei nimenomaan ole kielletty, mutta tällaista käsitystä ei voi missään tapauksessa hyväksyä, vaan asiata on arvosteltava myös ottamalla huomioon edellä mainitut sodankäyntiä koskevat yleiset periaatteet.^{31 32} Näin muodoin uusien aseiden ja sodankäyntimenetelmien laillisuus määräytyy sen mukaan, ovatko ne sopusoinnussa sanottujen periaatteiden kanssa.³³ *Spetzler* huomauttaa tällöin,³⁴ että tässä saattaa ratkaista myös se tapa, millä asetta käytetään, mikä kyllä pitää paikkansa. Tämä koskee kui-

²⁸ Tieteisoppi on tässä yleensä asettunut samalle kannalle. Ks. esim. *Fenwick*, s. 547, *Pictet*, RevC-R 1939 s. 269 alav. 2, jossa arvostellaan sellaista käsitystä, että kaikki keinot olisivat sodassa sallittuja, koska sota on jo sinänsä rikos, ja huomautetaan, että julmat sodankäyntimenetelmät yleensä pidentävät sotaa, sekä *Schwarzenberger*, m.t. s. 186, joka tuomitsee julmuuden sadismina.

²⁹ Näin mm. *Giraud*, s. 635 ja *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 522 s. sekä *International Coercion and World Public Order: The General Principles of the Law of War*, Studies in World Public Order (New Haven 1960) s. 309 s.

³⁰ *Stone*, m.t. s. 551.

³¹ Tällä kannalla on myös *Berber*, s. 163, koska hän katsoo, että kieltoja voidaan johtaa yleisistä oikeusperiaatteistakin. *Stone*, m.t. s. 550, taas esittää harkittavaksi, olisiko ehkä käytettävä päinvastaista menettelytapaa ja määriteltävä, mikä sodassa on sallittua, jolloin kaikki muu olisi kiellettyä. Valtiot tuskin kuitenkaan suostuisivat tähän, koska se rajoittaisi liikaa niiden toimintavapautta.

³² Vrt. Haagin maasotaohjesäännön edellä mainittua 23 artiklaa, johon sisältyvät useimmat sodankäyntitapoja koskevat kiellot ja joissa nimenomaan korostetaan, ettei luettelo ole täydellinen, vaan että on otettava huomioon myös muissa sopimuksissa olevat kiellot.

³³ *Berber*, s. 163. — Uusista aseista ks. erityisesti *Kenworthy, J. M.*, *New Wars: New Weapons*, London 1930.

³⁴ *Luftkrieg* s. 99.

tenkin kaikkia aseita,³⁵ mutta asiaa arvosteltaessa on kai lähinnä lähdeittävä normaalin käytön pohjalta kiinnittämättä huomiota väärinkäytöksiin ja edellytettävä, että asetta yleensä käytetään tehokkaimmalla tavalla. — Sodankävijät vetoavat usein olosuhteissa tapahtuneisiin muutoksiin halutessaan vapautua jostakin sodankäynnin säännöstä. Mutta tämä ei oikeuta rikkomaan sodan lakeja, vaan ainoastaan ehdottamaan sääntöjen tarkistusta sodan päätyttyä. Eri asia on, että vastakkaisen käytännön johdosta saattaa kehittyä uusi tapaoikeus, joka syrjäyttää entisen oikeussäännön ehkä jo sodan aikana.³⁶

Kielletyt vihollisuusmuodot ryhmitetään usein a) niihin, jotka johtuvat siitä edellä mainitusta periaatteesta, joka tuomitsee tarpeettomien (ja suhteettomien) kärsimysten ja vahinkojen aiheuttamisen, b) niihin, joihin sisältyy petollista tai epärehellistä menettelyä ja c) niihin, jotka yleinen mielipide tuomitsee jollakin muulla perusteella.³⁷ Näistä on erityisesti a) ja c) ryhmiin kuuluvilla kielloilla merkitystä siviiliväestölle.

b) Mitä aluksi tulee tarpeettomien kärsimysten ja vahinkojen välttämistä koskevaan periaatteeseen, niin se ei varsinaisesti perustu humanisuussyihin, vaikka sen soveltaminen edistääkin inhimillisyyden kunnioittamista.³⁸ Se johtuu paremminkin järkisyistä³⁹ ja on täten vankem-

³⁵ Kuten v. d. Heydte, Völkerrecht II s. 241 s., huomauttaa.

³⁶ Vrt. Spetzler, m.t. s. 378 s.

³⁷ Berberin jaoittelu on hieman toisenlainen. Hän puhuu s. 164 toisaalta omasta edusta, järkisyistä ja tarkoituksenmukaisuudesta selittäen, että on mieletöntä käyttää aseita, joiden vaikutukset ovat helposti torjuttavissa, jotka tulevat suhteettoman kalliiksi tai jotka vaarantavat käyttäjää itseään, sekä toisaalta siveellisistä näkökohdista, kuten inhimillisyydestä, ritarillisuudesta ja julkisen omantunnon vaatimuksista. Vasta myöhemmin (s. 169) hän mainitsee tarpeettomia kärsimyksiä aiheuttavat sodankäyntimenetelmät. Mitä erityisesti tulee ns. ritarillisuusperiaatteeseen, niin vaikka siihen viitataan — kuten edellä alav. 18 on mainittu — Englannin nykyisissä sotaohjesäännöissä, ja vaikka eräät toisetkin tutkijat, kuten Greenspan, s. 316, näyttävät sen hyväksyvän, ei sillä nykyisin ole enää sanottavaa merkitystä. Sen soveltaminen saattaa tulla kysymykseen vain toisarvoisissa tilanteissa, kun sodankävijöillä on varaa olla jalomielisiä. Vrt. François, AnnIDI 1957 I s. 372, joka huomauttaa, että tämä periaate oli suurelta osalta pelkkä illuusio jo itse ritarikaudella, ja McDougal—Feliciano, Minimum World Public Order, s. 552, jotka eivät liioin anna sille sanottavaa arvoa käytännössä. — Ks. myös Schwarzenbergerin ryhmitystä, m.t. s. 186 s.

³⁸ Humanisuuspriaatteesta, jolla ehkä on enemmän vaikutusta yleisen mieliteen sanelemin kieltoihin, ks. mm. François, main. julk. s. 373, Greenspan, s. 315, v. d. Heydte, m.t. s. 243 s. ja Pastor Ridruejo, s. 236 s. Ks. myös Fenwick, s. 546 s., jossa sanottu periaate hyväksytään, mutta todetaan, että sitä on usein vaikea

malla pohjalla, koska edellä on todettu, että sotilaalliset näkökohdat usein syrjäyttävät humanisuussyyt. Sen sijaan jo sodankävijäin oman edun mukaista on keskittää voimansa vain sellaisiin toimenpiteisiin, joista saadaan todellista sotilaallista etua. — Sanotusta periaatteesta aiheutuu lukuisia sovellutuksia.⁴⁰ Niinpä Haagin maasotaohjesäännössä mainitaan erikseen (23 art. 1 mom. c) kohta), ettei saa ahdistaa taistelukyvyttöntä tai jo antautunutta vastustajaa. Tästä voidaan päätellä, että rauhanomainen siviiliväestö on vielä suuremmalla syyllä jätettävä rauhaan.⁴¹ Edelleen on katsottava, että sellaisten joukkotuhoamiskeinoiden ja muidenkin aseiden käyttö, joiden vaikutukset eivät ole hallittavissa, on ristiriidassa usein mainitun periaatteen kanssa, koska siitä aiheutuu suhteettomia kärsimyksiä ja vahinkoja erityisesti juuri siviiliväestölle ja ehkä myös muille sivullisille kuten neutraaleille.⁴²

Tieteisopissa on pohdittu myös kysymystä, mitä tarpeettomilla tai suhteettomilla kärsimyksillä ja vahingoilla itse asiassa tarkoitetaan. Tällöin todettakoon aluksi, että *Baxter* on oikeassa huomauttaessaan,⁴³ että »välttämättömien» kärsimysten käsite on nykyisin laajentunut, kun sodankäynti on koventunut. Samoin voidaan yhtyä *McDougaliin* ja *Felicianoon* heidän korostaessaan niitä vaikeuksia, mitkä käytännössä syntyvät, kun toisaalta on punnittava, onko tavoiteltava sotilaallinen etu todella arvokkaampi kuin samalla sivullisille aiheutuvat kärsimykset ja vahingot.⁴⁴ Tässä ei edes käsitellä samanlaisia arvoja. Mutta toisaalta sodassa esiintyy myös selviä tapauksia, ja ilmeiset väärinkäytökset on joka tapauksessa tuomittava. *Berberiin* yhtyen lienee katsottava, että »tarpeeton» tarkoittaa tässä teknillisesti (so. sotilaalli-

toteuttaa käytännössä. Jotkut jopa väittävät, että julmat keinot ovat humanisia, koska ne johtavat nopeimmin rauhaan. Vrt. tässä suhteessa *Pictetin* edellä alav. 28 selostettua päinvastaista ja ilmeisesti oikeata käsitystä.

³⁹ Näin *François*, main. julk. s. 374, v. d. *Heydte*, m.t. s. 240 s. ja *Pictet*, RevC-R 1939 s. 269, joka viimeksi mainittu viittaa sodankäynnin tarkoitukseen, joka on vastarinnan murtaminen, joten siinä ei pidä aiheuttaa viholliselle tarpeettomia tai suhteettomia kärsimyksiä.

⁴⁰ Ks. niistä *Castrén*, Present Law ss. 188—191.

⁴¹ Vrt. v. d. *Heydte*, m.t. s. 244.

⁴² Tähän suuntaan mm. v. d. *Heydte*, m.t. ss. 250—256. Vrt. myös *Röling*, s. 441 s. ja *Spetzler*, m.t. ss. 99—101. Tällöin on ajateltu erityisesti ydinaseiden, myrkyllisten ja terveydelle vahingollisten kaasujen ja bakteerien sekä palopommien käyttöä, jota tullaan tarkemmin käsittelemään jäljempänä.

⁴³ ProcASIL 1953 s. 92.

⁴⁴ M.t. ss. 524—527.

sesti) tarpeetonta toimintaa eikä sitä, mikä on poliittisesti hyödyttöntä.⁴⁵

c) Petollisuudella (ja epärehellisyydellä) sodankäynnissä tarkoitetaan sitä, että joko rikotaan vastustajan kanssa tehtyä sopimusta tai muuta sitoumusta, väärinkäytetään sovittuja merkkejä taikka petetään vihollista muulla tavalla.⁴⁶ On luonnollista, että annettu sana pitää vihollistenkin kesken ja ettei tunnusmerkkejä saa käyttää niiden varsinaisen tarkoituksen vastaisella tavalla. Jollei näin olisi, ei sodassa kannattaisi suorittaa edes välttämättömiä järjestelyjä sodankävijöiden kesken eikä tärkeisiin tunnusmerkkeihin voisi luottaa, mistä olisi vahinkoa kummallekin puolelle, ja sodankäynti raaistuisi entistä enemmän. Haagin maasotaohjesäännön 23 art. 1 mom. f) kohdassa luetellaan ne tärkeimmät tunnusmerkit eli sotaneuvottelijain lippu, vihollisen kansallislippu, sotilaspuku ja muut sotilaalliset merkit sekä Punaisen Ristin tunnukset, joita edellä mainittu kielto koskee. Lisäksi ei tietenkään saa käyttää esim. antautumismerkkiä tarkoittavaa valkoista lippua vihollisen pettamiseksi. Sanotun maasotaohjesäännön 24 artiklassa kuitenkin nimenomaan sallitaan sotajuoniin turvautuminen.⁴⁷ Usein on vaikeaa vetää rajaa sallitun sotajuonen ja petollisena kielletyn toiminnan välille.⁴⁸

Maasotaohjesäännössä kielletään lisäksi (23 art. 1 mom. a) kohta) myrkyn ja myrkytettyjen aseiden käyttö sodassa, mitä menettelyä voidaan myös pitää petollisena, nykyistä sivistystasoa vastaamattomana (yleisen mielipiteen tuomitsemana) ja epäinhimillisenä. Tällaisia keinoja käytettäessä siviiliväestökin joutuu alttiiksi erityisille vaaroille. — Samoin nykyaikaisissa sodissa käytetyt aika- ja kosketusmiinat ovat omiaan aikaansaamaan tuhoja myös siviiliväestön parissa, ja tällaisten sodankäyntivälineiden käyttö vaikeuttaa lisäksi haavoittuneiden ja sairaiden pelastustoimintaa. Nykyinen käytäntö näyttää kuitenkin ne hyväksyvän.⁴⁹ Niiden laillisuuden arvosteluun vaikuttaa myös se, missä

⁴⁵ S. 169. — *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 525 s. näyttävät sen sijaan pitävän mahdollisena, että poliittisiinkin näkökohtiin kiinnitetään huomiota. Tällöin kuitenkin joudutaan väljille ja vaarallisille vesille. S. 526 s. he tosin torjuvat *Oppenheimin* esittämän kannan, jonka mukaan sodassa saisi käyttää kaikenlaisia voimatoimenpiteitä niin suuressa määrässä, kuin on tarpeellista sodan tarkoituksen saavuttamiseksi eli vihollisen vastarinnan murtamiseksi.

⁴⁶ *Castrén*, *Present Law* s. 191.

⁴⁷ Ks. näistä tarkemmin *Castrén*, m.t. s. 192 s.

⁴⁸ Ks. tästä *Greenspan*, ss. 318—322 ja *McDougal—Feliciano*, m.t. ss. 668—671, joissa annetaan useita valaisevia esimerkkejä.

⁴⁹ *Castrén*, m.t. s. 192. Vrt. jäljempää esitystä.

tällaisia miinoja käytetään, miten ne asennetaan ja miten pitkä vaikutusaika niillä on. Eräänlaisista merellä käytetyistä miinoista on olemassa Haagissa v. 1907 hyväksytty (VIII) yleissopimus, mutta sen sijaan maalla käytetyistä miinoista puuttuvat kirjoitetut säännöt tyystin.

d) Edellä on jo huomautettu, että yleisen mielipiteen eli ns. julkisen omantunnon sekä humanisuuden vaatimukset on Haagin v:n 1907 IV yleissopimuksen alkulauseen mukaan otettava huomioon vihollisuuskeinoja valittaessa, että lähinnä tällä perusteella on jo aikaisemmin tuomittu vaarallisten kaasujen ja bakteerien käyttö sodassa ja että nykyisin yleisesti vaaditaan ydinaseiden kieltämistä.⁵⁰ Valitettavasti yleinen mielipide on usein varsin epämääräinen ja epävarma mittapuu, ja käsitykset humanisuuden vaatimuksista saattavat myös vaihdella suuresti sekä eri aikoina että eri valtioiden ja eri ihmisryhmien piirissä.⁵¹ Se mitä useimmat siviilihenkilöt pitävät julmana ja epäinhimillisenä, saattaa ammattisotilaan ja valtion asioita johtavien poliitikkojen näkökulmasta olla luonnollista ja välttämätöntä tehokkaan sodankäynnin toteuttamiseksi. Eräs oikeusoppinut⁵² on huomauttanut, että sota jo sinänsä on mitä epähumanisinta. — Näin muodoin olisi pyrittävä siihen, että kaikki sodankäyntiin liittyvät oikeudelliset kiellot ja rajoitukset puettaisiin selvän sopimuksen muotoon, jolloin vältettäisiin erilaisia tulkintoja ja erilaista käytäntöä sekä niistä aiheutuvia selkkauksia.

3. Tässä yhteydessä on vielä tarkasteltava, mikä merkitys yleisissä ihmisoikeuksissa viime aikoina tapahtuneella kehityksellä on sodankäyntitapoihin. Aikaisemmin on jo huomautettu, että YK:n lipun alla taistelevien on kiinnitettävä huomiota näihin ihmisoikeuksiin. Nämähän nimenomaan tunnustetaan sanotun järjestön peruskirjassa ja niitä on kunnioitettava ja tehostettava. Voitaneen myös katsoa, että kysymyksessä on yleinen tai ainakin kaikille YK:n jäsenvaltioille tarkoitettu ohje, jonka vaikutukset ulottuvat sota-aikaankin. Useimmat kuitenkin toteavat, että peruskirjan ihmisoikeuksia koskevilla määräyksillä samoin kuin v:n 1948 ihmisoikeuksien selityskirjalla on vain ohjelmallinen eli periaatteellinen muttei oikeudellisesti sitova merkitys.⁵³ Euroopan v:n

⁵⁰ Ks. Berber, s. 164.

⁵¹ Radojković, sanoo s. 210, että sodankäynnissä on otettava huomioon »certains standards de civilisation depuis longtemps reconnus». Vrt myös Schwarzenbergerin edellä alav. 25 selostettua lausuntoa.

⁵² Giraud, s. 635.

⁵³ Ks. esim. Lossier, J.-G., La Croix-Rouge et la Déclaration universelle des Droits de l'homme, RevC-R 1949 s. 264, jossa sanotaan, että mainittu selitys-

1950 ihmisoikeuksien yleissopimukseen, joka on oikeudellisin vaikutuksien voimassa sopimusvaltioiden kesken, taas sisältyy sodan tai muun poikkeustilan varalle erityinen määräys (15 art.), joka antaa valtioille melko vapaat kädet.⁵⁴

Joukkotuhonnan ehkäisemisestä ja rankaisemisesta YK:n yleiskokouksessa v. 1948 hyväksytty yleissopimus koskee samoin myös sodan aikaa, ja eräät siinä mainitut rikokset ovatkin sen luonteisia, että niitä voidaan suorittaa kaikkina ajankohtina.⁵⁵ Eräs tutkija⁵⁶ sanoo, että mainittu sopimus on käsitettävä lähinnä eräänlaiseksi mielenosoitukseksi aikaisemmin sattuneiden surullisten tapausten johdosta, ettei sopimus suojele siviiliväestöä ilmasodalta ja että siinä tuskin on ajateltu joukkotuhoamisaseiden käyttöä tiettyjen ihmisryhmien surmaamiseksi. Sen sijaan on tietenkin mahdollista, että tulevissakin sodissa ryhdytään sodankävijän vallassa olevalla alueella ihmisryhmien järjestelmälliseen tuhoamiseen, jolloin sopimuksella on merkitystä. Toisaalta on kyllä totta, että jo toiset, sotaan varsinaisesti liittyvät sopimukset ainakin osittain säännöstävät samantapaisia kysymyksiä.⁵⁷

kirja on »hyvän tahdon ilmaus», sekä Pilloud, Cl., La Déclaration universelle des Droits de l'homme et les Conventions internationales protégeant les victimes de la guerre, RecC-R 1949, joka — todeten (ss. 254—258), että selityskirjalla on tiettyjä yhteyshetkiä Genève'n v:n 1949 yleissopimukseen — viittaa (s. 253) siihen, että YK:ssa on katsottu tarpeelliseksi valmistaa selityskirjaa täydentäviä yksityiskohtaisia sopimuksia. Tämän vuoksi ei liioin voi katsoa Giraudin tavoin (s. 615 s.), että selityskirja olisi ristiriidassa sotaoikeuden sääntöjen kanssa, kun se myöntää (3 art.) kaikille ihmisille oikeuden elämään, vapauteen ja henkilön turvallisuuteen, joita oikeushyviä sodassa ei kunnioiteta. — Vrt. Radojković, s. 210, joka puhuu tässä yhteydessä YK:n peruskirjasta johtuvasta »julkisesta kansainvälisestä järjestyksestä».

⁵⁴ Kuten Spetzler, Luftkrieg s. 87 alav. 302, toteaa. — Sopimuksen mainitun artiklan 1 momentissa sanotaankin, että sopimusmääräyksistä saadaan poiketa sota- ja hätätilanteessa, sikäli kuin tämä on ehdottoman välttämätöntä eikä ole ristiriidassa asianomaisen valtion muiden kansainvälisoikeudellisten velvoitusten kanssa, joilla tarkoitettaneen lähinnä juuri kansainvälistä sotaoikeutta. Seuraavassa momentissa viitataan eräisiin sopimuksissa nimenomaan suojattuihin oikeushyviin, jotka voidaan syrjäyttää laillisia sotatoimia suoritettaessa.

⁵⁵ Niinpä Singh, Prohibited Weapons s. 9 s., viittaa sopimuksen II art. a), b) ja c) kohtiin. — Ainakin a) kohta, joka koskee (vainotun) ryhmän jäsenten surmaamista, soveltuu sotatilanteeseenkin.

⁵⁶ Spetzler, m.t. s. 86 s.

⁵⁷ Tällä perusteella Urner, P., Die Menschenrechte der Zivilpersonen im Krieg gemäss der Genfer Zivilkonvention von 1949, Diss. Winterthur 1956 s. 36, katsoo, että sopimuksella on vain toissijainen merkitys.

II SODANKÄVIJÄT JA VIHOLLISUUDET

1. a) Edellä on jo lyhyesti viitattu laillisiin ja laittomiin sodankävijöihin, kun käsiteltiin kysymystä, voidaanko enää nykyisin tehdä sodassa eroa sotilaiden ja siviilihenkilöiden välillä, jolloin tässä päädyttiin eräin varauksin myönteiseen tulokseen. Nyt on käsiteltävä tarkemmin, ketä on pidettävä laillisena sodankävijänä, jolloin on aluksi suoritettava summittainen rajankäynti sotilaiden ja siviilihenkilöiden välillä. Tätä on pidettävä luonnollisena lähtökohtana, jos kohta laillisten ja laittomien sodankävijöiden ryhmittely ei kaikissa kohdissa noudata samaa linjaa. Siviiliväestö määritellään yleensä negatiivisesti lukemalla siihen kaikki ne, jotka eivät kuulu sotavoimiin,¹ mutta vain niin sanottu rauhanomainen siviiliväestö eli ne, jotka pysyvät erillään sotatoimista tai ainakin ns. aktiivisista vihollisuuksista, voivat vaatia, että vihollinen kohtelee heitä toisin eli lievemmin kuin sotilaita.²

Sanonta laillinen sodankävijä on käsiteltävä laajasti, siten että se tarkoittaa kaikkia niitä, jotka kansainvälisen sota-oikeuden mukaan saavat suorittaa vihollisuuksia.³ Laillisella sodankävijällä on tällöin kaksi mer-

¹ Esim. *Pictet*, RevC-R 1939 s. 461.

² Ks. *CICR*, Règles 1955 (2 art.) olevaa määritelmää, jonka mukaan siviilinä pidetään sitä, joka ei kuulu säännöllisiin sotavoimiin tai muihin muodostelmiin, joiden tarkoituksena on osallistua aktiivisiin vihollisuuksiin taikka niiden apuna toimiviin tai niitä täydentäviin järjestöihin, ja joka ei osallistu sanotunlaisiin vihollisuuksiin. Vrt. *CICR*, Règles 1956, joiden vastaava säännös (4 art.) on muutoin samansisältöinen paitsi että siinä ei puhuta säännöllisten sotavoimien yhteydessä muista vihollisuuksiin osallistuvista muodostelmista — mikä tuskin on tarpeellista —, minkä lisäksi sanonta »aktiiviset vihollisuudet» on vaihdettu selvemmän sanontaan eli taisteluun. — Ks. myös tämän jälkimmäisen sääntökokoelman 12 artiklaa, joka koskee väestönsuojelujärjestöjä.

³ *Greenspan*, s. 55, korostaa — täydellä syyllä — laillisen ja laittoman sodankävijän eroa ja sen määrittämisen tärkeyttä. — Aikaisemmin, kun vihollisuuksiin saattoi osallistua kuka tahansa, oli hän sotilas tai ei, asianlaita oli toisin. — Vrt. *Baxter*, BYB 1951, jossa laittoman sodankävijän sijasta puhutaan etuoikeuksia vailla olevista sodankävijöistä (»unprivileged belligerents»), joihin hän lukee mm. vakoilijat, sissit (»guerillas») ja tuholaistoimintaa harjoittavat. Tällä halutaan korostaa, ettei kysymyksessä varsinaisesti olisi kielletty vaan ainoastaan vaarallinen toiminta, mistä asianomaiselle yleensä kuitenkin aiheutuu samanlaiset haitalliset seuraamukset kuin esimerkiksi sotarikollisille. Näin muodoin tuskin on syytä käyttää sanottua miedompaa nimitystä. Kun sodankäytissään nimenomaan sanotaan, keillä on sodankävijän ominaisuus, mikä merkitsee Haagin MOS:n 1 art. 1 momentin alkusanojen mukaan, että he ovat sodan lakien alaisia, mistä heille johtuu sekä oikeuksia että velvollisuuksia, on ilmeistä, että vain nämä ovat laillisia sodankävijöitä, joten muita vihollisuuksiin osallistuvia voidaan nimittää

kitystä. Sillä voidaan tarkoittaa sotaa käyvää valtiota tai sodankävijöiksi tunnustettuja kapinoitsijoita kollektiivisessa mielessä⁴ taikka toisaalta itse henkilöitä, jotka valtion sotilaallisina orgaaneina tai kapinahallituksen lipun alla taistelevina suorittavat vihollisuuksia.⁵ Nyt kysymyksessä olevan tutkimuksen kannalta on kiinnitettävä huomiota lähinnä tähän jälkimmäiseen puoleen. Sodankävijöiksi — so. laillisiksi sodankävijöiksi⁶ — luetaan tässä merkityksessä sotaa käyvän valtion säännöllisiin sotavoimiin, miliisiin ja armeijaan liitettyihin vapaaehtoisosastoihin (suojeluskuntiin ym.) kuuluvat sekä sellaiset itsenäisesti toimivien miliisi- ja vapaaehtoisjoukkojen sekä järjestyneiden vastarintaliikkeiden jäsenet, jotka a) ovat alaisistaan vastuussa olevan henkilön komennossa, b) joilla on välimatkan päästä erotettava tietty tunnusmerkki, c) jotka pitävät aseensa esillä ja d) jotka noudattavat sotatoimia suorittaessaan sodan lakeja ja tapoja.^{7 8} Näihin rinnastetaan sellaisissa säännöllisissä aseellisissa voimissa palvelevat, jotka ovat kuuliaisuussuhteessa hallitukselle tai vallanpitäjälle, jota vihollinen ei ole tunnustanut, sikäli, että heille on pidätettäessä myönnettävä sotavangin oikeudet.⁹ — Sotilaan kansalaisuus ei vaikuta asiaan, muutoin kuin että henkilöä ei saa pakottaa osallistumaan hänen kotivaltionsa kohdistettuihin sotatoimiin, vaikka hän olisi kuulunut vastapuolen sotavoimiin vihollisuuksien puhjetessa.¹⁰ Tämä onkin luonnollista, koska valtiolla on oikeus tuomita maanpetoksesta sitä vastaan taistelevat kansalaisensa. Mutta jos

laittomiksi sodankävijöiksi. Eri asia on, ettei heitä tarvitse ehdottomasti pitää nimenomaan rikollisina. — Ks. myös jäljempää esitystä.

⁴ Ehkä myös YK:ta, vaikka yleensä puhutaan mieluummin YK:n poliisitoiminna.

⁵ *Castrén*, Present Law ss. 89—91 ja 144, jossa myös käsitellään eräitä maailmansodissa sattuneita erikoistapauksia, ja *Sloutski*, Rev.lég.comp. 1928 s. 346 ss.

⁶ Ks. edellä alav. 3.

⁷ Tämä määritelmä perustuu Haagin MOS:n 1 artiklaan, jossa tosin puhutaan vain armeijasta, sekä Genève'n v:n 1949 (III) sotavankisopimuksen 4 art. A. 1) ja 2) kohtiin, jossa uudemmassa sopimuksessa käytetään laajempaa sanontaa »selkkauksen osapuolen aseellisissa voimissa palvelevat» ja jossa vapaaehtoisjoukkoihin rinnastetaan järjestyneiden vastarintaliikkeiden jäsenet, joista tulee jäljempänä tarkemmin puhe.

⁸ Itsenäisiä vapaaehtoisjoukkoja koskevista vaatimuksista ks. tarkemmin *Castrén*, m.t. s. 146 s.

⁹ Koska tästä oli aikaisemmin esiintynyt epätietoisuutta, otettiin siitä nimenomainen määräys Genève'in sanottuun sotavankisopimukseen (4 art. A. 3) kohta). — Genève'in sopimuksen asianomaisista määräyksistä ks. tarkemmin *Schlosser*, s. 218 ss.

¹⁰ Haagin MOS 23 art. 2 mom.

joku sodankävijöiden sotavoimiin kuulumaton sotilashenkilö, esim. kolmannen maan kansalainen, osallistuu oma-aloitteisesti vihollisuuksiin — jollaisia tapauksia voi käytännössä esiintyä —, häntä on pidettävä laittomana sodankävijänä.¹¹

Sodankävijän sotavoimiin kuuluvat jaetaan taisteleviin eli varsinaisia (väkivaltaisia) vihollisuuksia suorittaviin,¹² ja muihin, joilla on sota-toimien avustamiseen ja sotavoimien huoltoon liittyviä erilaisia tehtäviä.^{13 14} Eräillä näistä viimeksi mainituista, esim. lääkintähuoltoon osallistuvilla ja kenttäpapeilla, on tietyllä tavalla suojattu asema.¹⁵

Sotavangin oikeudet on nimenomaisten sopimusmääräysten mukaan¹⁶ myönnettävä vielä seuraaville henkilöryhmille, vaikka niihin kuuluvat eivät olekaan sodankävijöitä. Kysymyksessä ovat aseellisia voimia seuraavat ja niihin suoranaisesti kuulumattomat henkilöt, kuten sotilaslentokoneiden miehistöön luettavat siviilihenkilöt, sotakirjeenvaihtajat, (armeijan) tarvikkeiden hankkijat ja työyksikköjen tai aseellisten joukkojen hyvinvoinnista huolehtivien palveluskuntien jäsenet, jos he ovat saaneet siihen luvan sanotuilta aseellisilta voimilta (niihin kuuluvilta asianomaisilta sotilashenkilöiltä), joiden on annettava heille tietynlainen lupa- eli henkilökortti.^{17 18}

¹¹ Sen sijaan sodankäynnin sääntöjä rikkova sodankävijän sotavoimiin kuuluva henkilö ei ole laiton sodankävijä vaan sotarikollinen.

¹² Schlosser, s. 30, jakaa nämä vielä säännöllisiin ja »epäsäännöllisiin» taistelijoihin, joista edellisiin kuuluvat valtion sotavoimat ja jälkimmäisiin (itsenäiset?) vapaaehtoisjoukot, kansannousuun osallistuvat sekä laittomat sodankävijät. — Tällaisella ryhmittelyllä ei ole mitään käytännöllistä merkitystä, se on vain omiaan sekoittamaan käsitteitä, kun jälkimmäiseen ryhmään kuuluu eri asemassa olevia henkilöitä, joista eräitä kohdellaan kuten edellisen ryhmän jäseniä.

¹³ Esim. sotavoimien hallintotehtäviin osallistuvat. Ei-taistelevillakin pitää olla sotilaalliset tunnusmerkit, mutta vain eräät heistä saavat käyttää aseita tiettyihin rajoitettuun tarkoituksiin. Sotilaallisia töitä suorittavat kuuluvat sotavoimiin vain, jos heidät on liitetty niihin sotilaina. Vrt. Pictet, main. kirj. s. 463 ss.

¹⁴ Taistelevien ja ei-taistelevien sotilashenkilöiden erosta ks. tarkemmin Green-span, s. 56, Sloutski, main. kirj. s. 346 s., Spetzler, s. 17 ja Stone, Legal Controls s. 549.

¹⁵ Näihin kysymyksiin ei tässä siviiliväestöä koskevassa tutkimuksessa tarvitse puuttua sen enempää.

¹⁶ MOS:n 13 art. ja Genève'n sotavankisopimuksen 4 art. A. 4) kohta, jossa viimeksi mainitussa on eräistä uusista olosuhteista johtuvia täydennyksiä.

¹⁷ Luettelo ei ole tarkoitettu tyhjentäväksi, joten kysymykseen voi tulla muitakin henkilöryhmiä.

¹⁸ Sotavangin oikeuksia Genève'n sanotun sopimuksen mukaan nauttivista eräistä toisista henkilöryhmistä tulee myöhemmin puhe.

b) Kansainvälisissä sopimusmääräyksissä sanotaan myös, että miehittämättömän alueen siviiliväestöä, joka taistellakseen maahan tunkeutuvia joukkoja vastaan (vihollisen lähestyessä) tarttuu oma-aloitteisesti aseisiin ennättämättä järjestäytyä säännöllisiksi aseellisiksi voimiksi (edellä mainittujen itsenäisten vapaaehtoisjoukkojen tavoin) pidetään (laillisena) sodankävijänä — joten tällaiseen väestöön kuuluville pidettävässä on myönnettävä sotavangin oikeudet — edellyttäen, että he pitävät aseensa esillä sekä noudattavat sodankäynnin sääntöjä.¹⁹ Tämän kansannousun käsitteeseen kuuluu, että siihen osallistuu useita henkilöitä.²⁰ Englannin sotaohjesääntö edellyttää, että jos vain osa kylän tai kaupungin asukkaista nousee vastarintaan, hyökkääjä saa pitää kaikkia asukkaita vihollisina.²¹ Tämä on kyllä periaatteellisesti väärin, mutta ehkä käytännössä on toisinaan pakko näin menetellä. Sen sijaan voidaan kansannousuun osallistuneet tehdä sotavangeiksi vielä senkin jälkeen, kun he ovat laskeneet aseensa.²²

Edellä olevista sopimusmääräyksistä ilmenee, ettei kansannousuun saa enää ryhtyä jo miehitetillä alueella.²³ Miehityksen katsotaan päättyneen silloin, kun koko se alue, jonka väestö on tarttunut aseisiin, on tehokkaasti saatettu hyökkääjän valtaan.²⁴ Käytännössä on sattunut, mm. viime maailmansodan aikana, että väestö ryhtyy taistelemaan miehitysarmeijan vetäytyessä alueelta esim. vihollisen ahdistamana tai sen vastahyökkäystä odoteltaessa. Tällaista menettelyä voisi ehkä puolustaa sillä, että miehitys ei enää ole tehokas, joten on jouduttu uuteen

¹⁹ Haagin MOS:n 2 art. ja Genève'in sotavankisopimuksen 4 art. A. 6) kohta, jossa viimeksi mainitussa tosin puhutaan vain sotavankien oikeuksien myöntämisestä. Mutta, kuten edellä jo on huomautettu, Genève'in v:n 1949 yleissopimukset eivät kumoa vaan vain täydentävät sanotun vanhemman sopimuksen määräyksiä, ja Genève'in III yleissopimuksessahan käsitellään yksinomaan sotavangeja koskevia ongelmia. — Kysymyksessä olevaa kansannousua ovat tarkastelleet yksityiskohdaisesti mm. *Castberg*, *Soldater*, s. 9 s., *Castrén*, *Present Law*, s. 147 s., *Schlosser*, s. 256 ss. ja *Schmid*, ss. 136—143.

²⁰ Kuten mm. *McDougal—Feliciano*, *Minimum World Public Order* s. 546, huomauttavat. — *Greenspan*, s. 62 s., mainitsee, että Yhdysvaltojen sotaohjesääntöjen mukaan erällä henkilöillä eli sotilaskarkureilla, maahantunkeutuvan valtion omilla kansalaisilla ja sotalakeja rikkoneilla ei ole oikeutta osallistua kansannousuun. Sotavangin oikeudet olisi kuitenkin myönnettävä viimeksi mainituille. Eri asia on, että valtio voi rangaista heitä asianomaisista sotarikoksista.

²¹ *Greenspan*, s. 63.

²² Myös tällainen määräys sisältyy Englannin sotaohjesääntöön.

²³ Tässä on siis eroa jäljempänä käsiteltäviin järjestyneisiin vastarintaliikkeisiin verrattuna, kuten mm. *Greenspan*, s. 61, toteaa.

²⁴ *Greenspan*, s. 63.

vaiheeseen, mutta ankarasti ottaen tässä puuttuvat kansannousun lailliset edellytykset.²⁵

Kansannoususta aikoinaan neuvoteltaessa Haagin ensimmäisessä rauhankonferenssissa Japani ja Saksa vastustivat sen laillistamista.²⁶ Tässä todennäköisten miehittäjävaltioiden intressit tietenkin ovat ristiriidassa pienten ja heikkojen valtioiden etujen kanssa, jotka viimeksi mainitut valtiot laskevat joutuvansa yleensä puolustautujan asemaan, jolloin ehkä täytyy turvautua siviiliväestönkin apuun. Periaatteellisesti siviiliväestön kuitenkin pitäisi pidättäytyä ainakin väkivaltaisista vihollisuuksista, ja kansannousu onkin ainoa varsinainen poikkeus tästä säännöstä.²⁷ Osittain se perustunee vanhaan käytäntöön. Nykyaikaisessa sodassa kansannousulla on kuitenkin varsin vähän sotilaallista merkitystä, mikä yleensä myönnetään.²⁸ Mekanisoituja sotavoimia ei pystytä torjumaan kirvein ja haulikoin. Kansannousuja voidaan kuitenkin vielä ajatella suoritettavan joltisellakin tehokkuudella joissakin tapauksissa, esim. harvalukuisten laskuvarjojoukkojen tuhoamiseksi.

c) Vielä senkin jälkeen, kun varsinaisten vihollisuuksien suorittaminen katsottiin sotilaiden yksinoikeudeksi, siviilihenkilöt ovat jatkuvasti milloin suuremmissa milloin pienemmässä mitassa puuttuneet jopa väkivaltaisella tavalla sotatoimiin. Tällaista toimintaa on esiintynyt etupäässä miehitysalueella, koska siviilihenkilön on tietenkin vaikeampi rintamalla menestyksellisesti käydä varuillaan olevien vihollisotilaiden kimppuun tai suorittaa tuholaistoimintaa, jotka ovat näiden sisseiksi, partisaaneiksi, sabotööreiksi tai »itsenäisiksi taistelijoiksi» (»franc-tireur») nimettyjen henkilöiden²⁹ pääasialliset toiminnanmuodot.³⁰ Yleensä on katsottu, että tällainen toiminta on kiellettyä, ja vaikka sitä ei suoranaisesti pidettäisikään sotarikoksena, sotapetoksena (»war treason») tai muunlaisena rikoksena, kaikki myöntävät vastapuolelle oikeuden estää tällaiset sitä vahingoittavat vaaralliset teot sekä saattaa niitä suorittaneet ankarien seuraamusten alaisiksi, jopa tuomitsemalla

²⁵ Vrt. *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 547.

²⁶ Kuten mm. *Stone*, m.t. s. 550, mainitsee.

²⁷ Sikäli kuin ei myös järjestyneiden vastarintaliikkeiden sallimista lueta tällaiseksi.

²⁸ Näin mm. *Barter*, main. kirj. s. 335 ja *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 547.

²⁹ Näistä erilaisista nimityksistä ks. *Castberg*, *NedTIR* 1959 s. 81 ss.

³⁰ Lisäksi saattaa tulla kysymykseen mm. kielletty tiedustelutoiminta, joka usein on vakoilua, omien sotilaiden auttaminen eri tavoin ym. sodankäyntiin läheisesti liittyvä toiminta.

heidät kuolemaan, kuten käy tavallisesti vakoilijoille.³¹ Mutta tällaisiakin henkilöitä on kohdeltava inhimillisesti ja heillä on oikeus puolueettomaan ja muutoinkin asiallisella tavalla suoritettuun oikeudenkäyntiin, kuten Genève'in sotavankisopimuksesta ilmenee.³²

Viime vuosisadalla sissitoiminta oli erityisen vilkasta mm. Napoleonin sotien, Meksikossa käytyjen sotien ja Saksan—Ranskan vv. 1870—71 sodan aikana.³³ Haagin ensimmäisessä rauhankonferenssissa siitä keskusteltiin kuitenkin tuloksiin pääsemättä, ja tällöin ilmenivät samat vastakohdat suurten ja pienten valtioiden käsityskantojen välillä kuin kansannousun suhteen.³⁴ Ensimmäisessä ja erityisesti toisessa maailmansodassa sissi- eli partisaanitoiminta sai laajat mittasuhteet useilla miehitysalueilla kuten jälkimmäisessä sodassa Neuvostoliitossa, Ranskassa, Norjassa, Kreikassa ja Jugoslaviassa sekä myös kaukoidässä.³⁵ Vaikka saksalaiset käyttivät erittäin kovia keinoja partisaanien taltuttamiseksi, heidän ei onnistunut tuhota näitä vastarintaliikkeitä.³⁶ Tämä siis osoittaa, että tällaisella toiminnalla — toisin kuin kansannousulla — saat-
taa olla sodassa hyvin tärkeä merkitys.³⁷ Niinpä sotilasasiantuntijat laskevat siihen, että tällaisiin keinoihin tullaan turvautumaan tulevissakin sodissa ankarista kielloista ja seuraamuksista huolimatta.³⁸

³¹ Ks. ja vrt. toisiinsa esim. seuraavia tässä suhteessa esitettyjä erivivahteisia käsityksiä: *Barter*, main. kirj. s. 336 s., *Castberg*, main. kirj. s. 81 s., 84 ja 89, *Ford*, s. 364 s. ja 384, huomauttaen, että vaikka kotivaltio pitäisikin tällaisia tekoja laillisina, vihollinen on toista mieltä, ja *Schmid*, ss. 145—195 (»riskante Kriegshandlung»). Vrt. myös edellä alav. 3.

³² Ks. erityisesti 5 art. 2 momenttia, mihin mm. *Castberg*, main. kirj. s. 83, viittaa.

³³ Sissitoiminnasta yleensä ja varhaisemmissa sodissa ks. *Barter*, main. kirj. s. 334, *Castberg*, *Soldater* s. 11 ss., *Schlosser*, s. 31 ss. ja 284 ss., *Schmid*, ss. 2—53 ja *Stone*, m.t. s. 564 s.

³⁴ Ks. *Ford*, ss. 360—362.

³⁵ Ks. *Bilanz*, ss. 99—114, *Dixon*, C. A., *Communist Guerilla Warfare*, London 1954, s. 1 ss. (kommunistimaiden käytäntö), *Linster*, ss. 19—23 ja *Schmid*, ss. 53—56 ja 87—97.

³⁶ Ks. *Greenspan*, s. 54, jossa todetaan, että Saksa meni liian pitkälle näissä vastatoimenpiteissään. — *Stone*, m.t. s. 565 taas mainitsee, että joutuessaan sodan loppupuolella häviölle ja perääntymään Saksa itsekin yllytti siviiliväestöään taistelemaan vihollista vastaan.

³⁷ *Giraud*, s. 654, korostaa erityisesti pienten valtioiden asemaa. Ks. myös *Barter*, main. kirj. s. 334, *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 555 ja *Stone*, m.t. s. 564.

³⁸ Kuten mm. *Rousseau*, s. 353, huomauttaa. Ks. myös *McDougal—Feliciano* m.t. s. 555. — Sissitoimintaa esiintyi myös Korean ja Indokiinan sodissa, kuten *Schmid*, s. 59 s. ja 107 s., mainitsee.

Toisen maailmansodan jälkeen suoritetuissa sotarikollisoikeudenkäynneissä yleensä katsottiin, että miehittäjävaltiolla oli oikeus rangaista partisaanitoimintaan osallistuneita ankarastikin, joten partisaanien teloittamisesta vastuussa olleet tämän mukaisesti tavallisesti vapautettiin syytteestä.³⁹ Monet olivat kuitenkin sitä mieltä, että partisaanitoiminta olisi tunnustettava lailliseksi ainakin tietyissä rajoissa. Kun sitten sodan uhrien suojelemista käsittelevä Genève'in konferenssi kokoontui v. 1949, pohdittiin siellä tätä kysymystä perusteellisesti. Lopulta kuitenkin päädyttiin — kuten edellä jo on huomautettu — siihen, että vain ns. järjestyneet vastarintaliikkeet sallitaan miehitylläkin alueella edellyttäen, että niihin osallistuvat täyttävät kaikki vapaaehtoisjoukkoihin kuuluville asetetut aikaisemmin mainitut vaatimukset.^{40 41} Useat olivat tyytymättömiä tähän suhteellisen laihaan tulokseen. Totta onkin, että vaatimukset ovat niin ankarat, että tällaisiin vastarintaliikkeisiin kuuluvien toiminta suuresti vaikeutuu. Partisaaniliikkeelle, jotta se olisi tehokasta, on juuri ominaista toiminnan salaisuus, mutta tämän kanssa on ristiriidassa (kiinteiden) sotilaallisten tunnusmerkkien kantaminen ja aseiden esillä pitäminen.⁴² Eräs tutkija huomauttaa, että pidättäjävallan tulkinta ja hyvä tahto ratkaisevat, onko toimintaa pidettävä laillisena, joten todennäköisesti partisaaneille vain harvoin myönnetään sodankävijän oikeuksia.⁴³ Eräät toiset oikeusoppineet jopa epäilevät, onko laillinen vastarintaliike lainkaan mahdollista miehitysalu-

³⁹ Näin kävi mm. tunnetussa *Listin* jutussa. — Näistä oikeudenkäynneistä ks. esim. *Barter*, main. kirj. s. 336, *Castberg*, *NedTIR* 1959 ss. 90—92 (Norjan kohdalta), *Ford*, ss. 362—372 (päätelmät s. 369 s.), v. *Knieriem*, ss. 388—405 (Nürnberg) ja *McDougal—Feliciano*, m.t. ss. 550—553.

⁴⁰ Edellä mainitussa Genève'in sotavankisopimuksen 4 art. A. 2) kohdassa puhutaan nimenomaan miehityksenkin oman alueen sisäpuolella toimivista.

⁴¹ Sanotun kysymyksen käsittelystä Genève'in konferenssissa ja sen tuloksen arvioinnista ks. esim. *Ford*, ss. 372—378, *Greenspan*, s. 60, *Knackstedt*, *Strupp—Schlochauer* II s. 260, joka valittaa, ettei Englannin lisävaatimuksia esim. tiedoitusvelvollisuuteen nähden hyväksytty, *Schlosser*, s. 230 ss. sekä *Schmid*, ss. 57—59 ja 99—106. — Genève'in asianomaisen sopimusmääräyksen tarkemmasta analysoinnista ks. *Schmid*, ss. 109—135 ja *Strebel*, *Widerstandsbewegung*, *Strupp—Schlochauer* III s. 842 s. Viimeksi mainittu mm. huomauttaa, että miehitysalta voi estää vastarintaliikkeen muodostamisen ja rangaista asianomaisia siihen hetkeen saakka, kunnes vastarintaliike on saatu järjestetyksi. Samalla kannalla, joka lieenee oikea, on myös *Castberg*, main. kirj. s. 89.

⁴² Näin mm. *Barter*, main. kirj. s. 327 s. ja 336 s., *Ford*, s. 379, *Giraud*, s. 656, *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 549 ja 553 s. sekä *Stone*, m.t. s. 565. — Vrt. kuitenkin toisaalta *Knackstedtin* edellisessä alaviitassa selostettua kantaa.

⁴³ *Stone*, m.t. s. 566.

eella sanotun Genève'in sopimuksen mukaan.⁴⁴ Ei voikaan kiistää, etteivät esim. useimmat viime maailmansodan tapauksista olisi olleet Genève'in sopimuksen järjestelmässäkin oikeussuojaa vailla.⁴⁵

Lopuksi on kysymystä vielä tarkasteltava periaatteelliselta ja oikeuspoliittiselta kannalta. Tässä suhteessa siihen saadaan melkoisesti valaistusta siitä mielipiteiden vaihdosta, jota käytiin edellä mainitun sodankäynnin periaatteiden tarkistamista tutkivan Kansainvälisen oikeuden instituutin toimikunnan piirissä.⁴⁶ Käsitykset erosivat kuitenkin tässä varsin huomattavasti toisistaan. Eräät toimikunnan jäsenet pitivät Genève'in sopimuksen asianomaista määräystä liian ankarana ja katsoivat, ettei vastarintaliikkeissä viime sodissa tapahtunutta kehitystä voi enää estää sopimusmääräyksillä. Lisäksi korostettiin sitä, että partisaanit aiheuttavat miehitysvallalle etupäässä vain taloudellista vahinkoa. Eräät toiset jäsenet taas katsoivat, että vastarintaliikkeiden hyväksyminen miehitysalueella on ristiriidassa niiden velvollisuuksien kanssa, joita miehitysvallalla on tämän alueen väestöä kohtaan (julkisen elämän jatkumisen ja järjestyksen säilymisen turvaamisessa). Eräs jäsen viittasi siihen, että vastarintaliikkeiden salliminen on omiaan lisäämään miehitysvallan ja väestön keskinäistä vihaa. Toimikunnan kertomuksenlaatija — joka polemisoi erään hollantilaisen tutkijan käsitystä vastaan, jonka mukaan väestölle kuuluisi jo yleisten periaatteiden mukaan nimenomainen oikeus sanotunlaiseen toimintaan —, asettui esittämässään päätöslauselmaehdotuksessa sille kannalle, että koska vastarintaliike ja partisaanitoiminta miehitysalueella huonontaa suuresti sen väestön asemaa, on syytä harkita, ennen kuin tällaiseen toimintaan ryhdytään tai sitä suositetaan, syntyykö siitä niin huomattavaa sotilaallista hyötyä, että tämä korvaa siviiliväestön lisääntyvät kärsimykset. Tällainen ohje tuntuukin järkevältä. Mitä taas tulee asian periaatteelliseen puoleen, niin on todettava, ettei sanotunlainen toiminta ole sopusoinnussa sen asenteen kanssa, jota siviiliväestöltä voidaan sodassa vaatia.⁴⁷

⁴⁴ McDougal—Feliciano, m.t. s. 553.

⁴⁵ Eräs tutkija, nimittäin *Baxter*, main. kirj. passim, yrittää todistella, että tässä voitaisiin ottaa avuksi kansainvälinen tapaoikeus, joka hänen mielestään olisi Genève'in järjestelmää lievemmillä kannalla. — Näyttää kuitenkin siltä, että kun tästä kysymyksestä on nyt olemassa hyvin yleisesti hyväksytty sopimussääntö, sitä on ensi kädessä sovellettava ja että siitä on myös tehtävä asianomaiset *e contrario* -päätelmät kiellettyjen vastarintaliikkeiden suhteen. Vrt. jälleen edellä alav. 3.

⁴⁶ Ks. AnnIDI 1957 I ss. 349—354.

⁴⁷ Tähän suuntaan mm. myös *Giraud*, s. 655 ja *Greenspan*, s. 55. — Vrt. toisaalta AWUR Völkerrecht s. 422 s., jossa hieman ristiriitaisesti pidetään vastarintaliikkeitä ehdottomasti sallittuina, samalla kun kuitenkin hyväksytään Genève'in v:n 1949 järjestelmä.

2. Kuten edellä jo on huomautettu, henkilön kansalaisuus samoin kuin sen puuttuminen vaikuttaa hänen oikeusasemaansa myös sodan aikana.⁴⁸ Henkilön vihollisominaisuus eli ns. vihollisluonteisuus saattaa kuitenkin määräytyä muidenkin seikkojen kuin kansalaisuuden perusteella. Mitä taas tulee esineisiin, niin niiden käsittelemisestä vihollisomaisuutena on myös omat sääntönsä, ja erityisasemassa ovat tällöin alukset ja ilma-alukset lasteineen.⁴⁹ Ero on myös tehtävä valtion ja yksityisen omaisuuden välillä, jolloin sodankävijöillä on huomattavasti suuremmat oikeudet edelliseen.⁵⁰ Sekä henkilöiden että omaisuuden vihollisluonteisuuteen saattaa vaikuttaa kansalaisuuden ja omistajan kansalaisuuden ohella se, millä alueella asianomainen henkilö asuu tai oleskelee taikka esine on.⁵¹ Lisäksi on otettava huomioon myös henkilön käyttäytyminen sekä toiminta ja se seikka, mihin tai millä tavoin esinettä käytetään. On mahdollista, että henkilön vihollisominaisuus määräytyy eri tavalla sen mukaan, mistä seikoista kulloinkin on kysymys. Eräs tutkija⁵² suosittaa (sotilaallisissa ja sisäisissä) turvallisuuskysymyksissä noudatettavaksi kansalaisuusperiaatetta, jota vastoin taloudellisissa kysymyksissä olisi sovellettava ns. alueperiaatetta.

Kansainvälinen oikeus ei sisällä mitään yleisesti hyväksyttyjä sääntöjä vihollisluonteisuudesta, mikä tietenkin on valitettavaa.⁵³ Valtioiden käytäntö vaihtelee tässä huomattavasti, ja sodankäynnin muuttuessa totaaliseen suuntaan ovat monet valtiot suuresti laajentaneet varsinkin molemmissa maailmansodissa ja erityisesti jälkimmäisessä niistä vihollisluonteisuuden käsitettä sekä henkilöiden että esineiden kohdalla lähinnä voidakseen käydä taloussotaa mahdollisimman tehokkaasti.⁵⁴

Henkilön vihollisominaisuus määräytyy mannermaisessa käytännössä⁵⁵ lähinnä hänen kansalaisuutensa mukaan, jota vastoin anglo-amerikkalaisissa ja eräissä muissakin maissa⁵⁶ sovelletaan alue- eli asuinpaikka-

⁴⁸ Neutraalisen valtion kansalaiset ovat tietenkin yleensä edullisemmassa asemassa.

⁴⁹ Näiden viimeksi mainittujen esineiden vihollisominaisuutta koskevalla kysymyksellä on erityistä merkitystä kauppasodassa.

⁵⁰ Sikäli kuin on kysymys vihollisomaisuudesta. Neutraalisena pidettävän omaisuuden kohdalla on taas asianlaita päinvastoin.

⁵¹ Miehitysalueella on tässäkin suhteessa oma järjestelmänsä.

⁵² Stone, m.t. s. 418 s.

⁵³ Kuten Domke, s. 510 s., huomauttaa.

⁵⁴ Mihin mm. v. d. Heydte, Völkerrecht II s. 372, viittaa.

⁵⁵ Tällä kannalla on myös Japani.

⁵⁶ Esim. Italia, Hollanti ja Etelä-Afrikan liitto.

periaatetta.⁵⁷ Mannermainen kanta on hyväksytty neutraalisuutta maasodassa koskevassa Haagin v:n 1907 (V) yleissopimuksessa.⁵⁸ Neutraalinen eli ei-vihollisluonteinen ominaisuus voidaan kuitenkin menettää, jos tietyllä tavalla puututaan sodankäyntiin esim. liittymällä sodankävijän sotavoimiin.⁵⁹

Anglo-amerikkalaisen järjestelmän mukaan omat kansalaisetkin, jotka vapaaehtoisesti jäävät vihollisen vallassa olevalle — siis vihollisen omalle tai tämän miehittämälle — alueelle, saattavat joutua vihollisten kirjoihin, kun taas asianomaisen sodankävijän omalla alueella pysyvästi asuvia voidaan — kuten Englannissa meneteltiin maailmansotien aikana — käsitellä pelkästään ns. teknillisinä vihollisina. Tilapäinen oleskelu vihollisen vallassa olevalla alueella ei yleensä tee henkilöä viholliseksi. Myös vihollisen liittolaisen alueella asuvia voidaan pitää vihollisina, vaikkei oltaisikaan sodassa viimeksi mainitun kanssa. Kauppatoiminta vihollisalueella otetaan tavallisesti myös huomioon vihollisluonteisuutta määrittäessä samoin kaikenlaiset muutkin kauppasuhteet vihollisen kanssa kuin myös tietyt viholliselle suoritettut palvelukset. Tällaista toimintaa harjoittavat henkilöt on tapana merkitä erilaisiin luetteloihin (mustat ja harmaat luettelot).⁶⁰ Vihollisina pidettyjen henkilöiden omaisuus ja saatavat voidaan »jäädyttää» sodan ajaksi. Englannin ja Yhdysvaltojen käytäntö edellä olevissa suhteissa kyllä erosi jonkin verran toisistaan kummassakin maailmansodassa.⁶¹

Yhtiöiden ja muiden oikeushenkilöiden vihollisluonteisuudessa on myös noudatettu eri järjestelmiä. Pääsääntönä on, että rekisteröimistai kotipaikka ratkaisee, mutta viime sodissa on varsinkin englantilais-amerikkalaisissa maissa kiinnitetty huomiota myös siihen, kuka itse asiassa määrää näiden yhteisöjen asioista tai valvoo niiden toimintaa.⁶²

⁵⁷ Jotkut valtiot, kuten Ranska ja Saksa, soveltavat sekajärjestelmää.

⁵⁸ Sen 16—18 art. — Englanti ei kuitenkaan ole hyväksynyt mainittua sopimusta. — Sanottujen sopimusmääräysten tarkemmasta sisällöstä ja tulkinnasta ks. esim. *Greenspan*, ss. 571—573.

⁵⁹ Kuten mainittu Haagin sopimuksin edellyttää (17 art. verr. 18 artiklaan). — Sama seuraus saattaa syntyä kansalaisuuden menetetykseksi julistamisesta tai kansalaistamisen peruutuksesta, jollaisia toimenpiteitä suoritettiin laajassa mitassa Englannissa ensimmäisen maailmansodan aikana.

⁶⁰ Ks. tästä *Domke*, s. 510.

⁶¹ Ks. tästä ja anglo-amerikkalaisesta järjestelmästä yleensäkin *Castrén*, *Present Law* ss. 108—111, *Greenspan*, ss. 576—578, v. d. *Heydte*, m.t. s. 373 ja *Stone* m.t. s. 419—428 ja 451—454.

⁶² Ks. *Castrén* m.t. s. 110 s., *Domke*, s. 510, v. d. *Heydte*, m.t. s. 373 ja *Stone*, m.t. ss. 422—425.

Määrättäessä, mitä on pidettävä vihollisomaisuutena, on yleensä noudatettu myös samoja päätunnusmerkkejä, so. omistajan kansalaisuus (tai asuinpaikka), esineen sijaitsemispaikka ja kuka määrää esineen käyttämisestä.⁶³ Mitään yhdenmukaisuutta ei tässäkään ole havaittavissa, ja sodan jälkeen voidaan rauhansopimuksissa ja omistusoikeussuhteita selvittelevissä oikeudenkäynneissä omaksua uusia sääntöjä.⁶⁴

3. Aikaisemmin on jo todettu, että poikkeuksellisesti siviilihenkilötkin saavat osallistumalla kansannousuun ja järjestyneisiin vastarintaliikkeisiin suorittaa sodassa jopa väkivaltaisia vihollisuuksia, mikä heiltä yleensä on ankarasti kielletty. Nyt on vielä tarkasteltava, mistä muusta sotaan liittyvästä toiminnasta siviiliväestöön kuuluvan on pidätyttävä, mikäli hän haluaa välttyä siitä, että suoranaiset vihollisuudet kohdistetaan häneen tai että hänet tehdään sotavangiksi taikka (ja) saatetaan laittomana sodankävijänä rikosoikeudelliseen edesvastuuseen.⁶⁵ Vaikka siviiliväestön asema nykyaikaisessa sodassa — kuten edellä on selostettu — onkin huomattavasti muuttunut, sikäli että suuri osa tästä väestöstä joutuu eri tavoin myötävaikuttamaan sodankäynnissä, ei tällöin kuitenkaan saa ottaa huomioon sellaista toimintaa, jolla on kovin kaukainen yhteys sotatoimiin, koska jouduttaisiin absurdeihin ja kohtuuttomiin tuloksiin.⁶⁶ Toisaalta ei — sotilaalliselta kannalta katsottuna — riitä, että siviiliväestöä kielletään vain osallistumasta aktiivisiin vihollisuuksiin eli taisteluihin, kuten Punaisen Ristin Kansainvälisen toimikunnan asiantuntijat ja toimikunta itse arvelevat.⁶⁷ On näet olemassa paljon muitakin toiminnanmuotoja, joita siviiliväestön on vältettävä.

⁶³ Kuten *Dominicé*, s. 177 ss., huomauttaa.

⁶⁴ Ks. tästä *Seidl-Hohenveldern, J.*, Feindvermögen, Strupp—Schlochauer I s. 511 (käytäntö vihollisomaisuuden kohtelussa eri aikoina) ja varsinkin *Dominicén* laajaa erityisteosta, jossa käsitellään Englannin, Yhdysvaltojen, Ranskan ja Saksan käytäntöä mm. kummassakin maailmansodassa, näiden sotien rauhansopimusten asianomaisia määräyksiä, ns. tehokasta kansalaisuutta, valesiirtojen vaikutusta ym. loppupäätelmiseen ss. 237—239.

⁶⁵ Tätä kysymystä ovat yleensä käsitelleet — Punaisen Ristin järjestön ulkopuolella — vain jotkut oikeusoppineet ja niistäkin vain harvat täydellisesti. Ks. *Castrén*, *Present Law* s. 149 ss.

⁶⁶ Ks. *Castrén*, *Ilmasota* I s. 144. — Vrt. edellä johdantoluvun III osaston alav. 6 selostettua *Spetzlerin* lausuntoa. — Esim. kielto »osallistua sotaponnistuksiin» menee liian pitkälle. Parempi on jo puhua pidätyttämisestä teoista, joilla on »pääasiallinen yhteys sotatoimiin.» Ks. tästä *CICR*, *Compte rendu*, 1956 s. 21.

⁶⁷ Ks. edellä alav. 2 selostettuja ehdotuksia. — Samoin v. d. *Heydtekin*, m.t. s. 377 puhuu vain taisteluihin osallistuvista, sotilaskohteissa työskentelevistä ja muista siviilihenkilöistä.

Mutta missä sitten on raja kielletyn ja sallitun toiminnan välillä? Tätä määrättäessä voidaan kiinnittää huomiota erilaisiin näkökohtiin ja seikkoihin.⁶⁸ Tietenkään ei tällöin saa syrjäyttää sellaisia käytännöllisiä näkökohtia, että sodankävijän on yleensä vaikeata erottaa esim. tunkeutuessaan sisämaahan vihollisen puolella, kuka on syyllinen ja kuka syytön siviilihenkilö, saatikka sitten ryhtyä ahdistamaan tiettyjä yksityisiä henkilöitä.⁶⁹ Sodassa onkin pakko etsiä suurempia maaleja.⁷⁰ Toiminnan jatkuvuutta ei ole pidettävä ratkaisevana, vaan ennemminkin toiminnan laatua — joten yksi ainoakin teko voidaan katsoa kielletyksi — ja teon suorittamispaikkaa.⁷¹ Ehkä parhain mittapuu olisi siinä, onko toiminnalla välitön tai välillinen yhteys sotatoimiin.⁷² Koska kysymyksessä kuitenkin on harkinnanvarainen seikka, on syytä yksityiskohdaisesti tarkastella eri toiminnanmuotoja ja tilanteita jäljempänä.

Seuraamukset siviiliväestön kielletystä puuttumisesta sodankäyntiin ovat, kuten sanottu, erilaisia. Eräistä kaikkein eniten vihollista vahingoittavista toiminnoista voi tämä rangaista asianomaisia. Vihollinen saa estää riittävän tehokkaasti myös huomattavan osan muustakin kielletystä toiminnasta, jolloin siihen antautuneita saattaa jopa uhata vaara tulla surmatuiksi. Mutta jos toiminnalla on vain kaukainen yhteys sotatoimiin,⁷³ ei tällaista toimintaa saa aina edes estää. — Siviiliväestön asemaa arvosteltaessa ei liioin ole unohdettava, että usein kotivaltion laki jopa velvoittaa siviiliväestöön kuuluvia suorittamaan tietynlaisia sotatoimintaan liittyviä palveluksia. Kotivaltion ei kuitenkaan olisi vaadittava siviilihenkilöiltä tässä suhteessa liikaa, siten että heidän asemaansa kohtuuttomasti vaarannetaan.

Se mitä tapahtuu itse rintamalla tai siihen liittyvällä lähialueella,⁷⁴

⁶⁸ Niinpä esim. *Pastor Ridruejo*, s. 248 s., esittää sellaisenkin yleisen näkökohdan, että siviilihenkilöt eroavat siinäkin suhteessa sotilaista ja ovat näitä vaarattomampia, koska heillä yleensä ole tehokkaita puolustautumisvälineitä.

⁶⁹ Kuten mm. *Czesany*, s. 42 ja *Rubio García*, s. 327, huomauttavat.

⁷⁰ Tietenkin voivat yksityisten »pahat teot» tulla varsinkin sodankävijän omalla sekä tämän miehittämällä alueella tämän tietoon monella eri tavalla, jolloin voidaan niihin puuttua ja rangaista asianomaisia.

⁷¹ Vrt. CICR, *Règles* 1956 s. 50, jossa kuljetus-, tiedustelu- ym. toimintaa käsiteltäessä sanotaan, että toiminnan pysyvyys (»permanence») tekee sen kielletyksi, koska asianomaisen silloin on katsottava kuuluvan sotavoimien apumuodostelmaan. — Näin ei kuitenkaan tarvitse aina olla.

⁷² Ks. *Castrén*, m.t. s. 260, jossa korostetaan, että välittömällä vaaralla tarkoitetaan ajankohtaista eikä pelkästä valmistelutoiminnasta aiheutuvaa uhkaa.

⁷³ Esim. elintarvikkeiden valmistaminen myös sotavoimia varten.

⁷⁴ Rintaman käsite ei kylläkään ole nykyaikaisessa sodankäynnissä selvä. Rintamalla saattaa olla tilanteen mukaan suurikin syvyys.

vaikuttaa yleensä läheisesti sotatoimintaan. Tämän vuoksi ei siviilihenkilön pitäisi toimia siellä oppaana tai ryhtyä suorittamaan sotilaallisia kuljetuksia taikka harjoittaa tiedustelutoimintaa, kaikkein vähiten vakoilun muodossa.⁷⁵ Kansainvälinen sota-oikeus ei tosin säännöstä näitä tapauksia. Edellä käsitellyn, sotajoukkoja seuraavia eräitä henkilöryhmiä koskevan MOS:n 13 artiklan piiriin tuskin sisältyy äsken lueteltuja toiminnanmuotoja, jotka vaarallisuutensa takia olisi pitänyt nimetä mainita. Mitä taas tulee sotilaallisten viestien välittämiseen rintama-alueella, sekin pitäisi samoilla perusteilla kieltää siviilihenkilöiltä. Näillä ei yleensäkaan ole mitään tekemistä siellä eikä muidenkaan taistelualueiden läheisyydessä, jossa he vaikka passiivisinkin pysyen häiritsevät sotatoimien suorittamista.

MOS:n 29 art. 2 momentissa kuitenkin sanotaan, ettei vakooilijoina pidetä sotilas- tai siviilihenkilöitä, jotka välittävät avoimesti esiintyen viestejä omalle tai vihollisen armeijalle, eikä liioin henkilöitä (siis siviilejäkään), jotka on lähetetty (sodankävijöiden toimesta) ilmapalloissa viemään perille tietoja ja yleensäkin ylläpitämään yhteyksiä armeijan tai tietyn alueen eri osien välillä. Tätä sopimusmääräystä, jota ilmapallojen kohdalta on tulkittava siten, että se nykyisin koskee kaikkia ilma-alustyyppisiä, on yleensä arvosteltu ankarasti ja syystäkin,⁷⁶ joten siitä ei missään tapauksessa ole tehtävä laajentavia päätelmiä. On jopa kyseenalaista, voidaanko enää vaatia, että tällaista määräystä kunnioitetaan nykyisissä olosuhteissa.

Merellä liikkuvissa aluksissa olevien yksityishenkilöiden toiminnasta on voimassa suurelta osalta itsenäiset säännöt, mutta sielläkin yksityisten on pysyttävä poissa alueilta, joilla suoritetaan sotatoimia. — Sodankävijöitä uhkaavat erityiset vaarat yksityistenkin ilma-alusten taholta, koska niistä käsin on hyvät havaintomahdollisuudet. Lisätekijänä on ilma-alusten suuri nopeus, mikä myös vaikeuttaa valvontaa ja vastatoimenpiteitä. Haagin lakimiestoimikunnan ilmasotaa koskevassa sääntökokoelmaehdotuksessa (16 art. 2 mom.) vihollisuuksiin myös luetaan sodankävijöitä välittömästi hyödyttävien sotilaallisten tietojen välittäminen lennossa olevasta ilma-aluksesta.⁷⁷

Mitä tulee sisämaassa eli rintama-alueen takana noudatettaviin periaatteisiin, niin täällä on siviiliväestölle myönnettävä huomattavasti suu-

⁷⁵ *Castrén*, Present Law s. 150. — Eri asia on, että tällaisesta toiminnasta ei asianomaisia aina rangaista.

⁷⁶ Ks. esim. *Castrén*, Ilmasota I ss. 144—148 ja 392.

⁷⁷ Ks. tarkemmin *Castrén*, m.t. s. 148.

remppi vapaus. Tietenkin kaikki varsinaiset vihollisuudet ovat siviiliväestöön kuuluvalta kielletyt, joten myös esim. pakkolaskun tehnyttä (vihollisen) sotilaslentäjää ei ole lupa ahdistaa.⁷⁸ Mutta sen sijaan voitaneen siellä sallia kaikki muu toiminta, vaikka sillä olisi huomattava sotilaallinenkin merkitys kuten sotilasteiden ja sotilaallisten varustusten rakentamisella, ilmavartioidinnilla⁷⁹ ja sotilaallisilla kuljetuksilla rautateitse ym.⁸⁰ Aikaisemmin eli ennen ilma-alusten ja mekanisoitujen nopealiikkeisten jalkaväenaseiden aikakautta ei sodankävijä voinut puuttua siihen, mitä tapahtui rintaman takana vihollisalueella, joten tässä ehti jo syntyä vakiintunut käytäntö, jonka mukaan siviiliväestöä voitiin siellä käyttää monella tavalla hyväksi sodankäynnin tukemisessa. Rautatielaitos yleensä suorittaa vuoron perään sekä sotilas- että siviilikuljetuksia, joten sillä on huomattava merkitys myös siviiliväestön huollossa.⁸¹ Eri asia on, ja edellä on jo siihen viitattu, että sodan kävijä saa estää myös rintaman takana sellaisen toiminnan, joka sitä huomattavasti vahingoittaa, ja että myös sotilaskohteissa tai niiden läheisyydessä olevat siviilihenkilöt vaarantavat turvallisuuttaan.⁸²

Tältä kannalta on arvosteltava myös sotavarustusteollisuudessa työkentelevien siviilihenkilöiden oikeusasemaa, mistä tietoisopissa on ollut paljon keskustelua. Eräät tutkijat, nimittäen tällaisia henkilöitä »kvasitaistelijoiksi» — mikä jo sinänsä on harhaanjohtavaa houkutellessa väärin päätelmiin — katsovat, että heidät on rinnastettava sotilaisiin sikäli, että suoranaisia vihollisuuksia saadaan kohdistaa heihin.⁸³ Useimmat kuitenkin ovat sillä kannalla, että vain sotatarviketehtaat

⁷⁸ Ks. *Castrén*, m.t. s. 144 alav. 129 ja *Present Law* s. 149. — Vaikeampi on jo ratkaista, saavatko siviilihenkilöt ryhtyä pidättämään vihollisen vakoilijoita, jotka eivät ole sotilaita.

⁷⁹ Tämähän oli viime maailmansodan aikana monessa maassa »yleinen kansalaisvelvollisuus». Vartiointi saa kuitenkin käsittää vain ilma-alusten tähyystämisen ja ilmoitusvelvollisuuden, ei torjuntatoimenpiteitä, jotka kuuluvat sotilaille. — Vrt. *Pictet*, *RevC-R* 1939 s. 463 ss.

⁸⁰ *Castrén*, *Present Law* s. 150 ja *Ilmasota I* s. 144 s. ja 262.

⁸¹ Rautatielaitoksen sotilaallistamisen vaikutuksista ks. *CICR*, *Compte rendu* 1956 s. 22.

⁸² Sotilaskohteista tulee myöhemmin puhe, mutta mainittakoon jo nyt, että esim. vihollisen liikenneyhteyksien vaikeuttamista pidetään nykyisessä sodassa tärkeänä.

⁸³ Varhaisemmista tämän kannan edustajista ks. *Castrén*, *Ilmasota I* s. 263 alav. 251. Nykyisin on tämän käsityksen hyväksynyt esim. *Schwarzenberger*, *Total War* s. 541 ja ilmeisesti myös *Spaight*, *Air Power* s. 46 s., joka aikaisemmin (*Cities*, s. 152) oli toista mieltä.

ovat laillisia pommituskohteita, mikä ilmeisesti on oikea käsitys.⁸⁴ — Samoin ei voi hyväksyä sitäkään, että sotilaallisia keksintöjä ja parannuksia suunnittelevilta tiedemiehiltä riistettäisiin siviilihenkilöille kuuluva yleinen suoja. Tässäkin tapauksessa on tyydyttävä tuhoamaan vain asianomaisten työpajat sekä välineistöt.⁸⁵

Ns. siviilipuolustus- eli väestönsuojelujärjestöistä ja niiden henkilökunnasta sanotaan Genève'n v:n 1949 IV yleissopimuksen 63 artiklassa (lähinnä sen 2 momentissa), että jolleivät miehitysvallan turvallisuutta koskevat pakottavat näkökohdat vaadi muunlaisia, tilapäisiä ja poikkeuksellisia, toimenpiteitä, näiden järjestöjen on saatava harjoittaa ihmisystävällistä toimintaansa, eikä miehittäjä yleensä myöskään saa vaatia muutoksia niiden rakenteeseen eikä henkilökuntaan. Näiden järjestöjen toiminnan on kuitenkin rajoituttava tärkeimpiin yleishyödyllisiin tehtäviin, avustusten jakeluun sekä pelastustoiminnan järjestämiseen siviiliväestön elinehtojen turvaamiseksi. Sanottujen järjestöjen organisointi ja toiminnanmuodot eroavat varsin huomattavasti eri maissa.⁸⁶ Yleensä on katsottu — oikeutetusti —, että olisi vältettävä alistamasta näitä järjestöjä sotilasviranomaisille.⁸⁷ Eri käsityksiä on sen sijaan esitetty siitä, mitä kaikkea niiden toiminta saa käsittää, olisiko niille myönnettävä oikeus käyttää siinä erityisiä tunnusmerkkejä, ja saavatko ne suojella myös teollisuuslaitoksia.⁸⁸ — Sanotun sopimusmääräyksen

⁸⁴ Ks. *Castrén*, m.t. ss. 144 ja 262—264, jossa esitetään laajoja perusteluja, *Pictet*, main. kirj. s. 468 s., *Czesany*, s. 41, *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 657 s. ja *Spetzler*, *Luftkrieg* ss. 188—190, jotka kolme viimeksi mainittua kuitenkin käyttävät sanotuista työntekijöistä kvasitaistelijoiden nimitystä. *McDougal—Feliciano* ja *Spetzlerin* pääperusteluna näyttää olevan se seikka, etteivät vihollislentäjät voi erottaa näitä työntekijöitä tehtaan ulkopuolella eikä myöskään heidän asuntojaan toisten siviilihenkilöiden asuntojen joukosta. — Mutta on mahdollista, että tehtaiden työntekijät asuvat keskitetysti lähellä tehdasta, jolloin heidät voitaisiin surmata myös kotonaan. Niinpä ratkaisuun vaikuttavat ennemminkin ne muut seikat, joihin on jo viitattu edellä. Lisättäköön vielä, että mainitut työntekijät ovat yleensä helpommin korvattavissa kuin itse tehtaas, joten sodankävijöiden jo oman etunsaakin kannalta on syytä keskittyä viimeksi mainittujen kohteiden tuhoamiseen. Ks. myös *CICR*, *Règles* 1955 s. 35 ja 1956 s. 47.

⁸⁵ Näin mm. *CICR*, *Règles* 1955 s. 36 ja 47 s. — Näissä säännöissä käsitellään myös hallitusmiesten asemaa.

⁸⁶ Ks. esim. *Cahen-Salvador*, s. 951 s.

⁸⁷ Ks. *CICR*, *Règles* 1956 s. 96.

⁸⁸ Näistä ym. näiden järjestöjen oikeusasemaa koskevista kysymyksistä ks. erityisesti *CICR*, *Un statut international spécial pour le personnel de protection civile*, *RevC-R* 1962 ss. 447—501 ja siinä mainittuja lähteitä. Vrt. *Spaight*, *Bombing Vindicated* s. 114, jossa — sodan aikana kirjoitetussa tutkimuksessa — sanotaan,

merkitystä vähentää se seikka, että määräys koskee vain miehitysaluetta ja että siitä voidaan sotilaallisten syiden vaatiessa poiketa.

Genève'in v:n 1949 I yleissopimuksessa, joka koskee maasotavoimiin kuuluvien haavoittuneiden ja sairaiden aseman parantamista, edellytetään (18 art.), että siviilihenkilötkin ja avustusyhdistykset voivat tietyllä tavalla myötävaikuttaa haavoittuneiden ja sairaiden pelastamisessa sekä hoidossa. Genève'in v:n 1949 IV yleissopimus taas sallii (40 art. 2 mom.) neutraalisen valtion kansalaisia käytettävän — samalla tavoin kuin sodankävijän omia kansalaisia — myös sellaisissa töissä, jotka ovat suoranaissessakin yhteydessä sotatoimien suorittamiseen, ja miehitysalueella voidaan saman sopimuksen mukaan (51 art. 2 mom.) velvoittaa ns. suojellut henkilöt jopa sellaisiin töihin, joita pidetään välttämättöminä miehitysvoimien tarpeiden tyydyttämiseksi. Kaikki tämä vahvistaa edellä esitettyä kantaa, että siviiliväestö saa osallistua varsin laajassa mitassa sotaponnistusten tukemiseen.

On kuitenkin huomattava, että vihollis- ja miehitysalueella on tässä yleensä noudatettava ankarampia sääntöjä kuin sodankävijän omalla alueella suhteessa kotimaiseen väestöön. Ensin mainituilla alueilla asuvat ja oleskelevat eivät saa millään tavoin suorittaa sellaisia tekoja, mitkä siellä tosiasiallista valtaa käyttävän valtion viranomaiset ovat kieltäneet ja mitkä vaarantavat sen sotilaallisia etuja. Esimerkkeinä tällaisista teoista mainittakoon merkkien antaminen alueen yläpuolella lentäville sanotun valtion vihollisen lentokoneille, tällaisten maahan laskeutuneiden lentokoneiden sekä niiden miehistön avustaminen ja erityisesti vakoilutoiminta.⁸⁹

III OIKEUDENVASTAISUUDEN POISTAVAT PERUSTEET

Eräissä tapauksissa sodan laeista poikkeamista ei pidetä oikeudenvastaisena. Vaikka tämäkin kysymys kuuluu lähinnä yleiseen sota-oikeuteen, on sitä syytä käsitellä lyhyesti tässä erityistutkimuksessa, koska eräillä siihen liittyvillä ongelmilla on merkitystä myös siviiliväestölle. Sinänsä kielletyn teon oikeudenvastaisuuden katoaminen saattaa joutua eri syistä, joista tässä tarkastellaan eräitä tärkeimpiä. Lähtökohdana ovat tällöin yleiset oikeusperiaatteet, mutta nytkin on otettava huo-

että »service of passive defence» kuten »fire fighters, fire watchers» ja »rescue parties» ovat »warriors in the new kind of war».

⁸⁹ *Castrén, Ilmasota I s. 144 alav. 128 ja Present Law s. 151.*

mioon kansainvälisissä suhteissa ja eritoten sodan aikana vallitsevat erityiset olosuhteet.¹

1. Hätävarjelu tarkoittaa sinänsä oikeudenvastaisten keinojen käyttämistä juuri alkaneen tai välittömästi uhkaavan oikeudenloukkauksen torjumiseksi. Myös valtionsisäinen oikeus sallii tällaisen puolustautumisen, mutta torjuntatoimenpiteisiin ei tämän sen enempää kuin kansainvälisen oikeudenkaan mukaan saa ryhtyä liian aikaisin, eivätkä vastatoimenpiteet saa myöskään olla liian voimakkaita.² Hätävarjelua ei ole sekoitettava niihin toimenpiteisiin, joihin valtio saattaa ryhtyä itsesäilytystarkoituksessa,³ koska tällöin ei aina ole kysymys oikeudenvastaisen teon torjumisesta. Valtioiden kesken esiintyy hätävarjelua useammin sodan tai hyökkäyksen uhatessa⁴ kuin itse sodan aikana. Mutta hätävarjelutilanteita saattaa syntyä myös sodankäynnissä, esim. jos on odotettavissa vihollisen taholta tapahtuva kielletyin sodankäyntivälinein suoritettava hyökkäys. — Myös siviiliväestöön kuuluville on myönnettävä oikeus suojella itseään aseisiin turvautuenkin laittomia hyökkäyksiä vastaan.⁵ Eri asia on, että tähän on vain harvoin mahdollisuuksia, ja rajatapauksissa siviilihenkilön on viisainta alistua.⁶

2. On selvää, että kansainvälisen sota-oikeuden on otettava riittävästi huomioon sotilaalliset syyt ja erityisesti se, mikä on sotilaallisesti välttämätöntä. Kysymys on vain siitä, kuinka suuri merkitys sotilaalliselle välttämättömyydelle on myönnettävä⁷ ja voidaanko sen perusteella poiketa kansainvälisen oikeuden säännöistä. Tällöin on tarkasteltava erikseen kansainvälistä sopimusoikeutta ja tapaoikeutta. — Mitä aluksi tulee edelliseen, niin tärkeimpien sodankäyntiä säännöstävien sopimusten kuten Haagin maasotaohjesäännön, tietynlaisia vedenalaisia miinoja

¹ Sellaisiin seikkoihin kuin vastavuoroisuuteen ja sopimusten pyhyyteen on myös kiinnitettävä huomiota.

² Vrt. *Schwarzenberger*, *Principles of Self-Defence* s. 216, ns. putatiivisesta hätävarjelusta.

³ *Brownlie*, s. 240. — Hätävarjelu eroaa myös pakkotilasäännöstöstä, kuten *Schwarzenberger*, main. kirj. s. 215, huomauttaa. Sen sijaan hätävarjelu ja itsepuolustus eli puolustautuminen (»self-defence») tarkoittavat yleensä samaa asiaa.

⁴ Näistä tapauksista ks. *Brownlie*, ss. 251—280.

⁵ *Castrén*, *Present Law* s. 67.

⁶ Esim. omaisuuden suojeleminen ja toisten yksityishenkilöiden puolustaminen — ehkä läheisiä omaisia lukuun ottamatta — on jo mutkikkaampi ongelma. — Genève'in v:n 1949 I ja II sopimuksethan kyllä sallivat lääkintähenkilökunnan käytävän käsiaseita itsensä ja hoidettavien puolustamista varten.

⁷ Edellä olevasta ilmenee, ettei tarpeettomien tai suhteettomien kärsimysten ja vahinkojen aiheuttamista sodassa voi pitää välttämättömänä.

koskevan Haagin v:n 1907 (VIII) yleissopimuksen, merisotavoimien suorittamia pommituksia koskevan Haagin v:n 1907 (IX) yleissopimuksen ja sodan uhrien suojelemista koskevien Genève'in v:n 1949 yleissopimusten useisiin määräyksiin sisältyy varauksia, että niissä mainituista kielloista tai muista säännöistä voidaan poiketa, jos sotilaallinen välttämättömyys, valtion turvallisuus tai eräät muut samantapaiset tärkeät syyt sitä vaativat, taikka sama seikka on ilmaistu liittämällä sääntöön sanat »mikäli mahdollista», mikä myös viittaa sotilaalliseen tai muuhun tärkeään syyhyn.^{8 9}

Tieteisopissa, lähinnä ennen ensimmäistä maailmansotaa julkaistuissa eräissä saksalaisissa tutkimuksissa, on esitetty sellainen käsitys, että sota-oikeuden (kirjoitettuja) sääntöjä voitaisiin sotilaallisen välttämättömyyden sitä vaatiessa syrjäyttää silloinkin, kun ei asianomaisessa säännössä tällaista oikeutta ole myönnetty.¹⁰ Tällainen käsityskanta on ehdottomasti torjuttava sekä oikeuteen perustumattomana että vaarallisenä. Kuten melkein kaikki nykyisetkin tutkijat huomauttavat,¹¹ sodankäyntiä säännöstävät sopimukset ovat syntyneet sotilaallisten ja eräiden toisten, lähinnä humanitaaristen, näkökohtien sovitteluna, ja edelliset on jo otettu huomioon niin laajalti, kuin on katsottu oikeaksi ja sopivaksi.¹² Edellä mainituilla varauksilla ei olisi varsinaista

⁸ Esim. MOS:n 23 art. 1 mom. g) kohta, 26 art., 27 art. 1 mom., 43, 54 ja 55 art., Haagin VIII sopimuksen 3 art., Haagin IX sopimuksen 2 art. 3 mom., Genève'in I sopimuksen 15 art. 2 mom. ja 33 art. 2 mom., II sopimuksen 27 ja 28 art. ja 31 art. 1 mom., III sopimuksen 14 art. 3 mom. ja IV sopimuksen 5 art., 35 art. 1 ja 3 mom., 39 art. 1 mom., 42 art. 1 mom., 49 art. 5 mom., 53 art., 55 art. 3 mom. ja 147 art. — Sen sijaan neutraalisuutta koskevilla Haagin v:n 1907 (V ja XIII) yleissopimuksissa ei ole tällaisia poikkeuksia pääsäännöistä, ja sanottujen toistenkin sopimusten varaukset esiintyvät yleensä omaisuutta tai muita taloudellisia intressejä eikä henkilökohtaista suojaa koskevien kysymysten yhteydessä.

⁹ Varauksia koskevan terminologian kirjavuudesta ks. *Tobler*, s. 352 ja *Uhler*, *Völkerrechtlicher Schutz* s. 290 alav. 31.

¹⁰ Tällöin käytettiin iskulausetta »Kriegsräson geht vor Kriegsmanier», joskin viimeksi mainitulla sanalla yleensä kyllä tarkoitettiin sotalakeja. Tästä käsityksestä, jonka tueksi mm. vedottiin Grotiukseen, ja sen arvostelusta ks. tarkemmin *Castrén*, *Present Law*, s. 65 s. Mitä Grotiukseen tulee, niin hän katsoi, että »oikeata» sotaa käyvä saattoi syrjäyttää osan sodankäyntiä koskevista säännöistä.

¹¹ Esim. *Andrassy*, *J. Vojna potreba i ratno pravo*, *Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti* (Zagreb 1960) Rad 321 s. 198 s., *Czesany*, s. 50, *Downey*, s. 262, *Spetzler*, *Luftkrieg* s. 124 s., *Tobler*, s. 352 ja *Uhler*, m.t. ss. 288—291. — Ks. myös Englannin ja Yhdysvaltojen sotasääntöjen tätä koskevia määräyksiä *War on Land*, par. 633 ja *Land Warfare*, par. 3 a).

¹² Kuten mm. *Schwarzenberger*, *Military Necessity* s. 21, korostaa.

merkitystä, jos niiden lisäksi olisi voimassa yleinen poikkeus sotilaallisten välttämättömyyssyiden hyväksi. Koko kirjoitettu sotaloikeus olisi kovin epävarmalla pohjalla, kun mikä tahansa sen säännöistä voitaisiin tällä tavoin syrjäyttää. Kun lisäksi sotilaallisen välttämättömyyden käsite on epämääräinen ja venyvä, ja ratkaisut useissa tapauksissa joutuisi tekemään tavallinen sotamieskin oman subjektiivisen harkintansa perusteella,¹³ jouduttaisiin täydelliseen mielivaltaan.

Eräät nykyisetkin tutkijat ovat kuitenkin yrittäneet puolustaa äsken arvosteltua käsitystä. Niinpä *McDougal* ja *Feliciano* käsitellessään lähinnä Haagin maasotaohjesääntöä vetoavat siihen, että sopimusmääräyksiä laadittaessa on ollut mahdotonta ottaa huomioon kaikkia tapauksia ja tulevaa kehitystä sodankäynnissä, joten olisi kohtuutonta, elleivät sodankävijät edes tärkeiden sotilaallisten syiden niin vaatiessa saisi näistä määräyksistä poiketa.¹⁴ Mutta samantapaisia huomautuksiaahan voidaan esittää kaikkea sekä valtionsisäistä että kansainvälistä lainsäädäntötoimintaa vastaan. Oikeussääntöjen kunnioitus ja tunnontarkka noudattaminen on kuitenkin tärkeintä, mahdolliset puutteet on korjattava laillisessa järjestyksessä suoritetulla tarkistusmenettelyllä eikä yksityisten soveltajien toimesta. — Myös *Stone*, vaikka hän tuomitseekin edellä mainitun saksalaisen doktriinin, hyväksyy sotalakien rikkomisen, jos valtion itsesäilytys on kysymyksessä, koska tällainen seikka hänen mielestään rauhan ajanakin oikeuttaa syrjäyttämään oikeussääntöjä.¹⁵ Tässä joudutaan oikeastaan jo pakkotilainstituutin piiriin, johon on suhtauduttava suurella varovaisuudella ja jota tullaan käsittelemään seuraavassa alaosastossa.¹⁶

Mitä sitten tulee sodankäyntiä koskeviin tapaoikeuden sääntöihin ja niihin aloihin, joilla ei ole edes tällaisia sääntöjä, niin sotilaallinen välttämättömyys on otettava huomioon, sikäli kuin tapaoikeuden normeista tai yleisistä oikeusperiaatteista ei muuta johdu.¹⁷ Sotilaallisen välttämät-

¹³ *Mm. Dunbar*, BYB 1952 s. 445 korostaa näitä vaaroja.

¹⁴ *Minimum World Public Order*, erityisesti s. 674 s., jossa myös tehdään eräitä päätelmiä Haagin IV yleissopimuksen alkulauseesta.

¹⁵ *Legal Controls* s. 352 s. — *Stone* puhuu »military survival»-ista erotuksena »military success»-ista. — Vrt. toisaalta *Dunbar*, main. kirj. s. 442, jossa varoitetaan sekoittamasta sotilaallista välttämättömyyttä itsesäilytykseen.

¹⁶ *Myös v. Knieriem*, ss. 323—328, osoittaa ymmärtämystä kansainvälisen oikeuden loukkauksia kohtaan, jos voidaan vedota sotilaalliseen välttämättömyyteen. Perustelut kuitenkin puuttuvat, ja hänen esityksessään näyttää olevan (s. 322) tiettyä käsitesekaannusta.

¹⁷ Tähän suuntaan mm. *Spetzler*, m.t. s. 125, *Tobler*, s. 352 ja *Uhler*, m.t. s. 292 s., joka viimeksi mainittu kyllä korostaa tässä syntyviä vaikeuksia. — Vrt. myös

tömyyden käsitettä on tällöin syytä tulkita ahtaasti siten, että se tarkoittaa lähinnä vain aktiivisessa sodankäynnissä syntyviä tilanteita.¹⁸ Niinpä esim. siviilihenkilöiden pahoinpitelyä miehitysalueella ei voi puolustaa sotilaallisesti välttämättömänä.¹⁹ Mutta näissäkin rajoissa hyväksyttynä sotilaalliseen välttämättömyyteen liittyvät käytännössä kaikki ne haitat ja vaarat, joihin edellä jo on viitattu kirjoitettua oikeutta käsiteltäessä.²⁰ Tämän vuoksi ei sotilaallinen välttämättömyys suinkaan oikeuta kirjoitetun oikeuden puuttuessa ryhtymään mihin tahansa,²¹ vaan tällöinkin on noudatettava tiettyä pidättyvyyttä ja varovaisuutta unohtamatta edellä mainittua suhteellisuusperiaatetta.²² Suorittaessaan ratkaisunsa sodankävijän on huolellisesti punnittava asianomaisella hetkellä vallitsevaa tilannetta ottaen tasapuolisesti huomioon sekä sotilaalliset syyt että toimenpiteestä toisille aiheutuvat kärsimykset ja vahingot. Jos myöhemmin kuitenkin osoittautuu, että hän objektiivisesti katsottuna oli suorittanut väärän arvioinnin, häntä ei voi vetää tästä vastuuseen, varsinkaan jos hän on joutunut tekemään päätöksensä vaikeissa olosuhteissa.²³

Pastor Ridruejo, s. 339, joka katsoo, että sotilaalliseen välttämättömyyteen voi vedota, milloin sota-oikeuden säännöissä on aukkoja.

¹⁸ Näin *Dunbar*, main. kirj. s. 442 ja *Tobler*, s. 352. *Uhler*, m.t. s. 284, varoittaa sekoittamasta sotilaalliseen välttämättömyyteen ns. valtion ja sodan välttämättömyyttä. Jos tämä on oikein, kuten näyttää, niin *O'Brienin*, s. 43, *Lieberin* sääntöihin perustuva määritelmä, jonka mukaan sotilaallinen välttämättömyys viittaa toimenpiteisiin, jotka varmistavat sodan päämääriä ja jotka ovat laillisia sodan lakien ja tapojen mukaan, saattaa olla liian laaja. Vrt. *Downey*, s. 254, jossa sanotaan, että sotilaallinen välttämättömyys tarkoittaa toimenpiteitä, a) jotka ovat niin kiireellisiä, ettei ole aikaa odottaa, b) välttämättömiä, jotta vihollisen vastarinta saataisiin nujerretuksi mahdollisimman pian, c) joihin liittyvä väkivalta on säännöstetty siten, ettei aiheuteta tarpeettomia eikä suhteettomia kärsimyksiä ja d) jotka eivät saa käsittää sodan lakien ja tapojen kieltämiä tekoja.

¹⁹ Kuten *Dunbar*, main. kirj. s. 443, huomauttaa viitaten erääseen hollantilaisen tuomioistuimen ratkaisuun toisen maailmansodan jälkeen. Vrt. myös *Spetzler*, m.t. s. 127, jossa sanotaan, että sotilaallista välttämättömyyttä on tulkittava ahtaasti, milloin on kysymys siviilihenkilöiden kohtelusta.

²⁰ Ks. esim. *Spetzler*, m.t. s. 126, joka huomauttaa, että tilanteen arviointi on vaikeata sodan melskeissä.

²¹ Näin *Tobler*, s. 352 s. ja *Uhler*, m.t. s. 291, joista jälkimmäinen viittaa MOS:n 22 artiklaan, missä, kuten sanottu, korostetaan, ettei sodankävijöillä ole rajatonta oikeutta vihollisuuskeinojen valinnassa.

²² Kuten *O'Brien*, s. 68, huomauttaa.

²³ *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 678 s. ja *Tobler*, s. 352. — Tämä oli myös tuomioistuinten yleinen kanta toisen maailmansodan jälkeisissä sotarikollisuuksienkäynneissä, esim. ns. *The Hostages* -jutussa.

Toisen maailmansodan jälkeen eri maissa suoritettut sotarikollisoi-
keudenkäynnit vahvistavat edellä esitettyjä käsityksiä.²⁴ Syytetyt
vetosivat niissä usein, mutta yleensä tuloksitta, sotilaalliseen välttämättö-
myyteen yrittäen puolustaa sillä myös selviä sotarikoksia.²⁵ Tuomiois-
tuimet olivat suurin piirtein yksimielisiä siinä suhteessa, ettei sopimus-
määräyksiä saa syrjäyttää sotilaallisista välttämättömyyssyistä, ellei nii-
hin nimenomaan sisälly tällaista valtuutusta.²⁶ Mm. todettiin, ettei
sotilaallinen välttämättömyys oikeuttanut kohtelevaan huonosti sota-
vankeja eikä aseettomia siviilihenkilöitä.²⁷ Samoin tuomittiin vihollisen
siviiliväestön aiheettomat siirrot asuinsijoiltaan sodankävijän omalle
alueelle tai muualle, jota vastoin omaisuuden hävitys miehitysalueilla
saattoi eräissä tapauksissa olla sallittua.²⁸ Milloin tapaukseen ei voitu
soveltaa kirjoitettuja sääntöjä, se ratkaistiin tapaoikeuden ja yleisten
oikeusperiaatteiden nojalla ottaen huomioon kaikki syytetyn menette-
lyyn vaikuttaneet seikat, jolloin tilanteen mukaan saatettiin päätyä lan-
gettavaan tai vapauttavaan tuomioon.²⁹

3. Useimmat kansainvälisen oikeuden tutkijat ja myös valtiokäytäntö
hyväksyvät sen, että erittäin tärkeiden — tavallisesti puhutaan elin-
tärkeistä — etujen puolustamiseksi voidaan loukata toisten vähäarvoi-
sempia oikeudellisesti suojattuja intressejä, jolloin kuitenkin täten aiheu-
tettu vahinko on korvattava.³⁰ Kysymys on eräänlaisesta pakkotilasta eli
hätätilanteesta, jolla on vastineensa myös valtionsisäisessä oikeudessa
(lähinnä rikosoikeudessa). Kansainvälisellä alalla ja erityisesti sotati-
lanteessa sanottua oikeussäännöstöä on kuitenkin sovellettava mitä va-
rovaisimmin, koska etujen keskinäinen vertailu on usein vaikeata —
kysymyksessähän saattavat olla kummallakin puolella hyvin tärkeät
edut, jotka aina eivät ole edes korvattavissa, — ja koska väärinkäy-
tösten vaara on huomattavan suuri. Monet tutkijat hyväksyvätkin
sodankäyntisääntöjen syrjäyttämisen pakkotilaan vetoamalla vain kah-
dessa tapauksessa eli a) jos kysymyksessä on ainoa mahdollinen tapa
suorittaa tietty tärkeä sotatoimi tai b) jos toimenpide on ehdottoman

²⁴ Ks. näistä esim. *Dunbar*, main. kirj. ss. 443—454 ja *Schwarzenberger*, *Military Necessity* ss. 16—20. Vrt. myös ed. alav.

²⁵ Kuten *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 676, huomauttavat.

²⁶ Ks. esim. *Downey*, s. 252 (*Listin juttu*), *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 673 alav. 452 ja *Schwarzenberger*, main. kirj. s. 19 s. (Nürnbergin oikeudenkäynti).

²⁷ *Dunbar*, main. kirj. ss. 447—449.

²⁸ *Dunbar*, main. kirj. s. 449—452.

²⁹ Vrt. myöhemmin piiritysongelman yhteydessä käsiteltävää *von Leeb*in jut-
tua.

³⁰ Ks. tarkemmin *Castrén*, *Present Law* ss. 67—69.

välttämätön joukko-osaston pelastamiseksi sitä uhkaavalta tuholta. Tuntuu kuitenkin siltä, että edellinen poikkeus on liian yleinen ja epä-määräinen. Jälkimmäistä voi paremminkin puolustaa lähinnä siinä muodossa, että saadaan kajota muutoin suojattuun omaisuuteen sotilaiden hengen ja terveyden varjelemiseksi.³¹ On ajateltavissa, että pakkotila otetaan eräissä tapauksissa huomioon vain lieventävänä asianhaarana.³²

Mitä tulee ns. valtion yleiseen pakkotilaan ja aikaisemmin mainittuun itsesäilytys-oikeuteen, niin näillä perusteilla ei saisi poiketa sodan-käyntisäännöistä. Valtiohan on tavallaan jatkuvassa pakkotilassa sodassa, joka myös saattaa vaarantaa sen olemassaoloa. Mutta tilanne voi olla sama puolin ja toisin; kumpikin sodankävijä haluaa voittaa sodan.³³

Toisen maailmansodan jälkeisissä sotarikollisoikeudenkäynneissä syytetyt vetosivat usein myös pakkotilaan, jolloin tällainen seikka toisinaan otettiin huomioon.³⁴ Yleensä tällöin kuitenkin vaadittiin, että kysymyksessä oleva toimenpide oli ainoa mahdollinen vakavan ja ajan-kohtaisen vaaran torjumiseksi sekä korvaamattoman onnettomuuden välttämiseksi ja ettei oman edun ja vastustajalle aiheutetun pahan välillä saanut olla epäsuhdetta.³⁵ Monessa oikeudenkäynnissä todettiin, ettei toisten surmaaminen (laittomasti tai laittomin keinoin) oman hengen pelastamiseksi ole luvallista.³⁶

4. Repressaatioita koskevat säännöt sisältyvät jatkuvasti suurimmalta osalta pelkästään tapaoikeuteen, joka ei tässä suhteessa ole läheskään kaikissa kohdissa riidaton ja täsmällinen.³⁷ Nämä säännöt ja niitä täydentävät yleiset periaatteet ovat yleensä samat sekä rauhan että sodan aikana.³⁸ Repressaatiot ovat varsin lähellä edellä jo käsiteltyjä hätä-

³¹ Uhler, s. 295, mainitsee esimerkkinä pakkotilauksia koskevien sääntöjen rikkomisen miehitysalueella. — Toisen maailmansodan jälkeisissä sotarikollisoikeudenkäynneissä hyväksyttiin (autioiden) siviiliväestön asuntojen hävittäminen joukko-osaston perääntymisretken turvaamiseksi. — Vastustajan sotilaiden tai siviiliväestön epäinhimillistä kohtelua ei sen sijaan tietenkään voi puolustaa pakkotilan perusteella.

³² Greenspan, s. 501 s.

³³ Ks. Castrén, m.t. s. 68.

³⁴ Ks. tarkemmin Greenspan, ss. 496—500.

³⁵ Greenspan, s. 496 s. viitaten »The Flick» -juttuun.

³⁶ Greenspan, s. 500.

³⁷ Kuten mm. v. Knieriem, s. 330 s., huomauttaa.

³⁸ Sodan ajasta ks. Castrén, Present Law ss. 69—72 olevaa yleisesitystä. — Sodanaikaisia repressaatioita koskevasta historiikista ja käytännöstä kummankin maailmansodan aikana sekä toisen maailmansodan jälkeisissä sotarikollisoikeudenkäynneissä ks. Röling, ss. 418—426. — Neutraaleihin kohdistuvista repressaatioista, joita ei tässä tutkimuksessa käsitellä, ks. taas Stone, Legal Controls s. 366 s.

varjelutoimenpiteitä, ja rajatapauksia on. Eroa on kuitenkin siinä, että edelliset aina käsittävät vastatoimenpiteitä jo suoritettun oikeudenloukkauksen johdosta, joten repressaalioiden toteuttaminenkin voi siirtyä myöhempään ajankohtaan, minkä lisäksi niiden tarkoituksena saattaa myös olla uusien loukkauksien estäminen. Monet tutkijat katsovat, että aiheena repressaalioihin ryhtymiseen voi tai ainakin pitäisi olla vain toisen valtion elinten (esim. sotavoimien) eikä siviilihenkilöiden toimenpiteet,³⁹ mihin käsitykseen voidaan yhtyä. Koska repressaalioihin — joilla voi olla hyvin laajakantoiset seuraukset — saa turvautua vain vakavissa tapauksissa,⁴⁰ vastapuolta on yleensä ensin varoitettava ja annettava sille täten mahdollisuus luopua oikeudenvastaisesta menettelystään välttyäkseen vastatoimenpiteiltä. Mutta sodan ankarissa olosuhteissa voi myös välitön toiminta olla toisinaan puolustettavissa.⁴¹ Joka tapauksessa repressaalioihin ryhtymisen pitää tapahtua julkisesti, jotta se vastaisi tarkoitustaan.⁴² Repressaatioita koskeva päätösvalta on pidättävä joko hallitukselle, ylimmälle sotilasjohdolle tai korkeille upseereille, eikä tavallinen sotamies saa missään tapauksessa oma-aloitteisesti suorittaa tällaisia toimenpiteitä.⁴³ Repressaaliat on lopetettava vihollisen luopuessa siitä menettelystä, joka oli antanut aiheen sanotun vastakeinon käyttämiseen. Jos kuitenkin on pelättävissä loukkausten uusiminen, voidaan vastatoimenpiteitä jatkaa, kunnes on saatu jonkinlaiset takeet vastaisuuden varalle.

Vastatoimenpiteiden valinnassa on suuri vapaus, sikäli ettei ole pakko syrjäyttää samaa sota-oikeuden sääntöä kuin vihollinen, mihin ei aina ole edes tilaisuuttakaan. Mutta eräät repressaaliat ovat kiellettyjä. Niinpä Genève'n v:n 1949 I yleissopimus kieltää (46 art.) kohdistamasta repressaatioita haavoittuneisiin ja sairaisiin sekä lääkintähenkilökuntaan kuuluihin, joihin rinnastetaan myös kenttäpapit, ja kiinteisiin sekä liikkuviin lääkintämuodostelmiin varusteineen, ja Genève'n II yleissopimus lisää (47 art.) tähän luetteloon vielä haaksirikkoutuneet ja sairaala-alukset. Genève'n III yleissopimus (13 art. 3 mom.) ulottaa

³⁹ Esim. *Greenspan*, s. 410 alav. 35. Vrt. myös *Brand*, ss. 425—427, jossa toisen maailmansodan jälkeisiin sotarikollisoikeudenkäynteihin viitaten huomautetaan, että on tehtävä ero taistelujen aikana ja siviiliväestöön miehitysalueella kohdistettujen repressaalioiden välillä, sekä *Röling*, s. 423 s.

⁴⁰ *Greenspan*, s. 411.

⁴¹ Kuten mm. *Schwarzenberger*, *Self-Defence* s. 27, toteaa.

⁴² Näin *Greenspan*, s. 412 ja *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 689.

⁴³ *Greenspan*, s. 412, *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 687 ja *Spetzler*, m.t. s. 150 s.

saman kiellon sotavankeihin ja IV yleissopimus (33 art. 3 mom.) sopimuksen suojelemaan siviilihenkilöihin ja heidän omaisuuteensa.⁴⁴ Kulttuuriomaisuuden suojelemista sodassa koskeva Haagin v:n 1954 yleissopimus on nyt kieltänyt (4 art. 4 mom.) repressaalioiden kohdistamisen tällaiseenkin omaisuuteen. Näin muodoin jää sodanaikaisina repressaalioina jäljelle etupäässä vain sodankäynnin koventaminen varsinaisia vihollisuuksia suoritettaessa esim. turvautumalla tiettyihin muutoin kiellettyihin sodankäyntivälineisiin.⁴⁵ Repressaalit eivät kuitenkaan saa olla epäinhimillisiä eikä yleisen mielipiteen tuomitsemia,⁴⁶ mikä myös on omiaan edelleen supistamaan repressaalioiden käytön mahdollisuuksia. Lopuksi vaaditaan myös yleisesti, etteivät repressaalioina käytetyt vastatoimenpiteet, vaikkakin ne saavat olla voimakkaampia kuin niiden aiheena olleet vihollisen toimenpiteet,⁴⁷ ole (ilmeisessä) epäsuhteessa jälkimmäisiin.⁴⁸

Erimielisyyttä on aiheuttanut kysymys, ovatko edellä mainitut tiettyjä repressaalioita koskevat kiellot ja rajoitukset ehdottomia, vai voiko niistä poiketa siinä tapauksessa, että vastustaja itse on kohdistanut tällaisia toimenpiteitä suojeltuihin henkilöryhmiin tai käyttänyt sodassa epäinhimillisyytensä takia taikka yleisesti tuomittuja aseita. Eräät tutkijat näyttävät kiinnittävän liian suurta huomiota vastavuoroisuusperiaatteeseen ja katsovat, että toiselle sodankävijäpuolelle olisi myön-

⁴⁴ Tämän henkilöpiirin laajuudesta, joka määritellään sanotun sopimuksen 4 artiklassa, tulee myöhemmin puhe. Piirin ulkopuolelle jäävät yleensä vain omat kansalaiset, ns. myötätäistelijoiden ja eräiden puolueettomien valtioiden kansalaiset sekä aavalla merellä tai muilla isännättömillä alueilla liikkuvat. Vrt. *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 684, jossa on tässä suhteessa eräitä virheitä ja epätarkkuuksia. — Myös yhteisrangaistusten käyttö suojeltuja henkilöitä vastaan kielletään sanotun sopimuksen 33 art. 1 momentissa. Tällainen kielto oli eräin varauksin voimassa jo aikaisemmin miehitysalueella Haagin MOS:n 50 artiklan perusteella.

⁴⁵ *Spetzler*, m.t. s. 145 s. alav. 49, mainitsee tällaisina kielletyt kaasut ja palomunat. — Edelleen voidaan repressaalit kohdistaa vihollisvaltion omaisuuteen.

⁴⁶ v. d. *Heydte*, *Exposé préliminaire* s. 17, ei hyväksy ns. joukkotuhoamisaseita repressaalioinakaan, koska niiden vaikutukset eivät ole hallittavissa. *Schwarzenberger*, *Self-Defence* s. 28, on samalla kannalla, paitsi jos repressaalioiden aiheena on juuri tällaisten aseiden käyttö; lisäksi hän tuomitsee ehdottomasti myrkyn käytön. *Spetzler*, m.t. s. 145 alav. 49, luettelee kiellettyinä repressaalioina mm. atomiaseiden, bakteerien, *dum-dum* -luotien ja myrkyn käytön.

⁴⁷ Näin mm. *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 682.

⁴⁸ Usein on vaikeata ratkaista, onko tätä sääntöä rikottu, kuten *CICR*, *Compte rendu* 1956 s. 54 huomautetaan.

nettävä sanotuissa tapauksissa oikeus menetellä samalla tavoin.⁴⁹ Yleinen käsitys näyttää kuitenkin olevan ainakin mainittujen sopimuskieltojen suhteen toinen,⁵⁰ ja siihen onkin yhdyttävä varauksitta, sikäli kuin on kysymys tiettyjä henkilöryhmiä koskevista kielloista tai sellaisista kielletyistä aseista, joiden teho on suhteellisen vähäinen. Onhan tällöin aina mahdollista turvautua joihinkin muihin, sallittuihin repressaalioihin. Sen sijaan on kysymys jo mutkikkaampi, jos vastustaja on esim. alkanut käyttää ydinaseita tavalla, joka uhkaa ratkaista sodan tai aiheuttaa toiselle puolelle suuria menetyksiä ja vahinkoja. Käytännössä ilmeisesti tällöin vastattaisiin samalla mitalla, mikäli tähän on mahdollisuuksia, ja tällaista menettelyä onkin vaikeata tuomita.

Repressalioiden käyttöön liittyy paljon epäkohtia, mikä yleisesti myönnetään.⁵¹ Usein niihin on ryhdytty liian herkästi subjektiivisten näkökohtien ratkaistessa, ja mikä pahinta, niitä on käytetty myös teko-syynä hankalien sodankäyntisääntöjen syrjäyttämiseksi.⁵² Repressaalit kohdistuvat monessa tapauksessa syyttömiin, mikä johtuu siitä, ettei todellisiin syyllisiin ole yleensä helppo päästä käsiksi sodan kestäessä.⁵³ Vastarepressalioiden vaara on myös suuri,⁵⁴ vaikka ne ovatkin kiellettyjä; toinen puoli ehkä on sitä mieltä, että repressalioihin on ryhdytty aiheettomasti. Kaikesta tästä huolimatta ei voi kieltää käytämästä repressalioita (edellä mainituissa rajoissa), koska muita tehokkaita sanktioita häikäilemätöntä sodankäyntiä vastaan ei valitettavasti ole olemassa.⁵⁵

5. Voidaanko sotalakien rikkomista puolustaa sillä, että asianomainen sotilas näin menetellessään on vain täyttänyt esimiehensä käskyn?⁵⁶ Tieteisopissa on tähän yleensä vastattu kieltävästi, vaikkakin

⁴⁹ Esim. *Giraud*, s. 630, arvostellessaan edellä mainittujen Genève'in III ja IV sopimuksen asianomaisia määräyksiä ja *Röling*, s. 427. Ks. myös *Schwarzenbergerin* edellä alav. 46 selostettua käsitystä ydinaseista.

⁵⁰ Ks. v. d. *Heydte*, *Exposé préliminaire* s. 18 ja *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 683.

⁵¹ Ks. esim. *Greenspan*, s. 408 s.

⁵² Niinpä toisessa maailmansodassa suuri osa merisotaoikeuden säännöistä pantiin viralta repressalioiden varjolla, kuten *Lauterpacht*, BYB 1944 ss. 75—80 ja *Stone*, m.t. s. 355, huomauttavat.

⁵³ Viimeksi mainittujen vastuu kuitenkin säilyy, mihin *Greenspan*, s. 412 s., viittaa.

⁵⁴ Mm. *Spetzler*, m.t. s. 147 s., mainitsee tämän seikan.

⁵⁵ Näin mm. v. *Knieriem*, s. 330, *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 681 s. ja *Spetzler*, m.t. s. 148.

⁵⁶ Tätä ongelmaa koskevista yleisesityksistä ks. *Boissier*, P., *Völkerrecht und Militärbefehl* (Übersetzung), Stuttgart 1953, *Fuhrmann*, ss. 3—153 ja *Castrén*, *Present Law* s. 87 s.

useimmat myöntävät, että sanottua seikkaa voidaan toisinaan pitää lieventävänä asianhaarana tai että se tietyissä tapauksissa jopa voi kokonaan poistaa vastuun.⁵⁷ Asiaa arvosteltaessa on otettava huomioon sotilaallisen kuuliaisuuden tärkeys eritoten sodan aikana⁵⁸ ja käskyn saaneen sotilaan — joka saattaa olla pelkkä sotamies — vaikeudet arvostella suoritettavaksi vaaditun teon laillisuutta.⁵⁹ Hänelle saattaa myös aiheutua vakavia seurauksia käskyn täyttämättä jättämisestä. Toisaalta on muistettava, ettei kukaan ole velvollinen täyttämään laittomia käskyjä⁶⁰ ja ettei tietämättömyys oikeuden sisällöstä yleensä kelpaa puolustukseksi.⁶¹ Ja jollei käskyn täytäntöönpanijaa voi rangaista, niin jokainen siirtää vastuun ylempään portaaseen, jolloin useissa tapauksissa päädytään sellaisiin henkilöihin, joita ei ainakaan sodan aikana tavoiteta.

Valtiokäytännössä on sanottuun kysymykseen suhtauduttu eri tavalla eri aikoina ja eri valtioissa.^{62 63} Saksan Valtakunnanoikeus vapaut-

⁵⁷ Ks. *Brand*, s. 416 (voidaan ottaa huomioon lieventävänä asianhaarana, ellei käskyn laittomuus ole ilmeinen), *Eustathiades*, s. 396 ss. ja *Greenspan*, s. 490. Vrt. kuitenkin *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 691 alav. 499 selostettua *Kelsenin* kantaa, jonka mukaan todellisia syyllisiä ovat vain käskyn antajat, joiden vastuuta on vuorostaan tarkasteltava »act of State» -teorian pohjalta. *McDougal—Feliciano*, s. 691 s. ja 700—703 osoittavat, ettei sotarikoksia voi puolustaa tällä viimeksi mainitulla perusteellakaan, jolloin he viittaavat myös toisen maailmansodan jälkeisiin oikeudenkäynteihin. — *Fuhrmann*, ss. 151—153, ei katso voivansa ottaa selvää kantaa.

⁵⁸ *Greenspan*, s. 492 ja *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 690.

⁵⁹ Jos käskynantaja väittää, että kysymyksessä on repressaliatoimenpide, olisi käskynsaajan vielä tutkittava, onko vihollinen todella rikkonut sodankäynnin sääntöjä ja kuuluuko vastatoimenpide laillisten repressalioiden piiriin. Ks. tästä tarkemmin *Dunbar*, *Superior Orders* s. 33, *Lauterpacht*, BYB 1944 s. 76 ja *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 696 s., josta ilmenee, että kysymys jäi epäselväksi toisen maailmansodan jälkeisissä sotarikollisoikeudenkäynneissä.

⁶⁰ *Dunbar*, main. kirj. s. 35. Vrt. *Eustathiades*, ss. 404—407.

⁶¹ Vrt. kuitenkin *Greenspan*, s. 492 s., joka — kuten eräät muutkin — panee pääpainon sille, oliko käskyn laittomuus ilmeinen, jolloin vastuu säilyy.

⁶² Varhaisemmista vaiheista ks. *Dunbar*, main. kirj. ss. 30—33 ja toisen maailmansodan tapauksista sekä sen jälkeisistä oikeudenkäynneistä *Fuhrmann*, ss. 67—101.

⁶³ Eri valtioiden sisäisestä oikeudesta tässä kysymyksessä ks. *Dunbar*, main. kirj. ss. 22—30 ja 34, jossa todetaan, että useissa maissa sanotunlaista puolustusta ei hyväksytty. Samaa tulokseen päätyy *Lauterpacht*, main. kirj. ss. 71—73 (jos käskyn laittomuus on ilmeinen). Ks. myös *Greenspan*, ss. 490—492, jossa selostetaan Yhdysvaltojen, Englannin, Ranskan, Neuvostoliiton ja Puolan joko sotaohjesääntöjä, lainsäädäntöä tai oikeuskäytäntöä. Esim. Englannin nykyisen sotaohjesääntö 627 pykälän mukaan esimiehen käsky voidaan ottaa huomioon vain lieventävänä asianhaarana. — Kansainvälinen tuomioistuin ei tietenkään ole sidottu siihen, mitä syytetyn kotivaltion laki tässä määrää. Ks. tästä *Dunbar* main. kirj. s. 33.

ti v. 1921 ne sotarikoksista syytetyt, jotka saattoivat osoittaa toimineensa esimiehen käskystä.⁶⁴ Sen sijaan Washingtonin laivastokonferenssissa asetuttiin v. 1922 periaatteellisesti toiselle kannalle. Lontoossa 8. 8. 1945 tehdyssä sopimuksessa, joka oli Nürnbergin sotaansyylis- ja sotarikollisoikeudenkäynnin perustana, sanottiin nimenomaan (8 art.), että se seikka, että syytetty on toiminut esimiehen käskystä, voidaan ottaa huomioon vain lieventävänä asianhaarana.⁶⁵ Nürnbergin Kansainvälinen sotilastuomioistuin samoin kuin monet muut sotarikoksia toisen maailmansodan jälkeen käsitelleet tuomioistuimet menivät kuitenkin eräissä tapauksissa pitemmälle esimiehen käskyn merkitystä punnitesaan.⁶⁶ Niinpä Nürnbergissä katsottiin, että jos käskyn täyttäjä oli toiminut ns. henkisen pakon alaisena, hänet voitiin jopa vapauttaakin.⁶⁷ Yleensä kuitenkin sanotuissa oikeudenkäynneissä vaadittiin, että pakko, johon vedottiin, oli huomattavan voimakas⁶⁸ ja etteivät käskyn toteuttamisesta toisille aiheutuvat kärsimykset ja vahingot saaneet olla epäsuhteessa käskynsaajaa (käskyn täyttämättä jättämisestä) uhkaaviin seurauksiin.⁶⁹ Sanotut näkökohdat ja eritoten jälkimmäinen ovatkin huomion arvoisia.⁷⁰ Kuten *Dunbar* huomauttaa, tilanteet ja tapaukset vaihtelee-

⁶⁴ Kuten *Lauterpacht*, main. kirj. s. 70, toteaa. — Ehkä tähän kannanottoon vaikutti se, että kysymyksessä oli omien kansalaisten sotarikokset.

⁶⁵ Samansisältöinen määräys otettiin myös Tokiossa kokoontuneen Kansainvälisen sotilastuomioistuimen perussääntöön. — Myös Liittoutuneiden Valvontaneuvoston 20. 12. 1945 antamassa laissa N:o 10, jota sovellettiin »pienempiä» sotarikollisia Saksassa tuomittaessa, hyväksyttiin sanotussa suhteessa Nürnbergin periaatteet, samoin monessa muussa maassa suoritetuissa sotarikollisoikeudenkäynneissä. *Dunbar*, main. kirj. s. 32.

⁶⁶ Ks. sanotun kysymyksen käsittelystä näissä oikeudenkäynneissä *Dunbar*, main. kirj. ss. 33–42, *Eustathiades*, ss. 397–421 ja *McDougal—Feliciano*, m.t. ss. 690–697.

⁶⁷ Tällöin käytettiin sanontaa »moral choice», joka ei ole täysin selvä, kuten *Greenspan*, s. 493, huomauttaa. YK:n Kansainvälisen oikeuden toimikunta hyväksyi kuitenkin tämän ilmaisumuodon muokatessaan vv. 1950–51 Nürnbergin oikeudenkäynnin periaatteita sääntöjen muotoon. Ks. tästä *Eustathiades*, s. 403 alav. 27 a). — Vielä suuremmalla syyllä on katsottava, että voimakas fyysinen pakko vapauttaa vastuusta, kuten *Greenspan*, s. 489, jälleen toteaa.

⁶⁸ *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 693.

⁶⁹ *Dunbar*, main. kirj. s. 38 ja *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 693 s. Vrt. *Dunbarin* huomautusta (s. 73), ettei toisen laitonta surmaamista voi puolustaa sillä, että oma henki on vaarassa.

⁷⁰ Näissä oikeudenkäynneissä kiinnitettiin myös huomiota siihen, oliko käskynsaaja tietämätön suoritettavaksi vaaditun teon laittomuudesta ja oliko tällainen tietämättömyys puolustettavissa, jolloin asianomaisen sotilasarvo ja asema sekä muut olosuhteet myös saattoivat vaikuttaa asiaan. Ks. tästä *McDougal—Feliciano*,

vat suuresti, joten saattaa olla parempi, ettei tässä laadita liian tiukkoja oikeussääntöjä, vaan jätetään tuomioistuimille riittävästi harkintavapautta.⁷¹

m.t. s. 691. — *Fuhrmann*, s. 146 s., on sitä mieltä, etteivät nämä oikeudenkäynnitkään ole vielä luoneet mitään tapaoikeutta nyt tutkitussa kysymyksessä.

⁷¹ Main. kirj. s. 40.

C VIHOLLISUUSMUOTOJA JA SIVIILI- VÄESTÖN SUOJELUA KOSKEVAT YLEISET SÄÄNNÖT

1. Eräille vihollisuusmuodoille on ominaista, että niitä voidaan suorittaa ja suoritetaankin sotanäyttämön eri osilla eli maalla, merellä ja ilmassa sekä sodankävijän omassa että vihollisen hallinnassa olevalla alueella kuin myös aavalla merellä ja isännättömässä ilmapiirissä, ja myös eräät siviiliväestön oikeusasemaa sodassa koskevat oikeussäännöt ovat yleisiä tai yhteisiä eri alueilla. Saattaa olla, että jotkut näistä vihollisuusmuodoista tulevat pääasiallisesti kysymykseen vain maasotanayttämöllä tai jollakin sen oikeudellisesti erityisasemassa olevalla osalla, kuten esim. miehitysalueella, ja että tietyt kansainväliset sopimusmääräykset sananmukaisesti koskevat yksinomaan täten rajoitettua aluepiiriä. Mutta tällöinkin voi usein päätellä, että kysymyksessä on yleinen periaate tai sääntö ja että tarkoitus on, että sitä noudatetaan koko sotanäyttämöllä. Nyt on käsiteltävä näitä yleisiä ja yhteisiä kysymyksiä. Seuraavassa luvussa tarkastellaan maasotanayttämöön ja sen eri osiin liittyviä erityisongelmia.

Siviiliväestön sodanaikaista kohtelua koskevien sopimusmääräysten alueellinen soveltamisala vaihtelee samalla tapaa. Tärkeimmät siviiliväestön oikeusasemaa säännöstävät määräykset sisältyvät Haagin maasotaohjesääntöön ja Genève'in v:n 1949 IV yleissopimukseen, joista eräitä on jo edellä kosketeltu ja joista osaa tullaan käsittelemään jäljempänä. Näiden sopimusten yleistä merkitystä omaavista määräyksistä mainittakoon MOS:n 28 ja 47 artikkelit, joista edellinen kieltää ryöstännän vallatuissa kaupungeissa ja jälkimmäinen miehitysalueella ja joilla määräyksillä on myös vastineensa Genève'in sanotun sopimuksen 33 art. 2 momentissa. Tästä havaitaan, että kysymyksessä on yleinen sääntö. Sama koskee MOS:n — miehitysaluetta koskevassa osassa olevaa — 46 artiklaa, joka vaatii pitämään arvossa perheen kunniaa ja oikeuksia, yksityisten henkeä ja omaisuutta sekä uskonnollista vakaumusta ja uskon-

nonharjoitusta.¹ Genève'in sopimuksen 27 artiklassa sanotaan vielä voimakkaammin — tosin mainitsematta henkeä ja omaisuutta, jotka kuitenkin ovat tietyin rajoituksin suojatut eräiden toisten artiklain nojalla —, että suojelluilla henkilöillä² on kaikissa olosuhteissa oikeus vaatia, että heidän henkilöään, kunniaansa, perheoikeuksiaan, uskonnollisia vakaumuksiaan ja uskonnonharjoitustaan, tottumuksiaan ja tapojaan pidetään arvossa ja että näitä henkilöitä on jatkuvasti kohdeltava inhimillisesti ja suojeltava eritoten kaikilta väkivallan teoilta tai uhkauksilta sekä solvauksilta ja julkiselta uteliaisuudelta.³ Samassa artiklassa sanotaan lisäksi, että naiset ovat erityisesti suojatut kaikilta heidän siveytensä loukkauksilta.⁴

Mainitusta artiklasta johtuu useita sovellutuksia. Niinpä seuraavassa (28) artiklassa kielletään sijoittamasta suojeltua henkilöä tiettyihin kohteisiin tai paikkakunnille, jotta ne tällä tavoin saataisiin suojatuiksi sotatoimilta. Sopimuksen 31 art. taas kieltää kohdistamasta minkäänlaista ruumiillista tai henkistä pakkoa suojeltuun henkilöön varsinkaan tietojen kiristämiseksi häneltä tai joltakin toiselta.⁵ Seuraavassa (32) artiklassa kielletään toimenpiteet, jotka ovat omiaan aiheuttamaan ruumiillisia kärsimyksiä suojelluille henkilöille tai aikaansaamaan heidän häviämisenä sukupuuttoon. Kielto käsittää kaikki sekä siviilivirkakuntaan kuuluvien että sotilaiden suorittamat raakamaiset teot, joista mainitaan esimerkkeinä tahallinen surmaaminen, kiduttaminen, ruumiinrangaistukset, silpomiset ja lääkinälliset tai tieteelliset kokeet, jotka eivät ole suojellun henkilön lääkinällisen hoidon kannalta välttämättömiä. Sopimuksen 33 artiklassa kielletään — jo ennen mainittujen

¹ Eräät muut määräykset samoin kuin itse sotatoiminta voivat rajoittaa näitä oikeuksia. Vrt. edellä olevaa ja jäljempänä seuraavaa esitystä.

² Edellä on jo ollut näistä kysymys ja piakkoin tullaan tarkemmin selvittämään, mitä niillä tarkoitetaan.

³ Tähänkin sopimusmääräykseen tulee kuitenkin olosuhteiden pakosta rajoituksia, kuten jo ilmenee sen 4 momentista, jossa puhutaan sodasta aiheutuvista valvonta- ja turvallisuustoimenpiteistä.

⁴ Lisäksi teroitetaan artiklassa, että kohtelun on oltava kaikille suojelluille henkilöille samanlaista, sikäli kuin ei terveydentilaa, ikää ja sukupuolta koskevista määräyksistä muuta johdu. Artiklan tarkemmasta sisällöstä ja sen tulkinnasta ks. Uhler, RevC-R 1954 ss. 11—24.

⁵ Vrt. MOS:n 44 art., jossa sodankävijää kielletään pakottamasta miehitysalueen väestöä antamaan tietoja toisen sotaa käyvän puolen armeijasta tai puolustuskeinoista. Myös tässä lausutaan julki yleinen periaate.

yhteisrangaistusten ja kostotoimenpiteiden lisäksi — kaikki pelotus- tai terroritoimenpiteet⁶ ja 34 artiklassa panttivankien ottaminen.⁷

Nyt käsitellyt Genève'in sopimuksen määräykset sisältyvät kaikki sen III osan I alaosaan, joka koskee selkkauksen osapuolten (omilla) alueilla ja miehitettyillä alueilla vallitsevaa yhteistä järjestelmää. Mutta ainakin osa näistä määräyksistä on sen luonteisia, että niitä pitäisi soveltaa kaikkialla eli sotänäyttämön muillakin osilla, siis myös isännättömillä alueilla. — Sopimuksen II osa, joka koskee väestön yleistä suojele erältä sodan vaaroilta, sulkee piiriinsä selkkaukseen joutuneiden maiden koko väestön minkäänlaista erottelua tekemättä (13 art.).⁸ Tämän osan määräyksiä sovellettaessa ei liioin ole mitään alueellisia rajoituksia. Eri asia on, että monet näistä määräyksistä ovat sen sisältöisiä, että niitä voi ajatella toteutettaviksi vain maasotänäyttämöllä.⁹ Tämän vuoksi tullaankin tähän osaan sisältyviä määräyksiä¹⁰ käsittelemään — tarpeellisin osin — vasta seuraavassa luvussa.

Genève'in sopimuksen 4 artiklan mukaan tarkoitetaan sopimuksen suojelemilla henkilöillä niitä, jotka selkkauksen (tai miehityksen) satuessa ovat sellaisen selkkauksen osapuolen (tai miehittäjän) vallassa, jonka kansalaisia he eivät ole. Suojelluiksi henkilöiksi ei kuitenkaan lue ta niitä, joiden kotivaltio ei ole sopimukseen sidottu. Sama koskee myötäistelijavaltion kansalaisia ja sotaa käyvän valtion alueella¹¹ olevia puolueettomien valtioiden kansalaisia, jos näihin kahteen ryhmään kuuluvien kotivaltioilla on säännönmukainen diplomaattinen edustus siinä valtiossa, jonka vallassa he ovat. On valitettavaa, että sanottujen myötäistelijavaltion ja puolueettomien valtioiden kansalaiset on aiheettomas-

⁶ Tässä artiklassa sanotaan myös, ettei ketään suojeltua henkilöä saa rangaista toisten tekemistä rikkomuksista.

⁷ Edellä mainituista artikloista havaitaan, että ne suurelta osalta sisältävät ylimalkaiseen muotoon puettuja kieltoja. Eräitä niistä johtuvia konkreettisia tapauksia käsitellään erikseen jäljempänä. — Muutoin on näissä artikloissa havaittavissa paljon samankaltaisuutta sotavankien kohtelua koskevan Genève'in III yleis-sopimuksen vastaavien artiklojen kanssa.

⁸ Kun ei siinä puhuta nimenomaan vain kotimaisesta väestöstä, koskee se myös kaikkia ulkomaalaisia ja kansalaisuutta vailla oleviakin.

⁹ Eräissä artikloissa — nimittäin 21 ja 22 art. — puhutaan kuitenkin myös meri- ja ilmakuljetuksista, mutta nämäkin kuljetukset saavat alkunsa ja päättyvät maalla.

¹⁰ Ne koskevat mm. lääkintä-, turvallisuus- ja puolueettomia vyöhykkeitä, haavoittuneita ja sairaita sekä sairaaloita ja niiden henkilökunnan asemaa, lastenhuoltotoimenpiteitä ja perheiden kirjeenvaihtoa sekä sodan hajoittamien perheiden yhteyden palauttamista.

¹¹ Tällä tarkoitetaan omaa aluetta eikä miehitysaluetta.

ti jätetty sopimuksen suojan ulkopuolelle.¹² — Seuraava (5) artikla rajoittaa melko huomattavalla tavalla myös sopimuksen suojeleman henkilön oikeuksia. Siinä näet sanotaan (1 mom.), että jos selkkauksen osapuolella on pätevää aihetta epäillä, että tietty tällainen henkilö ryhtyy valtion turvallisuutta vaarantavaan toimintaan — saatikka jos hänet tavataan itse teossa —, sanottuja oikeuksia ei tarvitse pitää voimassa, mikäli tämä saattaisi vaarantaa valtion turvallisuutta.¹³

Tämän jälkeen on tarkoitus ryhtyä tarkastelemaan eräitä siviiliväestön asemaan sodassa huomattavalla tavalla vaikuttavia taistelukeinoja.

2. Myrkyn käyttöä sodankäyntivälineenä koskeva kielto kuuluu eräisiin kansainvälisen sota-oikeuden vanhimpiin sääntöihin.¹⁴ Sekä tapaoikeus,¹⁵ tieteisoppi¹⁶ että yleinen mielipide oli tuominnut tällaiset menettelmät¹⁷ jo paljon aikaisemmin, kun Haagin rauhankonferensseissa hyväksyttyihin maasotaa koskeviin sopimuksiin tuli tätä koskeva nimellinen kielto. Nykyisin voimassa oleva, edellä jo mainittu Haagin II rauhankonferenssin IV yleissopimuksen maasotaohjesäännön 23 art. 1 mom. a) kohta kieltää lyhyesti ja ytimekkäästi käyttämästä sodassa myrkyä ja myrkytettyjä aseita. Monet oikeusoppineet pitävät tätä kieltä ehdottomana.¹⁸ Toiset kuitenkin arvelevat, että tarkoituksena

¹² Ks. tästä *Castrén*, *Present Law* s. 179 s., jossa myös arvostellaan omien kansalaisten suojan suppeutta. Sopimuksen 70 art. 2 mom. kuitenkin myöntää viimeksi mainituille lisäsuojaa miehitysalueella eräissä erityistapauksessa.

¹³ Artiklan 2 mom. koskee toimenpiteitä, joihin voidaan tietyin edellytyksin ryhtyä miehitysalueella vakoilusta tai tuholaistoiminnasta pidätettyä taikka henkilöä vastaan, jonka epäillään vaarantavan toiminnallaan miehittäjän turvallisuutta. Seuraava, 3 mom. taas sisältää eräitä määräyksiä sekä 1 että 2 momentissa mainittujen henkilöiden tiettyjen etujen suojelemiseksi. Tästä huolimatta tätäkin artiklaa voidaan syyttää arvostella. Ks. jälleen *Castrén*, m.t. s. 180 sekä lisäksi *Seeger*, ss. 149—153. — Toisaalta on tyydytyksellä todettava, että 8 art., joka koskee suojeltujen henkilöiden oikeuksien luovuttamattomuutta, merkitsee näille eräänlaista lisätaetta.

¹⁴ Kuten *Kruse*, *Strupp—Schlochauer* I s. 688, huomauttaa. *McDougal—Feliciano*, *Minimum World Public Order* s. 619, sanovat, että sen jälkeen kun lakattiin taistelemasta jousipyssyillä ja keihäillä, ei myöskään ollut tarvetta käyttää myrkytettyjä aseita. — Kaivojen myrkyttämisestä on kuitenkin esiintynyt tämänkin jälkeen.

¹⁵ Ks. mm. *Kruse*, main. kirj. s. 688, *Schwarzenberger*, *Self-Defence* s. 28 ja *Singh*, *Prohibited Weapons* s. 14.

¹⁶ Jo Grotiuksesta alkaen, joka piti silmällä lähinnä myrkytettyjä aseita ja kaivojen myrkyttämistä.

¹⁷ *Singh*, main. kirj. s. 14, leimaa tällaiset keinot barbaarisiksi, epäinhimillisiksi, sivistymättömiksi ja petollisiksi.

¹⁸ Näin *Castrén*, m.t. s. 192 ja ilmeisesti myös *Schwarzenberger*, *Self-Defence* s. 28 ja *Singh*, main. kirj. s. 13.

olisi ollut kieltää vain myrkyn käyttö petollisella tavalla, joten esim. kaivojen myrkyttäminen ilmoittamalla tästä varoitustauluin olisi luvalista.¹⁹ Tätä kantaa on perusteltu viittaamalla sanotun Haagin säännöksen syntyvaiheisiin ja erityisesti siihen, että Haagissa hyväksyttiin samalla kertaa eräänlaisista myrkyistä, nimittäin kaasusta, erillinen selityskirja, joka tuomitsi niidenkin käyttämisen ja joka olisi ollut tarpeeton, jos ensin mainitulla sopimusmääräyksellä olisi ollut yleinen vaikutus.²⁰ Perustelu ei kuitenkaan ole täysin vakuuttava, koska usein satuu, että samaa kysymystä kaiken varalta käsitellään kahdessa eri sopimuksessa tai sopimusmääräyksessä.²¹ Kysymyksellä ei kuitenkaan ole enää sanottavaa merkitystä, sen jälkeen kun Genève'issä hyväksyttiin v. 1925 pöytäkirja, joka selvässä muodossa kieltää terveydelle vahingollisten kaasujen ja bakteerien ym. samantapaisten aineiden ja menetelmien käytön sodassa.²² — Kaikki tutkijat näyttävät olevan yhtä mieltä siitä, että sanottu Haagin määräys on voimassa sotänäyttämön kaikilla osilla.²³ — Sitä vastoin ei ole täysin selvää, mitä myrkyllä tarkoitetaan yleisenä käsitteenä. Ylimalkaisesti sanottuna myrkyllä on pidettävä aineita, jotka vahingoittavat terveyttä ja tuhoavat elämää.²⁴

3. Myrkyllisiä tai terveydelle muutoin vahingollisia kaasuja on joissakin muodoissa käytetty sodissa jo kauan aikaa.²⁵ Suurempaa huomiota

¹⁹ Mm. *Kruse*, main. kirj. s. 688, *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 619 s. (jotka näyttävät menevän pitemmällekin myrkyn käytön sallimisessa) ja *Spetzler*, *Luftkrieg* s. 95 s. Katsoopa eräs tutkija, nimittäin *Stowell*, s. 786, ettei kiello enää olisi voimassa, koska kaikkia tehokkaita keinoja saisi käyttää sodassa. Näin ei suinkaan saa menetellä, kuten ilmenee aikaisemmasta esityksestä. Lisäksi useimmat pitävät — todennäköisesti oikeutetusti — myrkyn käyttöä tehottomana keinona.

²⁰ Tällöin kuitenkin myönnetään, että esim. hermokaasut, jotka ovat hajuttomia ja näkymättömiä, olisivat tulleet jo sanotun toisen kiellon alaisiksi.

²¹ Näinhän tapahtui samassa konferenssissa ilmasodankin kohdalta, jossa hyväksyttiin erikseen ilmapommituskielto ja kiello pommittaa puolustamattomia paikkakuntia mm. ilmasta käsin. — Huomattakoon vielä, että kaasuja koskeva Haagin selityskirja tuomitsi myrkyllisten kaasujen lisäksi myös tukehduttavat kaasut.

²² Tämä ei ole kuitenkaan muuttanut niiden valtioiden asemaa, jotka Japanin ja Yhdysvaltain tavoin eivät ole ratifioineet sanottua pöytäkirjaa.

²³ Ks. esim. *Singh*, main. kirj. s. 14 ja *Schwarzenberger*, *Self-Defence* s. 28.

²⁴ Tähän suuntaan *Schwarzenberger*, *Self-Defence* s. 28 ja *Singh*, main. kirj. ss. 15—17, joista jälkimmäinen käsittelee kysymystä melko laajasti.

²⁵ *Castrén*, m.t. s. 193. — Tästä kysymyksestä on olemassa laaja kansainvälis-oikeudellinen kirjallisuus. Ks. esim. *Brown*, *S. H.*, *La protection de la population civile contre les dangers de la guerre aéro-chimique par les instruments diplomatiques*, *RevC-R.* 1931 s. 688 s., *Castrén*, *Ilmasota I* ss. 190—199, *van Eysinga*, *W. J. M.*, *La guerre chimique et le mouvement pour sa répression*,

herättivät kuitenkin vasta Englannin buurisodassa käyttämät *Lyditte*-ammukset.²⁶ Tämä ehkä osaltaan vaikutti siihen, että v:n 1899 Haagin ensimmäisessä rauhankonferenssissa hyväksyttiin selityskirja, jolla kiellettiin käyttämästä sodassa ammuksia, joiden yksinomaisena tarkoitukseksi oli tukehduttavien tai myrkyllisten kaasujen²⁷ levittäminen. Tämä kieltö oli kuitenkin monessa suhteessa epätäydellinen. Selityskirjahan koski vain yhtä kaasujen levittämismuotoa, ja kaasuummuksillakin on räjähdysvaikutus. Tieteisopissa onkin pohdittu, olisiko Haagin rauhankonferenssien eräistä muista sopimusmääräyksistä voitu johtaa ehdotonta vaarallisten kaasujen käyttökieltoa (sodankäyntivälineenä). Edellä olevasta on jo ilmennyt, että MOS:n 23 art. 1 mom. a) kohdan (myrkyntäkieltö) soveltuvuudesta myrkyllisiin kaasuihin on esitetty erilaisia käsityksiä ja ettei se missään tapauksessa peitä kaikkia terveydelle vahingollisia kaasuja. Yleisesti katsotaan myös, ettei MOS:n 23 art. 1 mom. e) kohdan määräyksestäkään ole tässä apua, sillä kaasuja sodassa käytettäessä tuskin yleensä syntyy epäsuhtetta sotilaallisen hyödyn ja aiheutettujen kärsimysten välillä.²⁸ Onhan kysymyksessä varsin tehokas sodankäyntiväline, jota verrattuna moniin muihin aseisiin ei voi pitää erityisen julmanakaan.²⁹

Periaatteellisesti voitaisiinkin ehkä hyväksyä kaasujen käyttö rintamalla suoritetuissa taisteluissa, mutta yleinen mielipide näyttää tuomitsevan tällaisenkin vihollisuusmuodon,³⁰ mikä ilmeisesti on vaikuttanut

Rec.cours 1927 I s. 329 ss., *Falkenberg, A.*, Giftgaskriegsabwehr, FW 1933 s. 44 ss., v. *Frankenberg*, ss. 1—91, *Kroell*, s. 431 ss., *Overweg, A. B.*, Die chemische Waffe und das Völkerrecht, Berlin 1937, *Parisot, J.—Arvidsson, A.*, La protection contre le danger aéro-chimique, Nancy 1932, *de Stackelberg, S.*, Fléau aérien, la guerre aérochimique et la défense antiaérienne, Lausanne 1932. — Sodassa käytetyistä erilaisista kaasuista, niiden vaikutuksista ja käytettävistä sekä suojautumiskeinoista niitä vastaan ks. *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 635—637, *Singh*, main. kirj. s. 33 s. ja Väestönsuojeluopas, ss. 43—47.

²⁶ *Kruse, Strupp—Schlochauer* I s. 615, pitää tätä ensimmäisenä varsinaisena tapauksena.

²⁷ Selityskirja ei siis koskenut esim. kyynelkaasuja.

²⁸ Esim. *Kruse*, main. kirj. s. 616 ja *Stone*, m.t. s. 554. — Yksityisissä tapauksissa voi tietenkin syntyä nytkin epäsuhtetta, jos kaasuja käytetään häikäilemättömästi tai kevytmielisesti.

²⁹ Niinpä on todettu, että kuolleisuusprosentti kaasujen vaikutusten alaisiksi joutuneiden keskuudessa on suhteellisen pieni.

³⁰ Jos onnistutaan valmistamaan sellaisia kaasuja, joilla on vain hetkellisesti lamauttava vaikutus ja jotka eivät aiheuta mitään terveydelle haitallisia jälkeisvaurioita, niiden käyttöä sodassa tuskin vastustettaisiin. Ks. *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 636 s.

siihen, että Haagin kieltoa myöhemmin jyrkennettiin ja ettei sanottua taistelukeinoja ole enää käytetty viime sodissa. Joka tapauksessa on katsottava, että jo Haagin MOS:n 23 art. 1 mom. e) kohdan määräys tuomitsi vaarallisten kaasujen käytön rintaman takana sisämaassa, koska tällöin niiden uhreiksi pääasiallisesti joutuvat avuttomat siviilihenkilöt. Niiden vaikutukset ovat siellä vaikeasti hallittavissa; kaasutiiviiden väestönsuojien rakentaminen tai kaasunaamarien hankkiminen koko siviiliväestölle vaatii liiaksi kustannuksia ja saattaa olla ylivoimainen tehtävä useille valtioille. Siviiliväestön evakuointia uhanalaisilta paikoilta ei liioin aina voida tai ehditä suorittaa.³¹ Lisäksi saattaa siviiliväestölle aiheutua vaaroja sen johdosta, että tietyt kaasut myös pilaavat elintarvikkeita ja juomaveden.

Ensimmäisessä maailmansodassa saksalaiset käyttivät kaasuja rintamalla kuitenkin vain levittämällä niitä säiliöistä tuulen mukana, jottei olisi jouduttu ristiriitaan edellä mainitun Haagin selityskirjan kiellon kanssa. Myös toinen puoli turvautui niihin vastatoimenpiteenä. Versaillen'in v:n 1919 rauhansopimuksessa ja muissa ns. keskusvaltojen kanssa sodan jälkeen tehdyissä rauhansopimuksissa todettiin, että kaasujen käyttäminen sodassa oli laitonta,³² ja kiellettiin — yksipuolisesti — tappiolle joutuneita valtioita valmistamasta tai tuomasta maahan sota-kaasuja tai niihin verrattavia aineita. Washingtonin laivastokonferenssissa esitettiin v. 1922 samantapainen toteamus, mutta suunnitellusta nimenomaisesta kiellosta ei tullut mitään asianomaisen (sukellusveneidän käyttöä ja myrkkyykaasuja koskevan) sopimuksen rautessa tarpeellisten ratifiointien puutteessa. Mainittakoon, että Keski-Amerikan valtiot hyväksyivät v. 1923 sopimuksen, jossa tuomittiin sanotunlaisten kaasujen käyttö sodassa, ja samana vuonna Santiagossa pidetty yleisamerikkalainen konferenssi asettui hyväksymässään päätöslauselmassa samalle kannalle.

V. 1925 hyväksyttiin sitten Genève'issä aikaisemmin mainittu pöytäkirja, joka kielsi käyttämästä sodassa tukehduttavia, myrkyllisiä tai samankaltaisia (englanninkielisessä tekstissä *muita*) kaasuja sekä myös kaikkia samankaltaisia nesteitä, aineita ja menetelmiä, minkä lisäksi myös bakteriologinen sodankäynti samalla tuomittiin. Sopimukseen on liittynyt huomattava määrä valtioita, joukossa myös useimmat tärkeimmät valtiot.³³ Sopimus koskee kaikkia aselajeja ja on siis voimassa koko

³¹ Vrt. *Castrén*, *Present Law* s. 194 s.

³² Tämän yleisessä muodossa olevan toteamuksen paikkansapitävyydestä voitiin olla eri mieltä.

³³ Ks. kuitenkin alav. 22, josta ilmenee, että Japani ja Yhdysvallat ovat

sotanäyttämöllä. Se ei kuitenkaan kiellä sotakaasujen valmistusta, jota onkin jatkettu useassa maassa.³⁴ Samoin puuttuvat kaikki sanktiot, minkä lisäksi sopimukseen liittyy eräitä — ei kuitenkaan kovin pitkälle meneviä — varauksia.³⁵ Kaasujen käyttökielto edellyttää vastavuoroisuutta, jota vastoin bakteerien käytöstä on pidättyvä ehdottomasti. — Genève'in asevarustusten supistamiskonferenssissa vv. 1932—34 niin ikään tuomittiin kaasujen käyttö sodassa. Siitä huolimatta ja Genève'in kiellosta piittaamatta Italia turvautui tähän taistelukeinoon sodassa Abessiniaan vastaan vv. 1935—36, mikä herätti yleistä paheksumista. Mainittakoon vielä, että Kansainliittokin tuomitsi eräissä v. 1938 hyväksymässään päätöslauselmassa kaasujen käytön sodassa.³⁶

Toisen maailmansodan alussa pääsodankävijät selittivät, etteivät ne tulisi käyttämään kiellettyjä kaasuja eikä bakteereja, Saksan kuitenkin pidättäessä itselleen oikeuden turvautua tällaisiin keinoihin, jos toinen puoli rikkoi Genève'in kieltoa. Tässä sodassa ei sitten käytettykään tällaisia taistelukeinoja,³⁷ mutta Saksan keskitysleireillä surmattiin suuri määrä ihmisiä myös kaasukammioissa. — Korean sodan aikana esitettiin YK:n lipun alla taistelevia joukkoja vastaan syytöksiä, että nämä olisivat syyllistyneet kaasu- ja bakteriologiseen sodankäyntiin, mutta kun niiden taholta ehdotettiin puolueetonta kansainvälistä tutkimusta, tarjous torjuttiin.³⁸ — Punaisen Ristin Kansainvälisen toimikunnan sodan jälkeen tekemissä ehdotuksissa tuomitaan sanotunlaiset sodankäyntimenetelmät.³⁹

sopimuksen ulkopuolella. — Yhdysvallat on sensijaan hyväksynyt edellä mainitun Santiagon päätöslauselman, jolla ei kuitenkaan ole samaa merkitystä. *Stone*, m.t. s. 556, katsoo, että valtiomiesten lausunnoista ym. on ilmennyt, että Genève'in pöytäkirja sitoo kaikkia valtioita. Vrt. toisaalta *Stowell*, s. 786, jonka mielestä kielto ei ole voimassa, koska kysymyksessä on tehokas sodankäyntimenetelmä.

³⁴ Kuten mm. *Spetzler*, m.t. s. 105, toteaa.

³⁵ Ks. jälleen *Spetzler*, m.t. s. 106.

³⁶ Ks. siitä tarkemmin *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 633 alav. 359.

³⁷ Monet arvelevat, että synä tähän pidättyvyyteen oli ennemminkin vastatoimenpiteiden pelko kuin lainkuuliaisuus. Ks. esim. *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 634 ja *Spetzler*, m.t. s. 106 alav. 132.

³⁸ Ks. tästä tarkemmin *RevC—R* 1952 s. 185 s. — Samantapaisia väitteitä on esitetty usein muulloinkin, nyt viimeksi v. 1963 Jemenin sodan aikana, mutta niidenkään paikkansapitävyyttä ei ole voitu kiistattomasti todeta.

³⁹ Ks. *CICR*, Règles 1955 (10 art. 1 kohta), johon sisältyy Genève'in v:n 1925 pöytäkirjan kaltainen kielto, ja Règles 1956, jonka 14 artiklassa viitataan jo tehtyihin sopimuksiin ja kielletään mm. kemiallinen sodankäynti (mihin sisältyy sekä vaarallisten kaasujen että bakteerien käyttö), koska sen vaikutukset eivät ole hallittavissa.

4. Bakteriologinen sodankäynti⁴⁰ kuuluu biologisiin taistelukeinoihin, joilla pyritään levittämään tauteja ihmisiin, eläimiin ja kasveihin.⁴¹ Tällaista sodankäyntikeinoa vastasi aikaisemmin ruttotautisten ja muita tarttuvia tauteja sairastavien lähettäminen vihollisleiriin; nykyisin voidaan taudinsiemeniä levittää tehokkaasti esim. lentokoneista.⁴² Ei ole täysin varmaa, onko bakteereja käytetty tähän mennessä taistelukeinoina. Kirjallisuudessa kyllä mainitaan eräs tällainen tapaus ensimmäisen maailmansodan ajalta,⁴³ mutta virallinen vahvistus puuttuu. Toisen maailmansodan jälkeen eräs neuvostoliittolainen Chabarowskissa (Siperiassa) kokoontunut sotarikoksia käsitellyt tuomioistuin tuomitsi eräitä japanilaisia sotilaita rangaistuksiin bakteriologisen sodankäynnin valmistelusta ja bakteerien käytöstä sodassa, mutta eräillä tahoilla on esitetty epäilyksiä, olivatko sanotut sotilaat todella syyllisiä.⁴⁴

Bakteriologinen sodankäynti on erityisen vaarallinen sen takia, etteivät sen vaikutukset ole hallittavissa. Kuka tahansa, niin sotilas kuin siviilihenkilö, saattaa joutua bakteerien uhriksi.⁴⁵ Bakteerit luetaankin yleisesti ns. joukkotuhonta-aseisiin, ja yleinen mielipide on tuominnut niiden käytön ehkä vielä selvemmin kuin kaasujen.⁴⁶ Toisaalta on olemassa eräitä tekijöitä, jotka ovat omiaan estämään tällaisiin keinoihin turvautumista ja jotka myös vähentävät niiden tehokkuutta. Sodankävijän on näet otettava huomioon myös käyttäjälle itselleen aiheutuvat vaarat; toisaalta kulkutautien leviämistä voidaan nykyisin torjua — entistä

⁴⁰ Tätä koskevista kansainvälisoikeudellisista tutkimuksista ks. esim. v. *Frankenberg*, s. 92 ss., *Jürgens, C.*, Die bakteriologische Waffe als Mittel zur Völkerverletzung und für anderen Unfug, Gasschutz und Luftschutz 1934 s. 225 ss., *Kroell*, ss. 452—459 ja *Rougeron*, s. 65 ss.

⁴¹ Ks. tästä tarkemmin *Hinz*, s. 140, *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 638, *Singh*, main. kirj. s. 37 s. ja Väestönsuojeluopas, s. 48, jossa viimeksi mainitussa selitetään, että bakteerit kuuluvat viruksien ym. pieneliöiden ohella mikrobeihin, joiden lisäksi biologisina taistelukeinoina tulevat kysymykseen mikrobimyrkyt, kasvintuhoaineet sekä tuhoeläimet ja -kasvit.

⁴² *Hinz*, s. 140 ja Väestönsuojeluopas, s. 48 s., jossa mainitaan myös eräitä muita mahdollisuuksia.

⁴³ Ks. siitä *Castrén*, Ilmasota I s. 199 alav. 117.

⁴⁴ Ks. *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 638 alav. 372. — Korean sodan tapauksia on jo käsitelty edellä.

⁴⁵ Vrt. kuitenkin *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 639, jotka viittaavat — samaan tapaan kuin vaarallisia kaasuja käsitellessään — siihen, että voidaan käyttää myös vaarattomampia bakteereja, jotka aiheuttavat vain tilapäisiä ja lieviä sairauksia.

⁴⁶ Tämän toteavat myös *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 640. — Onkin katsottava, että bakteerit ovat sotakaasuihin verrattuina yleensä vaarallisempia, sillä viimeksi mainittujen vaikutukset ovat paikallisia, kun ei ole tartunnan mahdollisuutta.

huomattavasti tehokkaammin — kehittyneen terveydenhoidon ja lääkin-tätaidon avulla.⁴⁷ Joka tapauksessa on katsottava, että bakteriologinen taistelukeino on ristiriidassa yleisten sodankäyntiperiaatteiden kanssa, jotka eivät salli käyttää välineitä, jotka tuhoavat sokeasti myös siviili-väestöä. Voidaan myös sanoa, että tässä aiheutetaan tarpeettomia tai suhteettomia kärsimyksiä viimeksi mainitulle, joten tällöin ei noudateta Haagin MOS:n 23 art. 1 mom. e) kohdan määräystä.⁴⁸ Eräät tutkijat katsovat, että tässä rikotaan myös myrkyn käyttökieltoa.⁴⁹

Edellä on jo mainittu, että Genève'in v:n 1925 pöytäkirja kieltää myös, kuten siinä sanotaan, »bakteriologiset menetelmät» sodassa. Tuntuu siltä, että tätä sanontaa voi tulkita siten, että siihen sisältyy myös eräitä muita tällaisiin menetelmiin verrattavia biologisen sodan-käynnin muotoja.⁵⁰ Eräät tutkijat ovat kuitenkin huomauttaneet, että pöytäkirjan tarkoituksena ei ole ollut kieltää eläinten ja kasvien tuhoa-mista bakteriologisoin keinoin,⁵¹ vaan että sen vaikutukset rajoittuvat vain ihmisiin. Samoin kuin kaasusodan ei myöskään bakteriologisen sodan valmistelu ole kielletty.⁵² On tervehdittävä tyydytyksellä sitä, että Ge-nève'in pöytäkirja tuomitsee myös bakteriologisen sodankäynnin, vaikka tämä kiello, kuten sanottu, useiden mielestä voidaan johtaa jo sodan-käynnin yleisistä periaatteista tai eräistä muista sodankäynnin säännöis-tä. Mutta selvä ja nimenomainen määräys on aina parempi, eritoten kun ei varmuudella voida väittää, että tapaoikeuskin olisi jo tällä kan-nalla.^{53 54}

⁴⁷ Ks. *Castrén*, m.t. s. 199 ja alav. 118 sekä *Present Law* s. 195.

⁴⁸ *Castrén*, *Ilmasota* I s. 199 s. ja *Kroell*, s. 454.

⁴⁹ Esim. *Greenspan*, s. 359. Ks. tästä *Castrén*, m.t. s. 200 alav. 119, jossa to-detaan, että tässä paremminkin voitaisiin puhua sodankäyntisääntöjen niinikään kieltämästä salamurhasta.

⁵⁰ Ks. edellä alav. 41. — Tällä kannalla näyttävät olevan *McDougal—Feliciano* m.t. s. 640.

⁵¹ *Hinz*, s. 141 ja *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 638, joista jälkimmäiset viittaavat siihen, että merisodassa käytetyillä nälkäsaarroilla on samanlaiset vaikutukset. — Vrt. *Land Warfare*, par. 38, jossa korostetaan, etteivät Yhdysvallat kuulu mi-hinkään sopimukseen, joka kieltää kaasujen, kemikalioiden ja bakteerien käytön sodassa, ja par. 37 b), joka nimenomaan sallii yksinomaan sotavoimien käyttöön tarkoitettun (vihollisen) viljasadon turmelemisen sellaisin kemiallisin tai bakteriolo-gisin keinoin, jotka eivät aiheuta vaaroja ihmisille.

⁵² Genève'in asevarustusten supistamiskonferenssissa suunniteltiin kuitenkin tällaisiakin toimenpiteitä. — Ks. myös *Hinz*, s. 141, joka mainitsee, että Länsi-Euroo-pan liiton piirissä, siis toisen maailmansodan jälkeen, on hyväksytty eräs pöytä-kirja, jossa kielletään sanotunlaiset valmistelutoimenpiteet.

⁵³ *Schwarzenberger*, *Nuclear Weapons* s. 38, kyllä katsoo, että tässä olisi voimassa tapaoikeuden sääntö. Vastakkaisen mielipiteen ovat kuitenkin esittäneet

5. Kysymys ydinvoiman käyttämisestä sodassa tuhoamisvälineenä on eräs aikakautemme tärkeimpiä ja vakavimpia ongelmia. Onhan koko ihmiskunnan tulevaisuus, jopa olemassaolo, vaakalaudalla.⁵⁵ Näin ollen ei tarvitse ihmetellä, että tästä kysymyksestä on olemassa laaja kirjallisuus, jossa asiaa pohditaan sekä poliittiselta, sotilaalliselta että oikeudelliselta kannalta.^{56 57} Mitä erityisesti tulee sanotun sodankäyntivälineen laillisuutta koskevaan kysymykseen, niin tämä on jatkuvasti riidanalainen, joskin oikeusoppineiden huomattava enemmistö näyttää yhä selvemmin kallistuvan kielteiseen tulokseen,⁵⁸ ja vain harvat hyväksyvät

McDougal—Feliciano, m.t. s. 637 ja *Stone*, *Legal Controls* s. 557, joista ensin mainitut viittaavat siihen, ettei tässä voi puhua mistään käytännöstä ja että Genève'in sopimusmääräyksen hyväksymistä voi myös pitää todistuksena tapaoikeuden puuttumisesta.

⁵⁴ Edellä alav. 39 on jo mainittu, että bakteriologinen sodankäynti tuomitaan myös Punaisen Ristin Kansainvälisen toimikunnan v:n 1955 ja 1956 ehdotuksissa. — Mainittakoon lisäksi, että kysymystä on käsitelty alustavasti myös YK:n asevarustusten supistamistoiminnan yhteydessä.

⁵⁵ Tämän totesi jo itse *Albert Einstein*, eräs atomipommin kehittäjistä.

⁵⁶ Näitä eri puolia ei aina osata pitää erillään, ja tutkijain tulokset vaihtelevat sen mukaan, mihin päähuomio kiinnitetään. Näistä eri alojen julkaisuista mainittakoon myöhemmin erikseen käsiteltävien lisäksi vain seuraavat: *Blackett*, s. 43 ss., *Brodie, B.*, *The Absolute Weapon: Atomic Power and World Order*, New York 1946, *Dietz, D.*, *Atomic Science, Bombs and Power*, New York 1954, *Euler, A.*, *Die Atomwaffe im Luftkriegsrecht*, Köln 1960, v. *Frankenberg*, s. 131 ss., *Glasstone, S.*, *The Effects of Nuclear Weapons*, Washington 1957, *Kissinger, H. A.*, *Nuclear Weapons and Foreign Policy*, New York 1957, *Kunz, J. L.*, *Atombombe und Völkerrecht*, ÖZ.öfFR Bd. II (1950) s. 414 ss., *Menzel, E.*, *Legalität und Illegalität der Anwendung von Atomwaffen*, Tübingen 1960, *Miksche, F. O.*, *Atomic Weapons and Armies*, New York 1955, *Osborn, F.*, *The USSR and the Atom*, International Organization 1951 s. 480 ss., *Rougeron*, s. 54 ss. ja *Russel, B.*, *Common Sense and Nuclear Warfare*, London 1959.

⁵⁷ Oikeustieteellisistä tutkimuksista ansaitsevat erityistä huomiota täydellisyytensä ja objektiivisuutensa puolesta: v. d. *Heydte*, AVR 1961 s. 162 ss., *Schwarzenberger*, *Nuclear Weapons* ja *Singh*, *Nuclear Weapons*, joissa kaikissa annetaan myös runsaasti tarpeellisia teknillisiä tietoja.

⁵⁸ Toisin kuin *O'Brien*, s. 98 alav. 81, väittää. Useat hänen luettelemansa tutkijat eivät kuitenkaan ilmaise selvästi mielipidettään eräiden heistä ollessa paremminkin kielteisellä kannalla. — Torjuvan asenteen ovat omaksuneet mm. *Arkadiev*, s. 11, *Brownlie*, ss. 262—264, *Castrén*, *Present Law* s. 207, *Fenwick*, s. 559, *Greenspan*, s. 371 ja 377, *Meyrowitz, H.*, *Les juristes devant l'arme nucléaire*, Rev.gén. 1963 ss. 871—873 (kielletty *de lege lata* ja *de lege ferenda*), *Radojković*, s. 201 s. ja 213, *Schwarzenberger*, m.t. s. 28 ja 35, *Singh*, m.t. passim ja *Prohibited Weapons* s. 4, *Spaight*, *Air Power* ss. 218 sekä 274—278 ja *Atomic Problem*, jo esipuheessa, ja *Spetzler*, *Luftkrieg*, esim. s. 373. Ks. myös *CICR*, *Actes* s. 16 olevaa Tšekkoslovakian edustajan perusteltua lausuntoa. — Ydinvoiman käytön hyväksyvät mm.

enää ydinvoiman käytön taisteluvälineenä kaikissa muodoissaan.⁵⁹ Monet järjestöt,⁶⁰ jopa YK,⁶¹ ovat tuominneet ns. ydinaseet,⁶² ja yleinen mielipide⁶³ on suurin piirtein yksimielisesti tällä kannalla. Mitään nimen-

O'Brien, s. 42 ja 98, kuitenkin eräin varaumin (ss. 69—82, vain sotilaallisen pakon vaatiessa ja edellyttäen, ettei aiheuteta suhteettomia vahinkoja, tuomiten myös, s. 116, ns. likaiset pommit), McDougal—Feliciano, m.t. s. 583, 659 ja 667 s. (ei kuitenkaan terrorisointitarkoituksessa) ja Røed, O. T., Krig i atomalderen, NTIR 1955 s. 28. Vrt. myös Smith, H. A., Modern Weapons and Modern War, YBWA 1955 s. 240, jonka mukaan sanotut sodankäyntivälineet ovat parhaimpansa rauhan takeena, kunhan ne ovat »oikeissa käsissä». — Nyt niitä on jo useissa käsissä ja on syntynyt ns. »balance of terror». Giraud, s. 645 s., katsoo, ettei voimassa oleva oikeus kiellä ydinaseiden käyttöä, koska »hallitukset ovat sen yleisesti hyväksyneet». — Varsin monet tutkijat eivät ole omaksuneet selvää kantaa, mikä saattaa osittain johtua siitä, etteivät kaikki heistä ehkä ole perusteellisesti tutkineet tätä mutkallista ongelmaa. Ks. esim. Borchard, E., The Atomic Problem, AJ 1946 s. 165, Guggenheim, s. 390 s., Marin, s. 741, Menzel, Strupp—Schlochauer I s. 104 s., Oppenheim—Lauterpacht, s. 351, Rousseau, s. 560, Stone, m.t. s. 343 s. ja Verdross, s. 397. — Näihin eri kannanottoihin, joiden perusteluihin palataan jäljempänä tarpeellisin osin, on saattanut vaikuttaa myös se ajankohta, jolloin mielipide on ilmaistu. Kehitys ydinaseiden alalla on ollut huimaava.

⁵⁹ Tällöin on jälleen mainittava Stowellin nimi, joka sanoo s. 786 s., että tehokain keino sivistyksen palvelemiseksi on parantaa atomipommiä, jota voi käyttää puolustuksena hyökkääjää vastaan.

⁶⁰ Esim. Punainen Risti useaan otteeseen eri yhteyksissä, mm. kansainvälisten konferenssiensa päätöslauselmissa jo v:sta 1948 alkaen. Ks. myös CICR, Règles 1956 14 art. 1 mom. ja Compte rendu 1956 s. 40 s.

⁶¹ Ks. edellä johdantoluvun historiallisessa katsauksessa alav. 60 mainittua v:n 1961 päätöslauselmaa, jonka johdannossa esitetään lukuisia perusteluja ja jonka ponsissa ydinaseiden käyttöä jopa nimitetään rikokseksi ihmiskuntaa ja sivistystä vastaan. Ydinaseiden kieltäminen on ollut keskeisenä kysymyksenä myös YK:n piirissä suoritetuissa asevarustusten supistamisneuvotteluissa, koska muilla toimenpiteillä ei ole suurtakaan merkitystä, mikäli ydinaseita saadaan vapaasti käyttää. — V. 1963 tehty ydinasekokeiden osittainen kieltäminen on sinänsä hyvä asia, mutta se ei vielä ratkaise itse pääkysymystä, koska sopimus ei kiellä ydinaseiden käyttöä sodassa, jota seikkaa eräiden sopimusvaltojen taholta on nimenomaan korostettu. Ydinasekokeiden luvallisuudesta on samoin eri käsityksiä. Ilmeisesti jo tässä joudutaan ristiriitaan eräiden kansainvälisen oikeuden tärkeiden sääntöjen ja periaatteiden kanssa, kuten mm. Gidel, G., Explosions nucléaires expérimentales et liberté de la haute mer, Festschrift für J. Spiropoulos, Bonn 1955, s. 173 ss. ja Singh, m.t. ss. 227—285, toteavat. Epäroivällä kannalla tässä suhteessa on sen sijaan Schwarzenberger, m.t. ss. 51—54. Mainittakoon, että eräillä Sveitsin vuoristoalueilla väestöä on toisinaan kehoitettu olemaan nauttimatta juomavettä, koska on pelätty sen saastuneen ydinasekokeiden johdosta.

⁶² Sanonta »ydinaseet» ei ole täysin täsmällinen, koska kysymyksessähän on oikeastaan pommit ja erilaisten ammusten ym. ydinkärjet.

⁶³ Kuten mm. Greenspan, s. 373, toteaa.

omaan ydinaseita kieltävää sopimusta ei kuitenkaan ole toistaiseksi saatu aikaan,⁶⁴ eri maiden sotaohjesäännöt ovat sanotun aseiden laillisuuskysymyksessä eri kannalla,⁶⁵ ja arveluita on esitetty, että tätä asetta tullaan käyttämään ainakin suurissa sodissa.⁶⁶ Tähän mennessähän siihen on turvauduttu vain toisessa maailmansodassa, jonka loppupuolella amerikkalaiset pudottivat kaksi atomipommia kahteen Japanin kaupunkiin, Hiroshimaan ja Nagasakiin, mikä aiheutti suurta ihmishukkaa ja suuria aineellisia menetyksiä.⁶⁷ Sen jälkeen on suoritettu vain rauhanaikaisia kokeita, joista eräs, nimittäin Bikinissä v. 1954 toimeenpantu amerikkalaisten ensimmäinen varsinainen vetypommikoe, aiheutti onnettomuuksia jälleen erälle japanilaisille siviilihenkilöille (kalastajille).⁶⁸

Ennen kuin ryhdytään arvostelemaan ydinaseiden laillisuutta, on syytä käsitellä eräitä näihin aseisiin ja niiden käyttöön liittyviä teknillisiä kysymyksiä. Ydinaseita (pommeja ja ammuksia) on kahta pääalajia. Atomipommeissa räjähdys- ym. vaikutukset saadaan aikaan ha-

⁶⁴ Eräät tutkijat, kuten *Schwarzenberger*, m.t. s. 59 ja *Singh*, m.t. s. 245, pitävät tällaista sopimusta tarpeettomana, koska he katsovat, että jo eräät nykyiset sopimusmääräykset ja sodankäyntiä koskevat periaatteet tuomitsevat ydinaseiden käytön. — Niin kauan kuin tässä suhteessa kuitenkin näyttää olevan epäilyksiä, olisi ne asian tärkeyden vuoksi poistettava selvällä sopimuskiellolla. Tällöin on myös syytä huolehtia kiellon noudattamisen valvonnasta, kuten mm. *Jaspers, K.*, *La bombe atomique et l'avenir de l'homme*, Paris 1958 s. 33 ja *Spaight*, *Air Power* s. 276 s., huomauttavat. Tässäkin on vaikeita ongelmia.

⁶⁵ Yhdysvaltojen maasotaohjesäännössä sanotaan (ks. *Land Warfare* par. 35), etteivät nämä aseet ole kiellettyjä, koskei ole tätä koskevaa kansainvälistä sopimusmääräystä eikä tapaoikeudenkaan sääntöä. (Samantapainen säännös sisältyy myös USA:n merivoimien ohjesääntöön.) Englannin maasotaohjesääntö (*War on Land* par. 113) sen sijaan ei anna selvää vastausta, siinä kun tässä yhteydessä vain viitataan ohjesäännössä mainittuihin sodankäynnin yleisiin periaatteisiin.

⁶⁶ Esim. *O'Brien*, s. 42 (rajoitetusti).

⁶⁷ Edellisen kaupungin rakennuksista tuhoutui tai vaurioitui noin 75 % ja jälkimmäisen noin 45 %. Arviot ihmishenkien menetyksistä vaihtelevat suuresti. *Singh*in numerot (m.t. s. 259) ovat yhteensä yli 100.000 kuollutta ja hieman enemmän haavoittuneita (eli Hiroshimassa 85 % ja Nagasakissa 66 %). Näistä pommituksista johtuneita sairauksia ja kuolemantapauksia esiintyi vielä useita vuosia myöhemmin. (Samantapaisia kokemuksia saatiin myös Bikinin räjäytyksestä.) — Sanotuista pommituksista ja niiden oikeudellisesta arvioinnista ks. esim. *Castrén*, m.t. ss. 204—206, *Czesany*, s. 164, *Fuller*, ss. 460—468, *Menzel*, main. kirj. s. 104, *Oppenheim—Lauterpacht*, s. 351, *Singh*, m.t. ss. 194—196, *Spaight*, *Atomic Problem* ss. 4—14 ja 18—21 sekä *Air Power* ss. 29 ja 273—275 sekä *Spetzler*, m.t. ss. 365—373, joista useimmat asettuvat — eri perustein — tuomitsevalle kannalle.

⁶⁸ Lisäksi on mm. Englannissa ja Jugoslaviassa sattunut onnettomuuksia ydinreaktorin räjähtäessä.

joittamalla atomit (ns. fissio), jota vastoin vetypommeissa ⁶⁹ atomit saadaan yhtymään toisiinsa (fuusio), minkä lopputuloksena myös on erilaisia purkauksia.⁷⁰ Atomipommien voimaa lisättäessä päädytään ns. kriittiliseen rajaan, jota vastoin tällaista ei ole vetypommien kohdalla. Kovin suuret pommit tulevat kuitenkin epätaloudellisiksi, koska valmistuskustannukset kasvavat enemmän kuin valmisteen teho.⁷¹ Hiroshimassa käytetty atomipommi oli voimakkuudeltaan 20 kilotonnia (*trinitroluolia*). Suurimmat nykyiset vetypommit ovat 100 megatonnia ja noin tuhat kertaa voimakkaampia, mikä antaa jonkinlaisen kuvan niiden vaarallisuudesta.⁷² Ydinaseita voidaan käyttää muutoinkin kuin lentokoneista pudotettavina pommeina. Eräillä valtioilla on jo nyt atomiammuk-sia käyttävää tykistöä. Ohjuksiin voidaan asettaa ydinkärkiä ja sotilasiasiantuntijat arvelevat, että tulevaisuudessa suursodissa tullaan käyttämään vain tällaisia ohjuksia, koska kysymyksessä on jo muutoinkin kallis taisteluväline. Samoin voidaan ydinvoimaa käyttää torpedoissa ja meri-miinoissa sekä myös tekokuuden aseistuksena.

Ydinaseilla on monenlaisia tuhoisia vaikutuksia. Ensinnä suuresta paineesta aiheutuvat ilmanvirtaukset ja niiden mukana sinkoutuvat aineet ja esineet kylvävät erotusta tekemättä kuolemaa ja hävitystä laajalle alueelle. Räjähdyksestä syntyvällä valtavalla kuumuudella on samoin tappava ja tuhoava vaikutus. Siihen liittyy radioaktiivinen säteily,⁷³ joka myös aiheuttaa kuolemaa ja sairauksia turmellen myrkyn tavoin juomaveden ja elintarvikkeet. Tämän säteilyn haitalliset vaikutukset

⁶⁹ Niistä käytetään myös nimityksiä lämpöydin-, super- tai H-pommi. *Singh*, m.t. s. 154, pitääkin vetypommia uutena aseena. Koska atomien yhtyminen ei ole mahdollista muuta kuin hyvin korkeassa lämpötilassa, vetypommien räjäyttäjänä eli nallina käytetään atomipommia. Jos pommissa on kobolttikuori, se on vieläkin tuhoisampi. Kaikkein vaarallisin olisi ns. neutronipommi, mutta pelkästään neutroneja säteilevää pommia ei vielä ole pystytty valmistamaan.

⁷⁰ Erilaisista ydinaseista, niiden voimakkuudesta ja vaikutuksista ks. tarkemmin esim. v. d. *Heydte*, main. kirj. ss. 164—171, *Singh*, m.t. ss. 21—41 ja *Prohibited Weapons* ss. 19—32 sekä Väestönsuojeluopas, ss. 30—43.

⁷¹ Toisaalta kovin pientenkin ydinpommien tai -ammusten valmistus tulee suhteellisen kalliiksi.

⁷² Kokonaiset suuret valtakunnat eli niiden tärkeimmät asutuskeskukset laajoine ympäristöineen voidaan hävittää perusteellisesti ja tehdä asumiselle kelpaamattomiksi muutamalla kymmenellä jättiläisvetypommilla. — Ydinaseiden vaarallisuudesta ks. vielä esim. *Greenspan*, ss. 369—371 ja 376 s., v. d. *Heydte*, main. kirj. ss. 164—168 ja *Völkerrecht* s. 252 s., *Sloutzky*, *Rev.gén.* 1955 ss. 219—226 sekä v. *Vegeack*, B., *Det totala kriget*, *Svensk Tidskrift* 1949 s. 303 ss.

⁷³ Kysymys on ns. gammasäteistä. Puhutaan myös elektromagneettisesta säteilystä.

voivat jatkua vuosia tai ilmaantua vasta pitkän ajan kuluttua, jopa ilmetä vielä seuraavassa sukupolvessa.⁷⁴ Lopuksi syntyy ydinaseita käytettäessä eräänlainen keinoekoinen pilvi (ns. radioaktiivinen pöly), jossa on maasta tai vedestä kohoavien ainehiukkasten, ydinpommin osien ym. kiinteiden aineiden ohella mm. myrkyllisiä neutroneja, joita esiintyy runsaasti erityisesti vetypommeja räjäytettäessä. Tämä pilvi saattaa siirtyä ilmanvirtausten vaikutuksesta nopeasti jopa 600 kilometrin etäisyydelle. Se laskeutuu sitten esim. sateen mukana alas ja myrkyttää maassa olevat esineet, turmellen viljelyksetkin, ja vesistöt sekä elämän siellä. Nämä vaikutukset saattavat jatkua kuukausiakin. — Suurin räjähdysvoima saadaan aikaan, jos ydinpommit räjäytetään muutamia kymmeniä metrejä maanpinnan yläpuolella. Mutta niiden räjähtäessä maanpinnassa tai maan taikka veden sisällä erottautuu huomattavasti enemmän sanottuja myrkyllisiä neutroneja, jolloin myös radioaktiivisen pölyn laskeumat tulevat entistä vaarallisemmiksi. Erehdyksiä voi sattua ja lienee jo sattunutkin (kokeissa), ja tahalliset teot voidaan selittää erehdyksiksi, jos päätarkoituksena on tällaisten vaikutusten aikaansaaminen.⁷⁵ Ns. ydinasevallat tietävästi kyllä pyrkivät valmistamaan ns. puhtaita ydinpommeja, mutta toistaiseksi ei ole saatu haluttuja tuloksia,⁷⁶ ja eräät tiedemiehet epäilevät, ettei tämä ole mahdollista. Mutta vaikka tässä onnistuttaisiinkin, on olemassa pelko, että vanhat varastot käytetään loppuun.⁷⁷

Ydinaseiden yleiset vaikutukset ovat tuntuvimmat itse räjähdyspaikalla ja siellä taas suurimmat avomaastossa ja pienimmät maan alle rakennetuissa väestönsuojissa.⁷⁸ Suojautumismahdollisuuksia ja erilaisia

⁷⁴ *Czesany*, s. 166, mainitsee, että Hiroshimassa ja Nagasakissa mukana olleiden, hengissä selviytyneiden naisten sittemmin synnyttämistä lapsista joka kuudes oli epänormaali. Lasten kuolleisuus oli samoin tavallista suurempi. Ks. myös *Greenspan*, s. 372 ja *Singh*, m.t. s. 34 s., joka toteaa, että jo nyt tiedetään, että näillä aseilla on terveydelle erittäin haitallisia vaikutuksia, joita kuitenkin olisi vielä tarkemmin tutkittava. *Singh* mainitsee myös (s. 254), että vetypommien aikaansaama radio-strontium myrkytys voi kestää 30 vuotta.

⁷⁵ Voidaan myös ajatella, että sodassa perääntymään joutuva puoli myrkyttää tällä tavoin sen ja vihollisen välillä olevan tai viholliselle luovutettavan alueen, jota vastoin hyökkääjän ei kannata käyttää tällaista keinoa.

⁷⁶ Puhtaista ja likaisista pommeista ks. tarkemmin *Greenspan*, s. 377 ja v. d. *Heydte*, main. kirj. s. 162 ja 182.

⁷⁷ Vrt. tässä suhteessa vedenalaisia miinoja koskevaa Haagin v:n 1907 (VIII) yleissopimusta, jonka 6 artiklassa ilmenee, että toistaiseksi saatiin käyttää sellaisiakin miinoja, jotka eivät vastanneet sopimuksen vaatimuksia.

⁷⁸ Esim. radioaktiivisuus on tavallisessa rakennuksessa vain 1/40 ja tiiviissä kellarissa vain 1/300 siitä, mikä se on ulkoilmassa.

muita pelastuskeinoja siis on, mutta ne vaativat tietenkin suuria järjestytoimenpiteitä ja melkoisia kustannuksia, ja uhrien lukumäärä tulee joka tapauksessa olemaan huomattavan suuri ydinaseita käytettäessä.⁷⁹

Kun ydinaseita siis on erilaatuisia, herää kysymys, onko syytä tehdä eroa niiden välillä siten, että toisten käyttö mahdollisesti sallittaisiin ja toisten kiellettäisiin. Sekä sotilashenkilöt että monet tutkijat puhuvat toisaalta strategisista toisaalta taktillisista ydinaseista. Edellisiin luetaan ne, joiden vaikutukset ulottuvat laajalle alueelle ja kestävät kauan aikaa ja joilla ehkä pyritään aikaansaamaan myös psykologisia vaikutuksia.⁸⁰ Näitä ydinaseita voidaan myös nimittää joukkotuhonta-aseiksi (samoin kuin bakteereja ja myrkkyykaasuja) ja niistä käytetään usein lisäksi nimitystä sokeat aseet.⁸¹ Taktillisia ydinaseita käytetään taas sotavoimien välisissä taisteluissa ja yksityisten sotilaallisten kohteiden tuhoamiseen.⁸² Monet sekä sotilasasiantuntijat että oikeusoppineet korostavat kuitenkin sitä, että ero on varsin suhteellinen; vaikka taktillisia ydinaseita onkin arvosteltava lievemmin, liittyy niidenkin käyttöön monia arveluttavia seikkoja. Lisäksi on pelättävissä, että eräänlaisten ydinaseiden käyttö tai niiden käytön salliminen tietyllä tavalla johtaa vähitellen kaikkien tällaisten aseiden käyttöön kaikissa eri muodoissa.⁸³ Edellä on jo vii-

⁷⁹ Useissa maissa onkin jo ryhdytty ennakkoestäviin toimenpiteisiin rakentamalla väestönsuojia ja laatimalla väestön evakuoitisuunnitelmia. Nykyisillä tehokkailla välineillä voidaan esim. porata kalliosuojia suhteellisen vähin kustannuksin. Väestönsuojissa pitää olla ainakin kahden viikon elintarvike- ja vesivarastot, suojavaatteet, suojanaamarit, suusuojat ym. ja säteilymittarit sekä radiovastaanottimet, joilla voidaan kuunnella viranomaisten antamia ohjeita. Parhaimmassa tapauksessa voidaan täten ehkä pelastaa n. 70 %, kun muutoin tuhoutuisi 90 % väestöstä. Evakuointi ei yksinään riitä, lähinnä laskeumavaaran johdosta, joten evakuointipaikoillakin täytyy olla väestönsuojia. — Suojakeinoista ja niihin liittyvistä teknisistä vaikeuksista ks. *Sloutzky*, main. kirj. s. 216 ja erityisesti *United States, Atomic Energy Commission, The Effects of Nuclear Weapons*, Washington 1957.

⁸⁰ Ks. esim. *Haug*, s. 51: strategisia ydinaseita käytetään itsenäisessä ydinasesodassa, niiden vaikutukset eivät ole hallittavissa paikallisesti eikä ajallisesti ja ne tuhoavat kaiken erotuksetta, ja *Singh*, m.t. s. 244.

⁸¹ v. d. *Heydte*, Exposé préliminaire ss. 10—12 ja AVR 1961 s. 175 (joukkotuhonta-ase on sellainen ase, jota käytettäessä ei erityisesti suojattuja esineitäkään voi säästää) sekä 176 s. (sokeita aseita ovat mm. likaiset ydinpommit). Vrt. *Sloutzky*, Rev.gén. 1955 s. 241 s., joka pitää joukkotuhonta-aseen käsitettä epäselvänä. *O'Brien*, s. 86 s., hyväksyy sokeatkin aseet.

⁸² Vrt. v. d. *Heydte*, Völkerrecht II s. 253.

⁸³ Edellä olevista näkökohdista ks. tarkemmin AWUR Völkerrecht s. 425, *Greenspan*, s. 371 ja 374 s., *Haug*, s. 51 ja 53 (strategisia ydinaseita käytettäessä joudutaan rikkomaan Genève'in v:n 1949 IV yleissopimuksen määräyksiä, taktillisten ydinaseiden taas estäessä noudattamasta haavoittuneiden ja sairaiden huoltoa

tattu siihen, että yleensä aseita käytetään tehokkaimmalla tavalla. Eräs tutkija, joka hänkään ei hyväksy strategisten ja taktillisten ydinaseiden eroa, katsoo kuitenkin, että pienten ydinpommien ja -ammusten käyttö voitaisiin sallia sotavoimien välisissä taisteluissa ja yksinäisiä tärkeitä sotilaallisia kohteita hävitettäessä.⁸⁴ Mutta tällöinkin on tarjolla samat vaarat, ja eräät oikeudelliset muistutukset pitävät nytkin edelleen paikkansa.

Nyt suoritettavassa ydinaseiden oikeudellisessa arvioinnissa otetaan kyllä tarvittaessa huomioon näiden sodankäyntivälineiden eri tyypit ja erilaiset käyttömuodot. — Ydinaseita koskevista tapaoikeuden säännöistä tuskin voi puhua, koska käytäntöä, kuten sanottu, on ollut hyvin vähän. Sen sijaan on voimassa olevien sopimusmääräysten lisäksi tarkasteltava myös sodankäyntiä koskevia yleisiä oikeusperiaatteita.⁸⁵ — Varsin monet tutkijat katsovat, että kaikki ydinaseet ovat kiellettyjä jo edellä käsitellyn Haagin MOS:n 23 art. 1 mom. a) kohdan perusteella, joka tuomitsee myrkyä ja myrkytettyjen aseiden käytön sodassa.⁸⁶ Tähän käsitykseen onkin yhdyttävä, varsinkin jos — kuten

koskevia I ja II yleissopimuksen määräyksiä), v. d. Heydte, main. kirj. ss. 168—171 ja 174, McDougal—Feliciano, m.t. s. 666 (hyväksyvät taktillisten ydinaseiden käytön), O'Brien, s. 88, Radojković, s. 198 s., Singh, m.t. s. 154, 167 ja 194 sekä Sloutzky, main. kirj. s. 236.

⁸⁴ v. d. Heydte, AVR 1961 ss. 168—171 ja 179 sekä 181, jossa rajana on kuitenkin aina 20 kilotonnin pommit, ja Exposé préliminaire ss. 20—22. Samaan suuntaan O'Brien, ss. 38—40 s. Vrt. myös Castrén, Present Law s. 206 s. ja CICR, Compte rendu 1956 s. 43 ja 45, jossa mm. mainitaan, että eräitä ydinaseita voidaan käyttää tehokkaasti puolustautumisessa lentokoneita vastaan sanottavitta vaaroitta sivullisille.

⁸⁵ Vrt. edellä alav. 65 mainittuja Yhdysvaltojen ja Englannin sotaohjesääntöjen määräyksiä. — Useimmat ydinasekysymyksen tutkijat, esim. Arkadiev (s. 11), kiinnittävät huomiota myös kansainvälisen sota-oikeuden yleisiin periaatteisiin. Eräät, kuten O'Brien (s. 87) ja McDougal—Feliciano (ss. 660—662), eivät näytä kuitenkaan antavan niille suurtakaan arvoa, ja he hylkäävät yleensä myös analogian käytön.

⁸⁶ Mm. Czesany, s. 166 s., Greenspan, s. 372 s., Schwarzenberger, m.t. s. 28 ja 35 (tarkoittaen erityisesti laskeumia ns. »fall out») ja Self-Defence s. 30 sekä Singh, m.t. s. 156 s. ja 160, joka viimeksi mainittu huomauttaa, että ydinpommeissa käytetyt alkuaineet, kuten uraani, ovat jo sinänsä myrkyllisiä, ja että itse räjäytyksessä syntyvät eräät vaikutukset (nimittäin välitön radioaktiivinen säteily, edelleensäteily ja pöly) — mikä ratkaisee — ovat samanlaisia kuin myrkyjä käytettäessä, myrkyä määritelmän soveltuessa myös esim. laskeumissa oleviin vaarallisiin aineisiin. Sitä vastoin ei Singhin mukaan (s. 165 s.) tässä voi puhua eräiden tutkijain (Spetzler, m.t. s. 110 s.) tavoin bakteriologisesta tai biologisesta sodankäynnistä.

edellä — pidetään Haagin mainittua kieltoa ehdottomana. Ne tutkijat, jotka *McDougalin* ja *Felicianon* tavoin liittävät myrkynekäyttökieltoon pe-tollisuusvaatimuksen, voivat päätyä toiseen tulokseen.⁸⁷ On myös viitattu siihen, että myrkkyjä ei ole määritelty (MOS:ssä) ja että sanottu sopimusmääräys ei koskisi ns. uusia menetelmiä.⁸⁸ Totta on, että kaikkia sopimusmääräyksiä on tulkittava siinä yhteydessä, missä ne ovat, ja ottaen huomioon sopimuksetekoon liittyvät olosuhteet. Mutta sopi-muksethan tehdään pääasiallisesti vastaisuutta varten ja niille on py-rittävä saamaan tehokkuutta, mitä ei myöskään saa unohtaa tulkinnassa. Nyt ei liioin ole kysymys mistään (valitettavista) sivuvaikutuksista — jotka aseiden tehokkuuden takia voitaisiin ehkä antaa anteeksi — vaan vaarallisista saasteista, jotka saattavat aiheuttaa jopa enemmän tuhoa ja vahinkoja kuin räjähdyksessä syntyvä paine, kuumuus ja sirpa-leet.⁸⁹

Useat tutkijat ovat myös sitä mieltä, että edellä mainittu Genève'in v:n 1925 pöytäkirjakaan — jolle eräät myöntävät yleisesti velvoitta-van merkityksen — ei salli käytettävän ydinaseita, koska se tuomitsee vaarallisten kaasujen ja bakteerien käytön lisäksi erityisesti muut sa-mantapaiset menetelmät.⁹⁰ Sanonta onkin niin laaja, että se peittää ydinaseetkin. Nyt voidaan tietenkin jälleen vedota siihen, ettei sanot-tua pöytäkirjaa tehtäessä ajateltu eikä voitu ajatellakaan ydinaseita ja että tämä sopimus syntyi ennen ns. atomikautta;⁹¹ mutta kielto on joka tapauksessa ehdoton, sopimus edelleen voimassa eikä kukaan edes ole ehdottanut sitä muutettavaksi. Jos ydinaseet olisivat jo v. 1925 olleet näköpiirissä, mainitun sopimuksen solmimiseen olisi ollut vielä suu-rempi aihe, ja juuri se seikka, että siinä käytettiin näin yleistä sanon-taa, viittasi siihen, että tarkoituksena oli turvautua myös tulevaisuu-den aseita vastaan ja välttää sellaisia takaportteja, jotka sisältyivät edellä jo käsiteltyyn ensimmäiseen vahingollisten kaasujen kieltoa koskevaan sopimukseen.

⁸⁷ M.t. s. 662 ja 664. — Vrt. kuitenkin *Singh*, m.t. s. 169, joka pitää ydinaseiden käyttöä salamurhaan rinnastettavana ja siis myös MOS:n 23 art. 1 mom. b) kohdan vastaisena.

⁸⁸ *O'Brien*, s. 89.

⁸⁹ Vrt. *v. d. Heydte*, AVR 1961 s. 173.

⁹⁰ Näin mm. *Castrén*, m.t. s. 207, *Czesany*, s. 169, *Greenspan*, s. 373, *v. d. Heydte*, *Exposé préliminaire* ss. 12—15, *Linster*, s. 32, *Radojković*, s. 210, *Schwarzenberger*, m.t. s. 38 ja *Self-Defence* s. 30, *Singh*, m.t. s. 163, *Spaight*, *Air Power* s. 275 s. ja *Spetzler*, m.t. s. 110 s.

⁹¹ *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 664 s. ja *O'Brien*, s. 90.

Kolmas sopimusmääräys, joka tekee niin ikään ainakin strategisten ja tilanteen mukaan myös taktillisten atomiaseiden käytön kielletyksi, sisältyy MOS:n 23 art. 1 mom. e) kohtaan, joka, kuten sanottu, tuomitsee tarpeettomien (ja myös suhteettoman suurten) kärsimysten ja vahinkojen aiheuttamisen sodankäynnissä.⁹² Kysymykseen tulevat myös omaisuusvahingot, jolloin joudutaan usein ristiriitaan vielä erityisesti MOS:n 23 art. 1 mom. g) kohdan ja 46 art. kanssa, sillä ei voitane väittää, että edellisessä sopimusmääräyksessä mainittu sotilaallinen välttämättömyys kelpaisi tässä läheskään aina puolustukseksi.⁹³ *McDougal* ja *Feliciano* yrittävät kumota tämänkin perusteen huomauttamalla, ettei kaikissa tapauksissa tarvitse syntyä epäsuhdetta sotilaallisen hyödyn ja toisaalta kärsimysten sekä vahinkojen välillä.⁹⁴ Mutta edellä olevasta ilmenee, että tällainen vaara on yleensä olemassa (kuten sanottu, usein myös taktillisia ydinaseita käytettäessä), mikä riittää saattamaan sanotut aseet äsken mainittujen kieltojen piiriin.

Aikaisemmin esitetystä havaitaan myös, että varsinkaan strategisten atomiaseiden vaikutuksia ei voi hallita, ei alueellisesti eikä ajallisesti. Kysymyksessä on todella sokea ja laskematon joukkotuhoamisväline, joka myös satunnaisista seikoista (kuten ilmanvirtauksista ja sääsuhteista) riippuen erotusta tekemättä surmaa niin sotilaat kuin siviilihenkilöt ja hävittää sekä sotilaalliset että ei-sotilaalliset esineobjektit, jopa erityisesti suojatut rakennukset ja esineet laajoilla alueilla, vahingollisten vaikutusten jatkuessa kauan aikaa, ehkä vielä rauhan palattuakin sekä seuraavassa sukupolvessa. Täten joudutaan ristiriitaan eräiden sodankäynnin tärkeimpien periaatteiden kanssa, jotka mm. koskevat sotilaiden ja siviilihenkilöiden sekä sotilaallisten ja ei-sotilaallisten esineobjektien eron voimassapitämistä ja velvollisuutta pidättäytyä sellaisista keinoista, joiden vaikutukset ulottuvat pitkälti rauhan aikaan. Voidaan sanoa, että ydinaseita käytettäessä putoaa pohja melkein koko kansainväliseltä sota-oikeudelta. Sodankävijöille ei todellakaan voi myöntää rajatonta oikeutta vihollisen vahingoittamiskeinoja valitessaan, kuten MOS:n 22 artiklassa teroitetaan.⁹⁵

⁹² Tähän sopimusmääräykseen viittaavat monet tutkijat, kuten *Czesany*, s. 167 s. (huomauttaen, että jo radioaktiivinen säteily aiheuttaa tarpeettomia kärsimyksiä), v. d. *Heydte*, *Exposé préliminaire* s. 16, *Linster*, s. 30 s., *Radojković*, s. 213 s., *Pastor Ridruejo*, s. 273, *Singh*, m.t. s. 99, 150, 152 ja 170 (kiinnittäen erityistä huomiota laskeumiin), *Spaight*, m.t. s. 274 s. ja *Spetzler*, m.t. s. 273.

⁹³ Ks. tästä erityisesti *Singh* ja *Spetzler*, main. teokset main. kohdat.

⁹⁴ M.t. s. 660.

⁹⁵ Mm. *Singh*, m.t. s. 147 s. viittaa tähän. Näillä perusteilla tuomitsevat ydinaseet mm. seuraavat tutkijat: *Balladore Pallieri*, s. 174 s., *Fenwick*, s. 559, *Green-*

Jos halutaan, voidaan Singhin tavoin vielä luetella suuri joukko muita yksityisiä sopimusartikloja sekä Haagin (v:n 1907) että Genève'in (v:n 1949) sopimuksista, joita ei voi noudattaa ydinasesodan kerran alettua.⁹⁶ Mm. koko lääkintähoitoa ja sotavankien sekä siviiliväestön eri ryhmien huoltoa ja suojelua koskevat määräykset käyvät mahdottomiksi pitää voimassa.⁹⁷ Kulttuuriesineiden suojelua koskeva Haagin v:n 1954 sopimus voidaan samoin panna paperikoriin. Jäljelle jää vain täydellinen mielivalta ja sekasorto, eikä ole vaikeata kuvitella, miltä maailma näyttää tällaisen ydinasesodan jälkeen. Tässä yhteydessä monet tutkijat ja sotilasasiantuntijatkin viittaavat myös siihen, että ydinaseet ovat epäinhimillisiä⁹⁸ — puhutaanpa tällöin jopa kidutuksesta —⁹⁹, joten ne ovat myös ristiriidassa Haagin IV yleissopimuksen alkulauseessa olevan edellä mainitun Martensin lausekkeen kanssa. Realistit sen sijaan väittävät jälleen, ettei tällaisiin seikkoihin voi kiinnittää huomiota.¹⁰⁰

Ydinaseiden tuomitsijat eivät liioin ole unohtaneet edellä mainitun Pietarin selityskirjan alkulausetta, jossa myös puhutaan tarpeettomien kärsimysten välttämisestä ja velvollisuudesta pidättäytyä käyttämästä aseita, jotka eivät vain tee vihollista taistelukyvyttömäksi vaan aiheuttavat ehdottoman kuoleman.¹⁰¹ Pietarin selityskirjan apua tässä tuskin kui-

span, s. 371, Linster, s. 30 s., Radojković, s. 201, Pastor Ridruejo, s. 270, Singh, m.t. s. 96 ja passim, Spaight, Atomic Problem s. 20 s. ja Spetzler, m.t. s. 382. — O'Brien, ss. 83—86 sen sijaan kuittaa koko asian huomauttamalla, ettei nykyaikaisessa sodassa voikaan enää tehdä eroa sotilaiden ja siviilien välillä. McDougal—Feliciano, m.t. s. 667 s., eivät myöskään näytä kiinnittävän riittävää huomiota tekstissä mainittujen perusteiden vakavuuteen ja painavuuteen. He selittävät vain, että ydinaseita olisi käytettävä siten, etteivät niiden vaikutukset ulottuisi rauhan aikaan. Tämä on kuitenkin helpommin sanottu kuin tehty.

⁹⁶ Singh viittaa teoksessaan mm. seuraaviin sopimusmääräyksiin: MOS:n 25, 27, 28 ja 47 art. (s. 170 s.), MOS:n 46, 55 ja 56 art. (s. 172), monet artikkelit Genève'in v:n 1949 kaikissa neljässä sopimuksessa (ss. 197—208), joista hän mainitsee mm. I ja II sopimuksen 12 art. 2 momentin ja turvavyöhykkeitä koskevan I sopimuksen 23 artiklan (s. 200 s.) sekä IV sopimuksen 14—15 artikkelit ja eräitä muita tämän sopimuksen määräyksiä (s. 203 s.). Ks. myös Haug, s. 51 ja 53, Schwarzenberger, m.t. s. 47 ja Wilhelm, R.-J., Conventions de Genève et armes nucléaires, RevC-R 1960 s. 423 s. ja 426.

⁹⁷ Ks. vielä Singh, m.t. ss. 28, 99, 101 s. ja 169 s.

⁹⁸ Esim. Radojković, s. 211, Schwarzenberger, m.t. s. 45, Singh, m.t. s. 154 ja Öhquist, »Uusi Suomi» 5. 11. 1962.

⁹⁹ Singh, m.t. s. 152.

¹⁰⁰ McDougal—Feliciano, m.t. s. 663 s.

¹⁰¹ Esim. Singh, m.t. s. 152 ja Spaight, Air Power s. 275. — Sanottuun selityskirjaan viitattiin myös edellä mainitun YK:n päätöslauselman johdannossa.

tenkaan enää tarvitaan, ja aikaisemmin on jo huomautettu, ettei sitä kaikissa kohdissa voi ottaa liian kirjaimellisesti.¹⁰²

Joukkotuhonnan estämistä ja rankaisemista koskevaa v:n 1948 sopimusta on samoin jo edellä käsitelty. Eräät tutkijat mainitsevat senkin tässä yhteydessä.¹⁰³ Totta onkin, että ydinaseita käytettäessä voidaan *tosiasiallisesti* joutua ristiriitaan tämänkin sopimuksen kanssa,¹⁰⁴ mutta voidaan myös sanoa, että sopimuksen edellyttämä vaikutin tässä puuttuu,¹⁰⁵ ainakin säännönmukaisesti.

Mutta jäljellä on vielä eräs tärkeä näkökohta. Ainakin strategisessa ydinasesodassa tuskin voidaan välttää, etteikö myös sodan ulkopuolella olevien valtioiden alueilla sattuisi vakavia vahinkoja.¹⁰⁶ Ja miten käy niiden viattomien merenkulkijoiden, jotka liikkuvat ydinaseiden saastuttamilla aavan meren eli yhteiskäytössä olevan alueen osilla? Ydinaseiden puoltajilla *O'Brienilla* ja *McDougal—Felicianolla* on kyllä nytkin vastaukset valmiina, jolloin he kuitenkin käyttävät erilaisia perusteluja. Edellinen väittää, ettei neutraalisuus oikeus olisi edes tältäkin kohtaa enää voimassa, viitaten myös siihen, että valtioiden on ollut jo pakko sallia tekokuidenkin liikkumisia alueensa yläpuolella.¹⁰⁷ Hänen neutraalisuus oikeutta koskeva väitteensä ei kuitenkaan pidä paikkaansa, ja on kai jonkin verran eroa olemassa rauhanaikana suurissa korkeuksissa kiertävillä (vaarattomilla?) tekokuilla ja maapallon alueiden saastuttamisella sekä ihmisten saattamisella vaarallisten aineiden vaikutusten alaiseksi. *McDougal* ja *Feliciano* tyytyvät vuorostaan vain selittämään, että sodankävijöiden on yritettävä välttää tuottamasta neutraaleille vahinkoja,¹⁰⁸ mutta tähän ei riitä perusteluksi.

Viimeinen kysymys, joka vaatii vielä tarkastelua, koskee sitä, saadanko ydinaseisiin turvautua repressaalitarkoituksessa.¹⁰⁹ Tätäkin on-

¹⁰² Ks. myös *Greenspan*, s. 372, *McDougal—Feliciano*, m.t. ss. 660—662, *O'Brien*, s. 87 ja *Spetzler*, m.t. s. 91.

¹⁰³ Esim. *Radojković*, s. 214, *Schwarzenberger*, m.t. s. 46 ja *Singh*, m.t. s. 152 s.

¹⁰⁴ v. d. *Heydte* katsoo, AVR 1961 s. 177 ja *Exposé préliminaire* s. 17, että asia riippuisi siitä, miten suuria ydinpommeja käytetään.

¹⁰⁵ *O'Brien*, s. 95.

¹⁰⁶ *Singh*, m.t. s. 99, 106 s. ja 235 käsittelee jälleen tätäkin perustetta.

¹⁰⁷ Ss. 96—98.

¹⁰⁸ M.t. s. 473 ja 667.

¹⁰⁹ Tässä ei ole syytä enää kajota kysymyksiin, mitä saadaan tehdä ns. itsesäilytys oikeuden ja sotilaallisen välttämättömyyden perusteella. Kuten *Singh*, m.t. s. 112 s. huomauttaa, on ydinaseet nytkin jätettävä pois. Sen sijaan on hyväksyttävissä, että ydinasein suoritettu hyökkäys saadaan torjua samoin keinoin (ks. *Singh*, m.t. s. 115 ja erityisesti s. 135 s.). Vrt. *Brownlie*, s. 263.

gelmaa on jo edellä käsitelty ohimennen, jolloin päädyttiin kielteiseen tulokseen yhtä ainoata tapausta lukuun ottamatta, joka koski toimenpiteitä ydinaseita itse käyttänyttä vihollista vastaan. Tällä kannalla näyttävät olevan monet kysymystä perusteellisesti tutkineet oikeusoppineet,¹¹⁰ ja sitä voi puolustaa kiinnittämällä toisaalta huomiota ydinaseiden vaarallisuuteen ja toisaalta käytännön syihin ja kohtuusnäkökohtiin. Jotkut ovat vieläkin ankarampia¹¹¹ toisten myöntäessä suurempia vapauksia,¹¹² mutta järkevä kompromissi lähellä ehdotonta kieltoa lienee tässä paras ratkaisu.

6. Toisen maailmansodan loppupuolella saksalaiset käyttivät V-1 ja V-2 -nimisiä¹¹³ etäisyyspommeja, joita suunnattiin mannermaalla olevista tukikohdista Lontooseen¹¹⁴ ja Saksan Ardenneilla suorittaman viimeisen vastahyökkäyksen varmistamiseksi. Edelliset (V-1) olivat eräänlaisia lentäviä suihkupommeja, jotka singottiin katapulteilta, jälkimmäiset (V-2) taas ensimmäisiä rakettiaseita ja nykyisten ohjusten edelläkävijöitä. Kummatkin niistä olivat varsin epätarkkoja, joten sotilaallinen teho ei ollut suuri, ja siviiliväestö joutuikin etupäässä niistä kärsimään. Yleisesti on katsottukin, että ne tämän vuoksi olivat kiellettyjä sodankäyntivälineitä, joten niiden käyttöä voitiin enintään puolustaa repressaalitoimenpiteenä, mihin niiden nimityskin viittasi.¹¹⁵ — Toisen maailmansodan aikana ja sittemmin Korean sodassa käytettiin myös miehittämättömiä lentokoneita, jotka ohjattiin räjähdysaineita käsittä-

¹¹⁰ Esim. *Menzel*, main. kirj. s. 106 ja *Singh*, m.t. s. 218 ja 222 s. — Eräät tutkijat, kuten *Arkadiev*, s. 12 ja v. d. *Heydte*, *Exposé préliminaire* s. 17, tyytyvät vain lyhyesti torjumaan repressaaliperusteenkin, mutta mahdollisesti he tästä huolimatta hyväksyvät sanotun poikkeuksen.

¹¹¹ *Kunz*, Institut de Droit international, 4ème Commission (Légalité d'application des règles du droit de la guerre aux parties à un conflit armé), Rapport (de M. François) définitif et provisoire s. 107, näyttää olevan ehdottoman kiellon kannalla.

¹¹² *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 244, joiden mukaan myös sallituilla aseilla hyökkäävä (sodan aloittaja) saadaan torjua ydinaseilla, ja *Schwarzenberger*, m.t. s. 41 ja 48 sekä *Self-Defence* s. 30.

¹¹³ V tarkoittaa »Vergeltungswaffe» eli kostoasetta (vihollisen suorittamien Saksan kaupunkien ilmapommitusten johdosta).

¹¹⁴ Ensimmäiset lähetettiin liikkeelle kesäkuun puolivälissä v. 1944.

¹¹⁵ Näiden aseiden käytöstä sanotussa sodassa ja sen oikeudellisesta arvioinnista ks. *Castrén*, *Present Law* s. 204, *Czesany*, ss. 147—150, *Fenwick*, s. 559, *Greenspan*, s. 365, *Kruse*, *Strupp—Schlochauer I* s. 675, *Spetzler*, m.t. s. 326 s. ja alav. 622 sekä *Ohquist*, »Uusi Suomi» 5. 11. 1962, joista kaikki eivät hyväksy repressaaliperustettakaan yleensä tai ei Ardenmien sotatoimien yhteydessä. — Lontoota pommitettaessa poikkeamat olivat useita kilometrejä.

vässä lastissa vihollisen sotilaskohteisiin, esim. sota-aluksiin, jollaista menettelytapaa vastaan ei tietenkään ole mitään huomauttamista.

Toisen maailmansodan jälkeen rakettiaseita on suuresti kehitetty, ja erilaiset ohjukset kuuluvat nyt kaikkien sotilasvaltioiden tärkeimpään aseistukseen.¹¹⁶ On olemassa tykistön käyttämiä lyhyen matkan sekä itsenäisesti toimivia keskimatkan (taktillisia) ja kauko- eli mannermaid-
den välisiä (strategisia) kuin myös erityisiä lentokoneiden ja ilmator-
junnan käyttämiä ohjuksia, joista suuremmille etäisyyksille tarkoitetuissa yleensä on ydinkärjet. Mitä pitemmästä matkasta on kysymys, sitä vaikeampi on ohjata näitä aseita maaliinsa. Suurissa korkeuksissa valit-
sevat edeltä arvaamattomat ilmanvirtaukset aiheuttavat pakostakin virhelaskelmia.¹¹⁷ Näin muodoin näyttää siltä, että ainakin mannermaid-
den välisiä ja ehkä myös keskimatkan ohjuksia on pidettävä kiellettyinä
sodankäytävälineinä,¹¹⁸ ja ensin mainittujen käytöstä luopumista onkin
jo ehdotettu asevarustusten supistamisneuvotteluissa.¹¹⁹ Sikäli kuin oh-
juksissa on ydinkärjet, on niiden laillisuutta arvosteltaessa otettava huo-
mioon kaikki ne näkökohdat, jotka koskevat ydinaseiden käyt-
töä yleensä.¹²⁰ Lisäksi on olemassa vaara, että kauko-ohjuksia lähe-
tetään neutraalistenkin valtioiden alueiden ylitse — mitä ei oikeastaan
saisi tehdä —, että sattuu onnettomuuksia harhautumisen vuoksi tai
että ohjuksia tuhotaan jo matkalla esim. vastaohjuksilla,¹²¹ jolloin myös
sivulliset saattavat joutua kärsimään.

¹¹⁶ Ohjuksista ja niiden käyttämisestä ks. tarkemmin *Björkman, P.—Palmstier-
na, N.*, Robotsvapen och rymdsatelliter, Världspolitikens dagsfrågor 1958 N:o 1, Stock-
holm, ss. 6—13, *Rougeron, s.* 35 ss. ja Väestönsuojeluopas ss. 26—29, josta viimeksi
mainitusta havaitaan, että on olemassa ns. ballistisia ohjuksia, joilla on joko lähtö-,
kauko- tai itseohjaus ja varsin suuri hajonta, sekä aerodynaamisia kauko-ohjuk-
sia, jotka ovat eräänlaisia miehittämättömiä lentokoneita.

¹¹⁷ Kauko-ohjukset, joilla kuten edellä jo on mainittu, voidaan päästä aina
20.000 km:n etäisyyteen maapallolla, nousevat jopa 100 km:n korkeuteen. Virhe-
laskelmat saattavat aiheuttaa jo 1000 km:n matkalla kahden kilometrin poikkeaa-
man.

¹¹⁸ Useimmat tuomitsevat ainakin mannermaid-
den väliset ohjukset. Näin mm. *Greenspan, ss.* 365—367 (mm. koska niitä käytettäessä ei voida kunnioittaa
edes erityistä suojaa nauttivia rakennuksia), v. d. *Heydte, AVR* 1961 s. 176 s.
(kysymyksessä sokea ase), *Kruse, main. kirj. s.* 675 ja ehkä myös ne edellä alav.
115 mainitut tutkijat ja sotilaat, jotka ovat arvostelleet Saksan »kostoaseita».

¹¹⁹ Sekä Yhdysvallat Englannin ja Ranskan kannattamana että Neuvostoliitto
tekivät tällaisen ehdotuksen v. 1957 YK:n asevarustusten supistamiskomitean
alakoviteassa.

¹²⁰ Kuten *Greenspan, s.* 367, huomauttaa.

¹²¹ Ks. Väestönsuojeluopas, s. 16.

Myös tekokuita voidaan käyttää erilaisiin sotilaallisiin tarkoituksiin kuten vakoiluun, tietojen välittämiseen, propagandatoimintaan ja varsinaisiin vihollisuuksiinkin pudottamalla niistä esim. ydinräjähdepommeja.¹²² Tällaisten pommien tarkkuus on ehkä vielä huonompi kuin kauko-ohjusten,¹²³ joten kysymyksessä ilmeisesti on kielletty sodankäyntimuoto. Yleinen mielipide näyttääkin olevan, että ylemmät ilmapiirit ja avaruus (kiertotähtineen) olisi rauhoitettava sotilaallisilta toimenpiteiltä. Esim. Kansainvälisen oikeuden instituutti hyväksyi v. 1963 yksimielisesti päätöslauselman, johon sisältyi tällainen maininta. Myös YK on hyväksynyt 20.12.1961 ja 14.12.1962 tätä koskevia päätöslauselmia, ja v:n 1963 yleiskokouksessa hyväksyttiin lisäksi 17.10. päätöslauselma, jossa kielletään ydin- tai muiden joukkotuhonta-aseiden lähettäminen avaruuteen¹²⁴ maata kiertäville radoille.

7. Edellä jo käsiteltyjen taisteluokeinojen lisäksi on vielä tarkasteltava eräitä muita vihollisuusmuotoja, joilla on erityistä merkitystä siiviliväestölle. — Tulta on käytetty eri muodoissa taisteluokeinona sodissa jo kauan aikaa, mutta vasta maailmansotien aikakautena otettiin tässä käytäntöön eräitä menettelytapoja, joilla oli huomattava sotilaallinen teho.¹²⁵ Ns. liekinheittäjiä¹²⁶ käytettiin jo ensimmäisessä maailmansodassa jalkavaen aseina katutaisteluissa ja bunkkereita ym. rakennuksia vallattaessa. Eräistä vastalauseista huolimatta ne tulivat yleiseen käytäntöön molemmiin puolin, ja myöhemmissä sodissa, mm. toisessa maailmansodassa, on niihin turvauduttu yhä suuremmassa mitassa. Ensimmäisen maailmansodan hävinneitä valtioita tosin kiellettiin rauhansopimuksissa käyttämästä tällaisia aseita, ja Genève'in asevarustusten supistamiskonferenssissa keskusteltiin yleisen kiellon ai-

¹²² Sopivilla jarrulaitteilla voidaan estää, ettei synny niin paljon kitkaa, että ne tuhoutuvat jo ylemmissä ilmakerroksissa. — Tekokuun lähettäjä voi haluamallaan hetkellä pudottaa tekokuun tai siinä olevan pommin, jolloin suojautumiseen ei jää aikaa. — Jos perustetaan ns. avaruusasemia, sotilaallinen toiminta niiltä käsin käy helpommaksi. Ks. *Greenspan*, s. 366. — Kysymystä kiertotähtien käyttämisestä sotilaallisiin tarkoituksiin ei tässä tulla käsittelemään.

¹²³ Ellei käytetä itsemurhalentäjiä, jotka ohjaavat pommin tai tekokuun kohteeseensa. — Pommien pudottamiseen liittyvistä vaikeuksista ks. myös *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 640 alav. 378 a).

¹²⁴ Millä tarkoitetaan myös ylempiä ilmakerroksia.

¹²⁵ Ks. tästä tarkemmin *Castrén*, Ilmasota I s. 202 s. ja *Present Law* s. 190 s., *Czesany*, ss. 115—117, *Greenspan*, s. 362 sekä *Rumph, H.*, Brandbomben, Berlin 1932 ja *Der hochrote Hahn*, Darmstadt 1952, ss. 29—143.

¹²⁶ Niissä on käsin kannatettava säiliö, josta voidaan suunnata kuuma tulusuihku muutaman kymmenen metrin päähän.

kaansaamisesta tässä suhteessa. Myös monet tutkijat ovat tuominneet niiden käytön.¹²⁷ Valtiokäytäntö näyttää kuitenkin ne hyväksyneen.

Paloammuksia ja -pommeja on useita eri lajeja.¹²⁸ Lentokoneet käyttivät jo ensimmäisessä maailmansodassa tähtäyksen helpottamiseksi hehkuvia konekiväärinluoteja.¹²⁹ Palopommeja ei vielä tässä sodassa käytetty kovinkaan paljon, mutta toisessa maailmansodassa ne tulivat rintamantakaisissa ilmapommituksissa laajaan käyttöön aiheuttaen varsinkin Saksassa suuria tuhoja ja vahinkoja myös siviiliväestölle ja sen omaisuudelle. Eräät näistä pommeista levittivät laajoja kuloja, jotka olivat vaikeita sammuttaa.¹³⁰

Myös palopommien kieltämistä oli suunniteltu Genève'in edellä mainitussa konferenssissa.¹³¹ Pietarin v:n 1868 selityskirja tosin jo kielsi käyttämästä alle 400 gramman painoisia räjähtäviä tai palavia taikka helposti syttyviä aineita sisältäviä ammuksia. Mutta ensinnäkään ei ollut selvä, koskiko tämä selityskirja myös palopommeja, joista lisäksi useimmat sodissa käytetyt painoivat yli 400 grammaa.¹³² Lisäksi eräät tutkijat katsovat, että sanottu selityskirja on sotatekniikan kehityksen ja vastakkaisen käytännön johdosta menettänyt merkityksensä.¹³³ Yhdysvaltain uusi sotaohjesääntö nimenomaan sallii (36. pykälässä) kaikenlaisten paloaseiden käytön. Kansainvälisen Punaisen Ristin toisen maailmansodan jälkeen tätä kysymystä pohtineet asiantuntijat olivat eri mieltä tällaisen taistelukeinon laillisuudesta,¹³⁴ mutta Kansainvälinen toimikunta itse ehdotti sen kieltämistä samalla perusteella kuin vaarallisten kaasujen ja bakteerien sekä ydinaseiden, joiden vaikutukset eivät ole hallittavissa.¹³⁵

Tieteisopissa on tästä kysymyksestä ollut eri käsityksiä toisten hyväksyessä¹³⁶ toisten tuomitessa ainakin eräät palopommien käyttömuo-

¹²⁷ Ks. *Greenspan*, s. 361 s. ja alav. 194, joka itse viittaa niiden aiheuttamiin suuriin kärsimyksiin.

¹²⁸ Palopommeista ks. Väestönsuojeluopas, s. 21 s. ja 180—183.

¹²⁹ Tätä käytäntöä, joka on jatkunut, on pidetty laillisena ilmasodan erityisissä olosuhteissa.

¹³⁰ Tällaisia ominaisuuksia oli myös Korean sodassa käytetyillä ns. Napalm-pommeilla.

¹³¹ Tarkoituksena oli tuomita tulen käyttö yleensäkin eräin vähäisin poikkeuksin.

¹³² Palopommien paino on vaihdellut 250 grammasta kahteen ja puoleen kilogrammaan.

¹³³ Tällä kannalla on esim. *Spetzler*, m.t. s. 90.

¹³⁴ *CICR*, *Compte rendu* 1956 s. 47 s.

¹³⁵ *CICR*, *Règles* 1956 (14 art. 1 mom.).

¹³⁶ Esim. *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 622.

dot.¹³⁷ Eräät näistä jälkimmäisistä katsovat, että palopommien käyttö on ristiriidassa usein mainitun Genève'in 1925 pöytäkirjan kanssa, koska niitä käytettäessä syntyy myrkyllisiä kaasuja kuten hiilimonoksidia.¹³⁸ Tällöin on kiellettyjen kaasujen käsitettä kuitenkin tulkittu melko laajasti. Mutta se kyllä pitää paikkansa, että palopommien vaikutukset niitä rintaman takana käytettäessä ovat vaikeasti hallittavissa, joten tällöin usein joudutaan aiheuttamaan suhteettoman suuria kärsimyksiä ja vahinkoja siviiliväestölle. Näin muodoin olisi ajateltavissa, että palopommien käyttö sallittaisiin rintamalla suoritetuissa taisteluissa ja ehkä poikkeuksellisesti rintaman takanakin sellaisten tärkeiden sotilaallisten kohteiden tuhoamisessa, jota ei sopivasti voi tehdä muilla keinoilla. Käytännössä ei tällaista eroa ole tehty, ja myönnettävä onkin, että sen ylläpitäminen saattaa olla vaikeata.¹³⁹

Merellä käytetyistä eräänlaisista miinoista on voimassa erityissäännöt. Mutta miinoja on käytetty viime sodissa varsin yleisesti myös maasotänäyttämöllä.^{140 141} Maamiinojakin on erilaisia, esim. sähköllä matkan päästä laukaistavia, automaattisia kosketusmiinoja ja aikamiinoja, ja niitä voidaan käyttää eri tavoin, kuten vihollisen asemien räjäyttämiseksi kaivamalla onkaloita niiden alle, puolustuslaitteissa tai takaa-ajon vaikeuttamiseksi perääntymisretkellä. Niin kauan kuin nämä miinat ovat sodankävijän valvottavissa, ei niiden käyttö aiheuta epäilyksiä, mutta varsinkin kosketus- ja aikamiinoista voi siviiliväestöllekin koitua suuria vaaroja vielä sodan päättyttyäkin. Eräät tutkijat pitävätkin tällaista taistelukeinoa petollisena ja periaatteellisesti tuomittavana, varsinkin jos miinat asetetaan vaarattomilta vaikuttaviin käyttö- ym. esineisiin, tode-

¹³⁷ Näin *Castrén*, *Present Law* s. 190 s., *Czesany*, ss. 117—120 ja *Greenspan*, s. 360 s. Vrt. myös *Wilhelm*, *RevC-R* 1956 s. 114, joka sanoo, että Kansainvälinen Punainen Risti on aina korostanut sitä, ettei ole kiinnitettävä huomiota vain aseiden laatuun, vaan myös siihen, millä tavalla sitä käytetään.

¹³⁸ Tällä kannalla *Czesany* ja *Greenspan*, ed. alav. main. kohdat.

¹³⁹ Toisen maailmansodan loppuvuosina 1944 ja 1945 japanilaiset lähettivät helposti syttyviä aineita kuljettavia ilmapallosia tuulen mukana Yhdysvaltojen alueelle, jossa niiden piti räjähtää tai pudota maahan ja aiheuttaa täten paloja. Tällainen menetelmä on tietenkin kielletty, kuten *Greenspan*, s. 362, huomauttaa.

¹⁴⁰ Tämä kysymys kuuluisi oikeastaan seuraavaan lukuun, mutta koska maamiinoja on käytetty maasotänäyttämön eri osilla, käsitellään kysymystä jo nyt.

¹⁴¹ *McDougal-Feliciano*, m.t. s. 626, mainitsevat, että maamiinoja käytettiin myös jo Amerikan sisällissodassa, jolloin tämä kuitenkin aiheutti vastalauseita, mutta että sodankävijät eivät sen jälkeen ole enää esittäneet tässä suhteessa muistutuksia.

ten kuitenkin samalla, että valtiokäytäntö on hyväksynyt tällaisenkin menettelyn sallittuna sotajuonena.¹⁴² Mutta sotajuonten sallittavuudella on rajansa, ja eräät toiset tutkijat hyväksyvätkin maamiinat vain sotilaallisena puolustuskeinona vaatien jonkinlaista valvontaa.¹⁴³ Punaisen Ristin Kansainvälisen toimikunnan edellä mainitussa sääntöehdotuksessa (14 art. 2 mom.) tuomitaan aikamiinojen (»armes de retardement») käyttö.

On mahdollista ja todennäköistäkin, että tulevaisuudessa keksitään jälleen tehokkaita ja aivan uudenlaatuisia taisteluvälineitä tai vihollisuusmuotoja. Niinpä on puhuttu jopa meteorologisista keinoista ja ns. ääniaseista.¹⁴⁴ Mutta toistaiseksi on liian aikaista ryhtyä niitä oikeudellisesti arvostelemaan.

Sodassa käytetään myös psykologisia vihollisuusmuotoja, joista nyt on tarkasteltava propagandatoimintaa. Tämä sai varsin laajat mittasuhteet ja huomattavan merkityksen kummassakin maailmansodassa.¹⁴⁵ Propagandaa käytettiin kyllä sodassa usein jo paljon aikaisemminkin, jopa vanhalla ajalla Kreikan ja Rooman sodissa, mutta vasta lentokoneiden¹⁴⁶ ja radion tultua keksityiksi saatiin sopivat välineet tämän vihollisuuskeinon harjoittamiseen. Kysymyksessä onkin nyt varsin tehokas ja suhteellisen vähän kustannuksia vaativa menettelytapa. Propagandaa voidaan harjoittaa eri muodoissa. Usein käännytään suoraan vihollisen siviiliväestön puoleen, jolloin pyritään murtamaan sen vastustuskyky tai aikaansaamaan suorastaan sisäisiä mullistuksia.

Kansainvälinen oikeus ei sisällä sodan aikana harjoitettavasta pro-

¹⁴² *McDougal—Feliciano*, main. teos main. kohta. — *Knackstedt, H.*, *Verbotene Kampfmittel*, Strupp—Schlochauer II s. 187, taas toteaa lyhyesti maamiinojen käytön sallittavuuden tarkastelematta eri tapauksia.

¹⁴³ Tähän suuntaan esim. *Greenspan*, s. 362 s.

¹⁴⁴ *Proumen, H.-J.*, *Armes nouvelles dans une guerre future*, Lausanne 1950, s. 144 ss. ja 154 ss. Ks. myös s. 129 ss. (radioaktiiviset aseet) ja 134 ss. (biologiset aseet). — Kuulee myös puhuttavan sähköllä toimivista ns. lamauttavista aseista. (Eräillä hermokaasuillaahan on kyllä tällainen vaikutus.)

¹⁴⁵ Ks. tästä käytännöstä sekä kysymyksestä kokonaisuudessaan *Bilanz (Salzmann)* ss. 381—402 (toinen maailmansota), *Castrén*, Ilmasota I ss. 315—324 ja *Present Law* ss. 208—210, *Greenspan*, s. 322 s., *Kroell*, s. 111 s., *Spaight*, *Air Power* ss. 319—333 (ensimmäinen maailmansota) ja 334—342 (toinen maailmansota), *Stone*, *Legal Controls* ss. 318—323, jossa käsitellään myös rauhan aikaa, sekä *Whitton, J. B.*, *Propaganda and International Law*, *Rec.cours* 1948 I ss. 558—563 ja *La propagande internationale instrument de guerre ou de paix*, *Rev.gén.* 1949 s. 185 ss.

¹⁴⁶ Niistä voidaan esim. pudottaa lentolehtisiä vihollisen puolelle.

pagandasta kirjoitettuja sääntöjä,¹⁴⁷ eikä tapaoikeudestakaan juuri voi puhua. Propagandan laillisuus määräytyy sen mukaan, missä muodoissa sitä harjoitetaan. Selvältä tuntuu, että vastustajalle epäedulliset tosiasiat saa paljastaa. Jotkut pitävät sen sijaan väärien tai vääristelyjen tietojen antamista kiellettyinä, mutta tämäkin voitaneen sallia, näyttääpä käytäntö hyväksyvän jopa vihollisväestön kiihottamisen kapinaan.¹⁴⁸ Oma hallitus kumotkoon väärät tiedot ja pitääköön huolta siitä, että sisäinen järjestys säilyy. Eräisiin taloussodan muotoihin verrattuna propagandaa voimakkaissakin muodoissa voi pitää suhteellisen lievänä menettelytapana. Kuitenkaan ei saa kehoittaa ryhtymään sotaan ja sodankäyntiä koskevilla kansainvälisillä säännöillä kiellettyihin tai sinänsä hyljättäviin tekoihin kuten murhiin, mutta sitä vastoin sodankävijän ei tarvitse kunnioittaa (vihollisen) valtionsisäistä oikeusjärjestystä.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Haagin Lakimiestoimikunnan (v:n 1923) ilmasodan sääntökokoelmassa (21 art.) nimenomaan hyväksyttiin lentokoneiden käyttäminen propagandan levittäjinä.

¹⁴⁸ Ks. tarkemmin *Castrén*, *Present Law* s. 209 s.

¹⁴⁹ Tähän *Spaightin* ensimmäisenä esittämään käsitykseen (ks. siitä m.t. s. 333) voidaan yhtyä. — Samaan suuntaan myös *Greenspan*, s. 323 s., jossa samoin rajoituksin hyväksytään sekä poliittinen että sotilaallinen propaganda ja huomautetaan, ettei aikaisemmin mainittu MOS:n 23 art. 2 mom. tarkoita propagandatoiminnan estämistä.

D MAASOTANÄYTTÄMÖLLÄ OLEVA SIVIILIVÄESTÖ

I SOTAA KÄYVÄN VALTION OMALLA ALUEELLA OLEVAT

1. Tässä osastossa on tarkoitus tarkastella lyhyesti kaikkien sotaa käyvän valtion omalla alueella olevien henkilöiden yleistä oikeusasemaa, jolloin kuitenkin eräille kysymyksille nimittäin henkilöiden maasta poistumiselle ja poistamiselle sekä eristämislle ja muille varmuustoimenpiteille omistetaan hieman enemmän tilaa. Nyt ei kosketella henkilöiden asemaa taistelualueella eikä yleensäkin taistelutoimintaa, jota nykyisin voi esiintyä sisämaassakin kaukana varsinaiselta maasotavöimien rintama-alueelta, mihin kysymyksiin palataan myöhemmin. Eri henkilöryhmien eli omien, liittolais- tai myötataistelijavallan ja neutraalisen valtion kansalaisten¹ sekä kansalaisuutta vailla olevien henkilöiden oikeusasema vaihtelee myös nyt kysymyksessä olevalla alueella, jolloin yleensä omat kansalaiset ovat parhaimmassa ja viholliskansalaiset huonoimmassa asemassa. Mutta tässä on myös paljon yleisiä ja yhteisiä sääntöjä ja periaatteita. Edellä on jo käsitelty eräitä Genève'n v:n 1949 IV yleissopimuksen tällaisia määräyksiä, jotka koskevat siviilihenkilöiden tiettyjen perusoikeuksien ja -vapauksien kunnioittamista ja heidän inhimillistä kohteluaan muuallakin kuin sodankävijän omalla alueella ja jotka siis nytkin on pidettävä mielessä.

Mitä erityisesti tulee viholliskansalaisten asemaan, johon päähuomio on kiinnitettävä, niin siitä — enempää kuin toistenkaan muukalaisten asemasta — ei aikaisemmin ollut juuri mitään kansainvälisen oikeuden yleisiä kirjoitettuja sääntöjä valtiokäytännön myös vaihdelleessa suu-
resti.² Varhaisemmin viholliskansalaiset olivat myös nyt kysymyksessä

¹ Edellä esitetystä on myös jo ilmennyt, että Genève'n v:n 1949 IV yleissopimus jakaa vielä neutraalisen valtion kansalaiset kahteen ryhmään sen mukaan, onko koti- ja oleskeluvaltion välillä säännönmukaiset diplomaattiset suhteet.

² Ks. tästä samoin kuin tietoisopin kannasta eri aikoina ja niiden arvostelusta Seegerin yksityiskohtaista esitystä (ss. 21—115), jossa kuitenkin tarkastellaan etu-

olevassa suhteessa suurin piirtein vailla oikeuksia, ja usein ryhdyttiin heitä karkottamaan jopa joukoittain. Välillä heidän oikeusasemansa suuresti parani, kunnes kahden viime maailmansodan aikana monissa maissa tuli käytäntöön viholliskansalaisten joukkoeristäminen. Haagin rauhankonferenssin jälkeen voitiin katsoa, että eräät niissä hyväksytyt maasotaohjesäännön miehityshallintoa koskevan III osaston määräykset miehitetyn alueen väestön oikeuksista — ja velvollisuuksista — olivat analogian perusteella sovellettavissa myös sodankävijän omalla alueella oleviin viholliskansalaisiin ja muihin muukalaisiin.³ Tuntuu siltä, että vihollishenkilöille pitäisi tällä viimeksi mainitulla alueella myöntää ainakin samat vähimmäisoikeudet kuin miehitysalueella, jossa on vaikeampi pitää heitä kurissa.⁴ Toisaalta sanotut henkilöt ovat jälkimmäisessä tapauksessa kotivaltionsa alueella ja vain rajoitetusti — miehityksestä johtuvan — vieraan oikeusjärjestyksen alaisia, jota vastoin vieraalla eli sodankävijän alueella asuvien ja oleskelevien sekä viholliskansalaisten että muiden on yleensä kaikissa suhteissa noudatettava aluevaltion lakeja ja viranomaisten määräyksiä. Tämä on pääsääntö, johon yleisen muukalaisoikeuden⁵ ja myös asianomaisten maiden välisten mahdollisten valtiosopimusten johdosta voi tulla tiettyjä poikkeuksia. Sodan puhjettua kuitenkin useat sopimukset raukeavat — ainakin sodan ajaksi — varsinkin vihollisvaltioiden välillä, ja sota voi myös tosiasiallisesti vaikeuttaa eräiden sopimusten soveltamista sodankävijöiden ja kolmansienkin valtioiden välisissä suhteissa, jolloin tämä perusta sortuu tai heikkenee.

Sodan alkamisella on myös paljon muita oikeusvaikutuksia erityisesti sotaa käyvien kesken.⁶ Niinpä diplomaatti- ja yleensä myös konsulisuhteet katkeavat ja yhteyksiä voidaan ylläpitää vain suojelija-

päässä vain maastapoistumisoikeutta, karkotusta ja oleskeluvaltion eristämisen ym. varmuustoimenpiteitä.

³ Mitä erityisesti tulee neutraalisen valtion kansalaisten oikeusasemaan, niin heidät aikaisemmin rinnastettiin monessa suhteessa vihollisvaltion kansalaisiin mm. sikäli, että jos edelliset kohdistivat sodankävijään vihamielisiä tekoja, heitä ei tämän vuoksi saanut kohdella ankarammin kuin samanlaisia tekoja suorittaneita viholliskansalaisia. Ks. tästä tarkemmin *Bleiber, F.*, *Neutrale im Landgebiete Kriegführenden*, Z.öfFR Bd. XI (1931) s. 249 ja 256, joka myös selostaa (ss. 248—266) Saksan Haagissa v. 1907 tekemiä ehdotuksia neutraalisena pidetyn henkilön määrittelemisestä ja hänen omaisuutensa kohtelusta.

⁴ *Giraud*, s. 650 s., viittaa tähän seikkaan.

⁵ Nyttemmin myös yleisten ihmisoikeuksien, jotka koskevat kaikkia ja joihin jo aikaisemmassa esityksessä on viitattu.

⁶ Näistä vaikutuksista ks. tarkemmin *Castrén*, *Present Law* ss. 103—125.

valtioiden tai -valtojen välityksellä.⁷ Nykyisin, kun sodankäynti on niin suuresti riippuvainen taloudellisista tekijöistä, sota yleensä katkaisee kaikki kauppa-, rahataloudelliset ja monet muutkin yhteyssuhteet sekä sodankävijävaltioiden että myös niiden kansalaisten ja niiden alueella oleskelevien muiden henkilöiden välillä. On selvää, että erityisesti viholliskansalaisten yhteyssuhteet kotimaahansa katkaistaan⁸ ja että heidän on kuten muidenkin noudatettava kaikkia yhteydenpitoa koskevia määräyksiä. Jos yhteyksien katkaisemisesta on seurauksena liiketoiminnassa ynnä muussa ansioton rikastuminen vastasuorituksen jäädessä saamatta, tällaiset asiat on pyrittävä selvittämään sodan jälkeisissä rauhanejärjestelyissä,⁹ kuten tapahtui mm. toisen maailmansodan päättyttyä.¹⁰

Aikaisemmin oli valtiolla tapana ottaa korvauksetta hallintaansa ja omistukseensa alueellaan olevaa viholliskansalaisten omaisuutta, jos kohta tehtiin toisinaan poikkeuksia maassa pysyvästi asuvien kohdalla. Myöhemmin solmittiin eräitä sopimuksia, joissa omaisuuden konfiskointi kiellettiin. Myös Haagin MOS, kuten jo edellä on mainittu, vahvistaa viholliskansalaistenkin omaisuuden periaatteellisen suojan kuitenkin eräin melko laajoin poikkeuksin, jotka johtuvat mm. taistelutoiminnasta, sotilaallisesta välttämättömyydestä, sotilaallisista pakkotilauksista, takavarikkoonotoista ja sotaveroista.¹¹ Kummankin maailmansodan aikana suoritettiin monessa maassa laajassa mitassa toimenpiteitä, jotka varsin huomattavasti rajoittivat viholliskansalaisten omistusoikeutta ja omaisuuden hallintaoikeutta. Niinpä varsinkin teollisuuslaitosten omaisuutta otettiin valtion valvontaan tai hallintaan, minkä lisäksi esiintyi patenttioikeuksien loukkauksia, omaisuuden takavarikointia ja pakkotilauksia jopa pakkomyyntiä, mikä viimeksi mainittu usein

⁷ Ks. näistä myöhempää esitystä.

⁸ Perheen jäsenten välinen yksityinen kirjeenvaihto sensuurin alaisena on kuitenkin sallittava, kuten Genève'n v:n 1949 IV sopimuksen 25 artiklassa nimenomaan mainitaan.

⁹ Ks. *Kegel, G., Krieg und Privatrechtsverträge, Strupp—Schlochauer II* ss. 316—320 ja *Stone, Legal Controls* ss. 428—434.

¹⁰ Esim. Pariisin v:n 1947 rauhansopimusten liitteissä on tätä koskevia yksityiskohtaisia määräyksiä mm. erilaisista vakuutusopimuksista.

¹¹ Erityisesti 23 art. 1 mom. g) kohta, 46 art., 51—52 art. ja 53 art. 2 mom., joista viimeksi mainituissa miehityshallintoon liittyvissä määräyksissä ilmaistuja periaatteita voi osittain soveltaa myös sodankävijän omalla alueella. Vrt. Genève'n v:n 1949 IV yleissopimuksen 53 art. — *Stone, m.t. s. 435*, kuitenkin arvelee, ettei voi varmuudella sanoa, että kansainvälinen oikeus kieltäisi viholliskansalaisten omaisuuden konfiskoinnin, vaan että tämä perustuisi vain viimeaikaiseen käytäntöön. Toista mieltä mm. *Greenspan, s. 48 s.*

johti suurin piirtein samaan tulokseen kuin konfiskointi.¹² Rauhansopimuksissa kuitenkin pyrittiin ainakin muodollisesti kunnioittamaan yksityisomaisuuden suojaa.

Genève'in v:n 1949 IV yleissopimuksessa kosketellaan kovin niukasti omistusoikeuskysymyksiä. Kuitenkin sanotaan (selkkauksen osapuolen omalla alueella sovellettavassa) 46 art. 2 momentissa, että suojeltujen henkilöiden omaisuutta koskevat rajoittavat toimenpiteet on lakkautettava mahdollisimman pian vihollisuuksien päätyttyä, mistä voi päätellä, että sanottujen henkilöiden omaisuus nauttii ainakin jonkinlaista suojaa.¹³ Näin muodoin ollaan tässä omistusoikeuskysymyksessä jatkuvasti lähinnä vain Haagin MOS:n määräysten ja tapaoikeuden varassa. Mitä erityisesti tulee neutraalisten valtioiden kansalaisten omistusoikeuteen, niin he ovat sotaa käyvässä valtiossa ollessaan tässä suhteessa suurin piirtein samassa asemassa kuin kotimainen väestö, mikäli ei sopimuksista muuta johdu.¹⁴ Heidänkin omistusoikeuttaan voidaan monella tavoin rajoittaa kohdistamalla siihen myös erityisesti sodasta johtuvia toimenpiteitä kuten sotilaallisia pakotilauksia, takavarikoiteja ja sotaveroja. Kuitenkaan ei tässä saa harjoittaa mitään syrjintää, ei omiin kansalaisiin eikä toisten neutraalisten valtioiden kansalaisiin verrattuna.

Sodankävijän alueella oleskelevien viholliskansalaisten ym. muukalaisten on myös voitava tarpeen vaatiessa tehostaa heille kuuluvia oikeuksia kääntymällä tuomioistuinten ja muiden viranomaisten puoleen. Tällainen vaatimushan sisältyy jo yleiseen muukalaisoikeuteen. Koska monet valtiot aikaisemmin rajoittivat tätä viholliskansalaisten oikeussuojaa, otettiin Haagin maasotaohjesääntöön (23 art. 1 mom. h) kohta) määräys, jossa kiellettiin selittämästä tällaisten henkilöiden oikeuksia ja kanteita kumotuiksi, väliaikaisesti lakkautetuiksi tai tuomioistuimen käsittelyyn kelpaamattomiksi. Mutta Englanti tulkitsi tätä määräystä — toisin kuin oli tarkoitettu ja toisin kuin MOS:stä selvästi ilmenee — siten, että määräys olisi ollut voimassa vain mie-

¹² Viholliskansalaisten omistusoikeuden rajoituksista yleensä ks. *Stone*, m.t. ss. 434—436.

¹³ Genève'in v:n 1949 diplomaattikonferenssissa ei katsottu voitavan, kuten *Greenspan*, s. 48, huomauttaa, ryhtyä yksityiskohtaisesti selvittämään omistusoikeuden suojaa ja sen rajoja koskevaa laajaa ja mutkikasta kysymystä.

¹⁴ Ks. tästä *Stone*, m.t. ss. 436—441, jossa kuitenkin (s. 437) väitetään, ettei sodankävijä vastaisi sotilaitensa vallattomuuksista yksityisille aiheutuvista vahingoista, vaikka Haagin v:n 1907 IV yleissopimus (3 art.) peittää tällaisetkin tapaukset.

hitysalueella, pysyen tällä kannalla myös molemmissa maailmansodissa.¹⁵ Käytännössä Englanti on kuitenkin evännyt tuomioistuinsuojan yleensä vain vihollisen vallassa olevilla alueilla asuvilta, ja tie hallinto-
viranomaisiin on näillekin jätetty avoimeksi, minkä lisäksi he voivat esiintyä vastaajina tuomioistuimissakin ja käyttää tällöin kuittausoikeutta. Lopuksi on katsottu, etteivät saatavien ja kanteiden vanhentumisajat juokse sodan aikana. Toisaalta eivät mannermaisella kannallakaan olevat valtiot ole tehneet kaikkia johtopäätöksiä sanotusta Haagin määräyksestä. Niinpä ei näissäkään maissa ole yleensä hyväksytty sitä, että vihollishenkilö voisi vaatia ennen sotaa tehtyjä varallisuus oikeudellisia sopimuksia täytettäväksi sodan aikana. — Genève'in v:n 1949 IV yleissopimuksessa on useita sopimuksen soveltamisen turvaamista koskevia määräyksiä. Sopimuksen suojelemat henkilöt voivat monessa tapauksessa kääntyä suojelijavaltioiden ja humanitaaristen järjestöjen puoleen,¹⁶ minkä lisäksi maastapoistumis- ja eristämisasiota käsiteltäessä on myös huolehdittu — kohta selostettavalla tavalla — asianomaisten henkilöiden oikeussuojasta.¹⁷

Genève'in v:n 1949 IV yleissopimuksessa on vielä kolme artiklaa, jotka koskevat kotiuttamatta jääneiden viholliskansalaisten ym. suojeltujen henkilöiden yleistä oikeusasemaa, toimeentulokeinoja ja työntekovelvollisuutta ja joita nyt on lyhyesti käsiteltävä. Sopimuksen 38 artiklassa sanotaan, että lukuun ottamatta niitä erityistoimenpiteitä, joihin saadaan ryhtyä sopimuksen ja erittäinkin sen 27 ja 41 artiklojen nojalla, suojeltujen henkilöiden asema määräytyy periaatteellisesti ulkomaalaisten kohtelua rauhan aikana koskevien sääntöjen mukaan, kuitenkin siten, että heille joka tapauksessa on myönnettävä eräitä tässä sopimusmääräyksessä nimenomaan lueteltuja oikeuksia.¹⁸ Valitettavasti sanotut poikkeukset ja erityisesti viittaus

¹⁵ Englannin kannasta ja sen tarkemmasta soveltamisesta käytäntöön ks. *Green-span*, s. 47 s. ja *Stone*, ss. 441—443, joka viimeksi mainittu katsoo, että Englannin menettely liittyy välttämättömänä osana nykyisin niin tärkeäksi käyneeseen taloussotaan. — Yhdysvallat ja eräät muut maat ovat asettuneet Englannin kannalle, tosin eräin lievennyksin.

¹⁶ Tämä osittain poistaa MOS:n usein mainitun määräyksen väärästä tulkinnasta aiheutuvat haitat. — Vrt. jäljempää esitystä.

¹⁷ Ks. myös sopimuksen 115 artiklaa, joka koskee eristetyn henkilön oikeuksien vaarinottamista häntä koskevassa oikeudenkäynnissä.

¹⁸ Oikeus vastaanottaa avustuksia, oikeus harjoittaa uskontoa ja saada henkistä apua oman uskontokuntansa papeilta ja oikeus tulla rinnastetuiksi aluevaltion kansalaisiin lääkärin- ja sairaalahoidtoa, uhanalaisilta paikkakunnilta muuttamista ja tiettyjen säälittävien väestönryhmien etuoikeutettua kohtelua koskevissa kysymyksissä.

sopimuksen jo edellä kosketeltuun 27 artiklaan eli tarkemmin sanoen sen 4 momenttiin, jossa puhutaan valvonta- ja turvallisuustoimenpiteistä,¹⁹ on omansa suuresti vähentämään tämän artiklan merkitystä kysymyksessä oleville henkilöille.²⁰ — Toimeentulokeinoista sanotaan 39 artiklassa mm., että jos suojeltu henkilö on selkkauksen johdosta menettänyt tuloa tuottavan toimensa, hänelle on varattava tilaisuus palkallisen työn saantiin — eräin poikkeuksin — samoin eduin kuin aluevaltion omille kansalaisille. Aluevaltio saattaa myös joutua huolehtimaan valvontaan alistetusta ja tämän johdosta toimeentulonsa menettäneestä suojellusta henkilöstä taloudellisesti riippuvien toisten henkilöiden tarpeista. — Lopuksi kielletään, 40 artiklassa, pakottamasta suojeltuja henkilöitä työhön laajemmalti kuin omia kansalaisia. Sikäli kuin tällöin on kysymys viholliskansalaisista, heille voidaan määrätä vain töitä, jotka säännönmukaisesti ovat tarpeen ihmisten ravitsemisen, majoituksen, vaatetuksen, kuljetuksen ja terveyden turvaamiseksi ja jotka eivät ole suoranaudessa yhteydessä sota-toimiin.²¹ Työehtojen ja -olojen suhteen heidät on rinnastettava aluevaltion kansalaisiin.

2. Sotaa käyvässä valtiossa olevien muukalaisten ja erityisesti viholliskansalaisten maassa oleskelua sekä vapaata liikkumista siellä ja maasta poistumista voidaan rajoittaa, ja edellä jo mainittiin, että aikaisemmin viholliskansalaiset usein karkotettiin maasta.²² Näin on tapahtunut toisinaan myös viime aikoina, esim. v. 1956 Egyptin karkottaessa kaikki alueellaan olevat Englannin, Ranskan ja Israelin kansalaiset Suezin hyökkäyksen johdosta. Yleensä kuitenkin viimeaikainen pyrkimys on ollut estää ainakin sellaisten viholliskansalais-

¹⁹ Sopimuksen 41 artiklaan, joka koskee pakolliseen oleskelupaikkaan määräämistä ja eristämistä, palataan jäljempänä.

²⁰ Kuten mm. *Seeger*, s. 68, huomauttaa. Vrt. myös *Giraud*, s. 650, jossa kiinnitetään huomiota siihen, ettei sanotussa sopimusmääräyksessä lainkaan määritellä näitä valvonta- ja varmuustoimenpiteitä, joista kyllä eräitä käsitellään joissakin muissa artikloissa. Sanotun sopimusmääräyksen tulkinnasta ks. lisäksi *Uhler*, *RevC-R* 1954 ss. 11—24, erityisesti s. 23 s.

²¹ Sotatoimiin suoranaisesti liittyviä työmääräyksiä ei liioin saisi antaa neutraalisten maiden kansalaisille.

²² Yksityisten viholliskansalaisten karkotus erityisistä syistä on tietenkin hyväksyttävä myös sota-aikana, jopa lievemmin perustein kuin ulkomaalaisia rauhan aikana karkotettaessa. Kysymys on vain siitä, ovatko joukkokarkotukset — siis myös kunnollisesti käytettyjen — sallittuja. Aikaisemmin tämä hyväksyttiin varsin yleisesti tieteisopissa. Ks. *Stone*, m.t. s. 444, joka myös toisaalta hyväksyy maastapoistumiskiellon.

ten maastapoistuminen, joita vastapuoli voi käyttää hyväkseen sota-ponnistuksissa.²³ Ryhtymättä sen enempää selostamaan ja arvostelemaan aikaisempaa valtiokäytäntöä ja tietoisopin kantaa näissä kysymyksissä²⁴ siirrytään nyt suoraan tarkastamaan nykyistä tilannetta Genève'in v:n 1949 sopimuksen pohjalla, joka sopimus alkaa jo olla melko yleisesti hyväksytty ja kuvastaa siis valtioiden käsityksiä tässä kysymyksessä.

Karkotusta ei tosin nimenomaan käsitellä tässä sopimuksessa. Ainakaan sitä ei ole kielletty, vaan usein mainitun 27 artiklan 4 momentissa olevaa viittausta turvallisuustoimenpiteisiin voidaan tulkita siten, että niihin sisältyy myös maastakarkotus.²⁵ Ja kun ei liioin voi sanoa, että valtiokäytäntökään tuomitsisi viholliskansalaisten maastakarkotuksen, se on pakko ottaa edelleen huomioon, niin kohtuuton kuin se saattaakin olla asianomaisille monessa tapauksessa. — Sen sijaan on sanotussa sopimuksessa (45 art.) eräitä rajoituksia, jotka koskevat suojeltujen henkilöiden luovuttamista toiselle vallalle vihollisuuksien aikana. Tällainen henkilö saadaan luovuttaa vain sellaiselle sopimusvallalle, joka on halukas ja kykenevä soveltamaan tätä sopimusta vastuun siirtyessä vastaanottajamaalle. Luovuttajavallan on kuitenkin jatkuvasti valvottava, että vastaanottajamaa kohtelee sanottua henkilöä sopimuksen mukaisella tavalla, ja vaadittava tarvittaessa hänen palauttamistaan. Suojeltua henkilöä ei saa luovuttaa maahan, missä hän saattaa joutua vainotuksi poliittisten tai uskonnollisten mielipiteidensä takia.²⁶

Maastapoistumista käsitellään saman sopimuksen 35—37 artikloissa. Ensimmäisen (35) artiklan mukaan on suojellulla henkilöllä (jolloin kysymykseen tulevat lähinnä viholliskansalaiset) oikeus poistua alueelta koko selkkauksen ajan, kuitenkin ehdoin, ettei hänen lähtönsä ole vastoin aluevaltion kansallisia etuja. Valitettavasti suojellun henkilön oikeutta on jälleen rajoitettu tällä laajalla ja epämääräisellä varaumalla. Jo Genève'in konferenssiasiakirjoista ilmenee, että kaikki asekuntoiset voidaan tällä perusteella pidättää ja että myös maassa pysy-

²³ Lähinnä on kysymys asevelvollisuusasiassa olevista, siis varsin laajasta henkilöryhmästä.

²⁴ Ks. tästä *Castrén*, m.t. s. 111 s., edellä alav. 2 mainittua *Seegerin* esitystä ja *Stone*, m.t. ss. 443—446.

²⁵ Näin *Seeger*, s. 72 s.

²⁶ Ennen vihollisuuksien alkamista tehdyt rikoksentehtäviin luovutus sopimukset jäävät kuitenkin voimaan yleisen rikoslain alaisten rikosten kohdalta (5 mom.).

västi asuvien joukkopoistuminen voidaan estää, jos lähdöstä aiheutuu aluevaltiolle vaikeuksia.²⁷ *Giraud* lisää tähän ryhmään henkilöt, joilla on erityinen pätevyys ja jotka tämän vuoksi ovat tärkeitä vastustajalle, ja henkilöt, joilla on hallussaan arvokkaita (sotilaallisia?) tietoja.²⁸ *Seegerin* mukaan tulevat edelleen kysymykseen myös kaikki, joita voidaan käyttää sotateollisuudessa, ja kun näihin lisätään asianomaisten maassa pidätettyjen perheenhuoltajien perheenjäsenet, jotka tuskin haluavat ja harvoin voivat lähteä yksin liikkeelle, poistumisoikeus jää käytännössä täysin problemaattiseksi.²⁹ Poikkeukset kumoavat nytkin säännön. Sanotussa sopimusmääräyksessä kyllä mm. pyritään turvaamaan poistumispyynnön nopea käsitteleminen, oikeus varata tarpeelliset matkarahat ja ottaa mukaan kohtuullinen määrä henkilökohtaisia esineitä ja oikeus vedota poistumisluvan epäamisestä pätevään tuomioistuimeen tai hallintokollegioon. — Seuraavassa (36) artiklassa on kotiuttamismenettelyä³⁰ ja kotiuttamisesta aiheutuvia kustannuksia koskevia määräyksiä. Tutkintavankeudessa olevien tai vapausrangaitusta kärsivien maastapoistuminen voi tietenkin raueta ja yleensä raukeaakin toistaiseksi jo tällä perusteella.³¹ — Sopimuksen 46 art. 2 momentissa määrätään, että suojeltuihin henkilöihin kohdistuvat rajoittavat toimenpiteet — siis myös maastapoistumiskielto, eristäminen ym. varmuustoimenpiteet — on kumottava joka tapauksessa niin pian kuin mahdollista vihollisuuksien päätyttyä.

3. Kun viholliskansalaisten joukottain eristäminen eli internointi tuli käytäntöön kummankin maailmansodan aikana, ei tällaisten henkilöiden oikeusasemasta ollut minkäänlaisia kansainvälisen oikeuden kirjoitettuja enempää kuin tapaoikeudenkaan sääntöjä.³² Usein heitä kyllä käytännössä kohdeltiin monessa suhteessa samalla tavoin

²⁷ Ks. *Greenspan*, s. 45 alav. 39. — Vaikeudet voinevat tarkoittaa työvoiman puutettakin.

²⁸ S. 651 huomauttaen kuitenkin (alav. 28), ettei sopimusmääräystä saa tulkita laajasti, jolloin suurin piirtein kaikki voitaisiin pidättää maassa.

²⁹ S. 68, 118 ja 122, joissa sopimuksen maastapoistumista koskevia määräyksiä arvostellaan muutoinkin ankarasti ja, kuten tuntuu, oikeutetusti.

³⁰ Kotiuttaminen on suoritettava tyydyttävissä olosuhteissa. — Jos jokin muu kuin kotivaltio suostuu ottamaan kysymyksessä olevan henkilön vastaan, hän voi siirtyä tähän toiseen valtioon.

³¹ Ks. tarkemmin tätä koskevaa sopimuksen 37 artiklaa.

³² Useimmat oikeusoppineet kyllä tuomitsisivat tällaisen menettelyn, mutta tuskin voi sanoa, että se olisi ollut vastoin kansainvälistä oikeutta yleisen asevelvollisuuden tultua käytäntöön monessa maassa. Ks. *Castrén m.t. ss. 112—114.*

kuin sotavankeja,³³ mutta analogiahan ei ole täydellinen, eikä tähän ollut nimenomaista velvollisuutta. Näin muodoin oli tarpeen vaatimaa, että Genève'in usein mainitussa v:n 1949 sopimuksessa selvitetään yksityiskohtaisesti eristämisen edellytyksiä, eristämismenettelyä ja eristettyjen kohtelua. Sopimuksen 41 artiklassa sanotaan (1 mom.), että jos sopimuksessa edellytetyt muut valvontatoimenpiteet³⁴ katsotaan riittämättömiksi, asianomaiselle saadaan määrätä pakollinen oleskelupaikka tai hänet voidaan eristää. Aluevaltio yksin päättää ensi kädessä, ryhdytäänkö näihin äärimmäisiin toimenpiteisiin, mutta edellytyksenä on, että sanotun valtion turvallisuus vaatii sitä ehdottoman välttämättömästi (42 art. 1 mom.). Suojeltu henkilö voi myös — suojelijavallan edustajien välityksellä — pyytää, että hänet eristettäisiin, ja jos tämä on välttämätöntä hänen turvallisuutensa kannalta, aluevaltio on velvollinen suostumaan pyyntöön (42 art. 2 mom.).³⁵ Pakolaisia, jotka tosiasiallisesti eivät saa osakseen suojelua miltään hallitukselta, ei saa kohdella sanottuja valvontatoimenpiteitä koskevissa kysymyksissä vihollisina pelkästään muodollisen viholliskansalaisuuden perusteella.³⁶

Eristetyllä tai pakolliseen oleskelupaikkaan määrättyllä henkilöllä on oikeus vaatia, että aluevaltion tätä varten perustama pätevä tuomioistuin tai hallintokollegio ottaa häntä koskevan päätöksen mahdollisimman lyhyen ajan kuluessa uudelleen käsiteltäväksi, ja mikäli päätös pysytetään voimassa, se on samalla tavoin tarkistettava määräajoin ja vähintään kahdesti vuodessa (43 art. 1 mom.).³⁷ Edellä selostetuista määräyksistä ilmenee, että niissä on pyritty ottamaan huomioon myös sanottujen toimenpiteiden kohteeksi joutuneen henki-

³³ Näin Englannissa, kuten *Stone*, m.t. s. 446, huomauttaa. — Kansainvälinen Punainen Risti teki voitavansa, että edes tämä etu olisi saatu eristetyille. Tässä ei kuitenkaan onnistuttu Saksan ja Japanin tapauksissa toisessa maailmansodassa, kuten jo edellä esitetystä on ilmennyt.

³⁴ Näitä toimenpiteitä ei kuitenkaan ole missään määritelty, mitä on pidettävä puutteena. Ks. *Seeger*, s. 131, jossa niistä mainitaan esimerkkeinä kielto oleskella tietyillä paikoilla ja vyöhykkeillä, luvan vaatiminen pitempiä matkoja varten, kielto pitää hallussa tiettyjä esineitä kuten radiovastaanotinta, velvollisuus ilmoittautua määrääjoittain viranomaisille sekä kokoontumis- ja yhdistysvapauden rajoittaminen tai kieltäminen.

³⁵ Tällaista on käytännössä usein sattunut.

³⁶ Kuten *Greenspan*, s. 51, huomauttaa, tämä artikla johtuu Saksan menettelystä toisen maailmansodan aikana, jollaisen uusiutumista halutaan välttää.

³⁷ Artiklan 2 mom. koskee sanotuista toimenpiteistä suojelijavallalle tehtäviä ilmoituksia.

lön etuja, jos kohta tässä olisi ehkä voitu mennä vielä hieman pitemmälle.³⁸ — Genève'in sopimuksessa on kokonainen laaja alaosasto (79—135 artiklat) sekä pidättäjävallan omalla alueella että miehitysalueella noudatettavista eristettyjen henkilöiden käsittelyä (myös vapauttamista ja kotiuttamista) koskevista säännöistä. Niillä pyritään turvaamaan se, että eristettyjen oikeudet ja edut tulevat riittävästi otetuiksi huomioon mm. siten, että eristysaikana vallitsevat olosuhteet vastaavat kohtuullisia vaatimuksia.³⁹ Näitä määräyksiä, jotka eräissä suhteissa muistuttavat sotavankeja koskevia vastaavia määräyksiä, voidaan pitää varsin tyydyttävänä.

II MIEHITYSALUE

1. Tässäkään osastossa ei tulla tarkastelemaan taistelutoimintaa, jota tietenkin voi esiintyä miehitysalueellakin, vaan siellä olevien siviilihenkilöiden yleistä oikeusasemaa pääpiirteissään.¹ — Ennen ei tehty selvää eroa valloituksen ja pelkän miehityksen välillä,² mistä johtui, että sodankävijöillä oli suurin piirtein vapaat kädet miehitysalueella siellä olevan väestön ollessa vailla oikeuksia ja suojaa. Varsinaisesti viime vuosisadalla tapahtui tässä muutos parempaan päin, ja Haagin v:n 1907 MOS:n III osassa olevia tämän uuden käytännön vahvistaneita miehityshallintoa koskevia säännöksiä voitiinkin pitää silloisiin olosuhteisiin katsoen varsin inhimillisinä ja tyydyttävänä.³ Nämäkin sopimusmääräykset osoittautuivat kuitenkin jo ensimmäisessä ja erityisesti toisessa maailmansodassa riittämättömiksi suojaamaan laajojen miehitysalueiden siviiliväestöä pitkäaikaisissa miehityksissä, vaikka-

³⁸ Ks. *Seeger*, ss. 128—133 ja 159, olevaa arvostelua, jossa mm. huomautetaan, että pidättäjävallan olisi jo omasta aloitteestaan tutkittava sanottujen henkilöiden asia mahdollisimman joutuisasti. Voihan olla, ettei hän ymmärrä itse vaatia tuomioistuimen- tai hallintokollegion käsittelyä. Toisaalta on kyllä todennäköistä, että suojelijavalta neuvoa häntä tässä suhteessa.

³⁹ Ks. *Castrén*, m.t. s. 116 s. ja *Greenspan*, ss. 171—192, jossa tärkeimmät määräykset selostetaan.

¹ Tätä koskevista laajemmista esityksistä ks. *Castrén*, *Present Law* ss. 212—241, *Debbasch, v. Glahn, Greenspan*, ss. 209—277 (erit. 263—277), *Lubrano-Lavadera, E. M.*, *Les lois de la guerre et de l'occupation militaire*, Paris 1956, *Stone*, m.t. ss. 693—702 ja 727—732 sekä *Uhler*, *Völkerrechtlicher Schutz*.

² Kuten mm. *Gutteridge*, *YBWA* 1951, s. 291 s., huomauttaa.

³ Näin mm. *Gutteridge, J. A. C.*, *The Rights and Obligations of an Occupying Power*, *YBWA* 1952 ss. 150—152, jossa myös todetaan, että Haagin säännöt kuitenkin vanhenivat nopeasti.

kaan syy ei ollut yksinomaan sääntöjen puutteellisuudessa vaan eräiden sodankävijävaltioiden, erityisesti Saksan kummassakin ja Japanin jälkimmäisessä sodassa, suorittamissa rikkomuksissa ja väärinkäytöksissä.⁴ Näin muodoin onkin tervehdittävä tyydytyksellä, että Genève'n v:n 1949 IV yleissopimukseen saatiin erityisesti juuri miehitystilanteita varten yksityiskohtaiset ja varsin onnistuneet määräykset,⁵ jotka sisältyvät sopimuksen III osan III alaosastoon (47—78 art.).⁶ Lisäksi niitä täydentävät jo edellä selostetut sopimuksen yleiset ja yhteiset määräykset.

Nykyisin ollaan yksimielisiä siitä, että miehityksellä on väliaikainen luonne, ja että miehittäjä harjoittaa vain tosiasiallista valtaa ollen tällöin sidottu kansainvälisen oikeuden asianomaisiin sääntöihin.⁷ Viimeksi mainituista ilmenee taas selvästi, että miehityshallintoa on hoidettava ei vain miehittäjän omia sotilaallisia etuja silmällä pitäen vaan ottamalla huomioon myös alueen väestön intressit, mistä johtuu sekä vallankäytön rajoituksia että tiettyjä positiivisia velvollisuuksia väestön hyväksi.⁸ Miehitysviranomaiset joutuvat soveltamaan miehitysalueella kolmenlaisia oikeussääntöjä, nimittäin miehitysalueella miehityksen alkaessa voimassa olevia kotimaisia oikeussääntöjä, miehittäjävaltion lakeja ja kansainvälisen oikeuden sääntöjä, jotka viimeksi mainitut myös ratkaisevat, missä määrin on lupa poiketa kotimaisesta oikeusjärjestyksestä. Miehitettyllä alueella vallitsee siis erityislaatu-

⁴ Ks. tästä ja myös vanhemmasta käytännöstä vielä *Brüel*, ss. 270—276 ja 279—281, v. *Glahn*, ss. 7—9 ja *Gutteridge*, YBWA 1951 ss. 294—297.

⁵ *Greenspan* katsoo, s. 263, että nämä määräykset vastaavat sivistyneen maailman jo hyväksymää käytäntöä. — Vrt. *Röling*, s. 417 ja *Stone*, s. 732, jotka pitävät miehityshallintoa koskevia määräyksiä jatkuvasti puutteellisina.

⁶ Kuten jo aikaisemmin on huomautettu, nämä määräykset koskevat myös miehitysalueella olevia kaikkia puolueettomien valtioiden kansalaisia. Jotkut tutkijat, mm. *Greenspan*, s. 264, ovat tässä suhteessa erehtyneet, mikä johtuu siitä, että Genève'n sopimuksen asianomainen 4 art. ei ole täysin selvä. Mutta asia ilmenee — paitsi konferenssiasiakirjoista — sopimuksen eri osien ja alaosastojen nimityksistä sekä myös Punaisen Ristin Kansainvälisen toimikunnan julkaisemista sopimuksen kommentaareista (ks. *CICR*, *Commentaire* s. 51 s.).

⁷ Miehityksen oikeudellisesta luonteesta ks. tarkemmin *Brüel*, s. 259, *Castrén*, m.t. ss. 213—219, v. *Glahn*, s. 27 ss., *McDougal—Feliciano*, m.t. ss. 732—735 ja 752 s., *Sundberg*, s. 92 s. ja *Uhler*, m.t. ss. 32—42.

⁸ *Greenspan*, s. 213 ja *McDougal—Feliciano*, s. 744 s. — Eräs tutkija, nimittäin *van Nispen Tot Sevenaer* kuitenkin väittää, ss. 19—34, ettei miehittäjällä olisi varsinaisesti minkäänlaisia oikeuksia, vaan että kysymys olisi vain tosiasiallisen vallan rajoituksista.

nen järjestelmä, ja siellä olevat siviilihenkilöt ovat monessa suhteessa eri asemassa kuin sotinäyttämön muilla osilla. Miehitysvaltion oikeudet eivät ulotu tosiasiallisesti ja tehokkaasti vallassa pidetyn alueen ulkopuolelle.⁹

Kysymys siitä, voiko se valtio, johon miehitetty alue kuuluu, antaa miehityksen aikana tätä aluetta ja sen väestöä koskevia lakeja ja määräyksiä, ei ole täysin selvä. Teoreettisesti tämän pitäisi olla mahdollista.¹⁰ Mutta tähän liittyy eräitä käytännöllisiä vaikeuksia, jotka koskevat tällaisten lakien ja määräysten julkaisemista ja saattamista alueen väestön tietoon sekä myös niiden soveltamista. Miehitysvaltio ei tietenkään tule eikä ole velvollinen tässä myötävaikuttamaan, varsinkaan jos tarkoituksena on sen aseman vaikeuttaminen. Valtion, johon miehitetty alue kuuluu, ei liioin pitäisi saattaa kansalaisiaan välikäteen vaatimalla heiltä sellaista, minkä miehitysviranomaiset saavat kieltää. Miehituksen päätyttyä ja alkuperäisen isännän ryhdyttyä jälleen käyttämään määräysvaltaansa alueella, sillä on periaatteellisesti täysi vapaus kumota ja muuttaa miehitysviranomaisten voimaansaattamia lakeja ja määräyksiä, jolloin kuitenkin takautuvia toimenpiteitä olisi mahdollisuuden mukaan pyrittävä välttämään.¹¹

Miehitushallintoa koskeva pääsäännös sisältyy jatkuvasti MOS:n 43 artiklaan, jota täydentää Genève'in v:n 1949 sopimuksen 64 artikla. Edellisen mukaan miehitysvallan on miehityksen tultua suoritetuksi loppuun ryhdyttävä kaikkiin käytettävissään oleviin toimenpiteisiin palauttaakseen ja turvatakseen, mikäli mahdollista, yleisen järjestyksen ja julkisen elämän noudattamalla, ellei siihen ole ehdotonta estettä, alueella (maassa) voimassa olevia lakeja. Varaumista huolimatta — jotka lienevät välttämättömiä ottaen huomioon sodasta johtuvat vaikeat olosuhteet ja miehitysvallan omat edut — tällä määräyksellä on huomattava merkitys myös miehitetyn alueen väestön kannalta.¹² Genève'in mainitussa sopimusmääräyksessä taas sanotaan, että miehitetyn alueen rikoslainsäädäntö on pysytettävä voimassa, jollei miehitysvallan turvallisuudesta tai sanotun sopimuksen soveltamisesta muuta joh-

⁹ Ks. MOS:n 42 art. — Eri asia on, että samantapaisia sääntöjä voidaan ajatella erityisissä tapauksissa sovellettaviksi muuallakin. Ks. *Land Warfare* par. 352 b), jonka mukaan tällainen on mahdollista »as a matter of policy» alueilla, joissa suoritetaan sotilaallisia kauttakulkuja, jopa taistelukentälläkin.

¹⁰ Näin esim. *Sundberg*, s. 94 ja 110.

¹¹ Ks. tästä tarkemmin *McDougal—Feliciano*, m.t. ss. 771—790.

¹² *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 746 s., korostavat, että se antaa miehittäjälle laajat valtuudet sanottujen erilaisten tarkoitusten toteuttamiseksi.

du.¹³ Viimeksi mainittu viittaa mm. MOS:n 43 artiklasta johtuviin äsken selostettuihin ja Genève'in sopimuksessa tarkemmin määriteltuihin velvollisuuksiin. Rikoslakien lisäksi saattaa käydä tarpeelliseksi muuttaa mm. eräitä valtiosääntöoikeudellisia ja hallinto-oikeudellisia sekä kansantaloutta, työllisyyttä ja yhteiskunnallista huoltoa koskevia lakeja.¹⁴

Miehitysvallalla on oikeus korvata alueella olevat virkamiehet toisilla, mutta tavallisesti tyydytään vapauttamaan vain joitakin ylempiä hallintovirkamiehiä. Genève'in sopimuksessa edellytetään, että tuomioistuimetkin jatkavat toimintaansa.¹⁵ Riidanalaista on ollut, saako miehitysvallalta perustaa alueelle erityistuomioistuimia.¹⁶ Genève'in sopimus kuitenkin nimenomaan sallii (66 art.), että tietyt rikokset, jotka mm. kohdistuvat miehitysarmeijan ja -hallinnon jäseniin (tai heidän omaisuuteensa) tai vaarantavat (kuten kapina) yleisen järjestyksen ja turvallisuuden säilymistä miehitetyllä alueella, voidaan käsitellä erityisissä miehitysvallan asettamissa sotatuomioistuimissa, joiden on pidettävä istuntonsa tällä alueella, joiden on oltava säännönmukaisesti kokoonpantuja ja joilla ei saa olla poliittista luonnetta.¹⁷ Jos kotimaiset tuomioistuimet ovat lakanneet toimimasta sen johdosta, että tuomarit ovat luopuneet tehtävistään, miehitysvallalta on velvollinen hankkimaan uudet tuomarit, koska yleinen järjestys ja julkinen elämä häiriintyy oikeudenhoidon keskeytyessä.¹⁸ Genève'in sopimuksessa on yksityiskohtaisia ja, kuten tuntuu, tarkoituksenmukaisia määräyksiä eräistä rikosasiainoikeudenkäynneissä noudatettavista yleisistä oikeusperiaatteista, ennen miehitystä tehdyistä rikoksista, rangaistuksista — jolloin pyritään rajoittamaan kuolemanrangaistuksen käyttöä —,

¹³ Kysymyksessä olevan sopimusmääräyksen 2 momentissa annetaan tarkempia ohjeita siitä, mitä miehitysvallan turvallisuudella ja sopimuksen soveltamisella tarkoitetaan. Seuraava, 65 art. taas koskee uusien rangaistussäännösten julkaisemis- ja tiedoksisaattamisvelvollisuutta sekä kieltoa antaa niille takautuvaa vaikutusta.

¹⁴ Esim. asevelvollisuutta, yhdistys- ja kokoontumisvapautta, lausuntovapautta ja lehdistöä koskevia lakeja ja määräyksiä. Ks. tarkemmin *Greenspan*, s. 223 ja *McDougal—Feliciano*, s. 758 s.

¹⁵ 64 art. 1 mom. jälkimmäinen lause. — Virkamiesten erottamisoikeutta koskeva määräys sisältyy 54 art. 2 mom. jälkimmäiseen lauseeseen.

¹⁶ Tällaista tapahtui esim. Norjassa toisen maailmansodan aikana.

¹⁷ Tämä viittaa siihen, että muunlaiset erityistuomioistuimet nyt ovat kiellettyjä.

¹⁸ Tuomioistuimista ja sotatuomioistuimista miehitysalueella ks. tarkemmin esim. *Debbasch*, ss. 65—76, v. *Glahn*, ss. 106—131, *McDougal—Feliciano*, m.t. ss. 760—767 ja *Uhler*, m.t. ss. 236—239.

oikeudenkäyntimenettelystä yleensä (rikosasioissa) ja suojelijavallan siinä antamasta avusta, rangaistuksen kärsimisestä ym. (67—77 art.).¹⁹ Genève'in sopimus kieltää (54 art.) miehitysvaltaa muuttamasta miehitetyn alueen virkamiesten — tuomarit niihin luettuina — asemaa tai kohdistamasta heihin pakotteita taikka mitään väkivaltaa tai minkäänlaisia syrjintätoimenpiteitä sen johdosta, että he omantunnon syistä ovat kieltäytyneet hoitamasta virkaansa tai tointansa. Tämä ei kuitenkaan estä määräämästä tiettyjä virkamiehiä työpalvelukseen, jos yleiset edellytykset ovat olemassa.²⁰

Miehitysvalta saa itse ratkaista, toimeenpannaanko miehitysalueella sotilas- vai siviilihallinto.²¹ Hallintotoimia miehitysalueella koskevat yksityiskohtaiset määräykset ovat jatkuvasti niukat. Niinpä esim. finanssihallinnosta on olemassa yksi ainoa suppea määräys (MOS 48 art.).²² Hallintoa koskevissa kysymyksissä saadaan kuitenkin johtoa edellä mainituista MOS:n 43 ja Genève'in sopimuksen 64 artikloista sekä miehityksen luonteesta pitämällä mielessä sen rajoitetut tarkoitukset.²³

2. Koska miehitys ei aiheuta muutosta miehitetyn alueen täysivaltaisuuteen, ei myöskään siellä olevan kotimaisen väestön kansalaisuus vaihdu. Miehitäjävaltio ei saa vaatia alueella olevilta viholliskansalaisilta eikä muiltakaan suojelluilta henkilöiltä minkäänlaista asepalvelua, mistä nyttemmin on nimenomainen määräys Genève'in IV sopimuksen 51 art. 1 momentissa, joka myös kieltää kaikenlaisen vapaaehtoista asepalvelukseen astumista tarkoittavan painostuksen tai propagandan.²⁴

Haagin MOS:ssä kielletään (45 art.) pakottamasta miehitetyn alueen väestöä vannomaan uskollisuudenvallaa vihollisvaltiolle. Mutta miehitetyllä alueella olevat viholliskansalaisetkin ovat yleisen käsityk-

¹⁹ Ks. tästä tarkemmin *Uhler*, m.t. s. 231 s. ja 240—254.

²⁰ Ks. jäljempää esitystä. — Virkamiesten asemasta yleensä sekä ennen että jälkeen Genève'in sopimuksen ks. *Uhler*, m.t. ss. 194—209.

²¹ Kuten mm. *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 747 s., toteavat. — Tämän ratkaisevat yleensä olosuhteet kussakin erityistapauksessa.

²² Siitä, missä määrin miehitysvallalla on oikeus puuttua alueen rahaoloihin, mikä myös on riidanalainen kysymys, ks. *Castrén*, m.t. s. 224 s.

²³ Kielletyistä hallintotoimista miehitysalueella ks. *Castrén*, m.t. s. 223, jossa on mainittu eräitä esimerkkejä, ja *McDougal—Feliciano*, m.t. ss. 824—832.

²⁴ Haagin MOS kieltää (44 art.) miehitysvaltaa myös pakottamasta miehitetyn alueen väestöä antamaan tietoja toisen sodankävijän armeijasta tai sen puolustusvälineistä.

sen mukaan velvollisia noudattamaan miehitysvallan toimivaltansa rajoissa antamia lakeja ja miehitysviranomaisten laillisia määräyksiä.²⁵ Eräät uudemmat tutkijat²⁶ ovat kuitenkin olleet tässä toisella kannalla, vaikkakaan he eivät yleensä kiellä, etteikö miehitysvalta saisi rangaista väestöä, jos se rikkoo miehitysvallan kansainvälisen oikeuden nojalla antamia lakeja ja määräyksiä, mikä tulos myös on ollut pakko hyväksyä käytännössä. Kysymyksellä onkin tämän vuoksi lähinnä vain teoreettista merkitystä, kuten *McDougal—Feliciano* oikein huomauttavat.²⁷ Mutta kuuliaisuusvelvollisuuden kiistäminen voi kyllä käytännössä johtaa väestölle vaarallisiin seurauksiin, sillä jos väestö alkaa käyttäytyä tämän mukaisesti,²⁸ myös miehitysvalta kiristää otteitaan.

Genève'in sopimuksen 47 artiklassa sanotaan, että miehitetillä alueella olevat suojellut henkilöt eivät missään tapauksessa eikä millään tavoin menetä tämän sopimuksen heille suomia etuja sen johdosta, että miehityksen seurauksena jokin muutos on kohdannut tämän alueen valtiollisia laitoksia tai hallitusta, taikka sen johdosta, että alueen viranomaiset ja miehitysvalta ovat siitä sopineet (jollainen sopimus siis on laitton) tai siitä syystä, että miehitysvalta on yhdistänyt alueen kokonaan tai osaksi omaan alueeseensa (mikä on samoin kiellet-

²⁵ Näin mm. *Debbasch*, s. 234 s., *Greenspan*, s. 264 s., *Stone*, m.t. ss. 723—726, *Sundberg*, s. 102 ja 105 ja *Uhler*, m.t. ss. 43—46. Vrt. v. *Glahn*, joka ensin (s. 45) näyttää yhtyvän kielteiseen kantaan, mutta sitten (s. 47) sanoo, että tottelemisvelvollisuus on olemassa, sikäli kuin miehitysvallan määräykset perustuvat kansainväliseen oikeuteen. Samanlaista horjuvuutta osoittaa *Røed*, O. T., *Fra Krigens Folkeret*, Oslo 1945, s. 64 s. Ei myöskään *Röling* tuo selvästi esiin omaa kantaansa selostaessaan (ss. 402—413) Hollannin toisen maailmansodan jälkeistä tuomioistuinkäytäntöä, jossa kuuliaisuusvelvollisuus yleensä kiistettiin.

²⁶ Ks. erityisesti *Baxter*, *The Duty of Obedience to the Belligerent Occupant*, BYB 1950 ss. 235—266 (varsinkin s. 243) ja *van Nispen Tot Sevenaer*, m.t. s. 19, jotka ottavat lähtökohdaksi sen, ettei miehitysvallalla, joka pelkästään harjoittaa tosiasiallista vallankäyttöä miehitysalueella, olisi varsinaisia oikeuksia väestöön, mikä käsitys tuskin on oikea.

²⁷ M.t. ss. 791—794. — Paljon on kiistelty siitä, voidaanko tämä tottelemis- eli kuuliaisuusvelvollisuus perustaa miehitysvallan tai miehitetyn alueen kotivaltion oikeusjärjestykseen taikka kansainväliseen oikeuteen, jolloin on katsottava, että ainakin viimeksi mainittu peruste tässä kelpaa. Vrt. *Stone*, m.t. main. kohta, jossa velvollisuus johdetaan kaikista kolmesta oikeusjärjestelmästä. — Eri asia on, katsotaanko, että kotimaisella väestöllä on ns. *moraalinen* oikeus (velvollisuus?) olla tottelematta miehitysvalttaa.

²⁸ Niin isänmaallista ja kaunista kuin se saattaa ollakin. Eikö kuitenkin niiden, jotka haluavat vastustaa miehitysvalttaa, olisi parempi perustaa nyttemmin laillistettuja vastarintaliikkeitä (ks. edellä) tai liittyä niihin?

tyä vihollisuuksien vielä jatkuessa). Tällä määräyksellä pyritään estämään eräiden varsinkin Saksan viime maailmansodan aikana harjoittamien tuomittavien menetelmien uusiintuminen tai ainakin tekemään tyhjäksi eräitä niiden vaikutuksia.

Aikaisemmin on jo käsitelty MOS:n 46 artiklaa, joka turvaa miehitysalueen väestön eräät tärkeimmät oikeushyvät kuten hengen, omaisuuden, perheoikeudet ja uskonnon harjoituksen.²⁹ Vaikkei sanottuihin oikeushyviin sisällykään henkilökohtaista vapautta ja liikkumisvapautta, ovat nämä jälkimmäisetkin suojattuja, tosin eräissä tapauksissa huomattavin rajoituksin.³⁰ Miehitysalueella olevien neutraalisten valtioiden kansalaisten oikeusasema on kyllä yleensä sama kuin viholliskansalaisten,³¹ mutta ensin mainittujen liikkumisvapaus on Genève'in sopimuksen 48 artiklan mukaan³² sikäli suurempi, että he saavat aikaisemmin käsitellyssä sopimuksen 35 artiklassa mainituin edellytyksin poistua alueelta, jolloin sitä koskevat päätökset on tehtävä viimeksi mainitun artiklan määräämässä menettelyssä.

Jälleen lähinnä viime maailmansodan valitettavien kokemusten johdosta on Genève'in sopimukseen otettu yksityiskohtainen määräys (49 art.), jossa kaikki suojeltujen henkilöiden pakolliset siirrot ja karkottamiset miehitetyltä alueelta muualle³³ kielletään ehdottomasti, jossa säännöstetään evakuointiedellytykset ja jossa pyritään muullakin tavalla suojelemaan sanottuja henkilöitä eräiltä sodan vaaroilta. Evakuoinnista sanotaan tällöin, että siihen saadaan ryhtyä vain väestön turvallisuuden tai pakottavien sotilaallisten syiden sitä vaatiessa ja että väestöä ei saa siirtää miehitetyn alueen ulkopuolelle, milloin tämä on tosiasiallisesti vältettävissä. Evakuoidut on palautettava kotiseudulleen heti vihollisuuksien lakattua tämän alueen piirissä. Eva-

²⁹ Jotkut katsovat, että näiden oikeushyvien suoja — omaisuuden takavarikointiskieltoa lukuun ottamatta — olisi ehdoton, mutta tiettyjä rajoituksia voidaan niihin kaikkiin tehdä, vaikkakin omaisuuden turva on kyllä suhteellisesti heikoimmin suojattu.

³⁰ *Castrén*, m.t. s. 226, jossa puhutaan myös oikeudesta jatkaa tietyn ammatin harjoittamista. Edellä esitetystä on kuitenkin jo ilmennyt, ettei virkamiehillä ole tällaista oikeutta.

³¹ Kuten mm. *v. Glahn*, s. 90 s., toteaa. — Miehitysalueella oleviin omiin kansalaisiinsa miehitysvallalla on huomattavasti suuremmat oikeudet, heidän eivät kuulu suojeltuihin henkilöihin.

³² Artikla koskee myös muita suojeltuja henkilöitä lukuun ottamatta viholliskansalaisia, jotka siis voidaan pakottaa jäämään miehitysalueelle.

³³ Aikaisemmasta käytännöstä ja tieteisopin kannasta sekä kysymyksen käsitteystä Genève'in v:n 1949 konferenssissa ks. *Uhler*, m.t. ss. 179—192.

kuoinnit on pyrittävä suorittamaan tyydyttävällä tavalla erottamatta saman perheen jäseniä toisistaan.³⁴ Miehitysvalta ei myöskään saa pakottaa suojeltuja henkilöitä jäämään paikkakunnalle, jota sodan vaarat erityisesti uhkaavat, jollei väestön turvallisuus tai pakottavat sotilaalliset syyt sitä vaadi. — Myös miehitetyllä alueella voidaan Genève'in sopimuksen (78 art.) mukaan äärimmäisenä varmuustoimenpiteenä suojeltujen henkilöiden kohdalla käyttää pakolliseen oleskelupaikkaan määräämistä tai eristämistä.³⁵ Tällöin on noudatettava suurin piirtein samanlaista menettelyä kuin suojeltuja henkilöitä sodankävijän omalla alueella pakolliseen oleskelupaikkaan tai eristettäväksi määrättäessä.³⁶

Jo Haagin maasotaohjesääntöön sisältyy työsuorituksia koskeva suppea määräys (52 art. 1 ja 2 mom.), jonka mukaan niitä saatiin vaatia miehitysalueella (siellä toimivan ylipäällikön luvalla) kunnilta ja asukkailta mutta yksinomaan miehitysarmeijan tarpeisiin. Niiden oli lisäksi oltava suhteessa alueen varoihin ja sen luonteisia, ettei väestöä täten pakotettu osallistumaan sen isänmaahan kohdistettuihin vihollisuuksiin. Genève'in v:n 1949 IV sopimus on nyt tarkemmin säännöstänyt (51 art. 2—4 mom. ja 52 art.) väestön työvelvollisuuden.³⁷ Tämän mukaan miehitysvalta ei saa määrätä työhön alle kahdeksantoistavuotiaita. Kysymykseen tulee vain työ, jonka suorittaminen ei merkitse osallistumista sotatoimiin ja joka on välttämätön miehitysarmeijan tarpeita tai julkisen edun vaatimia tehtäviä varten taikka miehitetyn alueen väestön ravitsemisen, majoittamisen, vaatettamisen kuljetuksen tai terveyden kannalta. Suojeltuja henkilöitä ei liioin saa pakottaa varmistamaan väkivoimin niiden huoneistojen turvallisuutta,

³⁴ Artiklan viimeisessä momentissa kielletään miehitysvaltaa myös karkottamasta tai siirtämästä omaa siviiliväestöään miehitysalueelle. — Tämä voisi näet huonontaa miehitysalueella olevan alkuperäisen väestön huoltomahdollisuuksia ja muita olosuhteita.

³⁵ Kuten *Giraud*, s. 662, toteaa, eristämiseen voidaan ryhtyä pelkkien epäluulojen perusteella, eikä hänen mielestään asianomaisille tarvitse edes ilmoittaa eristämispäätöksen perusteita, koskei tässä, kuten sanottu, vaadita tarkkoja tosiasioita.

³⁶ Asianomaisella on tällöin myös samat oikeudet ja samantapainen oikeussuoja kuin samojen toimenpiteiden kohteiksi sodankävijän omalla alueella joutuneilla. — Aikaisemmin on jo mainittu, että eristettyjen henkilöiden käsittelyä koskevat säännöt Genève'in sopimuksen III osan IV alaosastossa ovat yhteiset kaikille eristetyille suojelluille henkilöille.

³⁷ Kysymyksestä yleensä ks. tarkemmin *Stone*, m.t. ss. 709—712. — *Uhler*, m.t. s. 209 ss., pitää Genève'in määräyksiä eräänlaisena kompromissina. — Ne ovat yhteiset kaikille suojelluille henkilöille.

joissa he suorittavat pakollista työtä. Työtä ei tarvitse suorittaa muuta kuin miehitysalueen rajojen sisäpuolella ja asianomaisen on saatava työskennellä, mikäli mahdollista, vakinaisella työpaikkakunnallaan. Työmääräykset eivät saa johtaa siihen, että työntekijät joutuvat palvelemaan sotilaallisissa tai puolisotilaallisissa järjestöissä. Työstä on maksettava kohtuullinen palkka, ja työolosuhteiden on muutoinkin oltava tyydyttävät. Lopuksi kielletään toimenpiteet, joiden tarkoituksena on aikaansaada työttömyyttä tai vähentää miehitetyn alueen työntekijäin työmahdollisuuksia heidän taivuttamiseen työskentelemään miehitysvallan hyväksi.

Aikaisemmin mainittu Haagin MOS:n 23 art. 1 mom. h) kohta, joka koskee viholliskansalaisten oikeuksien ja prosessikelpoisuuden kunnioittamista, on yleisen käsityksen mukaan voimassa myös miehitetyllä alueella.³⁸ Jollei ole tehokasta oikeussuojaa, aineellistenkin oikeuksien arvo on kyseenalainen.

Lopuksi on käsiteltävä miehitysvallalle Genève'in usein mainitun sopimuksen mukaan kuuluvia eräitä suojele- ja huoltovelvollisuuksia miehitetyn alueen väestöä kohtaan,³⁹ joilla ei ole ollut aikaisemmin vastinetta kirjoitetussa oikeudessa tapaoikeudenkin tässä puuttuessa. Sopimuksessa on tässä suhteessa ensinnäkin laaja määräys (50 art.), joka koskee toimenpiteitä lasten ja eräiden muiden apua erityisesti tarvitsevien hyväksi. Niinpä miehitysvallan on helpotettava lasten hoito- ja kasvatustilojen toimintaa ja lasten henkilöllisyyden toteamista sekä tarpeen vaatiessa ja tietyin edellytyksin turvattava orpojen ja sodan johdosta vanhemmistaan eroon joutuneiden lasten toimeentulo ja kasvatustila. Jos viittätoista vuotta nuoremmille lapsille, raskauden aikana oleville naisille ja seitsemää vuotta nuorempien lasten äideille on jo ennen miehitystä myönnetty etusija ravinnon, lääkärinhoidon ja sodan seurauksilta suojelemisen suhteen, miehitysvalta ei saa panna esteitä näiden toimenpiteiden soveltamiselle. — Sopimuksen 55 art. 1 mom. on erityisen tärkeä,⁴⁰ sillä se velvoittaa miehitysvallan käytettävissä olevin varoin⁴¹ varustamaan väestön elintarvikkeilla ja lääkeaineilla, jolloin sen on myös tuotettava miehitysalueelle muitakin välttämättömyystar-

³⁸ Edellä esitetystä on ilmennyt, että Englanti ja eräät toiset valtiot soveltavatkin sitä vain tällä alueella.

³⁹ Nyt ei kuitenkaan kajota sopimuksen 14—24 artikloihin, jotka sisältyvät väestön yleistä suojelemaan sopimuksen II osaan ja joihin palataan jäljempänä.

⁴⁰ Kuten mm. Uhler, m.t. s. 211 s., toteaa.

⁴¹ »Niin pitkälle kuin ne suinkin sallivat.» Siis parhaansa tehden.

vikkeita, jos siellä olevat varastot (»ressources») ovat riittämättömät. — Terveystenhoidosta määrätään sopimuksen 56 art. 1 momentissa mm., että miehitysvallan on kaikin käytettävissä olevin keinoin yhteistoiminnassa kansallisten ja paikallisten viranomaisien kanssa turvattava ja pidettävä voimassa miehitysalueella lääkintä- ja sairaanhoitolaitokset sekä -asemat samoin kuin terveys ja julkinen terveydenhoito sekä annettava kaikkien lääkintähenkilöstöön kuuluvien täyttää tehtävänsä.⁴² Sielunhoitokin on otettu huomioon Genève'in sopimuksessa, jossa (58 art.) tästä sanotaan, että miehitysvallan on sallittava sielunpaimenien antaa hengellistä apua uskontokuntiensa jäsenille ja otettava vastaan uskonnollisiin tarpeisiin välttämättömiä kirjoja ja esineitä koskevia läheyyksiä sekä helpotettava niiden jakelua miehitetillä alueella. — Lopuksi on sopimuksessa myös miehitysalueen ulkopuolelta tälle alueelle suuntautuvia avustuslähetyksiä ym. avustustoimia koskevia varsin tarkoituksenmukaisia määräyksiä (59—62 art.)^{43 44}

3. Yksityinen omistusoikeus nauttii, kuten sanottu, periaatteellisesti suojaa myös miehitetillä alueella,⁴⁵ mikä ilmenee usein mainitusta Haagin MOS:n 46 artiklasta,⁴⁶ jota vastaa Genève'in v:n 1949 IV sopimuksessa sen 53 art.^{47 48} MOS:stä (III osa) ilmenee, että yksityisen omaisuuden suoja miehitysalueella on huomattavasti suurempi kuin vihollisval-

⁴² Määräystä on pidettävä tyydyttävänä, kuten mm. Uhler, m.t. ss. 214—216 toteaa.

⁴³ Ks. niistä tarkemmin Uhler, m.t. ss. 219—228.

⁴⁴ Tietojen välittämisestä ja esineiden toimittamisesta suojelluille henkilöille niin miehitysalueella kuin muualla ks. Genève'in IV sopimuksen 136—141 artikloja.

⁴⁵ Aikaisemmin oli täälläkin voimassa sääntö, että »sodan on elätettävä itsensä», ja se mitä sodassa tarvittiin, otettiin juuri pääasiallisesti miehitetyn alueen väestöltä. Ks. McDougal—Feliciano, m.t. s. 809 ja Schwarzenberger, IJ I (1960—61) s. 193.

⁴⁶ Sitä täydentää 47 artiklassa oleva ryöstäntää koskeva kielto. — Saksalaiset kuitenkin rikkoivat näitä Haagin määräyksiä monella tavalla kummassakin maailmansodassa. Ks. Robinson, J., Transfer of Property in Enemy Occupied Territory, AJ 1945 ss. 219—221.

⁴⁷ Tämä määräys suojaa hävitykseltä — kohta mainituin rajoituksin — myös valtion ja muidenkin kuin viholliskansalaisten omaisuutta. Selvältä näyttääkin, että jos kerran vihollisomaisuus on turvattu, ei neutraaliseenkaan omaisuuteen saa kajota. — Myös Genève'in sopimuksessa kielletään vielä erikseen, kuten sanottu, omaisuuden ryöstäntä (33 art. 2 mom.).

⁴⁸ Yksityisomaisuuden oikeusasemaa miehitetillä alueella koskevista tutkimuksista ansaitsee erityisen maininnan Feilchenfeld, E., The International Economic Law of Belligerent Occupation, Washington 1942, ss. 30—51.

tiolle kuuluvan omaisuuden, mikä onkin luonnollista.⁴⁹ Yksityisen ja julkisen omaisuuden ero voi usein kuitenkin olla epäselvä.⁵⁰ Yksityisen omaisuuden periaatteellisesta suojasta johtuu konfiskointikielto eli tällaisen omaisuuden riistäminen omistajalta korvauksetta,⁵¹ mihin on rinnastettava myös pakkolainat ja omaisuuden pakkomyynnit sekä pakkosiirrot.⁵²

Yksityisomaisuuden suojasta miehitetyllä alueellakin on kuitenkin olemassa useita ja varsin laajojakin poikkeuksia. Niinpä tällaistakin omaisuutta voidaan tuhota, jos sotilaallinen välttämättömyys tätä vaatii.⁵³ On selvä, että tällainen mahdollisuus on varattava sodankävijälle; miehitetyllä alueellahan saattaa syntyä taisteluja milloin tahansa.⁵⁴ — Myös miehittäjän velvollisuus turvata yleinen järjestys ja julkinen elämä miehitetyllä alueella saattaa tehdä välttämättömäksi kajoamisen yksityiseenkin omaisuuteen.⁵⁵ — Kolmas poikkeus johtuu miehitysvalalle kuuluvasta veronkanto-oikeudesta, mihin liittyy velvollisuus huolehtia entiseen tapaan miehitetyn alueen hallintokustannuksista.⁵⁶ Säännöllisten verojen lisäksi miehitysvallalla on oikeus vaatia rahasuorituksia ja sotaveroja,⁵⁷ mutta vain sikäli kuin ensin mainitut eivät

⁴⁹ Kunnan omaisuus rinnastetaan Haagin MOS:n 56 art. 1 mom. mukaan tässä suhteessa yksityisomaisuuteen. Sama koskee uskonnonharjoitukseen tai hyväntekeväisyyteen tarkoitettujen opetus-, taide- ja tieteellisten laitosten omaisuutta (valtiolle kuuluvanakin) jonka koskemattomuutta tehostetaan saman artiklan 2 momentissa olevalla sanktiomääräyksellä.

⁵⁰ Ks. tästä *McDougal—Feliciano*, m.t. ss. 810—812.

⁵¹ Tästä vallitsee yksimielisyys. Ks. esim. *Debbasch*, s. 37 s., *Greenspan*, s. 293 ja *Schwarzenberger*, main. kirj. s. 194. — Sen sijaan omaisuuden pakkolunastus yleisin edellytyksin saattaa olla sallittu. Ks. siitä *Greenspan*, s. 296 ja *Schwarzenberger*, main. kirj. s. 194 s.

⁵² Kuten mm. *Greenspan*, s. 293 alav. 78 ja 294 s., huomauttaa todeten, ettei pakkosiirron perusteella omaisuuden haltuunsa saaneella ole siihen laillista oikeutta.

⁵³ Genève'in sopimuksen mainituksa 53 artiklassa puhutaan siitä, että sotatoimet tekevät tämän ehdottoman välttämättömäksi. MOS:n 46 artiklassa taas ei ole vastaavaa varaumaa, mutta usein mainituksa 23 art. 1 mom. g) kohdassa oleva viittaus sotilaalliseen välttämättömyyteen pätee myös miehitetyllä alueella. — Vrt. *War on Land*, par. 616, jossa kielletään suojellun omaisuuden ja Genève'in v:n 1949 sopimuksen suojelemien henkilöiden omaisuuden yleinen hävitys, mutta tehdään tästä poikkeus (alav. 2), jos miehitetyllä alueella on puhjennut yleinen kapina.

⁵⁴ Tästä poikkeuksesta ks. tarkemmin v. *Glahn*, ss. 224—228.

⁵⁵ Näin esim. *Greenspan*, s. 295 s.

⁵⁶ MOS 48 art., joka myös edellyttää, että tällöin on, mikäli mahdollista, noudatettava voimassa olevia taksoitus- ja jaoitusmääräyksiä.

⁵⁷ MOS:n 49 ja 51 art. Jälkimmäisessä, sotaveroja koskevassa, sanotaan, että niiden perustuttava ylipäällikön antamaan kirjalliseen käskyyn, joka niistä

riitä miehitysarmeijan menojen ja hallintokustannusten peittämiseksi.⁵⁸ — Edelleen miehitysvallalla on oikeus takavarikoida väliaikaisesti tietynlaista sodankäynnissä tarvittavaa yksityistäkin omaisuutta. Kysymyksessä ovat asevarastot ja kaikenlaiset muutkin sotavarusteet sekä tietojen välityksessä käytettävät laitteet ja eräät kuljetusvälineet (MOS 53 art. 2 mom.). Yleensä on katsottu, että takavarikointiin liittyy myös esineiden käyttöoikeus, jopa oikeus hävittääkin ne eräissä tapauksissa, jolloin on suoritettava korvaus.⁵⁹

Miehitysvalta voi puuttua yksityiseen omaisuuteen myös käyttämällä pakkotilaus- eli pakko-otto-oikeutta, jolloin MOS:n 52 artiklan mukaan on voimassa suurelta osalta samat edellytykset kuin — aikaisemmin jo käsiteltyjä — työsuorituksia vaadittaessa. Kysymyksessä on siis vain miehitysarmeijan tarpeiden tyydyttäminen (miehitysalueen ylipäällikön määräyksestä) väestön taloudellisen kantokyvyn rajoissa, eikä väestö nytkään saa joutua täten osallistumaan kotivaltioonsa kohdistettuihin sotatoimiin.⁶⁰ Lisäksi on määrätty, että nämä pakkotilaukset eli ns. luontoissuoritukset on, mikäli mahdollista, maksettava käteisellä tai omaisuutta otettaessa annettua kuittia vastaan mahdollisimman pian.⁶¹ Pakkotilauksia ei saa kohdistaa sellaisiin esineisiin, jotka miehitysvalta saa ottaa haltuunsa takavarikko-oikeuden perusteella. Pakkotilausten kohteena ovatkin etupäässä kulutusesineet, jotka siis ovat tarkoitettut käytettäväksi, jolloin ei palautus voi tulla kysymykseen. Kuitenkin katsotaan yleisesti, että pakkotilauksen perusteella voidaan ottaa myös kiinteätä omaisuutta miehitysvallan käyttöön.⁶² Genève'in usein mainittu sopimus (57 art.) rajoittaa eräissä suhteissa siviilisairaaloihin ja niiden tarvikkeisiin sekä varastoihin kohdistettavia pakko-ottoja.⁶³

myös vastaa, että sotaverojenkin taksoituksessa ja jaoituksessa on pyrittävä noudattamaan yleisiä sääntöjä ja että veronmaksajille on annettava kuitti.

⁵⁸ Sotaveroista ja rahasuorituksista ks. tarkemmin *Castrén*, m.t. s. 240 s., *Debbasch*, ss. 47—52, v. *Glahn*, ss. 150—154 ja 161—165 sekä *Stone*, m.t. ss. 712—714.

⁵⁹ Kaikista näistä kysymyksistä ks. tarkemmin *Castrén*, m.t. s. 235 s., *Debbasch*, ss. 45—47, v. *Glahn*, ss. 215—221, *Greenspan*, ss. 296—300, *McDougal—Feliciano*, m.t. ss. 816—818 ja *Schwarzenberger*, main. kirj. ss. 211—224, jossa viitataan useisiin oikeustapauksiin.

⁶⁰ Pakkotilauksetkin perustuvat sotilaalliseen välttämättömyyteen.

⁶¹ MOS:n 52 art. 3 mom. — Genève'in IV sopimuksen 55 art. 2 mom., joka vastaa MOS:n 52 artiklan pakkotilausmääräyksiä, edellyttää eräin varaumin, että pakkotilauksesta on annettava sen oikeata arvoa vastaava korvaus.

⁶² Näin esim. *Greenspan*, s. 295 ja *Schwarzenberger*, main. kirj. s. 197. — Genève'in IV sopimuksen 57 art. 1 mom. antaa tukea tälle käsitykselle.

⁶³ Pakkotilausoikeudesta yleensä ja eräistä sen erityiskysymyksistä ks. tarkemmin *Debbasch*, ss. 40—44, v. *Glahn*, ss. 165—173, *Greenspan*, ss. 300—303, *McDougal—*

Haagin v:n 1954 yleissopimus kulttuuriomaisuuden suojelemisesta sodassa sisältää myös erään nimenomaan miehitettyä aluetta koskevan määräyksen.⁶⁴ Sopimuksen 5 artiklassa näet sanotaan, että miehitysvalan on tuettava asianomaisia kansallisia viranomaisia miehitysalueella olevan kulttuuriomaisuuden suojelemisessa ja säilyttämisessä, edellyttäenpä eräässä tapauksessa oma-aloitteisia aktiivisia toimenpiteitäkin. Lisäksi siinä määrätään, että sen hallituksen, jonka puolesta miehitysalueella toimivaan vastarintaliikkeeseen osallistuvat taistelevat, on teroitettava sanotuille henkilöille kulttuuriomaisuuden suojan tärkeyttä.⁶⁵

III TAISTELUALUE

1. a) Aikaisemmin on jo mainittu, ettei siviilihenkilöiden pitäisi oleskella rintamalla eikä sen välittömässä läheisyydessäkään. Tämä sääntö koskee niitäkin, joiden tarkoituksena ei ole ryhtyä suorittamaan siellä sotilaallista toimintaa tai avustamaan tavalla tai toisella sodankävijöitä, mikä on periaatteellisesti kielletty.¹ Siviilihenkilöt näet häiritsevät jo pelkällä oleskelullaan sotatoimien suorittamista, koska on olemassa vaara, että he harjoittavat vakoilua tai sekaantuvat muulla tavoin sodankäyntiin.² Sodankävijöillä — kummallakin puolella — on oikeus käskää tällaisia henkilöitä poistumaan, ja jolleivät he tottele, on lupa käyttää tarpeellisia pakkotoimenpiteitä. Rintama-alueella olevat siviilihenkilöt voidaan myös pidättää esim. kuulusteluja varten, jos epäillään heidän tehneen jotakin luvaton, tai sen estämiseksi, etteivät he voi ilmoittaa mahdollisesti tekemiään sotilaallisia havaintoja vastapuolelle, taikka heidän oman turvallisuutensa vuoksi. Sodankävijät eivät liioin voi keskeyttää sotatoimiaan sen vuoksi, että rintamalla on sivullisia,

Feliciano, ss. 818—822, *Schwarzenberger*, main. kirj. ss. 196—211 (jossa on paljon viittauksia oikeuskäytäntöön), *Stone*, m.t. ss. 706—709 ja *Uhler*, m.t. s. 216 s.

⁶⁴ Vrt. edellä alav. 49 mainitun Haagin MOS:n määräystä.

⁶⁵ Ks. tarkemmin *Strebel*, *Z. auslR Bd. XVI* (1955) ss. 47—49, jossa suhtaudutaan skeptillisesti viimeksi mainitun määräyksen toteuttamismahdollisuuksiin ja tehokkuuteen. — *Debbasch* mainitsee, s. 30 s., että Israelin sotavoimat v:n 1956 sotaretken aikana kunnioittivat Siinaissa olevaa Pyhän Katariinan luostaria.

¹ Edellä on myös jo arvosteltu Haagin MOS:n 29 art. 2 momenttia, joka tavaltaan sallii sen, että yksityiset kuljettavat rintama-alueella sotilaallisia viestejä ilmauksilla ja muuten.

² Aikaisemmasta esityksestä ilmenee myös, että nekin henkilöt, jotka sodankävijän suostumuksin seuraavat sotavoimia, kuten sotakirjeenvaihtajat, voidaan toisen sodankävijäpuolen toimesta pidättää, jolloin heille kuitenkin on MOS:n 13 artiklan mukaan myönnettävä sotavangin oikeudet.

joita ei muutoinkaan voi ottaa huomioon, vaikkakaan heitä ei tietenkään saa surmata pelkästään surmaamisen vuoksi. — Nykyaikaisessa sodassa, jossa suoritetaan sotaliikkeitä mekanisoiduilla sodankäyntivälineillä, rintama voi siirtyä nopeasti, eikä siviiliväestöllä tällöin ole aina aikaa eikä tilaisuutta laittautua turvaan taistelualueelta. Samoin voidaan laskuvarjojoukkojen avulla muodostaa yllättäen uusia rintamia minne tahansa. Erityisesti näissä tapauksissa olisi sodankävijöiden pyrittävä mahdollisuuden mukaan välttämään, ettei olosuhteiden pakosta paikalle jäänyttä siviiliväestöä välillisestikään vahingoiteta ja että heidät toimitetaan turvaan heti, kun sotatoimet tämän sallivat.

Mitä tulee taistelukentällä olevaan omaisuuteen, niin ei sitäkään voi yleensä taistelun tuoksinassa varoa ja säästää, oli sitten kysymys kiinteistä tai irtaimista, valtiolle taikka yksityisille vihollis- tai puolueetonta kansalaisuutta oleville henkilöille kuuluvista esineistä.³ Omaisuutta saadaan käyttää taistelutoiminnassa vapaasti lupaa kysymättä, eikä sodankävijöillä ole velvollisuutta korvata tällöin syntyneitä vahinkoja. Kuitenkaan ei nytkään saa aiheettomasti hävittää omaisuutta.⁴ — Vanhan käytännön mukaan voidaan taistelukentällä oleva vihollisvaltiolle kuuluva omaisuus ottaa sotasaaliiksi.⁵ Sen sijaan sotasaalisoikeutta ei saa ulottaa yksityiseen omaisuuteen, mutta sodankävijöillä on oikeus olettaa, että kaikki taistelukentältä tavattu, erityisesti sotilaallinen, omaisuus kuuluu valtiolle.⁶

Edellä on jo ohimennen käsitelty kysymystä, saadaanko sodassa ryhtyä vihollismaan yleiseen hävitykseen⁷ esim. takaa-ajon vaikeuttamiseksi.

³ Vrt. *Greenspan*, s. 279 s., jossa viitataan taistelujen aikana vallitseviin vaikeisiin olosuhteisiin.

⁴ Kuten mm. *Greenspan*, s. 280 ja *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 605, huomauttavat. Tämä ilmenee usein mainitussa Haagin MOS:n 23 art. 1 mom. g) kohdasta. Vrt. myös maasodan lakeja ja tapoja koskevan Haagin v:n 1907 IV yleissopimuksen 3 artiklaa, jonka mukaan valtio on velvollinen korvaamaan kaikki sotavoimiensa jäsenten sopimukseen liittyvää ohjesääntöä rikkoen tuottamat vahingot.

⁵ *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 597. Omaisuus joutuu valtiolle eikä yksityisille sotilaille (*Greenspan*, s. 282). — Pelkkä hallintaanotto riittää, eikä tarvita mitään oikeudellisessa menettelyssä jälkeinpäin tapahtuvaa vahvistusta.

⁶ *Greenspan*, s. 281 ja *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 598, jopa katsovat, että sotilaallinen yksityisomaisuus on muutta mutkitta sotasaalisoikeuden alainen, mihin käsitykseen ei kuitenkaan voida yhtyä. — Sen sijaan *Greenspan* on oikeassa korostaessaan (s. 284), ettei sodankävijöillä ole mitään velvollisuutta pelastaa taistelukentällä olevaa yksityistä omaisuutta.

⁷ Omalla alueella on tällainen toiminta kyllä sallittu. Kysymyksessä on ns. poltetun maan taktiikka, mihin esim. Neuvostoliitto turvautui Saksan kesällä 1941 alkaneen hyökkäysretken aikana.

si sotavoimien perääntyessä.⁸ Kuten *Spetzler* mainitsee,⁹ sanottua viholisuuskeinoa voidaan käyttää itse taistelutoiminnassa tai taktillisena taikka strategisena toimenpiteenä tai itsenäisesti siviiliväestön terrorisoimiseksi ja demoralisoimiseksi. Aikaisemmin, vielä 30-vuotisessa sodassa, tällaista hävitystoimintaa esiintyi kaikissa näissä eri muodoissa. Sittemmin pääsi järkevämpi ja inhimillisempi suunta vallalle siten, ettei yleiseen hävitykseen ollut lupa turvautua muuta kuin sotilaallisen välttämättömyyden tätä ehdottomasti vaatiessa, eikä sitä olekaan syytä sallia muissa tapauksissa.¹⁰ Nykyisillä joukkotuhonta-aseilla tällainen yleinen hävitys voitaisiin helposti suorittaa, mutta tämä sotisi sekä sodankäynnin periaatteita että sota-oikeuden sääntöjä vastaan.^{11 12}

b) Vanhan ja vielä jatkuvasti voimassa olevan käytännön mukaan sodankävijöiden ei ole pakko sallia, että piirityksen kohteena olevalla alueella olevat siviilihenkilöt poistuvat sieltä piirityksen aikana.¹³ Tällaista käytäntöä esiintyi vielä toisessa maailmansodassa,¹⁴ vaikka silloinkin toisinaan meneteltiin lempeämmin.¹⁵ Myös eräiden maiden sanotun sodan jälkeen uudistetut sotaohjesäännöt hyväksyvät edellä mainitun ankaran käytännön.¹⁶ Tarkoituksena on tällä tavoin nopeuttaa antau-

⁸ Tällöin on mainittu, että toisen maailmansodan jälkeisissä sotarikollis-oikeudenkäynneissä suhtauduttiin ymmärtäväisesti perääntymisvaiheessa suoritettuun yleiseen hävitykseen. Ks. tästä vielä *Greenspan*, s. 285 alav. 37 ja *McDougal—Feliciano*, m.t. ss. 602—604, jossa selostetaan *Listin* ja *v. Leebin* oikeudenkäyntejä.

⁹ Strupp—Schlochauer I s. 357 s.

¹⁰ Tällä kannalla ovat yleensä oikeusoppineet, kuten *Spetzler*, main. kirj. s. 358, huomauttaa viitaten myös eräiden kansainvälisten järjestöjen ja kansainvälisen oikeuden yhdistysten tätä koskeviin kannanilmaisuihin. Ks. esim. *Greenspan*, s. 285, *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 601, *Uhler*, Strupp—Schlochauer I s. 167 ja *Land Warfare*, par. 56, jossa korostetaan sitä, että hävitys ei saa olla itsetarkoitus, vaan sillä pitää olla yhteyttä taistelutoimintaan vihollisarmeijaa vastaan. Vrt. myös jo edellisessä osastossa alav. 53 mainittua *War on Land*, par. 616.

¹¹ Ks. erityisesti MOS:n 23 art. 1 mom. e) ja g) kohtia.

¹² Niissäkin tapauksissa, joissa yleinen hävitys sallitaan, siviiliväestö on ennen sitä saatettava turvaan, kuten *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 286, oikein huomauttavat.

¹³ Kuten mm. *Greenspan*, s. 349, toteaa. Ks. myös *Uhler*, main. kirj. s. 167.

¹⁴ Toisen maailmansodan jälkeen suoritetussa oikeudenkäynnissä *v. Leeb*ä vastaan sotilastuomioistuin ei pitänyt kiellettynä sitä, että Leningradin piirityksen aikana v. 1941 kaupungista pois pyrkivät siviilihenkilöt pakotettiin palaamaan sinne takaisin kohdistamalla heihin tuli. Ks. tarkemmin *Downey*, AJ 1953 s. 260.

¹⁵ Ennen Varsovan pommitusta saksalaiset myönsivät siviiliväestölle 12 tunnin poistumisajan.

¹⁶ Ks. *Land Warfare*, par. 44 a), jonka mukaan piiritetystä kaupungista luvatta poistuvia siviilihenkilöitä saadaan äärimmäisenä keinona tulittaa ja pakottaa

tumista, kun elin- ja muita välttämättömyystarvikkeita on kuluttamassa myös siviiliväestö (ns. ylimääräiset suut). Ilmeisesti tässä laskeetaan myös pommituksesta siviiliväestölle aiheutuviin suoranaisiin kärsimyksiin.¹⁷ Kysymyksessä on eräänlainen pienemmässä mittakaavassa toimeenpantu »nälkäsaarto», jota vastaa merisodassa vihollisen ulkomaankaupan katkaiseminen erilaisine saartomuotoineen ja muine toimenpiteineen. Sodankävijällä on myös oikeus katkaista yleensä kaikki yhteydet piiritettyyn tai muutoin eristettyyn alueeseen, joten tietojen välityskin sieltä käsin ja sinne voidaan estää.¹⁸ Siviilihenkilöt, jotka ovat piiritetyn paikkakunnan ja piiritysvoimien välisellä alueella, saavat jakaa piiritettyjen kohtalon.¹⁹

Periaatteellisesti näin kovat menetelmät pitäisi tuomita, sillä on kohutuutonta, että siviilihenkilöiden kärsimyksillä pyritään saamaan sotilaallista etua. Heidän poistumisensahan ei aiheuta piirittäjälle varsinaisia vaaroja. Kaikki poistuvat voidaan tarkastaa ja heiltä voidaan ottaa pois aseet ym. vaaralliset esineet. Heitä ei liioin tarvitse päästää vastapuolen vallassa olevalle alueelle, jos esim. pelätään heidän välittävän sinne joitakin sotilaallisia viestejä. Mutta, kuten sanottu, käytäntö ei ole muuttunut, eikä Genève'in v:n 1949 IV sopimukseen pyri tässä muuhun kuin sitä lieventämään eräissä suhteissa. Sanotun sopimuksen asianomaisessa (17) artiklassa sanotaan, että selkkausten osapuolten olisi tehtävä voitavansa (»s'efforceront»), jotta niiden kesken saataisiin aikaan paikallisia sopimuksia haavoittuneiden, sairaiden, kivulloisten henkilöiden, vanhuksien, lapsien ja lapsensynnyttäjien evakuoimiseksi alueelta, joka on piiritetty tai jonka yhteydet on katkaistu, sekä turvataksaan kaikkien uskontokuntien papeille sekä lääkintähenkilökunnalle ja lääkintävälineistölle kauttakulun sanotulle alueelle. Kysymyksessä ei siis ole ehdoton velvoitus vaan ainoastaan voimakkaaseen muotoon laadittu suositus, joka lisäksi koskee vain eräitä erityisen säällittäviä henkilöryhmiä (ja lääkintä- sekä hengellisen avun järjestämistä eristetylle alueelle).²⁰

palaamaan sinne takaisin (kuten tehtiin edellä mainitussa v. Leebin tapauksessa), ja *War on Land*, par. 295 olevaa samansisältöistä ohjetta, jolloin kuitenkin sanotaan (par. 297), ettei tällaiselta alueelta poistuvia naisia ja lapsia saa tahallisesti tulittaa, vaikkakaan ei tällöin ole pakko keskeyttää yleistä pommitusta. *Greenspan*, s. 350, hyväksyy nämä säännöt.

¹⁷ Ks. siitä jäljempänä.

¹⁸ Ks. *Greenspan*, s. 350.

¹⁹ Kuten *Greenspan*, s. 350, huomauttaa.

²⁰ Näin *Uhler*, main. kirj. s. 167, joka puhuu vain moraalaisesta velvoituksesta. Sen sijaan *Greenspan*, s. 349 s., ilmeisesti menee liian pitkälle, kun hän katsoo,

2. Sodankäyntiä koskevia sopimuksia Haagissa v. 1907 laadittaessa rannikkoalue saatettiin sikäli erityisasemaan, että merisotavoimien pommituksia koskevan IX yleissopimuksen 2 artiklassa määrättiin, että rannikkokaupungeissa olevia erikseen lueteltuja sotilaallisia kohteita saatiin tietyin edellytyksin pommittaa mereltä käsin laivatykeillä siihen katsomatta, pidettiinkö kaupunkia puolustettuna vai ei.²¹ Nytemmin yleinen valtiokäytäntö sallii, että myös maa- ja ilmasotavoimat ryhtyvät tuhoamaan sotilaallisia kohteita, sijaitsivat ne missä tahansa, joten tässä suhteessa ei enää ole eroa rannikko- eikä muun alueen välillä.²² — Merisotavoimille on sanotussa Haagin sopimuksessa (3 art.) myös myönnetty oikeus pakkotilata rannikkopaikkakunnilla elintarvikkeita ja muita tarvikkeita, joita asianomainen paikkakunnan edustalla oleva sota-alus tai laivasto-osasto kysymyksessä olevalla hetkellä välttämättä tarvitsee. Pakkotilausvaatimusta voidaan tarpeen vaatiessa tehostaa pommituksella, jollaista oikeutta ei ole miehitysalueella, jossa kyllä vaadittu omaisuus voidaan muunlaista pakkoa käyttäen ottaa asianomaisilta.²³ Muutoin on merisotavoimienkin noudatettava samantapaisia sääntöjä kuin pakkotilauksia vaativien miehitysviranomaisten. Haagin IX sopimus kieltää (4 art.) pommitukseen ryhtymisen sillä perusteella, ettei rahasuorituksia ole maksettu. — Rannikkoalueet voivat edelleenkin joutua myös merisaartojen kohteeksi. — Jos rannikolla suoritetaan maihinnousu, voi väestö tässä vaiheessa samoin edellytyksin kuin sisä-

että tilanne olisi nyt ratkaisevasti muuttunut sanotun sopimusmääräyksen johdosta, jolle hän pyrkii myös antamaan velvoittavan merkityksen. *Greenspan* viittaa lisäksi myös saman sopimuksen 23 artiklaan, joka koskee velvollisuutta sallia tiettyjen lääke-, elintarvike-, vaate- ym. lähetysten toimittaminen määräpaikkaansa. Myös *Uhler*, main. kirj. s. 167, käsittelee tätä artiklaa piiritysten yhteydessä. Siihen liittyy kuitenkin monenlaisia ehtoja, eikä artikla ilmeisesti ole lainkaan sovellettavissa varsinaisella taistelualueella, joksi eristetty aluekin on katsottava. Vrt. aikaisemmin käsiteltyjä sopimuksen 28 artiklaa ja 49 art. 5 momenttia, joista edellisessä kielletään käyttämästä suojeltuja henkilöitä suojaamaan läsnäolollaan sotatoimilta tiettyjä kohteita ja jälkimmäisessä pakottamasta tällaisia henkilöitä jäämään miehitetillä alueella vaaranalaisille paikkakunnille.

²¹ Sen sijaan ns. puolustamattomat paikkakunnat olivat Haagin MOS:n mukaan suojatut maa- ja ilmasotavoimien pommituksilta. Ks. *Castrén*, Ilmasota I ss. 215—219 ja *Stone*, Legal Controls s. 588, joissa selitetään, mistä tämä ero johtui. Kysymykseen palataan myös jäljempänä.

²² Erityistä suojaa nauttivien rakennusten ja paikkojen merkitsemisestä on kyllä vielä olemassa eri säännöt rannikolla ja sisämaassa. Ks. sanotun Haagin IX sopimuksen 5 art. 2 momenttia ja MOS:n 27 art. 2 momenttia.

²³ *Stone*, m.t. s. 289, viittaa tähän eroon.

maassakin ryhtyä vastustamaan vihollista käyttäen myös apunaan merialuksia.²⁴

3. a) Ilma-aluksia voidaan sodassa käyttää eri tarkoituksiin, joista nyt on tarkasteltava sisämaassa eli maasotavoimien muodostaman varsinaisen rintaman takana tapahtuvia ilmapommituksia, jotka kuuluvat ns. strategiseen eli itsenäiseen ilmasotaan²⁵ ja joista siviiliväestölle aiheutuu suuria vaaroja. Vaikka ydinaseet ja palopommit jäisivätkin pois, ei asia ole autettu, sillä jo tavallisissakin ilmapommeissa on tapahtunut sellainen kehitys, että myös niitä voidaan käyttää joukkotuhontaan.²⁶ Näin muodoin olisi välttämätöntä, että tätä itsenäistä ilmasotaakin ryhdyttäisiin säännöstmään. Näin meneteltiin ilmasodan kehityksen alkuvaiheessa, kuten kohta tullaan tarkemmin selostamaan, mutta sittemmin kiellot ja rajoitukset menettivät vastakkaisen käytännön johdosta merkityksensä, ja nyt ollaan tässä jälleen lähinnä vain (sodankäyntiä koskevien) yleisten periaatteiden varassa.

Haagin ensimmäisessä rauhankonferenssissa v. 1899 hyväksyttiin yksimielisesti selityskirja (I), jossa vastavuoroisesti kiellettiin viiden vuoden ajaksi ammuksien ja räjähdysaineiden heittäminen ilmapalloista tai muilla sentapaisilla keinoilla. Selityskirjaa on tulkittava siten, että se tarkoitti kaikista ilma-aluksista, siis myös myöhemmin käytäntöön tulleista lentokoneista ja ilmalaivoista, maapallon pinnalla oleviin kohteisiin erilaisin keinoin suunnattujen hyökkäysten kieltämisestä, jota vastoin ilma-alusten keskinäinen taistelutoiminta ja ilmatiedustelu sekä -kuljetukset jäivät sallituiksi.²⁷ Kohtuutonta ja epäkäytännöllistä oli, ettei samalla kielletty myös kohdistamasta alhaalta käsin ilma-aluksiin hyökkäyksiä. — Haagin toisessa rauhankonferenssissa v. 1907 hyväksyttiin uusi samansisältöinen selityskirja olemaan voimassa — v. 1915 pidettäväksi suunniteltuun — kolmanteen rauhankonferenssiin saakka.

²⁴ Tällaiset tapaukset ovat kuitenkin harvinaisia. Ensimmäisen maailmansodan aikana esiintyi tällainen kansannousu Belgian rannikolla.

²⁵ Ks. *Schwarzenberger*, *Total War* s. 523 s., joka kuitenkin toteaa, että sodan loppuratkaisut aina suoritetaan maasotavoimien avulla, ja *Spetzler*, *Luftkrieg* s. 20 s.

²⁶ Kun ensimmäisessä maailmansodassa raskaat ilmapommit painoivat n. 50 kilogrammaa, käytettiin toisen maailmansodan loppupuolella jo lähes kymmenen tonnin painoisia ns. korttelipommeja, joiden vaikutukset ulottuivat hyvin laajoille alueille. Mutta massavaikutus voidaan saada aikaan myös useiden lentokoneiden pudottamalla pienemmilläkin pommeilla.

²⁷ Ks. *Castrén*, *Ilmasota* I s. 211 s. ja *Present Law* s. 402. Vrt. *Schwarzenberger*, main. kirj. s. 526, jossa puhutaan hieman epätarkasti ilmasodan kaikkien muotojen kieltämisestä.

Nyt ei kuitenkaan oltu enää yksimielisiä, ja useat suurvallat jäivät tämän sopimusjärjestelyn ulkopuolelle.²⁸ Kolmas rauhankonferenssi jäi pitämättä ensimmäisen maailmansodan puhkeamisen johdosta, joten sopimus on jatkuvasti muodollisesti voimassa. Vastakkaisen käytännön johdosta sen on kuitenkin katsottava rauenneen jo ensimmäisen maailmansodan aikana.²⁹

Haagin toisessa rauhankonferenssissa tehtiin yksimielisesti lähinnä ilmasotaa silmällä pitäen³⁰ ensimmäisessä rauhankonferenssissa hyväksytyn maasotaohjesäännön 25 artiklaan, joka koski kieltoa kohdistaa hyökkäyksiä tai pommituksia puolustamattomiin asutuskeskuksiin, asutuksiin ja rakennuksiin, lisäys, jonka mukaan kielto ulottui kaikkiin tällaisessa toiminnassa käytettyihin keinoihin.³¹ Tämäkin säännös olisi riittänyt suojaamaan siviiliväestöä ilmapommituksilta useimmissa tapauksissa, mutta tämä tarkoitus jäi toteuttamatta ilmasodassa tapahtuneen kehityksen johdosta. Jo ensimmäisessä maailmansodassa ryhdyttiin yleisesti tuhoamaan ilmasta käsin sotilaallisia kohteita myös sisämaassa, ja tämä käytäntö on jatkunut samanlaisena myöhemminkin, joten on katsottava, että tässä on syntynyt tapaoikeuden sääntö, joka on tältä osin kumonnut sopimuskiellon.³² Voidaan myös todeta, ettei rintamantakaisia ilmapommituksia tällä tavoin rajoittava kielto sovelly nykyaikaiseen sodankäyntiin, jossa tärkeät sotilaalliset kohteet on saatava tuhota — tietyn jäljempänä tarkemmin mainituin edellytyksin — koko sotänäyttämöllä niiden sijaintipaikkaan katsomatta.³³

Haagissa ei otettu ja ehkä ei voitu ottaakaan huomioon vastaista kehitystä.³⁴ V. 1907 pidettiin vielä silmällä pelkästään hyökkäyksiä,

²⁸ Pääsyyinä tähän oli ilmeisesti ilma-aluksissa tällä välin tapahtunut kehitys. Ks. tarkemmin *Castrén*, *Ilmasota* I s. 212 s.

²⁹ Näin *Castrén*, m.t. s. 213 s., josta ilmenee, että tämä on yleinen käsitys, vaikkakin myös vastakkaisia mielipiteitä on esitetty. — Sanotuista selityskirjoista ks. vielä *Meyer*, *Völkerrechtlicher Schutz* ss. 111—115.

³⁰ Tämä on yleisesti myönnetty ja ilmenee konferenssikäsittelystä. Ks. *Castrén*, m.t. s. 215 s. Säännöksen esihistoriasta ks. *Castrén*, m.t. s. 221 ja *McDougal—Feliciano*, m.t. ss. 605—607, jossa myös kuvataan v. 1907 vallinnutta tilannetta.

³¹ Edellä on jo huomautettu, että merisotavoimille jätettiin eräässä samassa tilaisuudessa hyväksytyssä toisessa sopimuksessa tässä suhteessa suurempi vapaus.

³² Ks. *Castrén*, *Present Law* s. 199 ja 402 s., jossa myös viitataan merisotavoimien pommituksia koskevaan analogiaan, *Spaight*, *Cities* s. 94 ja 96 s., *Spetzler*, m.t. s. 38 ja *Stone*, m.t. s. 623 s. — Vrt. *War on Land*, par. 284, jossa vielä puhutaan puolustetuista ja puolustamattomista paikkakunnista.

³³ Näin *Castrén*, m.t. s. 199, *Czesany*, s. 22 ja *Spetzler*, s. 36.

³⁴ *Castrén*, *Ilmasota* I s. 217 ja 219 s. Konferenssiedustajia tuskin voi syyttää kaukonäköisyyden puuttumisesta. Olihan päätös, kuten sanottu, yksimielinen.

joilla on valtaustarkoitus.³⁵ Silloisten aseiden kantomatka oli vaatimaton, joten sotilaallisia kohteita ei voitu tuhota muuta kuin pieneltä etäisyydeltä. Ja ilma-alustenkin toimintasäde oli aluksi lyhyt ja niiden aseistus kevyttä.³⁶ Kun paikkakunta oli valloitettu, voitiin siellä olevat sotilaalliset esineet tuhota itse paikalla, sikäli kuin ei niitä haluttu ottaa omaan käyttöön. Oli kuitenkin jo tällöin tilanteita, jolloin saattoi olla tärkeätä hävittää sotilaskohteita matkan päästä, nimittäin jollei asianomaista paikkakuntaa voitu tai haluttu vallata, ja ilma-aluksethan olivat itse asiassa aina tällaisessa asemassa.

Haagin MOS:n sanottuun 25 artiklaan sisältyi se puute, ettei siinä määritelty, mitä tarkoitettiin puolustetulla paikkakunnalla.³⁷ Koska tällä kysymyksellä on jatkuvasti merkitystä erityisesti rintama-alueen piirissä ja myös itsenäisessä ilmasodassa sikäli, että puolustamattomalla paikkakunnalla sotilaskohteita hävitettäessä on noudatettava suurempaa varovaisuutta kuin puolustetulla, on syytä tarkastella kysymystä hie- man laajemmin. Tällöin voidaan kiinnittää huomiota erilaisiin seikkoi- hin, kuten siihen, onko asianomaisella alueella sotavoimia tai linnoi- tuksia taikka muunlaisia puolustuslaitteita.³⁸ Ilmasodan kannalta on erityisesti ratkaistava, tekeekö ilmatorjuntalaitteiden olemassaolo alu- een puolustetuksi. Useimmat vastaavat tähän kysymykseen myön- tävästi.³⁹ On viitattu mm. siihen, että ilmatorjuntalaitteet ovat itsessään sotilaallisia ja siirrettävissä paikasta toiseen, joten ne on syytä tu- hota tilaisuuden siihen ilmaantuessa. Ja nykyisinhän niillä voidaan torjua myös laskuvarjojoukkojen hyökkäyksiä. Toisaalta on viitattu näiden aseiden defensiiviseen luonteeseen, ja todennäköisesti ilmator- juntalaitteiden olemassaoloa ei pidetty Haagin rauhankonferenssin ai- koina riittävänä tunnusmerkkinä puolustetun kaupungin käsitettä mää- riteltäessä.⁴⁰ Selvempi tapaus on jo se, jos alueella on hävittäjälentoko- neita, joita voidaan lähettää vihollista vastaan. Ja kun paikalle on

³⁵ Ks. *Castrén*, m.t. s. 218 s. ja *Spetzler*, m.t. s. 38.

³⁶ Aluksi käytettiin vain konekiväärejä ja pieniä pommeja. Lentotykit tuli- vat käyttöön vasta ensimmäisessä maailmansodassa. — Ensimmäinen ilmapom- mitus suoritettiin vasta Tripoliin sodassa vv. 1911—1912.

³⁷ Tätä kysymystä koskevista laajahkoista esityksistä ks. esim. *Castrén*, m.t. ss. 221—226 ja *Spetzler*, m.t. ss. 38—41.

³⁸ Vaikka puolustuslaitteet sijaitsisivat kaupungin ulkopuolella, niiden on kat- sottava suojaavan kaupunkiaakin, joten koko aluetta on käsiteltävä yhtenäisesti.

³⁹ Esim. *Czesany*, s. 22 ja *Spetzler* m.t. s. 39. — Vrt. *Pictet*, *AJ* 1951 s. 469.

⁴⁰ Ks. *Castrén*, m.t. s. 224 s.

mahdollista kutsua avuksi muualtakin tällaisia lentokoneita,⁴¹ voidaan väittää, että koko rintamantakaista aluetta on ilmasodassa pidettävä puolustettuna.⁴² Haagin sopimusmääräyksen laatijat kuitenkin ilmeisesti tarkoittivat sanalla »puolustettu» vain sitä, että todella ryhdytään vastarintaan. Mutta jos vastapuolella on pätevä syy olettaa näin tapahtuvan, hyökkäykseen on lupa ryhtyä tarvitsematta etukäteen tiedustella toisen aikomuksia, jolloin yllätysmahdollisuus ehkä menetettäisiin.⁴³ Niinpä vastarinnan valmistelua on tässä suhteessa pidettävä riittävänä. Samoin on todennäköistä, että paikkakuntia, jotka ovat linnoitettuja tai joissa on sotavoimia, puolustetaan.⁴⁴

Eräät tutkijat ovat sitä mieltä, että MOS:n 25 artikla ei alunperinkään olisi ollut voimassa muuta kuin rintama-alueella (jossa tietenkin voi käyttää myös ilma-aluksia).⁴⁵ Haagin konferenssin asiakirjoista ilmenee kuitenkin, että tarkoituksena oli soveltaa tätä kieltoa koko sotänäyttämöllä, siis myös sisämaassa.⁴⁶ Säännöksen merkitystä rintama-alueella taas vähentää se seikka, että täällä yleensä kaikki paikkakunnat ja rakennukset ovat puolustettuja.

⁴¹ Sikäli kuin niitä on käytettävissä. — Avun lähettäminen saattaa tapahtua nopeasti, varsinkin jos tukikohdat ovat lähellä ja vihollisen ilmahyökkäysaikeista on saatu vihiä.

⁴² Ks. *Castrén*, m.t. s. 223 ja 225 s., *Czesany*, s. 22 ja *Spetzler*, m.t. s. 39.

⁴³ Ks. *Castrén*, m.t. s. 226. Vrt. myös *Spetzler*, m.t. s. 36.

⁴⁴ Ks. jälleen *Castrén*, m.t. s. 221 ja 223 sekä *Present Law* s. 198 ja *War on Land*, par. 285 ja 286, jossa myös korostetaan oikein, että se, joka ei aio puolustautua näissä olosuhteissa, voi välttää hyökkäykset ja pommitukset tekemällä antautumisilmoituksen. Sanottu ohjesääntö (par. 290) pitääkin rintama-alueella puolustamattomana sellaista aluetta, jonka voi vallata taistelutta. Rintaman takana oleva alue sen sijaan katsotaan (par. 290 loppu) kokonaisuudessaan puolustetuksi, joten pommitukset ovat siellä sallittuja, mutta ne on rajoitettava »mikäli mahdollista» sotilaskohteisiin. Hämäräksi jää, tarkoittaako sanottu varaus sitä, että pommituksessa voi aiheutua välillisiä vahinkoja myös siviilikohteille, vai sitä, että niiden tahallinenkin pommitus sallitaan joissakin tapauksissa. — Vrt. *Spaulding*, s. 8 s., jossa sanotaan, että vasta hyökkäyshetkellä selviää, onko paikkakunta puolustettu vai ei, millä perusteella hän pitää MOS:n 25 artiklaa epäkäytännöllisenä ja epätarkoituksenmukaisena.

⁴⁵ *Czesany*, s. 22, *Spetzler*, m.t. s. 35 s. ja *Stone*, m.t. s. 623. Ks. myös *Pictet*, *RevC-R* 1939 s. 278, jonka esityksestä ei kuitenkaan selvästi ilmene, tulkitseeko hän sanottua sopimusmääräystä vai puhuuko hän myöhemmästä tilanteesta.

⁴⁶ *Castrén*, *Ilmasota* I s. 220. — Nythän kysymyksellä ei ole enää samaa merkitystä, kun tapaoikeus, kuten sanottu, on muuttanut tilanteen. Mutta kai pommituskielto jatkuvasti koskee myös sisämaassa olevia puolustamattomia paikkakuntia, joissa ei ole sotilaallisia kohteita. Näin *Gallop*, s. 547. Vrt. jäljempää esitystä.

Siviiliväestö menetti siis jo ensimmäisen maailmansodan aikana sen oikeudellisen suojan rintamantakaisia ilmapommituksia vastaan, mikä sille oli Haagissa yritetty järjestää. Tässä sodassa tyydyttiin kuitenkin etupäässä tuhoamaan sanotulla alueella sotilaallisia kohteita, mutta jo tällöin aiheutui välillisiä vahinkoja, suoritettiinpa siellä toisinaan häikäilemättömiä ilmapommituksia. Vasta sodan loppupuolella itsenäinen ilmasota sai laajemmat mittasuhteet.⁴⁷

Itsenäistä ilmasotaa esiintyi myös maailmansotien välikautena mm. Italian sodassa Abessiniaan vastaan, Japanin ja Kiinan välisessä ns. aseellisessa selkkauksessa ja Espanjan sisällissodassa.⁴⁸ Tällöin tehtiin myös useita yrityksiä ilmasodan ja erityisesti ilmapommitusten säännöstämiseksi. Niinpä ilmapommituksia käsiteltiin Haagin Lakimiestoimikunnan v:n 1923 edellä mainitun ehdotuksen 22—26 artikloissa, joissa tuomittiin terroritarkoituksessa suoritettut pommitukset, pyrittiin määrittelemään luvalliset eli sotilaalliset pommituskohteet, vahvistettiin sääntöjä rintama-alueella ja sen takana tapahtuvia pommituksia var-ten ja ehdotettiin erityisiä rajoituksia tiettyjen rakennusten ja alueiden suojelemiseksi.⁴⁹ Sääntöjen jääminen pelkiksi ehdotuksiksi johtui todennäköisesti sotilaallisille kohteille asetetuista liian ahtaista rajoista ja siitä, ettei sotilaallisia näkökohtia muutoinkaan ollut otettu tarpeeksi huomioon.⁵⁰ Genève'in aseriisuntakonferenssin, Kansainliiton ja Punaisen Ristin toimintaan sanottuna ajanjaksona siviiliväestön suojelemiseksi ilmapommituksilta on jo viitattu edellä olevassa historiallisessa katsauksessa. Myös useat tutkijat tekivät tässä varteenotettavia ehdotuksia.⁵¹

Mitään lopullista tai ehdottomasti velvoittavaa ei kuitenkaan ilmapommitusongelman alalla oltu saatu aikaan toisen maailmansodan puhjetessa. Pääsodankävijät antoivat kyllä aluksi rauhoittavia vakuumuksia presidentti Rooseveltin sodan alettua esittämään vetoomukseen, joka koski siviiliväestön säästämistä ilmapommituksissa, ja useita kuu-kausia kuluikin, ennen kuin ilmapommitukset alkoivat toden teolla

⁴⁷ Ensimmäisen maailmansodan ilmapommituksista ks. *Castrén*, m.t. ss. 227—229 sekä *Present Law* s. 403 ja *Spaight*, *Air Power* ss. 220—243.

⁴⁸ Ks. tästä tarkemmin *Spaight*, m.t. ss. 244—258.

⁴⁹ Ks. niistä tarkemmin *Castrén*, *Ilmasota I* s. 231 s.

⁵⁰ Ks. *Schwarzenberger*, main. kirj. s. 537, *Sibert*, s. 180 ja *Stone*, m.t. s. 624 olevaa arvostelua.

⁵¹ Ks. niistä erityisesti *Meyer*, A., *La protection par le droit des gens de la population civile contre les attaques aériens*, *Revue générale de droit aérien* 1939 s. 66 s.

toukokuun alussa v. 1940.⁵² Jo saman vuoden loppupuolella tulivat puolin ja toisin käytäntöön ns. strategiset ilmapommitukset, ja sodan viime vuosina Yhdysvallat ja Englanti ryhtyivät laajassa mitassa ns. vyöhyke- eli aluepommituksiin, joissa ilmapommeja kylvettiin sokeasti laajoille teollisuusalueille.⁵³ Esiintyipä sanotussa sodassa, varsinkin sen loppuaikoina, siviiliväestöön kohdistettuja terroripommituksia.⁵⁴ Niinpä siviiliväestö joutuikin tässä sodassa kärsimään ilmapommituksista huomattavasti enemmän kuin edellisessä suuressa sodassa.⁵⁵

Sodan päätyttyä suoritettussa Nürnbergin oikeudenkäynnissä kyllä todettiin, että kaupunkeja oli pommitettu aiheettomasti ja sotilaallisten välttämättömyssyiden tätä vaatimatta, mutta ketään ei kuitenkaan henkilökohtaisesti tuomittu tällaisesta toiminnasta,⁵⁶ mikä ilmeisesti johtui siitä, että rikkomuksia oli tapahtunut kummallakin puolella. — Itsenäistä ja osittain häikäilemätöntä ilmasotaa on harjoitettu myöhemminkin mm. Korean ja Vietnamin taisteluissa, eikä vieläkään ole saatu minkäänlaisia uusia sääntöjä. Punaisen Ristin Kansainvälinen toimikunta on kyllä tehnyt toisen maailmansodan jälkeen tätä koskevia konkreettisia ehdotuksia,⁵⁷ joihin palataan jäljempänä, mutta hallitukset ovat suhtautuneet niihin kylmäkiskoisesti. Jo nyt on kuitenkin todettava, että näihin ehdotuksiin sisältyy paljon oikeita ajatuksia. Niinpä niissä lausutaan julki se varteenotettava periaate, että sikäli kuin Genève'n v:n 1949 IV yleissopimuksen — edellä selostetuista — määräyksistä ei muuta johdu, on pyrittävä poistamaan siviiliväestö sotilaallisten kohteiden läheisyydestä ja uhanalaisilta alueilta yleensäkin ja vältettävä sijoittamasta pysyvästi sotilaallisia muodostelmia, sota-

⁵² Tässä ei ole syytä tutkia, kumpi puoli varsinaisesti teki aloitteen. — Presidentti Rooseveltin vetoomuksesta ja vastauksista siihen ks. *Spaight*, m.t. s. 259 s.

⁵³ Tätä pommitustapaa tullaan oikeudellisesti arvostelemaan jäljempänä.

⁵⁴ Lähinnä Yhdysvaltojen ja Englannin taholta. Mutta eräitä Saksan ja Japaninkin sodan alkuaikoina suorittamia ilmapommituksia voidaan pitää tämän luonteisina ja ohjusten lähettämällä Englantiin pyrittiin samoin vahingoittamaan etupäässä siviiliväestöä.

⁵⁵ Toisen maailmansodan ilmapommituksista ks. aikaisemmin mainittujen lähteiden lisäksi *Bilanz*, ss. 145—159 (*Kesselring*) ja ss. 159—176 (*Rumpf*), *Gör-litz*, ss. 418—523, *Spaight*, m.t. ss. 259—281 ja *Stone*, m.t. s. 610 sekä ss. 625—627.

⁵⁶ Tähän viittaa mm. *Sibert*, s. 185. Ks. myös *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 641 alav. 381 ja *Schwarzenberger*, main. kirj. s. 535, joka toteaa, ettei Nürnbergissä siis otettu selvää kantaa itsenäisen ilmasodan laillisuuteen.

⁵⁷ Ks. *CICR, Règles 1956*. — Eriyistä suojaa nauttivien esineiden suojelua koskevaa kysymystä ja siihen liittyvää Haagin v:n 1954 sopimusta tullaan käsittelemään vasta seuraavassa osastossa.

tarvikkeita ja liikkuvia sotilaallisia laitteita kaupunkeihin ym. tiheään asutuille alueille.⁵⁸

Nyt seuraavassa esityksessä tullaan yksityiskohtaisesti käsittelemään rintamantakaisiin ilmapommituksiin liittyviä tärkeimpiä kysymyksiä, nimittäin luvallisia ja kiellettyjä pommitustarkoituksia, sotilaallisen kohteen käsitettä, tapaa, millä pommitukset olisi suoritettava, ja tähän liittyvää ns. aluepommituksia koskevaa erityisongelmaa.⁵⁹

b) Edellä esitetystä on ilmennyt, että sotilaallisten kohteiden tuhoamista on pidettävä itsenäisen ilmasodan laillisena tarkoituksena.⁶⁰ Tämä ei kuitenkaan merkitse, kuten jäljempänä tullaan selvittämään, että tällaisten kohteiden tuhoaminen olisi kaikissa olosuhteissa luvallista. — Saadaanko sitten ilmapommituksiin ryhtyä rintaman takana muussa tarkoituksessa? Voitaaisiinko esim. ajatella, että ilma-aluksillekin myönnettäisiin oikeus siellä pakkotilata elin- tai joitakin muita tarvikkeita, joita ne ajankohtaisesti välttämättä tarvitsevat, ja tehostaa tätä koskevaa vaatimustaan pommituksin samaan tapaan kuin merisotavoimat saavat tehdä rannikkoalueilla.⁶¹ On kyllä totta, että tässä on olemassa varsin läheinen analogia, mutta kun sekä sopimussäännöt että käytäntö puuttuvat ilma-alusten kohdalla, lienee kysymykseen vastattava kieltävästi.⁶² Ehkä ilma-aluksilla ei ole tässä samaa tarveakaan kuin merisotavoimilla, minkä lisäksi tällaisen oikeuden toteuttaminen kohtaa eräitä käytännöllisiä vaikeuksia ja saattaisi myös johtaa väärinkäytöksiin.

Entä miten on suhtauduttava rauhanomaisten siviilihenkilöiden ja ei-sotilaallisten esineiden tarkoituksellisiin ilmapommituksiin rintaman takana? Jollei siviiliväestöön siellä kohdistettavien pommitusten vaikuttimena ole muu kuin pelkkä surmaaminen ja pahoinpiteleminen, tällaiset toimenpiteet on muutta mutkitta tuomittava. Mutta voidaan

⁵⁸ Sääntöjen 11 art. Vrt. myös 3 artiklaa, josta ilmenee, että puolustustaiteluissakin on noudatettava siviiliväestön suojelua koskevia sääntöjä.

⁵⁹ Kuten jo edellä on mainittu, on tässä lähinnä haettava johtoa sodankäyntiä koskevista yleisistä oikeusperiaatteista, koska velvoittavia kirjoitettuja sääntöjä ei enää ole. Valtioikäytäntö on tietenkin myös otettava huomioon, vaikka kaikkia menettelytapoja ei voikaan hyväksyä.

⁶⁰ Ks. myös *Castrén*, m.t. s. 233.

⁶¹ Ks. edellä olevaa esitystä.

⁶² Haagin lakimiestoimikunnan v:n 1923 ehdotuksessa kielletään (23 art.) tällaisessa tarkoituksessa tapahtuvat ilmapommitukset. Ks. toisaalta *Castrén*, m.t. s. 239 s. ja *Present Law* s. 404 s., joissa esitetään näkökohtia vastakkaisen kannan puolesta.

ajatella, että siviiliväestön terrorisoinnin — sillä sellaistaahan se joka tapauksessa on — tarkoituksena myös on psykologisten vaikutusten aikaansaaminen synnyttämällä pelkoa siviiliväestön piirissä, heikentämällä tämän väestön työtehoa ja -halua sekä murtamalla sen henkistä vastustuskykyä ja herättämällä lopuksi siinä niin suurta vastenmielisyyttä sotaa kohtaan, että hallitusta ryhdytään painostamaan vastarinnan ja sodan lopettamiseksi. Myös siviilihenkilöiden omaisuuteen kohdistetut pommitukset voivat vaikeuttaa heidän elämis- ja toimeentulomahdollisuuksiaan ja täten vaikuttaa asianomaisten mielentilaan. Saattaapa ei-sotilaallisen omaisuuden tuhoamisella sinänsäkin olla jonkin verran merkitystä itse sodankäynnillekin.⁶³

Aikaisemmin on jo käsitelty omaisuuden yleistä hävittämistä, joka on sallittua vain äärimmäisissä tapauksissa kuten jonkin tärkeän sotaliikkeen yhteydessä. Samoin on osoitettu, että sodankäynnin säännöt selvästi kieltävät yleensäkin ei-sotilaallisen omaisuuden hävittämisen, jollei sotilaallinen välttämättömyys tätä vaadi, mikä ei tarkoita sodan voittamisen yleistä edistämistä vaan tietyn sotatoimen suorittamista. Jää siis jäljelle henkilöön kohdistuvat ilmapommitusten psykologiset vaikutukset.⁶⁴ Voidaanko sota tällä tavoin voittaa, tai saattavatko tällaiset pommitukset huomattavasti edistää voiton saavuttamista?⁶⁵ Jos tähän kysymykseen vastataan myöntävästi, on tästä huolimatta mahdollista, että sodankäynnin säännöt ja yleiset periaatteet kieltävät käyttämästä tällaisia keinoja.

Terroripommituksia itsenäisessä ilmasodassa on, kuten sanottu, jo esiintynyt käytännössä, ja monet arvelevat, että tällaisiin menettelytapoihin tullaan turvautumaan vastaisuudessaakin, koska on mahdollista, että jotkut vaikeaan asemaan joutuneet häikäilemättömät sodankävijät luulevat niistä hyötyvänsä. Ensimmäiset, eivät tosin kovin lukuisat, tapaukset sattuiivat ensimmäisessä maailmansodassa,⁶⁶ jossa tällaisia pommituksia yleensä puolusteltiin repressaaliperusteilla, mikä viittaisi siihen, etteivät asianomaiset itsekään pitäneet niitä sinänsä

⁶³ Ks. *Castrén*, *Ilmasota* I s. 235.

⁶⁴ Aikaisemmin esitetystä on jo havaittu, että tietynlaista psykologista sodankäyntiä, nimittäin propagandatoimintaa, pidetään sallittuna jopa melko voimakkaissa muodoissa. Mutta ilmapommituksiin tulee lisää suoranaisten ruumiillisten kärsimysten ja aineellisten vahinkojen aiheuttaminen.

⁶⁵ Ks. *Castrén*, m.t. s. 235, joissa todetaan, että terroripommitukset eivät tässä suhteessa ole kokonaan vailla merkitystä.

⁶⁶ Esim. saksalaisten ilmalaivojen (zeppelinien) pommitusretket Lontooseen.

laillisina.^{67 68} — Toisessa maailmansodassa ja varsinkin sen loppupuolella joutuivat sekä Saksan että Japanin siviiliväestö kärsimään suuresti häikäilemättömistä ilmapommituksista.^{69 70} Näitäkin pommituksia on puolusteltu repressaalioina, ja eräs englantilainen tutkija kiistää, että kysymyksessä olisi ollut siviiliväestön tarkoituksellinen pommitus,⁷¹ mutta sodan jälkeen on käynyt selvästi ilmi, että näin kuitenkin valitettavasti oli asianlaita.⁷² Näin muodoin on todettava tyydytyksellä, että Englannin nykyinen sotaohjesääntö nimenomaan kieltää tällaiset pommitukset.⁷³ — Toisen maailmansodan jälkeen suoritettiin mm. Koreassa ilmapommituksia, joita voidaan arvostella edellä mainituin perustein.⁷⁴

Eräät terroripommituksia käsitelleet tutkijat näyttävät hyväksy-

⁶⁷ Tieteisoppi yleensä asettui tuomitsemaan niitä. Ks. *Castrén*, m.t. s. 233, v. d. *Heydte*, Strupp—Schlochauer II s. 436 ja *Kroell*, s. 121.

⁶⁸ Genève'in aseriisuntakonferenssin ja Kansainliiton kielteisestä suhtautumisesta terroripommituksiin on jo ollut puhetta, jolloin myös on selostettu (historiallisessa katsauksessa alav. 36) Kansainliiton v. 1937 hyväksymää päätöslauselmaa. Maailmansotien välikautena myös mm. Haagin lakimiestoimikunta v:n 1923 säännöissään (22 art.), Monacossa v. 1934 pidetty lääkärin ja lakimiesten yhteinen kokous ja *International Law Association* kahteen otteeseen eli v. 1924 ja 1938 tuomitsivat tällaiset pommitukset. Ks. *Sloutsky*, *Rev.gén.* 1957 s. 359 s. Samalle kannalle asettuivat myös monet valtiomiehet, kuten Englannin pääministeri *Neville Chamberlain* (eräässä v. 1939 antamassaan lausunnossa).

⁶⁹ Saksassa sattuneista tapauksista ks. *Spetzler*, *Luftkrieg* s. 307 s. ja Japanin kohdalta *Fuller*, ss. 452—459. Ks. myös *Castrén*, *Present Law* s. 404 ja *Greenspan*, s. 335 alav. 90, jossa mainitaan, että japanilaiset tuomitsivat v. 1942 kuolemaan ja myös teloitivat eräitä amerikkalaisia lentäjiä, joiden väitettiin tuultaneen siviiliväestöä konekivääreillä, mutta että sodan jälkeen tuomarit joutuivat itse syytettyjen penkille, kun amerikkalaiset eivät olleet vakuuttuneita oikeudenkäynnin puolueettomuudesta.

⁷⁰ Toisaalta myös sanotut valtiot olivat — sodan alkupuolella — tehneet itsensä syyppäiksi samantapaisiin pommituksiin. Saksan menettelystä ks. *Giraud*, s. 633 ja Japanin *Spaight*, *Air Power* s. 281.

⁷¹ *Spaight*, *Bombing Vindicated* s. 110.

⁷² Ks. edellä historiallisessa katsauksessa (alav. 46) selostettuja Englannin ohjeita sekä *Giraud*, s. 633, *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 653 s. ja *Rumpf*, *Zivilbevölkerung* s. 4, joissa kahdessa viimeksi mainitussa viitataan myös Englannin ja Yhdysvaltojen sodanjohtajien Casablancassa v. 1943 ilmasodan ensisijaisesta tarkoituksesta hyväksymään määritelmään, jossa korostettiin Saksan kansan henkisen vastustuskyvyn murtamisen tärkeyttä. — Se seikka, että ilmapommitukset usein suoritettiin öiseen aikaan ja sellaisiakin kaupunkeja vastaan, joissa ei ollut varsinaisia sotilaskohteita, oli myös osoituksena terrorisointitarkoituksesta.

⁷³ *War on Land*, par. 288.

⁷⁴ Ks. *Rumpf*, main. kirj. s. 4.

vän ne erilaisin perustein.⁷⁵ Välittävää kantaa edustaa *Stone*, jonka mielestä osaa siviiliväestöä eli ns. »quasi combatant workforce» saadaan pommittaa ilmasta käsin.⁷⁶ Edellä on jo käsitelty sotavarustus-teollisuudessa työskentelevien oikeusasemaa ja todettu, ettei heitä ole lupa ahdistaa. *McDougal* ja *Feliciano* huomauttavat oikein, ettei vihollinen yleensä voi erottaa näitä siviilihenkilöitä toisista — mihin jo aikaisemmin on viitattu —, minkä lisäksi he korostavat, että jos hyväksyttäisiin heidän ahdistamisensa pelotustarkoituksessa (jotta he jäisivät pois työstä), niin tästä voitaisiin johtaa oikeus kohdistaa väkivaltatoimenpiteet myös heidän perheensä jäseniin, ja miksi tällöin pysähdyttäisiin edes näihin.⁷⁷

Tiedemiesten huomattava enemmistö on kuitenkin sillä kannalla, että kysymyksessä olevat terroripommitukset ovat laittomia ja ehdottomasti kiellettyjä.⁷⁸ Tällöin yleensä todetaan lähinnä maailmansodista saadun kokemuksen perusteella, etteivät tällaiset pommitukset ole tehokkaita tai eivät ainakaan riittävän tehokkaita. Ne voivat suorastaan johtaa päinvastaisiin tuloksiin, kuin mitä on tarkoitettu, lisäämällä siviiliväestön vihaa ja vastarinnanhalua sekä aiheuttamalla usein myös vastatoimenpiteitä.⁷⁹ Lisäksi päädytään siihen, että joka tapauk-

⁷⁵ Esim. *Giraud*, s. 633 (terroripommituksia ei voi kieltää, koska käytäntö sallii ne), *Mumford*, Ph. S., *Humanity, Air Power and War*, London 1936, s. 71 (pitää terroripommituksia lentokoneiden tehokkaimpana käyttömuotona sodassa) ja *Starke*, J. C., *An Introduction to International Law*, 5th ed., London 1963, s. 413 (on epärealistista olla katsomatta, että nykyaikaisessa totaalisisessa sodassa myös siviiliväestön henkinen vastustuskyky on »todellinen sotilaallinen kohde»). Varhaisemmista tämän kannan edustajista ks. myös *Castrén*, *Ilmasota I* s. 234 ja 238 alav. 141. — *Giraud*'n perustelussa olevaan toteamukseen tuskin voi yhtyä. Terroripommitusten tehokkuutta ja luvallisen sotilaallisen kohteen rajoja tullaan taas tarkastelemaan jäljempänä.

⁷⁶ M.t. s. 630 s. — *Stone* viittaa (s. 625 alav. 118) myös niihin vaikeuksiin, jotka koskevat terrorisointitarkoituksen toteennäyttämistä. Pommittaja voi tietenkin aina väittää yrittäneensä tuhota sotilaallisia kohteita ja panna siviiliväestölle aiheutetut vahingot erehdyksen tai pommituksen epätarkkuuden tilille. Mutta on myös selviä väärinkäytöstapauksia, kuten *Spetzler*, m.t. s. 163 alav. 49, huomauttaa.

⁷⁷ M.t. s. 657 s.

⁷⁸ Ks. esim. *Castrén*, m.t. s. 238, *Kroell*, ss. 120—122, *Pastor Ridruejo*, s. 241, *Sibert*, s. 184 s., *Spaight*, *Air Power* s. 277 ja *Wilhelm*, *RevC-R* 1952 s. 33 s. *CICR*, *Règles* 1956 kieltää (6 art.) kohdistamasta suoranaisia hyökkäyksiä sekä siviiliväestöön että sen omaisuuteen.

⁷⁹ *Castrén*, m.t. s. 233 s. ja *Present Law* s. 200, *Pictet*, *RevC-R* 1939 s. 271 ja 284, *Rumpf*, main. kirj. s. 10 sekä *Spetzler*, m.t. ss. 302, 316—319, 337 ja 381. — Näistä psykologisista vaikutuksista ks. erityisesti *Janis*, I. L., *Air War and Emotional Stress*, New York 1951, ss. 67—179, mikä esitys perustuu Englannissa,

sessä on huomattavasti tehokkaampaa sodankäynnin kannalta tuhota tärkeitä sotilaskohteita, joita on riittämiin.⁸⁰

Mitä taas tulee oikeudellisiin näkökohtiin, niin jo tämän tutkimuksen alussa on moneen otteeseen korostettu rauhanomaisen siviiliväestön ja sotilaiden eron ylläpitämisen tärkeyttä. Voidaankin katsoa, että eräs sodankäynnin pääperiaatteista on *jatkuvasti*, ettei väkivaltaisista viholiisuuksia saa missään muodossa kohdistaa sanottuun väestöön tarkoituksesta, siis nimenomaan sen tuhoamiseksi. Jollei edes tätä sääntöä kunnioiteta, sortuvat monet muutkin sodankäynnin oikeudelliset rajoitukset.⁸¹ Siviiliväestön terroripommituksia on pidettävä sekä julmina että epäinhimillisinä ja tälläkin perusteella kiellettyinä.⁸² Tässä on myös syytä palauttaa jälleen mieliin Haagin MOS:n 23 art. 1 mom. e) kohta, joka kieltää tarpeettomien (ja suhteettomien) kärsimysten ja vahinkojen aiheuttamisen sodassa.⁸³ Edelleen on muistettava, ettei representaaliaperustekaan enää kelpaa puolustukseksi Genève'n v:n 1949 voimaansaattamassa uudessa järjestelmässä. Ja vaikkei Haagin MOS:n 25 artikla, kuten sanottu, nykyisin estä tuhoamasta sotilaallisia kohteita puolustamattomillakaan paikkakunnilla, se ei kuitenkaan ole rauennut kokonaisuudessaan, niin että kaikenlainen mielivalta olisi siellä sallittu.⁸⁴

Genève'n v:n 1949 IV yleissopimus taas kieltää (33 art. 1 mom.), kuten samoin on jo mainittu, kaikki siviiliväestöön kohdistuvat pelotus- ja terroritoimenpiteet ja samassa sopimuksessa myös velvoitetaan

Saksassa ja Japanissa toisessa maailmansodassa kerättyyn aineistoon ja missä todetaan, että pommituksilla on kyllä monenlaisia psykologisia vaikutuksia, mutta että eräät vastatekijät lieventävät niitä (päätelmät ovat s. 96 s., 123—125, 150—152 ja 177—179).

⁸⁰ *Castrén*, Ilmasota I s. 234 s. ja *Present Law* s. 200 s. ja 405, *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 652 ja 655 s., jotka huomauttavat, että jotta siviiliväestön terrorisointi olisi todella tehokasta, pommituksia on jatkettava niin pitkälle, että siviiliväestö on täysin lamautettu, mutta pystyvätkö jäljelle jääneet tällöin edes enää painostamaan hallitustaan aseiden laskemiseksi, on epätietoista, *Sloutzky*, main. kirj. s. 362 ja 365 s. ja *Spaight*, *Cities* 163 sekä *Volcano Island* s. 15.

⁸¹ Kuten *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 657, huomauttavat.

⁸² Näin mm. *Sibert*, s. 184 s. ja *Spaight*, *Bombing Vindicated* s. 116 s., jossa niitä verrataan rajattomassa sukellusvenesodassa suoritettuihin kauppa-alusten upotuksiin miehistöineen päivineen. — Sodankävijällähän ei ole rajatonta oikeutta vihollisuuskeinojen valinnassa (MOS 22 art.), kuten jo usein on korostettu.

⁸³ Tähän viittaavat mm. *Castrén*, Ilmasota I s. 235 ja *Present Law* s. 201 sekä *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 657.

⁸⁴ Vrt. tässä *Kroell*, s. 121.

(27 art. 1 mom.) suojelemaan siviiliväestöä väkivallalta.⁸⁵ Voidaan kyllä huomauttaa, että sanotut määräykset muodollisesti asettavat velvollisuuksia vain sille selkkauspuolelle, jonka vallassa olevalla alueella siviiliväestö on, ja ettei sopimus varsinaisesti säännöstä taistelutoimintaa. Mutta minkä takia toiselle selkkauspuolelle annettaisiin tässä suhteessa vapaat kädet? — Lopuksi viitattakoon siihen, että kun kansainväliset sopimusmääräykset kieltävät yksityisomaisuuden hävittämisen (ja takavarikoimisen) — aikaisemmin mainituin lähinnä sotilaallista välttämättömyyttä koskevin poikkeuksin — kaikkialla ja tuomitsevat ehdottomasti omaisuuden ryöstännän,⁸⁶ niin täytyneehän toki arvokkaampikin oikeushyvä eli ihmishenki ja ruumiillinen koskemattomuus olla suojattu sellaisilta loukkauksilta, jotka eivät johdu pakottavista sotilaallisista syistä.⁸⁷

Eräs tapaus vaatii vielä tarkastelua. Vanhan valtiokäytännön perusteella saadaan piirityksissä tuli kohdistaa erotuksesta koko piiritettyyn alueeseen, siis myös siviiliväestön asumuksiin.⁸⁸ Jos lentokoneet avustavat piirityksessä, lieenee pakko niillekin myöntää sama vapaus siitäkkin huolimatta, että periaatteellisesti tällainen pommitus, suorittivat sitä mitkä aselajit tahansa, on tuomittava.⁸⁹ Koko vihollismaata ei kuitenkaan missään tapauksessa saa pitää piiritettyä alueena, jolloin siellä voitaisiin missä tahansa suorittaa terroripommituksia.⁹⁰

c) Nyt on ryhdyttävä tarkastelemaan sotilaallisen kohteen käsitettä.⁹¹ Sotilaallisten kohteiden tuhoaminen tunnustettiin, kuten sanottu, luvalliseksi myös itsenäisessä ilmasodassa jo ensimmäisessä maailmasodassa, mikä käytäntö vahvistui seuraavissa sodissa, mm. toisessa maail-

⁸⁵ Vrt. myös sopimuksen 49 artiklaa, joka koskee siviiliväestön suojelemista miehitysalueella eräiltä sodan vaaroilta, ja MOS:n 46 artiklaa, joka mm. koskee hengen suojaa.

⁸⁶ Lueteltakoon ne vielä uudelleen. Kysymyksessä ovat MOS:n 23 art. 1 mom. g) kohta ja 28 sekä 47 art. ja Genève'n v:n 1949 IV yleissopimuksen 53 art.

⁸⁷ Vrt. *Castrén*, Ilmasota I ss. 235—237. — Edellä on jo mainittu, että sotilaalliset syyt eivät pakota ryhtymään siviiliväestön terrorisointiin.

⁸⁸ Ks. *Castrén*, *Present Law* s. 201.

⁸⁹ *Castrén*, m.t. s. 404 ja Ilmasota I s. 237.

⁹⁰ *Castrén*, *Present Law* s. 404. — Kysymykseen tulevat vain paikallisesti rajoitetut suhteellisen pienet alueet.

⁹¹ Tätä koskevista yksityiskohtaisista esityksistä ks. *Castrén*, Ilmasota I ss. 241—279, *Colby*, ss. 708—714, v. d. *Heydte*, *Exposé préliminaire* ss. 2—10, *Festschrift Hermann Nottarp*, ss. 241—246 ja *Strupp—Schlochauer* II ss. 523—525, *Meyer*, *Völkerrechtlicher Schutz* ss. 47—84, *Spetzler*, *Luftkrieg* ss. 171—194 ja *Williams*, ss. 574—581.

mansodassa.⁹² Sotilaallisiin kohteisiin viitataan — niitä kuitenkin määrittelemättä — myös eräissä kansainvälisissä sopimuksissa kuten Genève'n v:n 1949 I yleissopimuksessa (19 art. 2 mom.) ja IV yleissopimuksessa (18 art. 5 mom.)⁹³ samoin kuin eräissä uusissa sotaohjesäännöissä.⁹⁴ Tieteisopissa on myönnetty sotilaallisen kohteen ongelman selvittämisen tärkeys.⁹⁵

Sotilaallisen kohteen käsite on suuresti laajentunut viime sodissa, mikä johtuu koko sodankäynnin muuttumisesta.⁹⁶ Tämä käsite voi myös vaihdella eri sodissa sen mukaan, mitkä valtiot ovat sodankävijöinä milläkin puolella.⁹⁷ Tämä seikka on tietenkin omiaan mutkistamaan asiaa entistä enemmän sotilaallisen kohteen käsitteen ollessa jo muutoinkin epämääräinen.⁹⁸ Kysymys on epäilemättä varsin vaikea;⁹⁹ siinä jää pakostakin runsaasti tilaa subjektiivisille arvioinneille, sillä sotilasjohtajat ja heidän käskyjensä toteuttajat joutuvat harkitsemaan — usein vaikeissa olosuhteissa —, onko asianomaista kohdetta pidettävä sotilaallisena vai ei.¹⁰⁰ Juuri tämän vuoksi olisi tuiki tärkeätä, että sotilaalliset kohteet olisi määriteltävä etukäteen jossakin kansainvälisessä sopimuksessa ainakin ylimalkaisella tavalla, jotta sodankävijät saisivat itselleen

⁹² Tässä tapahtuneesta kehityksestä ks. v. d. Heydte, *Exposé préliminaire* ss. 2—4 ja Strupp—Schlochauer II s. 436 sekä Spaight, *Air Power* s. 277 ja 279 s.

⁹³ Ks. myös tähän jälkimmäiseen sopimukseen liitetyn lääkintä- ja turvallisuusvyöhykkeitä koskevan ohjesäännön 4 art. c) kohtaa.

⁹⁴ Esim. *Land Warfare*, par. 42.

⁹⁵ Ks. esim. AnnIDI 1957 I ss. 346—348, Greenspan, s. 333 s., v. d. Heydte, *Exposé préliminaire* s. 5 ja Pastor Ridruejo, s. 245. Ks. myös McDougal—Feliciano, m.t. s. 643 alav. 383, jossa mainitaan, että United Nations War Crimes Commission hyväksyi sotilaallista kohdetta koskevan opin ja hylkäsi johdonmukaisesti laitonta pommitusta koskevan väitteen, milloin voitiin osoittaa, että pommitetussa kaupungissa oli sotilaallisia kohteita. — Myöhemmästä esityksestä ilmennee, että tällainen menettely oli liian suoraviivaista. Mm. pommitustapa on otettava huomioon.

⁹⁶ Ks. CICR, *Compte rendu* s. 30 ja edellä olevaa esitystä.

⁹⁷ Kuten McDougal—Feliciano, m.t. s. 644 s., huomauttavat. — Jokin valtio saattaa tarvita kipeästi sitä, millä toiselle puolelle ei ole lainkaan merkitystä.

⁹⁸ Mm. Spetzler, m.t. s. 176, viittaa tähän epämääräisyyteen.

⁹⁹ Tätä korostavat mm. Colby, s. 715 ja Soutzky, *Rev.gén.* 1957 s. 355 s., joka viittaa siihen, että on esineitä, joita voi käyttää sekä sotilaallisiin että muihin tarkoituksiin.

¹⁰⁰ Sloutzky, *main. kirj.* s. 356 ja Williams, s. 578. Tietenkin on myös selviä tapauksia, kuten Spetzler, m.t. s. 184, huomauttaa viitaten siihen, että vasta kun Englanti ja Yhdysvallat ryhtyivät toisen maailmansodan loppupuolella, nimittäin v. 1944, pommittamaan todella tärkeitä sotilaskohteita, Saksa meni nopeasti polvilleen.

jonkinlaista johtoa.¹⁰¹ Valitettavasti ei näin kuitenkaan ole tapahtunut, vaikka kerran tehtiin jo tässä suhteessa vakava yritys.

Haagin lakimiestoimikunnan v:n 1923 ehdotuksessa (23 art. 1 ja 2 kohdat) sotilaalliset kohteet sekä määriteltiin yleisellä tavalla että lueteltiin. Määritelmä ei ollut kuitenkaan tarpeeksi täydellinen eikä selvä, ja sama koski myös luvallisten kohteiden luetteloa, joka eräissä suhteissa oli liian laaja ja eräissä liian suppea sisältäen lisäksi kovin ylimalkaisia tunnusmerkkejä.¹⁰² Vaikkeivät valtiotkaan tätä ehdotusta hyväksyneet, sitä on kuitenkin pidetty hyvänä lähtökohtana, ja monet kansainväliset järjestöt sekä yhdistykset kuin myös tiedemiehet ovat rakentaneet sen pohjalle pyrkiessään kehittämään asiaa edelleen.¹⁰³

Toisen maailmansodan jälkeen on erityisesti Punaisen Ristin Kansainvälinen toimikunta selvittänyt kysymystä valitsemiensa asiantuntijoiden avulla. Sen v. 1956 valmistuneessa lopullisessa ehdotuksessa (7 art. 2 mom.) sotilaallisiin kohteisiin jo sinänsä (»par leur nature même») pitää liittyä yleisesti tunnustettu sotilaallinen intressi.¹⁰⁴ Tätä määritelmää täydentää liitteessä oleva ohjeen luonteinen esimerkkiluettelo, joka on suunniteltu tarkistettavaksi määrääjain.¹⁰⁵ Ehdotuksen mukaan (7 art. 3 mom.) sotilaallinen kohde kuitenkin menettää tämän luonteensa, jollei kohteen hävittämisestä kokonaan tai osittain koidu asianomaisella hetkellä (»dans les circonstances du moment») mitään sotilaallista etua. Tätäkin ehdotusta voidaan arvostella ja on arvostelutkin mm. sillä perusteella, että siinä ei puhuta lainkaan ns. ehdollisista

¹⁰¹ *Sloutzky*, main. kirj. s. 356.

¹⁰² Eräät tutkijat ovat kuitenkin hyväksyneet tämän ehdotuksen suurin piirtein sellaisenaan. Näin mm. *Colby*, s. 713 s., *Gallop*, s. 549 s. ja *Grewe*, W. G., *Probleme des Luftkriegsrechts*, *Archiv für Luftrecht* 1941—42 (Bd. XI) s. 119 s. Useimmat kuitenkin arvostelevat ehdotusta kuten *Castrén*, m.t. s. 243, *Czesany*, ss. 43—45, *Greenspan*, s. 334 s., *v. d. Heydte*, *Exposé préliminaire* s. 5 s., *Kroell*, ss. 95—101, *McDougal—Feliciano*, ss. 646—648, *Royse*, *CICR*, *Consultations* s. 105 s. *Spetzler*, m.t. ss. 172—176, *Stone*, m.t. s. 624 ja *Williams*, ss. 576—579.

¹⁰³ Tästä toiminnasta ks. *Castrén*, m.t. ss. 246—254, *Spetzler*, m.t. ss. 173—178 niihin liittyvine alaviitteineen ja *Williams*, s. 579 s., joissa selostetaan mm. *International Law Association*'in vv. 1922 ja 1924 sekä *Monacon* v:n 1934 lääkäri- ja lakimieskokouksen ehdotuksia. Ks. edelleen *CICR*, *Consultations* sisältyviä *Sibertin* ja *Züblinin* ehdotuksia (ss. 153—160 ja 238—243 sekä 251 s.). Yksityisistä tiedemiehistä mainittakoon erityisesti *Meyerin* laajat tutkimukset (m.t. ss. 85—108).

¹⁰⁴ Ks. myös v:n 1955 ehdotusta (*Règles* 1955 5 art.), joka oli samansisältöinen.

¹⁰⁵ Joka kymmenes vuosi sotilashenkilöistä ja siviiliväestön suojelua käsittelevistä henkilöistä kokoonpannun elimen toimesta.

eli sekaobjekteista,¹⁰⁶ joilla tarkoitetaan kohteita, joilla saattaa olla sekä sotilaallinen että ei-sotilaallinen tarkoitus. Nämä on kuitenkin otettu tavallaan huomioon edellä mainitussa esimerkkiluettelossa, jossa sanottuja objekteja on eräin lisätunnusmerkein muokattu siten, että ne ovat muuttuneet puhtaasti sotilaallisiksi. Lisäksi on huomautettu, että tästä luettelosta puuttuu eräitä sodankäynnille tärkeitä esineitä,¹⁰⁷ mutta luettelohan ei ole tarkoitettukaan tyhjentäväksi. Voidaan myös vaatia ja ilmeisesti oikeutetusti, että sotilaallinen kohde saadaan tuhota kaikkina ajankohtina, koskei ole takeita, ettei sitä myöhemmin käytettäisi hyväksi sodassa.¹⁰⁸

Sotilaallisen kohteen määrittelemisessä voidaan kiinnittää huomiota erilaisiin tunnusmerkkeihin. Tärkeä seikka on tietenkin kohteen luonne eli laatu, ja eräät henkilöt ja esineet palvelevat jo tällä perusteella yksinomaan tai pääasiallisesti sotilaallisia tarkoituksia. Kysymyksessä ovat tällöin ns. ehdottomat sotilaalliset kohteet edellä mainittujen ehdollisten kohteiden vastakohtana.¹⁰⁹ Usein puhutaan sotilaallisesta tarkoituksesta,¹¹⁰ sotilaallisesta tärkeydestä,¹¹¹ sotatoimien edistämisestä välittömästi¹¹² tai yleensä taikka yhteydestä sotilaskohteisiin,¹¹³ mitkä kaikki ovat kyllä varteenotettavia näkökohtia, mutta jättävät tilaa tulkinnalle. Voidaan myös kiinnittää huomiota siihen, miten asianomainen henkilö käyttäytyy tai miten esinettä tosiasiallisesti käytetään, millä on mer-

¹⁰⁶ *Sloutzky*, main kirj. s. 367, joka kuitenkin myöntää (s. 358 s.), että ehdotus on yleensä onnistunut.

¹⁰⁷ *Sloutzky*, main. kirj. s. 367 s. mainitsee eräät sotateollisuudessa tärkeät metallit, mekaanisen ja kemiallisen teollisuuden tuotteet kuten synteettisen kumin ja petroolin sekä hiiltä, sähkö- ja atomienergiaa valmistavat tehtaat. Hän viittaa toisen maailmansodan kokemuksiin, jonka loppupuolella pyrittiin tuhoamaan Saksan avainteollisuus siinä onnistuen. Vrt. edellä alav. 100.

¹⁰⁸ Tämänkin huomautuksen on esittänyt *Sloutzky*, main. kirj. s. 373 s. — Sen sijaan on asiaa tietenkin arvosteltava käynnissä olevan sodan kannalta, mitä *McDougal* ja *Feliciano* korostavat, m.t. s. 645.

¹⁰⁹ Edellä olevasta on ilmennyt, että *CICR*, Règles 1956 lähdetäänkin aluksi yksinomaan tältä pohjalta, mikä on selvä ja yksinkertainen menettelytapa, vaikka sitten tehdäänkin eräs poikkeus.

¹¹⁰ v. d. *Heydte*, Exposé préliminaire s. 10 ja Festschrift Herman Nottarp s. 245 s.

¹¹¹ *Smith*, Crisis s. 73. — Vrt. *Spaight*, Cities s. 145 ss., jossa puhutaan »kuolettavasta ominaisuudesta» (lethal quality).

¹¹² Ensimmäisen maailmansodan sotavahinkojen korvausta käsitellyt Yhdysvaltojen ja Saksan sekakomissio vv. 1924—1925.

¹¹³ Tämä viittaa paremminkin sotilaallisen kohteen pommituksen välillisiin vaikutuksiin. Kaikki sotilaskohteissa tai sen läheisyydessä olevat henkilöt tai esineet ovat vaarassa.

kitystä lähinnä sekaobjektien kohdalla.¹¹⁴ Eräät tutkijat pyrkivät täsmällisyyteen ja vaativat, että kohteen tuhoamisella pitää olla adekvaattista yhteyttä sotatoimien menestymiseen,¹¹⁵ mikä merkitsee, että ehdottomia sotilaallisia kohteita saa tuhota aina mutta sekaobjekteja vain tietyin edellytyksin. Lopuksi eräs tutkija suositaa, että myös ei-sotilaalliset kohteet määriteltäisiin,¹¹⁶ mikä kyllä saattaa olla hyödyllistä erityisesti siinä tapauksessa, ettei sotilaallisten kohteiden rajoja saada tarkoiksi.

Onko sotilaallisen kohteen käsitettä selviteltäessä käytettävä yleismääritelmää vai lueteltava yksityiset kohteet? Kummallakin menetelmällä on sekä hyvät että huonot puolensa.¹¹⁷ Yleismääritelmä jää pakostakin ylimalkaiseksi eikä anna tarpeeksi johtoa. Jos taas ryhdytään laatimaan luetteloa, on vaara tarjolla, ettei se tule täydelliseksi ja että se saattaa vanheta nopeasti.¹¹⁸ Edullisinta lienee, että molemmat menetelmät yhdistetään siten, että esitetään yleismääritelmä, jota valaistaan esimerkein, joilla ei siis saa olla täydellisyyttä vaativan luettelon rajoitettavaa merkitystä.¹¹⁹ Tuntuu kuitenkin siltä, että sotilaalliset henkilö- ja esinekohteet olisi määriteltävä erikseen.¹²⁰

Sotilaallisina henkilökohteina voitaisiin pitää niitä, jotka virallisen asemansa perusteella tavalla tai toisella osallistuvat taikka joiden on määrä osallistua vihollisuuksiin tai niiden johtoon, sekä muita, joiden toiminnasta aiheutuu toiselle sodankävijäpuolelle välitöntä vaaraa.¹²¹ Näihin kuuluvat siis ne sotavoimien jäsenet, joiden on suoritettava sotilaallista toimintaa, valtionpäämies ja hallitus tai sen sotakabinetti,¹²²

¹¹⁴ Näin osittain Haagin Lakimiestoimikunnan ehdotuksessa (24 art. 2 kohta). — Voidaan tietenkin mennä pitemmälle ja tyytyä sotilaallisen käytön pelkkään mahdollisuuteen (todennäköisyyden vastakohtana), mikä kuitenkin ehkä laajentaa sekaobjektien käsitettä liikaa, varsinkin jos sitä sovelletaan kaikkiin tällaisiin objekteihin.

¹¹⁵ Meyer, m.t. s. 82 ja häneen yhtyen Spetzler, m.t. s. 181.

¹¹⁶ v. d. Heydte, Exposé préliminaire ss. 8—10, Festschrift Herman Nottarp ss. 244—246 ja Völkerrecht II s. 336 s.

¹¹⁷ Kuten mm. Spetzler, m.t. s. 171 s., huomauttaa.

¹¹⁸ Czesany, s. 49, näyttääkin kallistuvan yleismääritelmän kannalle.

¹¹⁹ Tätä ehdottavatkin useimmat. Ks. CICR, Compte rendu 1956 s. 30 s., Sloutzky, main. kirj. s. 356 s. ja 370 sekä Spetzler, m.t. s. 179 s. hänen korostaessaan — oikein — joustavuuden tärkeyttä. Tällä kannallahan on myös CICR, Règles 1956.

¹²⁰ Syistä ks. Castrén, m.t. s. 255.

¹²¹ Suurin piirtein näin Castrén, m.t. s. 256.

¹²² Ei sen sijaan eduskunnan jäsenet.

kansannousuun osallistuvat, laittomat sodankävijät, joihin on luettava myös tietynlaisia palveluksia rintamalla tai sen läheisyydessä sodankävijöille suorittavat,¹²³ vakoilijat ja tuhotyöntekijät.¹²⁴ Spetzler tosin haluaa rajoittaa sotilaalliset henkilöobjektit vain sotilaisiin, koska hän pitää kaikkia muita erotteluja teoreettisesti vaikeina ja käytännössä mahdottomina, peläten myös, että henkilöobjektien laajentuminen sotilaiden ryhmän ulkopuolelle johtaisi ehdottomasti siviiliväestön suojan täydelliseen menetykseen. Näyttää kuitenkin siltä, että Spetzler paitsuttelee vaikeuksia ja yleistää liikaa.

Sotilaalliset esinekohteet, joihin kuuluu sekä elollisia että elottomia, kiinteitä että irtaimia esineitä, on jaettava kahteen ryhmään, joista edelisiin eli ehdottomiin on luettava ne, jotka jo luonteeltaan ovat yksinomaan tai pääasiallisesti tarkoitettut edistämään sotilaallista toimintaa.¹²⁵ Ehdottomista sotilaallisista esinekohteista mainittakoon esimerkkeinä kasarmit, linnoitukset, sotasatamat, sotilaalliset lentokentät, puolustusministeriön rakennus, aseet, ammukset ym. sodankäyntivälineet, sotilaspuvut, sotatarviketehtaat ja sotatarvikkeiden valmistukseen käytettävät erityiskoneet ja -työkalut.

Sotilaallisten esinekohteiden jälkimmäinen ryhmä käsittää taas ns. sekaluonteiset esineet (joko varastoissa tai erikseen) eli ne, joita tosiasiassa käytetään tai aiotaan sellaisinaan tai valmistuksen jälkeen käyttää joko yksinomaan sotilaisiin taikka samanaikaisesti tai vuorotellen näihin ja ei-sotilaallisiin tarkoituksiin.¹²⁶ Tämä määritelmä on kyllä melko laaja, mutta nykyaikaisessa sodassa tuskin voi tyytyä vähempään, jos halutaan ottaa tarpeeksi huomioon sotilaallisia etuja,

¹²³ Ks. edellä olevaa esitystä.

¹²⁴ Edellä on jo käsitelty sotatarviketeollisuudessa työskentelevien oikeusasema. Ks. siitä vielä *Pastor Ridruejo*, s. 241 s. ja *Spetzler*, m.t. ss. 185—191. *Spaight*, *Bombing Vindicated* s. 113, sanoo, että teollisuusalueella olevia kuljetustyöläisiä saataisiin pommittaa, koska heitä ei voi erottaa sotilaista. Aikaisemmasta esityksestä ilmenee, ettei tällaista käsitystä voi hyväksyä. Vrt. *McDougal-Feliciano*, m.t. s. 647, jossa epäsuorasti pyritään puolustamaan — kuten näyttää, aiheettomasti — eräitä Japanin kaupunkien pommituksia toisen maailmansodan aikana sillä perusteella, että niissä asui useita käsityöläisiä, jotka valmistivat sotatarvikkeiden osia kokoonpantaviksi tehtaissa. — Ei liioin sotakeksintöjä suunnittelevia tiedemiehiä saa pitää sotilaallisina kohteina, kuten *Pastor Ridruejo*, s. 241 s., huomauttaa. Ks. tästä myös edellä olevaa esitystä.

¹²⁵ Tässä on jälleen nojaututtu teokseen *Castrén*, *Ilmasota* I s. 256. — Vrt. *Sloutzky*, main. kirj. s. 375, jossa sanotaan, että usein saattaa olla vaikeata ratkaista, kumpi intressi, sotilaallinen vai ei-sotilaallinen, on etualalla.

¹²⁶ *Castrén*, m.t. s. 256.

kuten on pakko tehdä. Tosiasiallinen käyttö sotilaallisiin tarkoituksiin tietenkin aina riittää. Sen sijaan on jo huomattavasti vaikeampaa hyväksyä oikeutta tuhota raaka-aineita.¹²⁷ Mutta eräät näistä voivat olla sodankäynnille ensiarvoisia. Eräistä seikoista voi kyllä myös jo etukäteen päätellä, että joitakin tällaisia esineitä tullaan todennäköisesti käyttämään sotatarkoituksiin.¹²⁸ Kysymykseen saattavat tulla eräät raskaat metallit, kuten rauta, sekä öljy ja eräät muut polttoaineet.¹²⁹ Näistä sekaobjekteista mainittakoon esimerkkeinä myös sotilaallisia tarkoituksia palvelevat erilaiset voimalaitokset ja tiedotusvälineet.¹³⁰ Vaikean ongelman muodostavat rautatiet ym. liikennetiet ja -välineet. Tässä on kiinnitettävä huomiota siihen, missä ne sijaitsevat eli ovatko ne rintaman läheisyydessä tai sotilaallisilla pääväylillä vai ei, ja millaisessa käytössä ne ovat.¹³¹ Jos liikenneyhteydet voidaan katkaista yhtä tehokkaasti siellä, missä ei ole runsaasti siviiliasutusta, olisi pyrittävä näin menettelemään.¹³² Valitettavasti sijaitsevat tärkeimmät liikennesolmut yleensä kaupungeissa ym. tiheän asutuksen keskellä.

Sotilaalliset kohteet saadaan yleensä kyllä hävittää kaikkialla, kuten edellä jo on mainittu.¹³³ Mutta sen lisäksi, että rintamalta loitonnuttaessa on noudatettava suurempaa varovaisuutta,¹³⁴ on katsottava, että arvosteltaessa sitä tarkoitusta, mihin ns. sekaobjekteja käytetään sisämaassa, olettaen useissa tapauksissa tällöin kallistuu ei-sotilaallisen käytön puolelle.

d) Kuten edellä jo on huomautettu, johtuu asian luonteesta, että sisämaassa suoritetuissa ilmapommituksissa ei ole niin suuria vapauksia

¹²⁷ *Spetzler*, m.t. s. 192, vaatii, että niiden on oltava pelkästään sotilaskäytössä tai että on kysymys joistakin sodassa avainasemassa olevista raaka-aineista.

¹²⁸ Esim. kulutuksen lisääntymisestä, aikaisemmista kokemuksista ja salaisten asiamiesten hankkimista tiedoista.

¹²⁹ Sekä myös näitä malmeja ja mineraaleja sisältävät kaivokset ja kentät. Ks. *Le Goff*, s. 473.

¹³⁰ Ks. myös *v. d. Heydte*, *Exposé préliminaire* ss. 6—8 olevaa luetteloa ja *Le Goff*, s. 474 s., mainittuja esimerkkejä.

¹³¹ *Czesany*, s. 45, esim. vaatii, että rautateiden on oltava yksinomaan tai pääasiallisesti sotilaskäytössä. Vrt. *Spaight*, *Cities* s. 213.

¹³² Tätä suosittaa *Spetzler*, m.t. s. 194 s.

¹³³ Ks. myös *Smith*, m.t. s. 71 s.

¹³⁴ Kuten mm. *Spaight*, *Air Power* s. 251 ja 253 s. sekä *Spetzler*, m.t. s. 193, huomauttavat. (*Stone*, m.t. s. 620, jopa väittää, ettei rintamalla tarvitsisi rajoittaa sotilaskohteiden tuhoamiseen, mihin ei kuitenkaan voida varauksitta yhtyä). — Haagin lakimiestoimikunnan ehdotuksessa (24 art. 3 ja 4 kohdat) mennään ilmeisesti kuitenkin liian pitkälle pommitusoikeuden rajoittamisessa sekä rintamalla että sen takana.

kuin toimittaessa rintama-alueella,¹³⁵ jossa on enemmän sekä elollisia että elottomia sotilaallisia kohteita ja jossa siviilihenkilöt oleskelevat omalla vastuullaan.¹³⁶ Kaukana rintamalta sisämaassa olevissa asutuskeskuksissa olisi tietenkin pyrittävä noudattamaan aivan erityistä varovaisuutta,¹³⁷ milloin on pakko ryhtyä tuhoamaan siellä olevia sotilaallisia kohteita.¹³⁸ Puolustetut kaupungit ovat kuitenkin tässä suhteessa eri asemassa, mutta sodankävijöillä ei nytkään — enempää kuin rintamallakaan — ole rajatonta toimintavapautta. Näin muodoin ei voi hyväksyä *Spaightin* esittämää käsitystä, että puolustettua kaupunkia saisi pommittaa kokonaisuutena.¹³⁹ Tämä olisi ristiriidassa jäljempänä mainitun pommituksen tarkkuutta ja tarpeettomien kärsimysten sekä vahinkojen välttämistä koskevan vaatimuksen kanssa eikä sotilaallisten kohteiden hävittämistä sisämaassa olevassa kaupungissa voi verrata piiritykseen, johon lisäksi liittyy valtaustarkoituksia.¹⁴⁰ — Vihollisen miehittämää omaa aluetta pommitettaessa voidaan sen sijaan menetellä vapaammin. Jos siellä aiheutetaan kärsimyksiä ja vahinkoja siviiliväestölle, niin tähän koskee ainakin pääasiallisesti omia kansalaisia ja on siis sisäinen asia, eikä ole todennäköistä, että pommituslentäjät menettelisivät täällä kovakouraisemmin kuin on välttämätöntä.¹⁴¹

Punaisen Ristin Kansainvälisen toimikunnan v:n 1956 sääntöehdotukseen sisältyy eräitä hyökkäystoimintaa sodassa koskevia yleisiä periaatteita, jotka olisi syytä ottaa huomioon myös rintamantakaisissa ilmapommituksissa. Siinä sanotaan (8 art. a) kohta), että hyökkäys-

¹³⁵ Tätä korostaa mm. *Pictet*, RevC-R 1939 s. 278. — Rintama-alue on, kuten sanottu, epämääräinen. Ks. *Castrén*, Ilmasota I s. 288 s. alav. 372, jossa selitetään, millä tavoin sitä on yritetty määritellä, ja *Present Law* s. 372. — Vrt. Haagin lakimiestoimikunnan v:n 1923 ehdotuksen 24 art. 4 kohtaa, joka koskee pommitusohjeita rintaman välittömässä läheisyydessä, ja säännöksen arvostelua *Castrén*, Ilmasota I s. 290.

¹³⁶ Pommituksista eri seuduilla ks. tarkemmin *Castrén*, m.t. ss. 288—291.

¹³⁷ Haagin lakimiestoimikunta menee kuitenkin, kuten sanottu, tässä liian pitkälle kieltäessään kerta kaikkiaan ehdotuksensa 24 art. 3 kohdassa tällaisten asutuskeskusten pommituksen, jos siviiliväestö samalla joutuu sen uhriksi. Ks. tästä tarkemmin *Castrén*, m.t. s. 291.

¹³⁸ Useimmiten rintamantakaiset sotilaalliset kohteet sijaitsevat juuri asutuskeskuksissa, kuten mm. *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 647, huomauttavat. Vrt. myös edellä olevaa esitystä.

¹³⁹ *Cities* s. 96 s. — Vrt. toisaalta *War on Land*, par. 288, jossa ei-sotilaallisten kohteiden pommitus kielletään yleisessä muodossa.

¹⁴⁰ Ks. siitä edellä olevaa esitystä. — Sanotunlainen pommitus on itse asiassa terrorisointia.

¹⁴¹ Ks. *Castrén*, m.t. s. 291 s. ja *Present Law* s. 202.

käskyn antajan tai (ja) hyökkäyksen suorittajan on etukäteen varmistuttava siitä, että hyökkäyksen kohde on sotilaallinen,¹⁴² ja että mikäli on useita mahdollisia ja yhtä arvokkaita hyökkäyskohteita, niistä on valittava se, jonka ahdistamisesta (tai tuhoamisesta) aiheutuu vähiten vaaraa siviiliväestölle. Ehdotuksessa korostetaan lisäksi (9 art. 1 mom.), että aseet sekä muut hyökkäysvälineet on valittava ja itse hyökkäys suoritettava siten, että kaikin tavoin pyritään rajoittamaan asianomaisen sotilaskohteen läheisyydessä oleville siviilihenkilöille ja heidän asunnoilleen aiheutuvat (välilliset) menetykset ja vahingot mahdollisimman vähin, sikäli kuin ei niitä pystytä kokonaan välttämään.¹⁴³ Tämä on tietenkin vain ohje, jonka noudattamisessa on otettava huomioon ne vaikeat olosuhteet, joissa pommituslentäjä usein joutuu toimimaan. Paljon on pakko jättää lentäjän omaan harkintaan, jolloin päätökset on ehkä tehtävä hyvinkin nopeasti.¹⁴⁴

Aikaisemmin on huomautettu, että siviiliväestön ja sen omaisuuden suojeleminen velvoittaa kumpaakin sodankävijäpuolta. Sen vuoksi olisi sotilaalliset ja ei-sotilaalliset kohteet pyrittävä pitämään erillään toisistaan, jottei syntyisi välillisiä vahinkoja.¹⁴⁵ Tämä ei kuitenkaan ole läheskään aina mahdollista.

Haagin MOS:n 26 artiklassa sanotaan, että hyökkäysjoukkojen päällikön on ennen pommitukseen ryhtymistä, ja ellei ole kysymyksessä väkiryynnäkö, tehtävä voitavansa tiedottaakseen aikeistaan (asianomaisen paikkakunnan) viranomaisille.¹⁴⁶ Hyökkäysjoukoista puhuminen

¹⁴² Vrt. tässä suhteessa edellä olevassa historiallisessa katsauksessa (alav. 36) mainittua Kansainliiton v:n 1938 päätöslauselmaa.

¹⁴³ Vrt. tässä v. d. Heydte, Strupp—Schlochauer II s. 437, jossa — oikein perustein — tuomitaan pitkälle aikasytytykselle asennettujen pommien käyttö.

¹⁴⁴ McDougal—Feliciano, m.t. s. 650, katsovat, että käytännössä pommitusten laillisuutta joudutaan lähinnä arvostelemaan niiden tulosten perusteella. Tämän johdosta ks. *Castrén*, Ilmasota s. 290 ja jäljempää esitystä.

¹⁴⁵ Näin mm. *Pastor Ridruejo*, s. 243 s. Ks. myös edellä jo mainittua *CICR*, *Règles* 1956 11 art. — Vrt. *Spetzler*, m.t. s. 59 alav. 160, jossa sanotaan, ettei tässä ole varsinaista velvollisuutta, ja *Land Warfare*, par. 13, jossa todetaan, että siviiliväestö — vaikkei sitä saakaan pitää sotilaallisena kohteena — saattaa joutua kärsimään hyökkäysten välillisistä vaikutuksista. Ks. myös *CICR*, *Compte rendu* s. 35, jossa viitataan siihen, että sijoittamalla siviilihenkilöitä kahden erillisen tärkeän sotilaallisen kohteen väliin, voidaan vaikeuttaa niiden tuhoamista, koska siviiliväestön menetykset on otettava huomioon.

¹⁴⁶ *Greenspan*, s. 339, eräitä toisia tutkijoita (esim. *Stone*, m.t. s. 622) seuraten ja viitaten merisotavoimien pommitusta koskevaan edellä mainitun Haagin IX yleis-sopimuksen 6 artiklaan tulkitsee sanottua poikkeusta ehkä liian laajasti, niin ettei varoitusta tarvitsisi yleensäkään antaa, jolleivät sotilaalliset tarkoituksenmukaisuussyt sitä salli.

viittaa siihen, että tässä ajatellaan puolustettuja paikkakuntia, koska puolustamattomat voidaan ottaa etenevien joukkojen valtaan taisteluita. Mutta sikäli kuin vain rajoitutaan puolustamattomilla paikkakunnilla olevien sotilaallisten kohteiden tuhoamiseen valtaustarkoitusta, varoitus olisi annettava ainakin yhtä hyvällä syyllä ja poikkeuksitta, koska sotilaalliset syyt tuskin voivat olla tässä esteenä.

Edellisessä kappaleessa on käsitelty lähinnä maasotaa ja rintama-taisteluita. Mitä tulee itsenäiseen ilmasotaan, niin monet tutkijat ovat sitä mieltä, ettei MOS:n mainittu määräys lainkaan koskisi sitä.¹⁴⁷ Määräystä on kuitenkin ilmeisesti tulkittava siten, että se muodollisesti on voimassa myös sanotussa sodan lajissa.¹⁴⁸ Eri asia on, että ilmahyökkäykset on yleensä suoritettava yllättäen, jotteivät ne epäonnistuisi esim. vihollisen apuvoimien kuten hävittäjälentokoneiden paikalle saapumisen johdosta, joten ilmahyökkäykset ovat verrattavissa väkiryynnäkötapaukseen.¹⁴⁹ On kuitenkin tilanteita, jolloin ilmahyökkäyksistäkin voi varoittaa etukäteen sotilaallisten etujen tästä kärsimättä. Näin on asianlaita, jos esim. toinen taistelijapuoli on saanut ilmaherruuden, eikä toisella enää ole tehokasta ilmatorjuntaa hävittäjälentokoneiden ym. muodossa.¹⁵⁰ Myös Punaisen Ristin Kansainvälisen toimikunnan edellä mainitussa v:n 1956 ehdotuksessa edellytetään (8 art. c) kohta), että hyökkäyksistä yleensä on aina olosuhteiden sen salliessa varoitettava siviiliväestöä, jotta se voisi hakeutua turvaan.¹⁵¹

MOS:n 26 artiklassa ei ole vahvistettu minkäänlaista määrääaikaa varoituksen ja pommituksen aloittamisen välillä, mutta jotta varoituksesta olisi jotakin hyötyä, se on annettava niin ajoissa, että siviiliväestö voi ainakin pelastaa henkensä siirtymällä tarpeeksi etäälle pommituskohteista tai menemällä hätätilassa väestönsuojiiin.¹⁵² Varoitus voi tapahtua monella tavalla, radiolla tai muuten, joko pommituslentäjien

¹⁴⁷ Uudemmissa tutkijoista on tällä kannalla mm. *Pictet*, main. kirj. s. 279 ja *Spetzler*, m.t. s. 43.

¹⁴⁸ Näin *Castrén*, *Ilmasota I* s. 294 s., jossa on myös perusteluja, sekä *Present Law* s. 406 ja *Singh*, *Prohibited Weapons* ss. 47—49.

¹⁴⁹ *Castrén*, *Ilmasota I* s. 296 ja 298 s. sekä *Present Law* s. 406 s., *Greenspan*, s. 339 ja *Sloutzky*, main. kirj. s. 372. — Vrt. toisaalta *Schwarzenberger*, *Total War* s. 531, jossa huomautetaan, että ilmahyökkäyksiä (joilta puuttuu valtaustarkoitus) ei samanaikaisesti voi pitää MOS:n 26 artiklan väkiryynnäkötapauksina.

¹⁵⁰ Ks. *Castrén*, *Ilmasota I* s. 299.

¹⁵¹ Vrt. *CICR*, *Règles 1955* 7 art., joka ei ole yhtä tyydyttävä.

¹⁵² *Castrén*, m.t. s. 294 sekä *Present Law* s. 203 ja *Schwarzenberger*, main. kirj. s. 532.

itsensä tai retken järjestäjien toimesta. Pommituksen suunniteltua alkamisaikaa ei tarvitse ilmoittaa tarkalleen. Toisinaan on käytetty myös yleisiä kertakaikkisia varoituksia,¹⁵³ mutta ne eivät ole yhtä tehokkaita kuin joka retkestä erikseen annetut.

Mitä lopuksi tulee valtiokäytäntöön, niin ensimmäisen maailmansodan itsenäisessä ilmasodassa varoituksia annettiin ani harvoin.¹⁵⁴ Toisen maailmansodan aikana, varsinkin sen loppupuolella, esiintyi varoituksia useammin, eritoten pommitettaessa vihollisen miehittämiä omia alueita.¹⁵⁵ Myös Korean sodassa YK:n lippua käyttävät ilmavoimat varoittivat toisinaan vastustajan siviiliväestöä pommituksista.^{156 157}

Rintamantakaiset ilmapommitukset, varsinkin asutuskeskuksissa, olisi pyrittävä suorittamaan mahdollisimman suurella tarkkuudella, jottei niissä aiheutettaisi tarpeettomasti vahinkoja siviiliväestölle ja sen omaisuudelle.¹⁵⁸ Jo ensimmäisen maailmansodan aikana siviiliväestö joutui kärsimään ilmapommitusten epätarkkuudesta,¹⁵⁹ ja vaikka tähtäykseen ym. pommituksen tarkkuuteen vaikuttavat laitteet olivat suu-
resti parantuneet toiseen maailmansotaan mennessä, tilanne itse asiassa vain paheni,¹⁶⁰ mikä johtui pommitusten lukuisuudesta ja käytäntöön

¹⁵³ Tällaisista ensimmäisessä maailmansodassa annetuista varoituksista ks. v. d. Heydte, main kirj. s. 436, ja toisen maailmansodan ajoilta Ruhrin teollisuusseudun väestön tapauksesta *Castrén*, *Present Law* s. 407.

¹⁵⁴ *Castrén*, *Ilmasota I* s. 295 ja v. d. Heydte, main. kirj. s. 436. — Ks. *Castrén*, m.t. s. 286 alav. 360 ja 296 alav. 398, joissa selostetaan kahta oikeustapausta ensimmäisen maailmansodan jälkivuosilta, joissa katsottiin, että varoitusvelvollisuus koskee myös ilmapommitustapauksia.

¹⁵⁵ *Castrén*, *Present Law* s. 407, *Greenspan*, s. 340 ja *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 642 alav. 382. — *Singh*, main. kirj. ss. 47—49 on sitä mieltä, että Yhdysvaltojen olisi pitänyt antaa selvä varoitus ennen Japanissa suoritettuja atomipommipudotuksia.

¹⁵⁶ *Greenspan*, s. 340 ja *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 642 alav. 382.

¹⁵⁷ Haagin lakimiestoimikunnan v:n 1923 ehdotuksessa ei käsitellä varoitusvelvollisuuskysymystä. *Greenspan*, s. 339 s., tulkitsee kuitenkin ehdotuksen 62 artiklassa olevaa viittausta maasodan sääntöjen soveltamisesta aukkotapauksissa siten, että siitä voi johtaa myös varoitusvelvollisuuden itsenäisessä ilmasodassa.

¹⁵⁸ Tätä korostetaan mm. Punaisen Ristin Kansainvälisen toimikunnan usein mainitun v:n 1956 sääntöehdotuksen 9 art. 2 momentissa. Ks. myös edellä olevassa historiallisessa katsauksessa (alav. 36) mainittua Kansainliiton v:n 1938 päätöslauselmaa, jossa sanotaan, että sotilaskohteiden läheisyydessä olevia siviilihenkilöitä ei saa vahingoittaa huolimattomuuden takia.

¹⁵⁹ Kuten mm. teoksessa *Hyde, H.—Nuttal, G. R. F., Air Defence and the Civil Population*, London 1937, passim, todetaan.

¹⁶⁰ Ks. *Spetzler*, m.t. s. 215.

tulleista huomattavasti voimakkaammista pommeista¹⁶¹ sekä pommituskorkeuden lisäämisestä ilmatorjunnan tehostuessa.

Ilmapommitusten epätarkkuus johtuu monesta tekijästä kuten nopeita liikkeitä suoritettaessa aiheutuvista tähtäysvaikeuksista, pudotettavien pommien alkunopeuden puuttumisesta, varsinkin ylemmissä ilmakerroksissa (jo 2000 metrin korkeudella) esiintyvistä ilmanvirtauksista, jotka voivat muuttaa pommin suuntaa, huonosta näkyvyydestä — ei vain toimittaessa kaukana maalista vaan myös kohteiden naamioinnin ja epäedullisten sääsuhteiden johdosta — ja vihollisen ilmatorjunnan sekä hävittäjälentokoneiden häiritsevistä vaikutuksesta.¹⁶² Ilmapommitukset on pakko yleensä suorittaa melko korkealta jo senkin takia, etteivät pommittajat itse joutuisi aiheuttamiensa räjähdysvaikutusten alaisiksi. *Spaight* sanookin, että pommien pudottaminen niin matalalta, että päästäisiin 100 %:n tarkkuuteen, merkitsisi useissa tapauksissa suoranaista itsemurhaa.¹⁶³ Toisessa maailmansodassa ilmapommitukset tavallisesti suoritettiin yli 2000 metrin korkeudelta, ja todennäköisesti joudutaan vastaisissakin sodissa menettelemään jo torjuntaohjusten takia samalla tavoin, joten tuskin on toiveita ainakaan huomattavasta tarkkuuden paranemisesta. Mitä erityisesti tulee yöpommituksiin, joita suoritettiin jo ensimmäisen maailmansodan loppupuolella ja jotka olivat yleisimmät toisen maailmansodan strategisissa ilmapommituksissa, niin niitä ei voi tuomita, mikäli niissä noudatetaan yleisesti hyväksytyjä sääntöjä.¹⁶⁴ Kohteiden valaiseminen on mahdollista erityisin valopommein ja radion sekä tutkan avulla kohteet voidaan paikantaa melko tarkasti sekä öiseen aikaan että pilvisen sään vallitessa.¹⁶⁵ Yöpommituksesta on jopa se etu, että siviiliväestö on silloin suurimmaksi osaksi kodeissaan tai muissa rakennuksissa eikä kaduilla tai muilla avoimilla paikoilla, joihin useimmat pommit putoavat.¹⁶⁶

¹⁶¹ Ks. edellä.

¹⁶² Ks. *Castrén*, *Present Law* s. 405, *Spetzler*, m.t. s. 214 s. ja *Väestönsuojeluopas* s. 23.

¹⁶³ *Bombing Vindicated* s. 115.

¹⁶⁴ Näin mm. *Castrén*, *Present Law* s. 406 ja *Ilmasota I* s. 287 s. Ks. kuitenkin jälkimmäisessä teoksessa s. 286 alav. 360 mainittua oikeustapausta maailmansotien välikaudella, jossa asetettiin kielteiselle kannalle yöpommitusten luvallisuuden suhteen.

¹⁶⁵ Ks. *CICR*, *Compte rendu* 1956 s. 35, *Spetzler*, m.t. s. 215 alav. 314 ja *Väestönsuojeluopas*, s. 35.

¹⁶⁶ *Castrén*, *Present Law* s. 406. — Rakennettu alue on yleensä vain noin 1/3 kaupungin koko alueesta.

Se seikka, että ilmapommitus joudutaan usein suorittamaan vaikeissa olosuhteissa, ei missään tapauksessa saa vähentää kohtuullista tarkkuusvaatimusta. Ellei pommitusta tällöin voi suorittaa muuta kuin umpimähkäisesti, siitä on luovuttava.¹⁶⁷ Pommittajan on aina pystyttävä näkemään tai paikantamaan muulla tavoin pommituskohde.¹⁶⁸ Samoin on pyrittävä tuhoamaan todella arvokkaita sotilaskohteita. Pienten ja vähäarvoisten kohteiden pommittamista voi pitää pommitusoikeuden väärinkäyttönä.¹⁶⁹ Kuitenkaan ei voi vaatia täydellistä eikä edes lähes täydellistä tarkkuutta ilmapommituksissa, eikä liioin ole helppoa määrätä, miten suuri hajoitus on katsottava luvalliseksi.^{170 171} Vastaus saadaan lähinnä vertailemalla toisiinsa asianomaisen sotilaallisen kohteen tärkeyttä ja siviiliväestölle sekä sen omaisuudelle aiheutettuja vahinkoja, mitä kysymystä nyt onkin siirryttävä tarkastelemaan.

Ennen kuin ilmapommitukseen ryhdytään, on harkittava, onko todennäköistä, että pommituksella tavoiteltavan sotilaallisen edun ja sen johdosta välillisesti siviilihenkilöiden surmaamisesta, ruumiillisista vammoista ja ei-sotilaallisen omaisuuden vahingoittamisesta aiheutuneiden menetysten välillä syntyy huomattava epäsuhde jälkimmäisten arvojen kustannuksella, jolloin pommituksesta olisi luovuttava.¹⁷² Oikeudellisenä perustana tässä on usein mainittu MOS:n 23 art. 1 mom. e) kohta. Epäsuhde voi lähinnä johtua — jos tahallisuus ja huolimattomuus jäte-

¹⁶⁷ *Castrén*, Ilmasota I s. 285 ja *Present Law* s. 405. — Pommituksesta luopuminen tällaisissa olosuhteissa pitäisi olla asianomaisen sodankävijän omankin edun mukaista.

¹⁶⁸ *Castrén*, Ilmasota I s. 284 ja *Wilhelm*, *RevC-R* 1956 s. 56 s. viitaten siihen, että useimmat ilmapommitukset toisen maailmansodan aikana suoritettiin individualisoituihin kohteisiin suunnattuina.

¹⁶⁹ Ks. jälleen *Castrén*, m.t. s. 285.

¹⁷⁰ *Gallop*, s. 553 ss., kuitenkin haluaisi tässä täsmennyksiä. Vrt. *CICR*, *Règles* 1955 8 art. 3 mom., jossa sallittu hajoitus vahvistetaan vain 300 metrin säteen mukaan, ja toisaalta *CICR*, *Compte rendu* 1956 s. 36, josta ilmenee, että 500 kilogramman painoisen pommin vaikutukset ulottuvat jo 500 metrin etäisyydelle, sekä *CICR*, *Règles* 1956 9 art. 2 mom., jossa tyydytään puhumaan sotilaskohteen lähiympäristöstä. — *McDougal—Feliciano*, m.t. s. 646, mainitsevat, että suurta tehdasta pommitettaessa 1/3 pommeista putoaa kohteen ulkopuolelle, vaikka käytettäisiin tutkaakin. Tulos tietenkin riippuu myös monesta muusta tekijästä, kuten *McDougal* ja *Feliciano* itsekkin toteavat (s. 647).

¹⁷¹ Vrt. jäljempänä käsiteltävää kysymystä, joka koskee erityistä suojaa nauttivien rakennusten lähiympäristön rauhoittamista.

¹⁷² Tähän suuntaan *CICR*, *Règles* 1956 8 art. b) kohta. Ks. myös *Spaight*, *Cities* s. 201. — Usein tässä puhutaan oikeudenmukaisen ja järkevän suhteen ylläpitämisestä näiden vastakkaisten arvojen välillä. Vrt. tässä suhteessa Haagin lakimiestoimikunnan v:n 1923 sääntöehdotuksen edellä mainittua 24 art. 4) kohta.

tään pois laskuista — joko pommituksen epätarkkuudesta, tarpeettoman voimakkaiden pommien käyttämisestä tai pommien aiheuttamista tulipaloista.¹⁷³ Arvioinnin suorittaminen on tietenkin varsin vaikeata jo siitäkin syystä, että vertailun kohteena olevat tekijät ovat kovin erilaituisia,¹⁷⁴ mihin seikkaan jo aikaisemmin on kiinnitetty huomiota. *McDougal* ja *Feliciano*¹⁷⁵ ehdottavat vertailun lähtökohdaksi sitä, montako osumaa on saatu alueella, missä sotilaalliset kohteet ovat, ja montako pommia on pudonnut sen ulkopuolelle. Mutta asiahan ei ole näin yksinkertainen; tässä ei voi käyttää pelkästään mekaanista laskutapaa, kuten he itsekin toteavat lisätessään, että on otettava huomioon eräitä muitakin tekijöitä kuten pommituskohteen tärkeys ja toisaalta ne vahingot, jotka aiheutetaan erityistä suojaa nauttiville esineille. Haluavatpa he panna pommittajan hyvitystilille pommituksen aikana vallinneet epäsuotuisat olosuhteet, mitä — kuten edellä jo on mainittu — ei voi hyväksyä.

Arvioinnin joutuu viime kädessä suorittamaan pommituslentäjä itse,¹⁷⁶ jolloin ei voi antaa muuta ohjetta, kuin että tämä arviointi on pyrittävä suorittamaan rehellisesti poikkeamalla tarpeen vaatiessa jopa annetuista käskyistä, sillä myös pommituksen suorittaja joutuu vastuuseen.¹⁷⁷ Väärinkäytösten ja erehtymisen vaara on tietenkin suuri, eikä tahallisuutta tai huolimattomuutta ole yleensä helppo näyttää toteen. Mutta edullisintahan kuitenkin on, kuten jo monta kertaa on korostettu, pommittaa vain arvokkaita sotilaallisia kohteita, tätä vaatii sodankäynnin ns. ekonomiakin.¹⁷⁸ Tämä koskee erityisesti myös tarpeettoman suurien pommien käyttöä, mikä sekin on eräänlaista terrorisointia.¹⁷⁹ Tietenkään ei pommittajalla voi olla mukanaan kokonaista sarjaa eri kokoisia pommeja, mutta yleensä on jo pommitusretkelle

¹⁷³ Ks. *Castrén*, *Ilmasota I* s. 279 s. alav. 323 ja s. 282. — Viimeksi mainittua kysymystä on jo käsitelty edellä samoin kuin ydinaseiden erityisiä vaaroja. Näihin kysymyksiin ei nyt enää palata.

¹⁷⁴ *Castrén*, m.t. s. 280.

¹⁷⁵ Mt. ss. 650—652.

¹⁷⁶ *Castrén*, m.t. s. 281.

¹⁷⁷ Ks. edellä esitettyä.

¹⁷⁸ Ks. jälleen *Castrén*, m.t. s. 281.

¹⁷⁹ v. d. *Heydte*, main. kirj. s. 437, toteaa oikein, että niiden käyttö on verrattavissa kohta jäljempänä käsiteltävään ns. aluepommitukseen. *Spaight*, *BYB* 1944 s. 163, kuitenkin hyväksyy perusteluitta suurten pommien käytön. Samaa tulokseen päätty myös *Greenspan*, s. 368, (arvostellessaan toisen maailmansodan käytäntöä) sillä perusteella, että tällaisten pommien käyttö on tehokasta. Hän ei kuitenkaan kiinnitä huomiota mitalin toiseen puoleen.

lähdetessä tiedettävä, millaisia kohteita on tarkoitus tuhota.¹⁸⁰ — Pommituslentäjä voi toisinaan joutua vaikeaan pakkotilanteeseen, jos esim. vihollisen hävittäjälentokoneet häntä ahdistavat ja ainoa pelastus on nopea pakeneminen, minkä helpottamiseksi olisi pudotettava pommi-lasti mihin tahansa.¹⁸¹ Ankarasti arvostellen ei tätä saisi tehdä, jos seu-rauksena todennäköisesti on viattomien siviilihenkilöiden hengen mene-tys, mutta käytännössä tällaiseen tuskin tullaan kiinnittämään huomiota.

Suuria sekä ihmishenkien että aineellisia menetyksiä voi syntyä, jos ilmapommituksilla (tai muilla keinoin) tuhoaan ydinenergialaitoksia tai asutusalueilla olevia vesimassoja pidätteleviä patoja. Niinpä Punai-sen Ristin Kansainvälinen toimikunta täydellä syyllä kehoittaa usein mainitussa sääntöehdotuksessaan (17 art.) valtioita tai muita selkkaus-puolia jo rauhan aikana sekä myös vihollisuuksien puhjettua tekemään keskenään sopimuksia ja suorittamaan erityisjärjestelyjä, jotta tällaiset esineet rauhoitettaisiin ja suojeltaisiin sotatoimilta.¹⁸²

e) Toisen maailmansodan aikana v. 1942 Englanti ja Yhdysvallat ottivat itsenäisessä ilmasodassa käytäntöön uuden menetelmän, ns. alue-eli vyöhykepommituksen (»target area bombing»)¹⁸³ Tällaisia pommi-tuksia jatkettiin sitten kiihtyvässä tahdissa aina v:een 1944, jolloin jäl-leen siirryttiin suuremman määrän tarkkuuspommituksen kannalle.¹⁸⁴ Aluepommituksissa, joiden kohteena oli pääasiallisesti Ruhrin teolli-suusalue, mutta myös eräät Saksan suuret kaupungit,¹⁸⁵ ei yritettykään pudottaa pommeja tiettyihin sotilaallisiin kohteisiin, vaan niitä kylvet-tiin umpimähkään asianomaiselle alueelle, joka saattoi olla usean neliö-kilometrin laajuinen, siinä tarkoituksessa, että jotkut pommeista osui-sivat myös alueella oleviin sotilaallisiin kohteisiin. Tällöin käytettiin usein palopommeja, jotta paremmin olisi päästy tarkoituksen perille. Yleensä vaadittiin, että alueella oli oltava niin runsaasti sotilaallisia kohteita, että sitä voitiin tavallaan pitää yhtenäisenä sotilaallisena vyö-

¹⁸⁰ *Castrén*, m.t. s. 282.

¹⁸¹ *Castrén*, m.t. s. 281 alav. 331.

¹⁸² Mitä erityisesti tulee ydinenergialaitoksiin, niin ne yleensä sijoitetaan jo alunperin maaseudulle kauas väestökeskuksista, kuten *CICR*, *Compte rendu* 1956 s. 51, todetaan.

¹⁸³ *Spetzler*, m.t. s. 285, sanoo, että tämä tapahtui jo oikeastaan v. 1941, jolloin suoritettiin ensimmäiset ns. *Flächenangriffe*.

¹⁸⁴ Sanotun sodan aluepommituksista ks. *Castrén*, *Present Law* s. 403 s., *Spaight*, *Air Power* ss. 270—273, *Spetzler*, m.t. ss. 286—298 ja *Stone*, m.t. s. 627 ja alav. 126.

¹⁸⁵ v. d. *Heydte*, main. kirj. s. 437, huomauttaa oikein, että aluepommituksia voi myös esiintyä suuria kaupunkoja umpimähkään pommitettaessa.

hykkeenä.¹⁸⁶ Jotkut tutkijat ovat väittäneet, että nämä pommitukset osoittautuivat sotilaallisesti tehokkaiksi,¹⁸⁷ kun taas monet muut ovat päinvastaista mieltä,¹⁸⁸ erään tutkijan jopa väittäessä, että näiden pommitusten varsinaisena tarkoituksena oli siviiliväestön ja sen omaisuuden tuhoaminen eli terrorisointi.¹⁸⁹ Tällaisissa pommituksissa ei tietenkään ole mahdollista säästää edes erityistä suojaa nauttivia rakennuksia kuten sairaaloita.¹⁹⁰

Aluepommituksia oikeudellisesti arvosteltaessa voidaan todeta, että niiden puolustajat on löydettävissä etupäässä brittiläisestä valtiopiiristä.¹⁹¹ Innokkain kaikista on englantilainen *Spaight*, joka on esittänyt jopa sellaisia perusteluja, jotka hänen kannallaan olevienkin on pakko hylätä.¹⁹² Niinpä *Stonekin* selittää, että *Spaightin* keksimä »place d'armes» -käsite on pelkkä fiktio. Sodankävijöille ei voi myöntää oikeutta selittää yksipuolisesti tiettyjä sotänäyttämön osia tällaisiksi alueiksi vapautuakseen vihollisuuksien suorittamista koskevasta rajoituksista.¹⁹³ Ja kun *Spaight* vetoaa sotilaalliseen välttämättömyyteen,¹⁹⁴ niin *Greenspan* huomauttaa oikein, ettei sodankäynnin sääntöjä saa tälläkään perusteella rikkoa.¹⁹⁵ *Spaight* viittaa myös siihen, että sotilaallisten kohteiden tarkkuuspommituksissakin aiheutuu vahinkoja siviiliväestölle,¹⁹⁶ mutta tässä on se suuri ero, että tavallisissa pommituksissa nämä vahingot ovat välillisiä, jota vastoin aluepommituksessa niitä on

¹⁸⁶ *Spaight*, *Air Power* s. 254 ja *BYB* 1944 s. 163 käyttää nimitystä »place d'armes» myös alueista, joissa on sotatarviketeollisuutta tai öljykenttiä. Vrt. *Sloutzky*, main. kirj. s. 376, joka puhuu tällaisella alueella olevista »siviilisaarekkeista» haluten täten korostaa sotilaallisen aineksen ensisijaisuutta.

¹⁸⁷ *Spaight*, *Air Power* s. 271.

¹⁸⁸ Esim. *Sibert*, s. 187.

¹⁸⁹ *Spetzler*, m.t. ss. 285 ja 291—294 (erit. ss. 291—293). Vrt. myös *Wilhelm*, *RevC-R* 1952 s. 29.

¹⁹⁰ *Wilhelm*, main. kirj. s. 30. — Kaikissa suurissa kaupungeissa on sekä sotilaallisia että ei-sotilaallisia kohteita.

¹⁹¹ Mutta myös muualta, esim. *Giraud*, s. 645 s., joka katsoo, ettei tällaisia pommituksia ole mahdollista kieltää. Ks. lisäksi *Sloutzky*, main. kirj. s. 376 ja 379 s.

¹⁹² *Spaightia* on ankarimmin arvostellut vastakkaisen suunnan edustaja *Spetzler*, m.t. ss. 288—298.

¹⁹³ M.t. s. 620 alav. 87.

¹⁹⁴ *Volcano Island* s. 69.

¹⁹⁵ S. 337. — Sen sijaan *Greenspan*, s. 336, kyllä hyväksyy »place d'armes» perusteen katsoen, että päähuomio on kiinnitettävä alueella oleviin sotilaallisiin kohteisiin ja että tällainen alue olisi rinnastettavissa puolustettuun alueeseen maasodassa.

¹⁹⁶ M.t. s. 73.

pidettävä tarkoituksellisinä pommituksen ollessa umpimähkäistä.¹⁹⁷ Jälkimmäistä menettelyä käytettäessä siviiliväestö joutuu siis alttiiksi huomattavasti suuremmille vaaroille.

Spaightin pääperustelu näyttää olevan se, että tällaisissa place d'armes -tapauksissa tarkkuuspommitus ei enää ole mahdollista sotilas-kohteiden taitavan naamioinnin ja tehokkaan ilmatorjunnan takia,¹⁹⁸ ja tämän perusteen hyväksyvät myös Greenspan¹⁹⁹ ja Sloutzky.²⁰⁰ Jotta aluepommitus olisi luvallista, pitää kuitenkin sillä saatu sotilaallinen hyöty olla suurempi kuin siviiliväestölle aiheutetut kärsimykset ja vahingot.²⁰¹ Mutta on hyvin kyseenalaista, oliko näin asianlaita esim. toisen maailmansodan aluepommituksissa, kuten jo edellä on huomautettu. Spaight väittää myös, että aluepommitukset lyhensivät sotaa,²⁰² mutta vaikka näin olisi tapahtunutkin, tämä ei kelpaa puolustukseksi. Lopuksi Spaight selittää, ettei aluepommitusten tarkoituksena ollut siviiliväestön terrorisointi, mutta arvelee samalla, että näillä pommituksilla kuitenkin oli huomattava vaikutus vihollisen henkiseen vastustuskykyyn.²⁰³ Spaight korostaa myös, ettei toisen maailmansodan aluepommituksissa pyritty tahallisesti vahingoittamaan viattomia siviilihenkilöitä,²⁰⁴ mutta tähän voidaan sanoa, että umpimähkäisesti suoritettu pommitus on jo tarpeeksi vaarallista ja tuhoisaa siviiliväestölle ja sen omaisuudelle ja on verrattavissa tahalliseen toimintaan tai on ainakin varsin lähellä sitä myös tosiasiallisten tulostensa puolesta. Sotateollisuudessa työskenteleviä Spaight ja Stone pitävät eräänlaisina taistelijoina (quasi-combatants), joita ei tarvitse sääliä ja ottaa huomioon pommituksissa.²⁰⁵

Edellä olevasta ilmennee, etteivät Spaightin ja hänen kannattajiensa aluepommitusten tueksi esittämät perustelut kestä kriittistä tarkaste-

¹⁹⁷ Kuten *Wilhelm*, main. kirj. s. 21 s., huomauttaa.

¹⁹⁸ M.t. s. 71 ja *Air Power* s. 271 sekä s. 273, jossa väitetään, että tämä olisi ollut ainoa tapa tuhota Saksan sotateollisuus.

¹⁹⁹ S. 336.

²⁰⁰ Main. kirj. s. 379 s.

²⁰¹ *Spaight*, *Volcano Island* s. 67 s.

²⁰² *Air Power*, s. 272.

²⁰³ M.t. s. 272 ja *Volcano Island* s. 68.

²⁰⁴ *Air Power* s. 272.

²⁰⁵ *Spaight*, m.t. s. 272 ja *Stone*, m.t. ss. 627—629, joka hänkin loppujen lopuksi näyttää sallivan aluepommitukset hyväksyen myös sotatarviketehtaissa työskentelevien asuntojen pommituksen ja ehdottaen, että todelliset siviilihenkilöt (genuine civilians) evakuoitaisiin vaaralliselta vyöhykkeeltä. — *Spaight* on esittänyt edellä selostettuja käsityksiään myös aikaisemmin mainitussa *Atomic Problem* -teoksessaan (s. 15).

lua, joten on yhdyttävä niihin tutkijoihin, jotka tuomitsevat tällaiset menettelytavat.²⁰⁶ Aluepommituksissa syntyy pakostakin epäsuhdetta tavoiteltavan sotilaallisen hyödyn ja siviiliväestölle aiheutettujen kärsimysten ja vahinkojen välillä.²⁰⁷ Edelleen niissä myös rikotaan rintamantakaisia ilmapommituksia koskevia kohtuullisia tarkkuusvaatimuksia. On vaikeata päätyä muuhun, kuin että vaikutuksiltaan aluepommitukset muistuttavat terrori- eli psykologista pommitusta. Näin muodoin Punaisen Ristin Kansainvälinen toimikunta on menetellyt täysin oikein kieltäessään v:n 1956 sääntöehdotuksessaan (10 art.) myös aluepommitukset.

IV SUOJELEMISKEINOT

1. Siviiliväestöä voidaan sodassa suojella, kuten jo aikaisemmin on mainittu, joko tosiasiallisin toimenpitein — rakentamalla väestönsuojia, evakuoimalla siviilihenkilöitä vaarallisimmilta paikkakunnilta, jakamalla heille kaasunaamareita ym. suojeluvälineitä jne. —¹ tai järjestämällä heille kansainvälisen oikeuden takaaman suojan, jota jälkimmäistä puolta tässä tutkimuksessa on tarkasteltava.² Tällöin olisi tehokkain tapa yksinkertaisesti kieltää kohdistamasta edes välillisesti vihollisuuksia siviiliväestöön,³ mutta sotilaalliset näkökohdat eivät salli näin pitkälle meneviä rajoituksia sodankäyntiin, niin kuin edellä jo on todettu. On siis pakko tyytyä vain säännöstmään vihollisuuksia siviiliväestön etuja silmällä pitäen, silloin kuin tämä on mahdollista myös te-

²⁰⁶ Näihin kuuluvat mm. v. d. Heydte, main. kirj. s. 437, joka arvostelee erityisesti aluepommitusten umpimähkäisyyttä, Sibert, s. 187 s., joka sanoo, että aluepommitusten hyväksyminen johtaa vähitellen yleiseen umpimähkäiseen pommitukseen, viitaten aavalla merellä molempien maailmansotien aikana harjoitettuun vallattomuuteen, Spetzler, m.t. s. 293 s., korostaen tällaisissa pommituksissa siviiliväestölle aiheutuvia suhteettomia kärsimyksiä ja vahinkoja sekä Wilhelm, main. kirj. ss. 29—31 ja RevC-R 1956 s. 56, joka huomauttaa mm., etteivät Genève'in sopimuksetkaan vaadi muuta, kuin ettei sairaaloiden läheisyydessä saa olla sotilaallisia kohteita, muttei sen sijaan, etteivät sairaalat saisi sijaita sellaisella laajalla vyöhykkeellä, jossa on myös sotilaallisia kohteita. — Ilmeisesti myös McDougal ja Feliciano ovat torjuvalla kannalla, koska he puhuvat aluepommituksista terroripommitusten yhteydessä (m.t. ss. 653—655).

²⁰⁷ Castrén, Present Law s. 404.

¹ Ks. tarkemmin Castrén, E., Siviiliväestön suojelu nykyaikaisessa sodankäynnissä, Reservin Upseeri 1954 s. 109.

² Ks. Castrén, main. kirj. s. 109 s.

³ Sibert, s. 188, ehdottaa, että ilmapommitukset leimattaisiin sotarikoksiksi ja että pommituskoneiden valmistus kiellettäisiin.

hokkaan sodankäynnin kannalta. Aikaisemmin käsiteltyjen rajoitusten lisäksi on nyt vielä tarkasteltava eräitä muita tapauksia, jotka edellyttävät tietynlaisia positiivisia toimenpiteitä sodankävijän taholta siten, että niihin myös saadaan toisen sodankävijäpuolen hyväksyminen tai myötävaikutus. Tätä tarkoittaa eräiden alueiden rauhoittaminen sota-toimilta. Edelleen on pyritty sopivin järjestelyin ja sopimuksin tehos-tamaan eräiden erityisen säälettävien väestöryhmien ja tiettyjen arvok-kaiden rakennusten ym. esineiden suojaa. Tällaisia toimenpiteitä voi-daan lähinnä suorittaa vain sisämaassa ja miehitetyn alueen eräillä osilla, jota vastoin rintamalla jo taistelutoiminta estää yleensä niihin ryhtymästä. Mutta lopuksi on välttämätöntä, että kaikkien säännösten ja sopimusten noudattamista valvotaan ja että rikkomuksista aiheutuu tiettyjä seuraamuksia, millä kaikella on myös ennakoestävä merki-tys. Näitä kysymyksiä tullaan nyt selvittelemään seuraavissa alaosas-toissa.

2. Toisen maailmansodan aikana eräät sodankävijävaltiot julistivat tietyt kaupungit »avoimiksi».⁴ Tämä merkitsi sitä, ettei niitä tul-taisi puolustamaan ja ettei niitä muutenkaan käytettäisi sotilaallisiin tarkoi-tuksiin, jolloin odotettiin, ettei vastapuoli niitä tulittaisi tai pommittaisi. Eräissä tapauksissa tarkoitus saavutettiin kuten Pariisin ja Brysselin suhteen, jotka olivat jo lähellä rintamalinjaa, kun niitä koskevat julis-tukset annettiin.⁵ Manilan ja Rooman rauhoittamisyritykset sen sijaan epäonnistuivat; Manilan ympärillä oli vielä julistuksen antamishetkellä puolustuslinja, ja Roomaa, joka oli tärkeä liikennesolmu, käytettiin taas jatkuvasti sotilastarkoituksiin.⁶ Toisessa maailmansodassa esiintyi eräi-

⁴ Näistä tapauksista ks. *Castrén*, *Present Law* s. 204, *Jennings*, s. 258 s. ja 262 s., *Schmitz*, ss. 622—628, *Spaight*, *Air Power* s. 290 s. ja *Stone*, m.t. s. 621 s.

⁵ Näissä enempää kuin muissakaan toisen maailmansodan tapauksissa ei tehty mitään sopimusta sodankävijäpuolten välillä, mutta voidaan katsoa, että Saksa oli antanut hiljaisen suostumuksensa Pariisin ja Brysselin suhteen; sille oli edullista saada nämä kaupungit haltuunsa taisteluilta. Pariisin tapaus oli selvä, kuten *Jennings*, s. 260 s. ja *Spaight*, m.t. s. 290 s., huomauttavat. *Schmitz*, s. 628, mainitsee, että Saksa varoitti Belgiaa sen johdosta, että Brysseliä Saksan väitteiden mukaan vielä julistuksen antamisen jälkeen käytettiin sotilaalliseen kauttakulkuun.

⁶ Manilan tapauksesta ks. tarkemmin *Jennings*, s. 259 ja 262 sekä *Stone*, m.t. s. 621 ja Rooman kohdalta *Jennings*, s. 259 ja 263, *Spaight*, m.t. s. 290 s. sekä *Stone*, m.t. s. 621 s. Mitä tulee jälkimmäiseen kaupunkiin, niin ensin Italian hallitus antoi mainitunlaisen julistuksen rintaman ollessa vielä kaukana siitä; sen jälkeen saksalaiset otettuaan kaupungin haltuunsa sekä sieltä sitten perääntyessään julisti-vat sen avoimeksi. Edellä mainitut tutkijat ovat katsoneet, että edellinen julistus tuli liian aikaisin ja jälkimmäinen liian myöhään.

tä muitakin tällaisia yksipuolisia julistuksia; jotka eri syistä eivät kuitenkaan aina johtaneet tuloksiin.⁷

Mitään selvää käytäntöä — puhumattakaan tapaoikeudesta — ei toisen maailmansodan aikana syntynyt avoimien kaupunkien suhteen, eikä näin ole tapahtunut myöhemminkään. Myös sopimussäännöt puuttuvat tässä suhteessa. Haagin MOS:ssäkin puhutaan (25 art.) vain puolustamattomista eikä avoimista kaupungeista,⁸ ja käytäntö on — eräin rajoituksin — hyväksynyt sotilaallisten kohteiden tuhoamisen kaikkialla, kuten edellä on selostettu. Mutta jo nykyisten kokemusten perusteella tuntuu siltä, että olisi syytä kiinnittää huomiota niihin mahdollisuuksiin, joita avoimen kaupungin järjestelmä tarjoaa, ja tutkia tätä kysymystä yksityiskohtaisesti sitä koskevien kansainvälisten sopimussäännösten aikaansaamiseksi. Tieteisopissa on kuitenkin osoitettu suhteellisen vähäistä kiinnostusta tätä ongelmaa kohtaan,⁹ ja jotkut ovat sitä mieltä, että Genève'n v:n 1949 IV sopimuksessa olevat lääkitä-, turvallisuus- ja puolueettomia vyöhykkeitä koskevat määräykset (14—15 art.) sekä kulttuuriesineiden suojelua säännöstävä Haagin v:n 1954 sopimus riittäisi tässä suhteessa.¹⁰ Edellisen sopimuksen asianomaiset määräykset, kuten kohta tullaan tarkemmin selostamaan, rajoittuvat kuitenkin lähinnä vain tiettyjen henkilöryhmien suojelemiseen, ja jälkimmäisessä sopimuksessa pyritään taas turvaamaan yksinomaan eräitä arvokkaita esineitä. Avoimen kaupungin järjestelmän päätarkoituksena sen sijaan on historiallisesti tai muutoin arvokkaan asutuskeskuksen rauhoittaminen kokonaisuudessaan väestöineen päivineen.¹¹

⁷ Schmitz, s. 627, selostaa Ranskan sisäasiainministerin radiossa hieman ennen aselevon solmimista Saksan kanssa tekemää ilmoitusta, että kaikki kaupungit, joissa oli yli 20.000 asukasta, oli katsottava avoimiksi. Jennings, s. 258 s., taas mainitsee, että Jugoslavian hallitus julisti Belgradin, Zagrebin ja Ljubljanan avoimiksi kaupungeiksi, mutta että Belgradia siitä huolimatta pommitettiin (ilmeisesti, koska saksalaiset katsoivat siellä olevan sotilaallisia kohteita).

⁸ Haagin rauhankonferensseja edeltäneessä Brysselin v:n 1874 konferenssissa käsitellyssä ehdotuksessa (14 art.) puhuttiin kyllä avoimista kaupungeista, mutta ehkä hieman eri merkityksessä, kuin mitä niillä tarkoitettiin toisen maailmansodan aikana. Ks. tästä sekä Haagin rauhankonferenssien käsittelystä Jennings, s. 259 ja Schmitz, ss. 619—621.

⁹ Edellä mainittujen tutkijoiden lisäksi ks. nimimerkki L. D:n kirjoitusta »A propos du bombardement aérien des villes ouvertes», RevC-R 1938 s. 728 ss. ja Pastor Ridruejo, ss. 279—284. — Vrt. Le Goff, s. 467, esitettyä pessimististä käsitystä.

¹⁰ Ks. CICR, Compte rendu 1956 s. 50.

¹¹ Haagin sanotun sopimuksen 1 artiklassa kyllä puhutaan myös »centres monu-

Useimmat tutkijat — ajatellen ilmeisesti toisen maailmansodan tapauksia — näyttävät olevan sitä mieltä, että avoimiksi kaupungeiksi olisi julistettava vain rintaman lähellä olevia kaupunkeja, koska tällöin on helpompi saada vastapuoli suostumaan tällaiseen järjestelyyn, kun se voi tällöin vallata helposti kaupungin tarvitsematta ryhtyä tuhoamaan siellä olevia sotilaskohteita, jota vastoin viimeksi mainitun tapainen toiminta saattaa olla tarpeellista, jos kysymyksessä on kauempana rintamasta sijaitseva kaupunki, jonka suhteen myös on vaikeampi valvoa, ettei sitä käytetä sotilaallisiin tarkoituksiin.¹² Olisi kuitenkin vahinko, ellei avoimen kaupungin järjestelmää voitaisi ulottaa koko maasotinäyttämölle. Ensinnäkin saattaa olla liian myöhäistä odottaa siihen saakka, kunnes rintama on siirtynyt asianomaisten kaupunkien läheisyyteen. Tehokkaan puolueettoman valvonnan järjestäminen sisämaassa olevissa avoimiksi julistetuissa kaupungeissa ei ole sen vaikeampaa kuin esim. Genève'in v:n 1949 IV sopimuksen edellä mainituilla turvavyöhykkeillä. Ja jos avoimen kaupungin käsitteeseen liitetään se vaatimus, joka siihen itse asiassa kuuluu, ettei kaupungista sen avoimeksi julistamisen jälkeen saa siirtää pois siellä olevia sotilaallisia esineitä (eikä tietenkään käyttää niitä millään tavalla sotatarkoituksiin) — mitä samoin on valvottava —, toisen sodankävijäpuolen ei tarvitse niitä tuhota, koska niitä ei enää käytetä sitä vastaan.¹³ Punaisen Ristin Kansainvälinen toimikunta esittääkin v:n 1956 ehdotuksessaan, että avoimia kaupunkeja voi olla myös sisämaassa.¹⁴

Edellä olevasta lienee jo ilmennyt, mitä tarkoitetaan avoimella

mentaux-in suojelemisesta, mutta silläkin tarkoitetaan yleensä vain rajoitettua aluetta, jossa on paljon kulttuuriesineitä. Tietenkin on ajateltavissa, että kokonainen kaupunki voisi olla tällainen keskus. — Genève'in sopimuksen turvavyöhykkeet on tarkoitettu sijoitettaviksi maaseudulle tai joihinkin kylpyläkaupunkeihin. On kyllä ehdotettu (CICR, Compte rendu 1956 s. 50), että avoimien kaupunkien asemesta puhuttaisiin avoimista vyöhykkeistä, mutta ehkä kuitenkin olisi parempi rajoittaa vain kaupunkeihin, mikä kuitenkin on tärkein tapaus.

¹² Näin Jennings, s. 262 s., Schmitz, s. 627 s., Spaight, m.t. s. 291 ja Stone, m.t. s. 621 s. — Schmitz kyllä huomauttaa (s. 618), että kysymyksellä on merkitystä sekä maa- että ilmasodassa, mutta jättää siis kuitenkin pois itsenäisen ilmasodan.

¹³ Valvontaa voi suorittaa myös ilmavalokuvauksen avulla, kuten Jennings, s. 262; huomauttaa. — Spaight, m.t. s. 291, on kyllä oikeassa korostaessaan niitä vaikeuksia, jotka aiheutuvat siitä, ettei sotilaallisia kohteita ole määritelty, mutta niistähän voidaan tällaisissa tapauksissa sopia erikseen.

¹⁴ CICR, Règles 1956 16 art. — Vrt. Règles 1955 12 art. 1 mom., jossa edellytetään, että kaupungit ovat rintaman lähellä ja joka ei muutoinkaan ole yhtä tyydyttävä kuin seuraavan vuoden ehdotus.

kaupungilla. Ei riitä, ettei sitä puolusteta. Siellä ei myöskään saa olla sotavoimia eikä sitä saa käyttää minkäänlaisiin sotilaallisiin tarkoituksiin, ei edes sotilaalliseen kauttakulkuun tai sotilaallisten tarvikkeiden kauttakuljetukseen. Vastapuolen pääsyä sinne ei saa estää esim. muodostamalla sen ulkopuolelle puolustuslinjoja tai lähettämällä sen lähiympäristöön ilmavoimia vihollisen torjumiseksi.^{15 16} Ellei toisin sovita, on katsottava, että vastapuolella vallattuaan avoimen kaupungin on oikeus käyttää sitä sotilaallisiin tarkoituksiin. Toinen puoli saa sitten itse ratkaista, haluaako se ryhtyä ahdistamaan vihollista siellä. Jos kaupunki jälleen vaihtaa isäntää, tuntuisi asianmukaiselta, että se säilyttää avoimen kaupungin luonteensa.¹⁷ Mutta kaikkien näiden samoin kuin eräiden muidenkin avoimen kaupungin järjestelmään liittyvien ongelmien tyydyttävä ratkaisu edellyttää, että yksipuolisten julistusten asemesta saadaan aikaan sodankävijäpuolten välillä sopimus, jossa järjestely nimenomaan hyväksytään ja jossa selvitetään valvontaa ym. koskevat yksityiskohdat.¹⁸

Punaisen Ristin Kansainvälisen toimikunnan edellä mainittu ehdotus sisältää tässä suhteessa mm. seuraavaa. Avointa kaupunkia koskeva julistus on tiedotettava vastapuolelle, jonka on siihen vastattava ja myönteisessä tapauksessa pidätyttävä kohdistamasta siihen hyökkäyksiä tai ryhtymästä sotatoimiin, joiden yksinomaisena tarkoituksena on sen valtaaminen.¹⁹ Ellei toisin sovita, avointa kaupunkia ei saa puolustaa, eikä siellä saa olla sotavoimia, kaikki yhteydet on katkaistava kaupungin ja omien sekä liittolaisten sotavoimien välillä, sellaisten sotilaallisiksi kohteiksi mahdollisesti katsottavien teollisuus- ym. laitosten toiminta, joka on luonteeltaan sotilaallista tai jolla on soti-

¹⁵ Näin *Jennings*, s. 260 s., *Spaight*, m.t. s. 290 s. ja *Stone*, m.t. s. 621 s. — Jos näin on asianlaita, on kaupungin pommittaminen kiellettyä MOS:n 23 art. 1 mom. e) kohdan mukaan, kuten *Jennings* huomauttaa (s. 263) puhuessaan rintaman lähellä olevista kaupungeista.

¹⁶ Sisämaassa syntyy tässä suhteessa kuitenkin ongelma, miten on suhtauduttava laskuvarjojoukkojen miehitysyrytykseen. Joka tapauksessa on katsottava, että tällaisia joukkoja kuljettavat lentokoneet voidaan torjua retken alkutaipaleella.

¹⁷ Ks. näistä kysymyksistä *Castrén*, m.t. s. 204, *Pastor Ridruejo*, s. 281 sekä myös *CICR*, *Règles* 1956 16 art. 5 mom., jossa edellytetään ensimmäistä isännänvaihtoa silmällä pitäen, että jollei kaupungin luonnetta pysytetä, tästä on ilmoitettava sen asukkaille.

¹⁸ Vrt. *Castrén*, m.t. s. 204. — Kysymyksessähän on erityissuojan järjestäminen, kuten mm. *Schmitz*, s. 618, huomauttaa.

¹⁹ Tämä jälkimmäinen vaatimus siis ratkaisisi edellä mainitun laskuvarjojoukon toimintaa koskevan ongelman ja tuntuu muutoinkin asianmukaiselta.

laallinen tarkoitus, on samoin lopetettava, eikä kaupunkia saa käyttää sotilaalliseen kauttakulkuun tai -kuljetukseen.²⁰ Vastapuoli voi vaatia, että näiden ehtojen noudattamista valvotaan.²¹ Rauhoitetuissa kaupungeissa saa olla siviililuonteisia väestönsuojelujärjestöjä sekä yleisen järjestyksen säilymisestä huolehtivia viranomaisia, jotka viimeksi mainitut voivat miehitetyllä alueella kuulua miehitysvoimiinkin ja saavat siellä huolehtia myös muista hallintotehtävistä. — Nyt selostettuja sääntöjä voidaan pitää suurin piirtein tyydyttävänä.²²

Jo kauan aikaa sitten suunniteltiin järjestettäväksi sodan aikana erilaisia turvallisuus-, lääkintä- tai puolueettomia vyöhykkeitä sekä haavoittuneille ja sairaille sotilaille että siviiliväestölle tai eräille sen ryhmille, ja toisinaan tässä saatiinkin aikaan tilapäisiä järjestelyjä.²³ Tällöin on erityisesti mainittava ranskalaisen lääkintäkenraali *Saint Paulin* nimi. Hänen aloitteestaan mm. perustettiin v. 1931 aikaisemmin jo mainittu »*Lieux de Genève*» -yhdistys, jonka piirissä on tehty lukuisia ehdotuksia nyt kysymyksessä olevien turvallisuustoimenpiteiden toteuttamiseksi. Myös Monacon lääkäri- ja lakimieskokous käsitteli näitä kysymyksiä ja hyväksyi tässä tarkoituksessa eräitä sääntöjä v. 1934. Punaisen Ristin Kansainvälisen toimikunnan ja eräiden sanotun järjestön kansallisten yhdistysten asiantuntijoiden toimesta laadittiin v. 1938 ns. lääkintäpaikkakuntia ja -vyöhykkeitä koskeva sääntöehdotus, joka Sveitsin hallituksen aloitteesta toimitettiin eri maiden hallituksille.²⁴ Siviiliväestölle järjestettiin kansainvälisen valvonnan alaisena turvavyöhykkeitä Japanin ja Kiinan aseellisen selkkauksen aikana v. 1937 ja 1938 Shanghaissa, Hankaussa ja eräissä muissa Kiinan

²⁰ Näitä vaatimuksia olisi ehkä syytä hieman selventää siinä suhteessa, että käy riidattomaksi, ettei kaupungissa olevia sotilaallisia esineitä saa käyttää siellä sotatarkoituksiin ja ettei niitä saa kuljettaa sieltä pois. Vrt. edellä olevaa esitystä.

²¹ Tavasta, millä tämä tapahtuu, voidaan tietenkin sopia.

²² Ks. kuitenkin edellä alav. 20 ja *Pastor Ridruejon* arvostelua (ss. 280—284), jossa mm. korostetaan (s. 282 s.), että avoimien kaupunkien pitäisi sijaita riittävän kaukana sotilaallisista kohteista.

²³ Ks. tästä toiminnasta *Association internationale pour la protection des populations civiles* — —, *Guerre moderne* s. 57 ss., *Castrén*, *Present Law* s. 176, *CICR*, *Rapport* s. 1 ja *Zones sanitaires* ss. 1—18, *Heidelmeyer*, *W.*, *Sicherheitszone*, *Strupp-Schlochauer* III s. 268, *Spetzler*, *Luftkrieg* ss. 49—51 ja 63—66, jossa mm. viitataan erääseen Itävallan ja Preussin sodassa v. 1795 tapahtuneeseen järjestykseen, ja *Öhquist*, »*Uusi Suomi*» 6. 11. 1962.

²⁴ Tästä ehdotuksesta ks. *Castrén*, *E.*, *Sairaanhoitokeskusten rauhoittaminen sodan aikana*, Suomen Punainen Risti 1938 ss. 172—176, *CICR*, *Rapport* s. 3 s. ja 16—20.

kaupungeissa, jolloin yleensä saatiin hyviä kokemuksia.²⁵ Myös Espanjan sisällissodan aikana perustettiin eräitä neutralisoituja vyöhykkeitä, mutta tällöin ei aina onnistuttu yhtä hyvin.²⁶ — Punaisen Ristin ja eräiden hallitusten sekä yksityisten järjestöjen ponnisteluista huolimatta ei toisen maailmansodan aikana saatu syntymään muuta kuin joitakin harvoja, tilapäisiä järjestelyjä tiettyjen alueiden rauhoittamiseksi sotatoimilta siviiliväestön suojelemiseksi.²⁷ Tämän jälkeisistä tapauksista mainittakoon Israelin ja arabivaltioiden välisten taistelujen aikana v. 1948 Jerusalemiin ja sen läheisyyteen Punaisen Ristin valvonnassa lyhyehköksi ajaksi naisia ja lapsia varten perustetut kolme turvallisuusvyöhykettä.²⁸

Kahteen sodan uhrien suojelemista säännöstävään Genève'n v:n 1949 sopimukseen sisältyy erilaisia turvallisuusvyöhykkeitä koskevia määräyksiä. Maasotavoimiin kuuluvien haavoittuneiden ja sairaiden aseman parantamista koskevan I sopimuksen 23 art. käsittelee lääkintävyöhykkeiden ja -paikkakuntien perustamista sanotunlaisille sotilaille. Sopimuksen I liitteestä, jossa annetaan suosituksenluonteisia lisämääräyksiä tällaisista vyöhykkeistä ja paikkakunnista, ilmenee (1 art. 2 mom.) pyrkimyksenä olevan, että myös niillä pysyvästi asuvat siviilihenkilöt pääsisivät (välillisesti) osallisiksi niiden suomasta turvasta.²⁹ Genève'n IV sopimuksessa taas on kaksi laajahkoa artiklaa, joista edellinen (14) koskee siviiliväestön eräille ryhmille varattuja lääkintä- ja turvallisuusvyöhykkeitä sekä -paikkakuntia ja jota täydentää samanluonteinen ja suurin piirtein samansisältöinen liite (I) kuin edellä mainittua toista sopimusta, ja jälkimmäinen (15) ns. puolueettomia vyöhykkeitä.³⁰

Siviiliväestön lääkintä- ja turvallisuusvyöhykkeitä sekä -paikkakuntia koskeva artikla edellyttää, että sekä vihollisuuksien alettua että jo rauhan aikana voidaan perustaa (sopimusvaltioiden tai selkkauspuolten toimesta) sekä omalle että miehitetylle alueelle sanotunlaisia

²⁵ Ks. tarkemmin *CICR, Zones sanitaires* s. 17 s., *Spaight, Air Power* s. 256 ja *Spetzler, m.t.* s. 67. — Shanghai rauhoitetussa kaupunginosassa esim. sai turvapaikan noin 250.000 henkeä, ja japanilaiset kunnioittivat tunnontarkasti sen koskemattomuutta.

²⁶ Ks. *CICR, Zones sanitaires* ss. 14—16 ja *Spetzler, m.t.* s. 66.

²⁷ Ks. tästä *CICR, Rapport* ss. 4—13 ja *Zones sanitaires* ss. 19—27, *Spaight, m.t.* s. 257 ja *Spetzler, ss.* 66—72.

²⁸ *CICR, Zones sanitaires* ss. 28—42 ja *Spetzler, m.t.* s. 73 s.

²⁹ Myös *Spetzler, m.t.* s. 55 s., kiinnittää tähän huomiota.

³⁰ Näiden kahden artiklan syntyhistoriasta, niiden tarkasta sisällöstä ja tulkinasta ks. *CICR, Zones sanitaires* ss. 43—76 ja *Pastor Ridruejo, ss.* 141—152.

vyöhykkeitä ja paikkakuntia haavoittuneiden, sairaiden, kivulloisten ja iäkkäiden henkilöiden, viittätoista vuotta nuorempien lasten, ras-
kaudentilassa olevien naisten ja seitsemää vuotta nuorempien lasten
äitien suojelemiseksi sodan seurauksilta. Selkkauksen aikana osapuol-
let voivat sitten keskenään sopia perustamiensa vyöhykkeiden ja paik-
kakuntien tunnustamisesta joko edellä mainitun sopimusliitteen poh-
jalla tai muuten. Lopuksi kehoitetaan suojelijavaltoja ja Punaisen
Ristin Kansainvälistä toimikuntaa tarjoamaan asianomaisille hyviä
palveluksiaan näiden vyöhykkeiden ja paikkakuntien perustamiseksi
ja tunnustamiseksi. — Näitä suoja-alueita ei siis ole pakko perustaa,
eikä vastapuolellakaan ole minkäänlaista velvollisuutta niitä tunnustaa.
Tässä onkin järjestelmän heikkous;³¹ on vain luotettava siihen, että
selkkauspuolten oman edun mukaista on yrittää esim. vastavuoroisuu-
den pohjalla saada aikaan tällaisia järjestelyjä ja että hyvää tahtoa on
kummallakin puolella, ja ehkä parempaa ratkaisua ei olisi ollut mah-
dollista keksiä eikä saada sille valtioiden hyväksymistä.

Sanottu mallisopimus (Liite I) sisältää pääasiallisesti seuraavaa.
Lääkintä- ja turvallisuusvyöhykkeillä sekä -paikkakunnilla saa olla
myös maasotavoimiin kuuluvia haavoittuneita ja sairaita³² sekä alueella
pysyvästi asuvia siviilihenkilöitä, vaikkeivät he sisältyisikään edellä
lueteltuihin ryhmiin (1 art.). Kukaan alueella oleva ei saa ryhtyä
siellä (eikä alueen ulkopuolellakaan) työhön, joka on suoranaudessa
yhteydessä sotatoimiin tai sotatarviketuotantoon (2 art.). Alueelle ei
saa päästää sivullisia (3 art.). Turva-alueet saavat muodostaa vain
vähäisen osan asianomaisen vallan valvonnassa olevasta koko alueesta,
niiden on oltava harvaan asuttuja verrattuna siihen väestöön, joka
voidaan niihin siirtää turvaan, niiden on sijaittava kaukana sotilaalli-
sista kohteista eikä niissä saa olla tällaisia kohteita eikä tärkeitä teolli-
suus- tai hallintolaitoksia, eikä näitä turva-alueita saa sijoittaa seutui-
hin, joilla kaiken todennäköisyyden mukaan saattaa olla merkitystä
sotatoimien suorittamiselle (4 art.).³³ Turva-alueilla olevia liikenne-

³¹ *Pastor Ridruejo*, s. 143 s., on oikeassa sanoessaan, että sopimuksessa olisi
ainakin pitänyt kehoittaa asianomaisia perustamaan tällaisia suoja-alueita.

³² Tästä ilmenee, että voidaan perustaa yhteisiä suoja-alueita haavoittuneita ja
sairaita sotilaita sekä edellä mainittuja siviiliväestön ryhmiä varten, kuten
mm. *Spetzler*, m.t. s. 61, toteaa.

³³ *Öhquist*, main kirj., pitää näitä ehtoja epäselvinä ja epäjohdonmukaisinkin
katsoen, että kysymys on vain suuntaviivojen eikä sitovien ohjeiden antamisesta.
On kyllä totta, että tässä jää runsaasti tilaa harkinnalle ja että eräissä tapauk-
sissa saattaa olla vaikeata noudattaa vakinaisen väestön ja suojeltavien henkilöi-
den suhdetta koskevaa vaatimusta. Mutta kaikkia ehtoja on tietenkin pyrittävä

yhteyksiä ja kulkuvälineitä ei saa käyttää sotilashenkilöiden eikä sota-tarvikkeiden siirtoon eikä niiden kauttakuljetukseenkaan eikä näitä alueita saa puolustaa sotilaallisesti (5 art.). Alueet on merkittävä tietyllä tavalla (6 art.). Perustetuista alueista on (perustajan) tiedotettava kaikille sopimuspuolille joko jo rauhan aikana tai vihollisuus-sien puhjettua. Jos vastapuoli katsoo, että jotakin tässä sopimuslii-teessä määrättyä ehtoa ei ole täytetty, se voi kieltäytyä tunnustamasta vyöhykettä tai jättää tunnustuksen riippuvaksi siitä, perustetaanko val-vontaa varten yksi tai useampia erityiskomissioita, jollaisten elinten asettamista myös jo tunnustuksen antaneet voivat pyytää. Näiden eri-tyiskomissioiden tarkastustehtävien suorittamista on kaikin tavoin hel-potettava. (7—8 art.) Jos erityiskomissiot havaitsevat, ettei ehtoja ole noudatettu, tästä on viipymättä ilmoitettava kummallekin selkkaus-puolelle, ja ellei oikaisua ole tapahtunut viiden päivän kuluessa, toinen puoli voi selittää vapautuneensa velvollisuudesta kunnioittaa alueen erityisasemaa (9 art.). Asianomaiset selkkauspuolet saavat nimittää (yhdessä) tai antaa suojelijavaltojen tai muiden puolueettomien val-tojen nimittää sanottujen erityiskomissioiden jäsenet (10 art.). Turva-alueisiin ei saa kohdistaa hyökkäyksiä, vaan niitä on kunnioitettava kaikin tavoin ja suojeltava (11 art.). Jos tällaiset alueet joutuvat vastapuolen miehittäviksi, niiden käyttötarkoitusta saa muuttaa vain ehdoin, että niihin sijoitettujen henkilöiden turvallisuus taataan muulla tavoin (12 art.).

Eräät tutkijat ovat suhtautuneet skeptillisesti edellä mainittuun lääkintä- ja turvallisuusvyöhykejärjestelmään.³⁴ Niinpä on mm. vii-tattu siihen, että vain suhteellisen pieni osa väestöä joutuu käyttämään näitä turva-alueita, koska moni niistäkin, joilla olisi oikeus niihin päästä,³⁵ ei halua jättää kotiaan, omaisiaan, omaisuuttaan ja työpaik-kaansa, eritoten kun ansiomahdollisuudet ovat yleensä huonot uudella sijoituspaikalla. Mutta on jo hyvä, jos joitakin voidaan pelastaa; ihmis-henki on kallis, ja tämä usein myös ratkaisee asianomaisen henkilön oman valinnan. — Edelleen on huomautettu, että sota voi alkaa yllät-täen ydinasehyökkäyksellä, jolloin kaikki on myöhäistä, etteivät alueet anna myöhemminkään turvaa ydinasesodassa esiintyviä vaarallisia las-keumia vastaan³⁶ eikä muitakaan ns. sokeita aseita (esim. kaasuja ja

rehellisesti noudattamaan, ja niitähän voidaan vapaasti muuttaakin asianomaisten selkkauspuolten keskinäisissä sopimuksin.

³⁴ Spetzler, m.t. ss. 75—78, ja hänen mainitsemansa muut tutkijat.

³⁵ Nämä etuoikeutetut ryhmät käsittävät noin 30—40 % koko väestöstä.

³⁶ Ks. McDougal—Feliciano, m.t. s. 572.

bakteereja) käytettäessä ja että evakuointivaikeudet ovat suuret varsinkin sodan alkaessa. Edellä on kuitenkin jo todettu, että sokeat aseet ovat laittomia. Evakuointivaikeudet taas ovat voitettavissa, samoin yleensä huoltovaikeudetkin, joista myös on ollut puhetta. — Lisäksi on sanottu, että saattaa olla vaikeata löytää sopivia, etäällä sotilaskohteista olevia alueita. Tämä kyllä pitää paikkansa eräiden tiheästi asuttujen maiden suhteen, ja valintaa vaikeuttaa myös se, ettei etukäteen tiedetä, miten sota kehittyy, joten oikeastaan pitäisi olla useita vaihtoehtoisia turva-alueita.³⁷ Kysymyksessä ovat kuitenkin samat vaikeudet, jotka esiintyvät yleensäkin väestönsuojelutoiminnassa sekä evakuoinnissa että muussa.³⁸ — On myös korostettu tällaisten turva-alueiden perustamisesta aiheutuvien kustannusten suuruutta. Mutta jos alueet järjestetään jo rauhan aikana, mikä olisi parempi, niitä voitaisiin tällöin käyttää rakennuksineen muihin sopiviin tarkoituksiin, kuten sairaala-, lepokoti-, kylpylä-, lomaviikko- ja urheilukeskuksina. Tähän liittyy kuitenkin se lisävaikeus, ettei ole takeita siitä, tunnustaako tuleva vastapuoli näitä alueita ennen sodan alkamista,³⁹ jos sen jälkeenkään. On myös mahdollista, että jo annettu tunnustus peruutetaan, mikä saataneen tehdäkin, jos sotatoimet niin vaativat. — Vaikeudet ovat siis monenlaisia, eikä Genève'n järjestelmää ole vielä käytännössä kokeiltu, mutta ei ole liioin syytä mennä niin pitkälle, että katsottaisiin, että tämä pitkän valmistelun ja perusteellisen harkinnan tuloksena syntynyt sopimussäännöstö olisi vailla kaikkea merkitystä.

Tämän jälkeen on siirryttävä tarkastelemaan Genève'n IV sopimuksessa käsiteltyjä puolueettomia vyöhykkeitä. Niistä määrätään sanotussa (15) artiklassa, että selkkauspuoli voi ehdottaa vastapuolelle, että tällaisia vyöhykkeitä perustetaan paikkakunnille, joilla käydään taisteluja, haavoittuneiden ja sairaiden sotilaiden tai (ja) vihollisuuksiin ja vihollisluonteisiin töihin osallistumattomien näillä vyöhykkeillä oleskelevien siviilihenkilöiden suojelemiseksi (taisteluiden vaaroilta) minkäänlaista erottelua tekemättä. Jos päästään yksimielisiksi tällai-

³⁷ Ks. *Öhquist*, main. kirj., jossa Suomen kohdalta sanotaan, että sisä-Suomen järviseduilla löytyisi sopivia paikkoja.

³⁸ Kuten *Öhquist*, main. kirj., jälleen huomauttaa. Näistä yleisistä ongelmista ks. saman tekijän teosta: *Väestönsuojelu meillä ja muualla*, Helsinki 1953 ja *Fautrière, J.*, *La protection par éloignement*, RevC-R 1953 s. 938 ss. sekä *La dispersion et l'évacuation de la population civile*, RevC-R 1955 s. 169 ss.

³⁹ *Castrén*, m.t. s. 181.

sen vyöhykkeen maantieteellisestä asemasta (rajoista), hallinnosta, muonittamisesta ja valvonnasta, tehdään tästä kirjallinen sopimus, jossa myös määrätään vyöhykkeen puolueettomana pitämisen alkamis- ja kestämisäika. Tässä artiklassa ei suositeta minkäänlaista mallisopimusta, koska tilanteet vaihtelevat rintama-alueella suuresti, minkä vuoksi on pyritty mahdollisimman joustavaan järjestelmään. Nytkin on kysymyksessä täysin vapaaehtoinen järjestely, joka edellyttää kummankin selkkäpuolen myötävaikutusta.⁴⁰ Järjestelyt ovat tarkoitetut tilapäisiksi, ja niitä voidaan suorittaa sekä hallitusten että sotapäälliköiden kesken.⁴¹ Ne eroavat siis monessa suhteessa edellisen artiklan säännöstämisestä turva-alueista.⁴² Edellä olevasta historiallisesta katsauksesta selviää, että samantapaiset järjestelyt ovat jo aikaisemmin antaneet usein hyviä tuloksia, joten on toiveita, että näin kävisi vastaisuudessaakin, erityisesti nyt, kun on olemassa kysymystä koskeva nimenomainen sopimusmääräys.⁴³

3. Haagin MOS:n 27 art. 1 momentissa sanotaan, että piirityksissä ja pommituksissa on mahdollisuuksien rajoissa ryhdyttävä kaikkiin tarpeellisiin toimenpiteisiin jumalanpalveluksen, taiteen, tieteen ja hyväntekeväisyyden tyyssijoiksi varattujen rakennusten, historiallisten muistomerkkien, sairaaloiden ja sairaiden sekä haavoittuneiden kokoamispaikkojen säästämiseksi edellyttäen, ettei niitä samalla käytetä sotilaallisiin tarkoituksiin. Haagin IX yleissopimuksen 5 art. 1 momentissa taas ulotetaan vastaava velvollisuus koskemaan rannikkokaupunkia pommittavia merisotavoimiakin.⁴⁴ Ensi katsannolta saattavat sanotut sopimusmääräykset vaikuttaa tarpeettomilta, koska väkivaltaiset vihollisuudet on yleisen säännön mukaan rajoitettava vain sotilaallisiin kohteisiin, ja nyt ovat kysymyksessä tyypilliset ei-sotilaalliset kohteet. Sopimusmääräysten tarkoituksena on kuitenkin teroittaa, että sodankävijät noudattaisivat erityistä varovaisuutta, jottei sanotunlaisia,

⁴⁰ Kuten mm. *Pastor Ridruejo*, s. 150, toteaa.

⁴¹ *Greenspan*, s. 162 alav. 39, *Pastor Ridruejo*, ss. 150—152, *Spetzler*, m.t. s. 62 ja *Öhquist*, main. kirj.

⁴² Myös sikäli, ettei siviilihenkilöiden suojaa ole nyt rajoitettu vain tiettyihin ryhmiin.

⁴³ Mm. *Spetzler*, m.t. s. 62 ja 75, katsoo, että määräyksellä on käytännöllistä merkitystä. — Ks. myös *AnnIDI* 1957 I ss. 343—346 esitettyjä eri tutkijain myönteisiä käsityksiä tällaisista vyöhykkeistä.

⁴⁴ Edellä on jo käsitelty Haagin MOS:n 56 artiklaa, joka koskee eräiden mainittujen rakennusten ja esineiden suojelemista miehitysalueella tietyiltä muilta toimenpiteiltä.

tehostettua suojaa vaativia arvokkaita ja tärkeitä rakennuksia, esineitä ja alueita aiheettomasti tuhottaisi tai vahingoitettaisi.⁴⁵ Tätä silmällä pitäen edellytetään mainituissa sopimusmääräyksissä myös, että näihin kohteisiin on puolustautujan toimesta asetettava erityiset näkyvät merkit, jotka maasodassa voidaan valita vapaasti ja joista sitten on etukäteen tiedotettava vastapuolelle,⁴⁶ mutta jotka merisotavoimien pommitusta koskevassa sopimuksessa ovat määrättyt itse sopimuksessa.⁴⁷ Tieteisoppi on suurin piirtein yksimielinen siitä, että edellä mainittuja Haagin määräyksiä on sovellettava myös ilmasodassa,⁴⁸ mutta tällöin saattaa esiintyä erityisiä vaikeuksia sekä ilmapommituksen epätarkkuuden takia että suojattujen kohteiden merkinnässä.⁴⁹ Viimeksi mainitussa suhteessa on katsottava, että muodollisesti on noudatettava maasodan vapaampia sääntöjä, mikä on myös käytännössä parempi.⁵⁰

Haagin lakimiestoimikunnan v:n 1923 ehdotukseen sisältyy Haagin II rauhankonferenssin edellä selostettuja sopimusmääräyksiä suurin piirtein vastaava, ilmapommituksia koskeva artikla (25). Siinä kuitenkin on lisätty erityistä suojaa vaativien kohteiden luetteloon sairaala-alueet, ja merkinnässä on sairaaloiden ja sairaiden sekä haavoittuneiden kokoamispaikkojen ollessa kysymyksessä määrätty käytettäväksi Punaisen Ristin tunnusmerkkejä — mikä on oikein —, jota vastoin muussa suhteessa suositetaan Haagin IX sopimuksen merkkejä, mitä menettelyä edellä ei ole puollettu.⁵¹ Lisäksi artikkelissa edellytetään, että suojattavien kohteiden merkit voidaan pimeän aikana valaista. Käytännössä on kuitenkin täydellistä pimennystä pidetty monesta syystä edullisempänä.⁵²

Lakimiestoimikunta on kiinnittänyt erityistä huomiota arvokkaiden historiallisten muistomerkkien suojelemiseen ja ehdottaa (26 art.) tässä mielessä, että suojan tehokkuuden lisäämiseksi myös niiden lähiympä-

⁴⁵ *Castrén*, Ilmasota I s. 302.

⁴⁶ MOS:n 27 art. 2 mom., jossa tosin puhutaan vain piirittäjälle tehtävästä ilmoituksesta, mutta jota tässä suhteessa lienee syytä tulkita laajemmin.

⁴⁷ Haagin IX sopimuksen 5 art. 2 mom.

⁴⁸ Ks. *Castrén*, m.t. s. 302 s. ja *Spetzler*, m.t. s. 45 s.

⁴⁹ Kuten sekä molemmat maailmansodat että eräät muut sodat osoittivat. Ks. siitä *Castrén*, m.t. s. 302 s. ja *Spaight*, m.t. ss. 282—295.

⁵⁰ *Castrén*, m.t. s. 305.

⁵¹ Ks. tästä vielä *Castrén*, m.t. s. 306 s.

⁵² Ks. tästäkin *Castrén*, m.t. s. 305, jossa (alav. 447) korostetaan, että merkkien pitää olla ilmasodan erityisiä olosuhteita silmällä pitäen suurikokoisia. Ilmavalokuvauksen avulla voitaisiin myös suojaa tehostaa (s. 305 s.).

ristö enintään 500 metrin säteellä olisi rauhoitettava.⁵³ Ehdotuksen mukaan on asianomaisen aluevaltion ilmoitettava tällaisista toimenpiteistä ja suojavyöhykkeiden rajoista toisille valloille jo rauhan aikana, eikä tällaista tiedotusta saa enää sodan puhjettua peruuttaa. Suojavyöhykkeiden rajoilla on oltava selvät ilmasta käsin sekä päivin että öin näkyvät merkit, joista on tiedotettava samalla kuin vyöhykkeestä. Lisäksi on itse muistomerkit merkittävä, siten kuin edellinen artikla edellyttää.⁵⁴ Muistomerkkejä ja niiden suojavyöhykkeitä ei saa käyttää millään tavoin sotilaallisiin tarkoituksiin. Valvontaa varten on asetettava kolmihenkinen puolueeton komissio.⁵⁵ Kysymyksessä on puhtaasti vapaaehtoinen järjestely, ja lakimiestoimikunnan pääkertomuksesta ilmenee, että toiset valtiot voivat esittää vastalauseita, jolloin tarkoitus jää saavuttamatta.⁵⁶ Puutteena voitaneen pitää myös sitä, että vain historialliset muistomerkit pyritään täten tehokkaasti suojaamaan.⁵⁷ Mainitulla järjestelyllä ei liioin voi kokonaan välttää palo-vaaraa,⁵⁸ ja ydinasesodassa se saattaa menettää täysin merkityksensä.⁵⁹ — On ajateltavissa, että jossakin kaupungissa on niin runsaasti arvokkaita historiallisia muistomerkkejä, että suojavyöhykkeiden säteet leikkaavat toisiaan, ja koko kaupunki ehkä tulee täten suojatuksi.⁶⁰

Amerikan valtioiden kesken tehtiin v. 1935 aikaisemmin mainittu ns. *Roerich Pact*, jonka mukaan historialliset muistomerkit, museot ja tiedettä, taidetta, kasvatustoimintaa ja kulttuuritarkoituksia palvelevat laitokset henkilökuntineen on katsottava sodassa, kuten sanotaan, neutraaleiksi, edellyttäen, ettei niitä käytetä sotilaallisiin tarkoituksiin.

⁵³ Sanotun artiklan tarkemmasta tulkinnasta ja arvostelusta ks. *Buhse*, s. 26, *Castrén*, m.t. s. 309, joka selostaa myös (s. 307 alav. 455) eräitä aikaisempia samansuuntaisia ehdotuksia, *Kroell*, ss. 133—137, joka kaukonäköisesti huomauttaa (s. 134), että 500 metrin säde tuskin riittää, ja *Strebel*, *Z.auslR Bd. XVI* s. 42.

⁵⁴ Kysymyksessä ei kuitenkaan ole ehdoton velvollisuus. Ks. *Castrén*, m.t. s. 311 s.

⁵⁵ Se kokoonpannaan asianomaisessa maassa — jolla tarkoitettaneen aluevaltiota — toimivista puolueettomien valtojen diplomaateista siten, että yksi jäsenistä edustaa suojelijavaltiota.

⁵⁶ Ks. *Buhse*, s. 26 ja *Castrén*, m.t. s. 311.

⁵⁷ Vrt. *Strebel*, main. kirj. s. 42. Toisaalta kyllä on varsin yleisesti korostettu juuri tällaisten esineiden suojelun tarpeellisuutta. Ks. esim. *AnnIDI* 1957 I s. 348 ja *Association internationale pour la protection des populations civiles* — —, *Guerre moderne* s. 45 ss. — Vrt. *CICR*, *Règles* 1956 17 art. 1 mom., jossa tietynlaista erityissuojelua suositetaan järjestettäväksi mm. taidelaitoksille ja -teoksille.

⁵⁸ *Castrén*, m.t. s. 313.

⁵⁹ *Singh*, *Prohibited Weapons* s. 46.

⁶⁰ *Castrén*, m.t. s. 310.

Niistä on asianomaisen aluevaltion lähetettävä luettelo yleisamerikkalaiselle liitolle, ja ne on merkittävä erityisin lipuin.⁶¹ Tätä sopimusta on arvosteltu sen takia, että se seuraa liikaa Haagin järjestelmää,⁶² kuin myös sillä perusteella, ettei siinä ole otettu tarpeeksi huomioon sotilaallisia näkökohtia.⁶³

Genève'in v:n 1949 yleissopimuksessa pyritään tehostamaan siviilisairaaloiden ja niiden henkilökunnan suojaa (18—20 art.), minkä lisäksi siinä on eräiden siviiliväestön ryhmien sekä siviiliväestölle tarkoitettujen välttämättömyystarvikkeiden kuljetusten suojelemista koskevia määräyksiä (21—23 art.), joita nyt on lyhyesti käsiteltävä.⁶⁴ Sopimuksessa sanotaan (18 art.), että siviilisairaaloihin, jotka on järjestetty haavoittuneiden, sairaiden, kivulloisten henkilöiden ja lapsensynnyttäjien hoitamiseksi, ei missään olosuhteissa saa kohdistaa hyökkäyksiä⁶⁵ ja että niitä on aina suojeltava.⁶⁶ Mikäli (alue)valtio on antanut siihen luvan, siviilisairaalassa käytetään Punaisen Ristin tavanomaisia tunnusmerkkejä, ja sen lisäksi on ryhdyttävä, sikäli kuin sotilaalliset vaatimukset sallivat, tarpeellisiin toimenpiteisiin, jotta nämä merkit tehtäisiin vastapuolen sotavoimille selvästi näkyviksi hyökkäystoiminnan mahdollisuuden poistamiseksi tällä tavoin.⁶⁷ Sanotussa artiklassa suositetaan siviilisairaaloiden sijoittamista mahdollisimman kauaksi soti-

⁶¹ Ks. tarkemmin *Greenspan*, s. 343.

⁶² *Buhse*, s. 27 s.

⁶³ *Spetzler*, m.t. s. 81 (suoja määritellessä on käytetty liian kategorista sanamuotoa).

⁶⁴ Siviilisairaaloista ja niiden henkilökunnasta ks. tarkemmin *Odier, L.*, La protection des hopitaux civils et de leur personnel en temps de guerre, RevC-R 1952 ss. 543—547 ja *Uhler*, RevC-R 1953 ss. 612—632 ja 772—787. — Miehitysalueille perustetuista uusista sairaaloista ja niiden sekä kuljetusneuvojen henkilökunnan tunnustamisesta on samantapaisia määräyksiä Genève'in sopimuksen 56 art. 2 momentissa.

⁶⁵ Kysymyksessä ei kuitenkaan ole ehdoton turva, kuten *Pastor Ridruejo*, s. 152, oikein huomauttaa. *Spetzler*, m.t. s. 59 alav. 158, toteakin, ettei Genève'in asianomainen sopimusmääräys itse asiassa mene pitemmälle kuin MOS:n 27 art., koska vähillisiä vahinkoja saattaa nytkin syntyä.

⁶⁶ Ks. *Uhler*, main. kirj. ss. 616—621, jossa todetaan, että saattaa olla vaikeata määritellä, mitä tässä pidetään siviilisairaalana. Esim. vanhainkodit ja kylpylät jäävät tämän käsitteen ulkopuolelle. Sen sijaan riittää, että siviilisairaalaa käytetään vain johonkin — vaikka rajoitettuunkin — lääkintähoidolliseen tarkoitukseen, ja myös tilapäisesti järjestetyt sairaalat pääsevät erityissuojasta osallisiksi.

⁶⁷ Kuten *Greenspan*, s. 164 ja *Uhler*, main. kirj. ss. 624—628, huomauttavat, merkintä ei ole pakollista, mutta se on yleensä suositeltavaa. *Uhler*, (s. 627) korostaa suurikokoisten merkkien käytön tarpeellisuutta. — Vastapuolen on joka tapauksessa pyrittävä säästämään siviilisairaaloita.

laallisista kohteista välillisten vaarojen välttämiseksi.⁶⁸ Siviilisairaaloiden suoja voi lakata vain, jos niitä käytetään — niiden ihmisystävällisestä tehtävästä poiketen — vihollista vahingoittavalla tavalla, mutta tätä ennen on annettava varoitus, jotta asianomaisilla olisi tilaisuus kohtuullisessa määrääjassa luopua kielletystä toiminnasta. Sellaisena ei pidetä sitä, että haavoittuneita tai sairaita sotilaita hoidetaan näissä sairaaloissa tai että niistä tavataan tällaisilta sotilailta otettuja käsiaseita tai ampumatarvikkeita, joita ei vielä ole luovutettu asianomaiselle (sotilas)viranomaiselle.⁶⁹ (19 art.)

Siviilisairaaloiden toiminnassa ja hallinnossa vakinaisesti ja yksinomaisesti palvelemaan määrättyä henkilökuntaa, johon luetaan myös haavoittuneista ja sairaista siviilihenkilöistä sekä kivulloisten henkilöiden ja lapsensynnyttäjien etsimisestä, siirrosta, kuljettamisesta ja hoitamisesta huolehtivat, on kunnioitettava ja suojeltava.⁷⁰ Miehitetyillä alueilla ja sotatoimivyöhykkeillä tämä henkilökunta käyttää tuntovälineinään henkilökorttia ja palveluksessa ollessaan Punaisen Ristin käsivarsinauhaa. Muuta siviilisairaaloiden toiminnassa ja hallinnossa palvelemaan määrättyä (tilapäistä) henkilökuntaa on sen suorittaessa palvelusta kunnioitettava sekä suojeltava, ja se käyttää tällöin käsivarsinauhaa samalla tavoin kuin vakinainen henkilökunta.⁷¹ Tilapäiseen henkilökuntaan kuuluvan henkilökortista pitää ilmetä hänelle uskottujen tehtävien laatu. (20 art. 1—3 mom.)

Haavoittuneiden ja sairaiden siviilihenkilöiden sekä kivulloisten henkilöiden ja lapsensynnyttäjien kuljetuksia, jotka suoritetaan maalla ajoneuvo- ja sairaalajunasaattuein ja merellä tällaisiin kuljetuksiin tarkoitetuin aluksin, on niin ikään pidettävä loukkaamattomina ja suojeltava samalla tavoin kuin edellä mainitunlaisia siviilisairaaloita, ja niissä käytetään samoin asianomaisen valtion suostumuksin Punaisen Ristin tunnusmerkkiä (21 art.). — Ei myöskään ilma-aluksiin, joita käytetään yksinomaan haavoittuneiden ja sairaiden siviilihenkilöiden, kivulloisten henkilöiden ja lapsensynnyttäjien tai lääkintähenkilökunnan taikka lääkintätarvikkeiden kuljetukseen, saa kohdistaa hyökkäyksiä, milloin ne lentävät korkeuksissa, aikoina ja reiteillä, joista on erikseen sovittu

⁶⁸ Koska jo rakennettuja sairaaloita ei voi siirtää, on toisena mahdollisuutena sotilaallisten kohteiden poistaminen niiden läheisyydestä.

⁶⁹ Kielletyistä teoista ks. *Uhler*, main. kirj. s. 631 s.

⁷⁰ Ks. *Uhler*, main. kirj. ss. 773—775, jossa selitetään, ketkä kuuluvat tähän vakinaiseen henkilökuntaan.

⁷¹ Siitä, ketkä kuuluvat tilapäiseen henkilökuntaan, ja käsivarsinauhan käyttämisestä ks. *Uhler*, main. kirj. ss. 781—783 ja 788.

kaikkien selkkauspuolten välillä. Nämä ilma-alukset voivat käyttää Punaisen Ristin tunnusmerkkiä. Ne eivät saa lentää vihollisalueen eikä vihollisen miehittämän alueen yläpuolella, ellei toisin ole sovittu. Niiden on noudatettava jokaista laskeutumiskäskyä mahdollisen tarkastuksen toimittamista varten, minkä tapahduttua ne saavat jatkaa lentoaan.⁷² (22 art.)

Sopimuksen 23 artiklassa sanotaan, että kunkin sopimuspuolen on myönnettävä vapaa kauttakulku kaikille yksinomaan toisen sopimuspuolen — myös vihollismaan — siviiliväestölle tarkoitetuille lääkkeiden ja lääkintätarvikkeiden sekä jumalanpalveluksessa käytettyjen esineiden samoin kuin viittätoista vuotta nuoremmille lapsille, raskauden-tilassa oleville naisille ja lapsensynnyttäjille tarkoitettujen välttämättömien elintarvikkeiden, vaatteiden ja vahvistavien lääkkeiden lähetyksille, jotka on toimitettava perille mahdollisimman nopeasti. Artiklan soveltamiseen liittyy kuitenkin, kuten aikaisemmin on mainittu, monenlaisia sekä valvontaa ym. koskevia ehtoja, jotka saattavat suuresti vähentää sen merkitystä, mikäli hyvää tahtoa puuttuu.⁷³

Lopuksi on vielä tarkasteltava kulttuuriesineiden suojelemista sodassa koskevaa 14. 5. 1954 päivättyä Haagin sopimusta, johon edellä jo on viitattu ja jonka pääsisältö on seuraava.^{74 75} — Sopimusta laadittaessa saatiin paljon johtoa Genève'in v:n 1949 sopimuksesta, mm. suojamerkin käyttöä, suojan lakkaamista ja kulttuuriesineiden hoitamisesta huolehtivan henkilökunnan oikeusasemaa koskevissa kysymyksissä. Haagin sopimusta onkin nimitetty kulttuuriesineiden Punaisen Ristin sopimukseksi. Se osoittaa Genève'in sopimukseen verrattuna tiettyä kehitystä. Niinpä Haagin sopimuksen mukaan on jo rauhan aikana

⁷² Nämä määräykset muistuttavat eräissä kohdin sotilaallisia lääkintäilma-aluksia koskevia vastaavia määräyksiä Genève'in v:n 1949 I ja II sopimuksissa.

⁷³ Myös *Greenspan*, s. 166, kiinnittää tähän huomiota.

⁷⁴ Sopimusta täydentävät samalla kertaa hyväksytty, siihen olennaisesti liittyvä ohjesääntö ja miehityksen aikana varastettujen kulttuuriesineiden palautusta koskeva pöytäkirja (sekä kolme päätöslauselmaa). Sen tekstistä ks. esim. RevC-R 1954 s. 819 ss. — Sopimuksen esihistoriasta, aikaisemmista kodifointiehdotuksista, eräiden maiden kulttuuriesineiden suojelua koskevasta lainsäädännöstä ja näiden asemasta kummassakin maailmansodassa ks. *Buhse*, s. 1 s. 11–25, 28–52, *Spetzler*, m.t. ss. 81–83 sekä *Strebel*, main. kirj. ss. 36–41 ja 43–46. — Varsin monet valtiot ovat jo ratifioineet sopimuksen. — Itse sopimuksen sisällöstä, tulokinnasta ja sen arvostelusta ks. kohta seuraavan esityksen lisäksi mm. *Buhse*, ss. 53–100, *Greenspan*, ss. 344–349, v. d. *Heydte*, *Völkerrecht* II ss. 337–339, *Spetzler*, m.t. ss. 83–85 ja *Strebel*, main. kirj. ss. 46–75.

⁷⁵ Sopimuksen laajuuden takia ei tulla viittaamaan sen eikä sitä täydentävien muiden asiakirjojen eri artikloihin eikä kohtiin.

suoritettava eräitä käytännöllisiä järjestelyjä, ja se edellyttää myös tehokkaampaa valvontaa. Sopimuksen tarkoituksena on suojella kaikissa aseellisissa selkkauksissa ja miehityksissä ⁷⁶ tiettyjä arvokkaita sekä kiinteitä että irtaimia kulttuuriesineitä, alkuperään ja omistajaan katsomatta, sekä rakennuksia, joissa tällaisia esineitä säilytetään, kuin myös huoltohenkilökuntaa. Selkkauspuolet voivat tehdä keskenään joidenkin kysymysten järjestämiseksi erityissopimuksia, jotka eivät kuitenkaan saa vähentää kulttuuriesineiden yleistä suojaa. Sopimuksen täytäntöönpanoa valvovat ensi sijassa suojelijavallat tai, ellei niitä ole, toiset puolueettomat vallat. Lisäksi myötävaikuttavat sopimuksen soveltamisen valvonnassa selkkauspuolten valitsemat edustajat ja yhteisesti valittu erityinen pääkomissaari tarkastajien ja asiantuntijoiden avustamana.

Sopimuksen tarjoaman suojan piiriin voidaan saattaa ensinnäkin esineet, joilla on kansojen kulttuuriomaisuutena suuri merkitys, kuten arkkitehtooniset, taiteelliset, historialliset, uskonnolliset ja maalliset muistomerkit, arkeologiset alueet, historialliselta tai taiteelliselta kannalta arvokkaat rakennukset, taideteokset, käsikirjoitukset, kirjat ja muut taiteellista, historiallista tai arkeologista arvoa omaavat esineet, tieteelliset kokoelmat sekä huomattavat kirja-, arkisto- tai (eräiden) nyt lueteltujen esineiden jäljennöksiä käsittävät kokoelmat. Sama koskee rakennuksia, joiden pääasiallisena ja todellisena tarkoituksena on edellä mainittujen irtainten esineiden säilytys tai näytteillepano, kuten museot, suuret kirjastot, arkistot ja turvapaikat, joihin näitä kulttuuriesineitä on tarkoitus selkkauksen aikana siirtää. Kolmantena ryhmänä tulevat kysymykseen aikaisemmin jo mainitut muistomerkikeskukset. Aluevaltio on velvollinen suojelemaan näitä esineitä, ja vastapuoli taas säästämään niitä taistelutoiminnassa. Suojatoimenpiteisiin on ryhdyttävä jo rauhan aikana, ja aluevaltio saa itse määrätä niiden laadun. Aluevaltio ei saa käyttää sanottuja esineitä, niiden suojeluvälineitä eikä niiden välitöntä ympäristöäkään sotilaallisiin tarkoituksiin. Velvollisuudet säilyvät myös esineen joutuessa vihollisen valtaan. Sotilaallisen välttämättömyyden ehdottomasti tätä vaatiessa voidaan kuitenkin poiketa edellä mainituista säännöistä.^{77 78} Vasta-

⁷⁶ Sisäisissä selkkauksissa tulee vain rajoitettu soveltaminen kysymykseen.

⁷⁷ Tämä tietenkin on omiaan heikentämään niiden arvoa, mutta sotilaallisista syistä katsottiin tarpeelliseksi tehdä tällainen poikkeus.

⁷⁸ Sopimusvallat sitoutuvat myös kieltämään, ehkäisemään ja lopettamaan kaikenlaiset suojeltaviin esineisiin kohdistuvat varkaudet, ryöstöt, vandalismin ja niiden käyttötarkoituksen muuttamisen.

puoli ei saa pakkotilata suojeltuja esineitä, eikä niihin liioin saa kohdistaa repressaalioita, kuten edellä jo on huomautettu. Kulttuuriesineisiin voidaan asettaa erityisiä suojamerkkejä.⁷⁹

Ns. erityissuojaus voidaan järjestää irtainten kulttuuriesineiden turvapaikoille, kuitenkin vain rajoitetulle määrälle, muistomerkkikeskuksille ja erityisen arvokkaille muille kulttuuriesineille, joiden kaikkien on tällöin sijaittava riittävän kaukana suurista teollisuuskeskuksista ja tärkeistä sotilaskohteista⁸⁰ ja joita (yleisen säännön mukaan) ei saa käyttää sotilaallisiin tarkoituksiin. Kulttuuriesine voi kuitenkin päästä osalliseksi erityissuojelusta tärkeän sotilaskohteen läheisyydessäkin, jos aluevaltio sitoutuu olemaan käyttämättä asianomaista sotilaskohdetta, ja mikäli on kysymyksessä rautatie- tai lentoasema taikka merisatama, jos jo rauhan aikana luovutaan käyttämästä niitä sotilasliikenteessä. Erityissuojelun edellytyksenä on lisäksi kaikissa tapauksissa, että asianomaiset kulttuuriesineet merkitään jo rauhan aikana niitä koskevaan kansainväliseen rekisteriin. Sitä pitää YK:n Kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestön (Unesco) pääjohtaja ja hänen on tiedotettava rekisteripyyntöt kaikille sopimusvaltioille, jotka voivat määrääjässä esittää vastalauseita, joko sillä perusteella, että kysymyksessä ei ole kulttuuriesine tai että jokin muu edellä mainituista erityissuojelua varten vaadittavista edellytyksistä puuttuu. Asia ratkaistaan sitten yleensä välitystuomioistuinmenettelyssä tai, jollei sitä vaadita, kuulemalla toisia sopimuspuolia, jolloin rekisteröinti raukeaa, jos vähintään 2/3 niistä sitä vastustaa. Rekisteriin merkittyihin esineisiin on asetettava erityistunnusmerkit ja esineet on alistettava kansainväliseen valvontaan. Erityissuojaus eroaa tavallisesta suojasta sikäli, että se on edellistä vahvempi. Se ei lakkaa, vaan voi vain väliaikaisesti raueta kahdessa tapauksessa. Toinen koskee sitä, että jokin sopimuspuolista ei noudata sitoumustaan,⁸¹ jolloin kuitenkin ennen vastatoimenpiteisiin ryhtymistä on, mikäli mahdollista, kehoitettava rikkojaa luopumaan — sille asetetussa määrääjässä — kielletystä toiminnasta, minkä lisäksi vastatoimenpiteet on joka tapauksessa lopetettava samalla kuin kielletty toi-

⁷⁹ Niitä on erilaisia eri tarkoituksia varten ja ne eroavat sekä muotonsa että värinsä puolesta Punaisen Ristin tunnusmerkeistä.

⁸⁰ Esimerkkeinä mainitaan lentokentät, radiolähetysasemat, kansallista puolustusta varten työskentelevät laitokset, satamat ja rautatieasemat, joilla on huomattava merkitys, ja suuret liikenneväylät.

⁸¹ Joko siten, että vihollisuuksia kohdistetaan suojeltuun esineeseen tai että tätä taikka sen lähiympäristöä käytetään sotilaalliseen toimintaan. Ks. edellä olevaa ja jäljempää esitystä.

mintakin. Toisessa tapauksessa taas edellytetään, että voittamattoman sotilaallisen välttämättömyyden⁸² takia syntyy tilanne, joka vaatii suojan raukeamista siksi ajaksi, kuin tämä tilanne kestää,⁸³ jolloin suojan väliaikaisesta lakkaamisesta on, mikäli mahdollista, etukäteen tiedotettava vastapuolelle.

Kulttuuriesineiden kuljetusten suojaamisesta on sopimuksessa myös yksityiskohtaisia määräyksiä, jotka on kuitenkin pakko jättää selostamatta. — Kulttuuriesineiden suojelemisesta huolehtimaan määrättyjä henkilöitä on säästettävä, mutta tähänkin liittyy turvallisuusnäkökohtia koskeva varauma.

Yleisarvosteluna edellä selostetusta sopimuksesta sanottakoon, että sitä voidaan pitää varsin onnistuneena, vaikkakaan suojaa ei ole voitu tehdä läheskään täydelliseksi. Sopimuksessa on ratkaistu rohkeasti ja, kuten näyttää, käytännöllisesti monia vaikeita ongelmia, jotka koskevat mm. sotilaallisten kohteiden määrittelyä ja sotilaallisen välttämättömyyden eri asteita. Valvontaan on myös kiinnitetty, kuten sanottu, asianmukaista huomiota.⁸⁴

4. Aikaisempiin sodankäyntiä säännöstäviin kansainvälisiin sopimuksiin ei sisältynyt minkäänlaisia määräyksiä siitä, että joitakin siviiliväestön ryhmiä, esim. naisia, lapsia, vanhuksia ja sairaita, olisi säälitävyys- tai muista syistä pyrittävä erityisesti suojelemaan eikä tässä suhteessa ollut kehittynyt vakiintunutta valtiokäytäntöäkään.⁸⁵ Toisen maailmansodan aikana siviiliväestöä evakuoitaessa ja siirrettäessä sekä sen paetessa suuressa kiireessä sodan jaloista perheitä hajosi ja lapsia joutui eroon vanhemmistaan, eikä edellisten henkilöllisyyttä voitu siten enää jälkeensä aina todeta.⁸⁶ Sodan jälkeen Bolivia teki v. 1946 lasten sodanaikaista suojelemista koskevan ehdotuksen, jossa todettiin, että sodan haitalliset vaikutukset lapsiin saattavat ilmetä vielä kolmannessa polvessa, ja edellytettiin mm., että lapsista olisi toisen maailman-

⁸² Tämä on siis enemmän kuin aikaisemmin mainittu »ehdoton sotilaallinen välttämättömyys», joka riittää kumoamaan tavallista suojaa nauttivien kulttuuriesineiden erikoisaseman. Ero saattaa kuitenkin olla epämääräinen.

⁸³ Tällaisen toteamuksen saa tehdä vain divisioonan päällikön arvoinen sotilashenkilö.

⁸⁴ Vrt. *Buhse*, s. 100, olevaa arvostelua.

⁸⁵ Tämä olisi sitä oudompaa, kun esim. haavoittuneista ja sairaista sotilaista oli jo viime vuosisadan puolivälissä saatu aikaan ensimmäinen sopimus, jossa kiinnitettiin huomiota heidän erityisasemaansa.

⁸⁶ Punaisen Ristinkään ponnistukset perheiden kokoamiseksi sodan jälkeen eivät tuottaneet tuloksia läheskään kaikissa tapauksissa. Ks. *Castrén*, *Present Law* s. 177.

sodan surullisten tapahtumien toistumisen estämiseksi laadittava luetelot, minkä lisäksi suositeltiin tiettyjä suojelutoimenpiteitä sekä lapsien että heidän äitiensä ja muiden hoitajien hyväksi.⁸⁷ Mutta vasta Genève'n v:n 1949 IV sopimuksessa tulivat niin lapsia kuin myös edellä mainittuja muita siviiliväestön säälittäviä ryhmiä koskevat suojelutoimenpiteet ensimmäisen kerran virallisesti järjestetyiksi.

Näistä Genève'n sopimuksen määräyksistä ovat useimmat jo tulleet käsitellyiksi lääkintä-, turvallisuus- ja puolueettomia vyöhykkeitä, siviilisairaaloihin sekä eri välineillä tapahtuvia tiettyjen henkilöiden ja tarvikkeiden kuljetuksia koskevien kysymysten yhteydessä ja tarkasteltaessa erikseen sodankävijän omalla alueella ja miehitettyllä alueella esiintyviä tiettyjä tilanteita. Tällöin on jo todettu, että erityistä huomiota ja huolenpitoa vaativat haavoittuneet, sairast ja kivulloset henkilöt, vanhukset, lapset, nuorten lasten äidit ja odottavat naiset.⁸⁸ Tietenkin on hyvä ja oikein, että juuri näitä on ajateltu. Säälittävissä ja avuttomassa asemassa olevia siviilihenkilöitä on autettava ja hoidettava kuten saman kohtalon alaisiksi joutuneita sotilaitakin, ja lapsissahan on kansan toivo ja tulevaisuus.

Nyt on vielä tarkasteltava niitä näihin kysymyksiin liittyviä Genève'n sopimuksen määräyksiä, joita tähän mennessä ei ole kosketeltu ja jotka kaikki sisältyvät sopimuksen väestön yleistä suojelua koskevaan osaan, joten koko siviiliväestö pääsee osalliseksi niiden tarjoamista eduista. — Sopimuksen 16 artiklassa sanotaan, että haavoittuneiden, sairaiden sekä kivulloisten henkilöiden ja raskaudentilassa olevien naisten on saatava osakseen erityistä suojelua ja huolenpitoa ja että sikäli kuin sotilaalliset näkökohdat sen sallivat, kunkin selkkauspuolen on edistettävä toimenpiteitä surmattujen ja haavoittuneiden etsimiseksi, haaksirikkoutuneiden ja muiden vakavaan vaaraan joutuneiden auttamiseksi sekä heidän suojelemisekseen ryöstännältä ja pahoinpitelyltä.⁸⁹ — Lastensuojelutoimenpiteistä määrätään sopimuksen 24 artiklassa mm., että selkkauspuolten on ryhdyttävä tarpeellisiin toimenpiteisiin, jotteivät viittätoista vuotta nuoremmat lapset, jotka sodan johdosta ovat tulleet orvoiksi tai joutuneet erilleen perheestään, jäisi huoltoon vaille, ja jotta heidän elatustaan, uskonnonharjoitustaan ja kasvatustaan hel-

⁸⁷ Tästä ehdotuksesta, joka perustui lähinnä eräisiin Lieux de Genève'n aikaisempiin ehdotuksiin, ks. *Castrén*, m.t. s. 177 s.

⁸⁸ Ks. myös lääkintähenkilökunnan ja väestönsuojelutoimintaan osallistuvien oikeusasemaa koskevia esityksiä.

⁸⁹ Tämän artiklan soveltamisessa saadaan johtoa sotilashenkilöiden kohtelusta samanlaisissa tilanteissa.

potettaisiin kaikissa olosuhteissa.⁹⁰ Selkkauspuolten on myös (tietyin edellytyksin) edistettävä tällaisten lasten sijoittamista puolueettomaan maahan selkkauksen ajaksi. Lopuksi artiklassa edellytetään, että selkkauspuolet ryhtyvät tarpeellisiin toimenpiteisiin, jotta kahtatoista vuotta nuorempien lasten henkilöllisyys voitaisiin todeta henkilölaatan avulla tai muutoin. — Sopimuksen 26 artiklassa taas teroitetaan selkkauspuolten velvollisuutta helpottaa etsiskelyjä, joihin sodan hajoittamain perheiden jäsenet ryhtyvät yhteyden palauttamiseksi toisiinsa.

5. Sodankäyntisääntöjen noudattamisen valvonta ja tehostaminen voi tapahtua monella tavalla kuten käyttämällä suojelijavaltojen ja puolueettomien järjestöjen apua, antamalla varoituksia ja esittämällä vastalauseita sekä turvautumalla repressaalioihin tai ottamalla vastaan toisten valtioiden tarjoamia hyviä palveluksia taikka sovittelu- ja välitysehdotuksia tai suorastaan toisten valtioiden oma-aloitteisella asiaan puuttumisella. Nämä ovat kaikki laajoja ja mutkikkaita erityisongelmia, joista edellä on jo käsitelty repressaalioita ja joista muihin ei voida nyt kajota muuta kuin osittain ja sikäli kuin ne liittyvät siviiliväestön sodanaikaista suojelua koskeviin kysymyksiin.⁹¹ Ja tässäkin suhteessa on rajoituttava Genève'n v:n 1949 IV sopimuksen asianomaisten määräysten — lyhyehköön — tarkasteluun; tähän sopimukseenhan sisältyvät siviiliväestön oikeusasemaa sodassa koskevat useimmat kirjoitetut säännöt.⁹²

Sodankäyntisääntöjen valvonta- ja tehostamismenetelmiä koskevien määräysten tärkeys on yleisesti tunnustettu.⁹³ Jos tällaisia määräyksiä olisi ollut enemmän voimassa, olisivat monet rikkomukset tulleet este tyiksi, ja tilanne olisi muutoinkin ollut huomattavasti parempi. Tämän vuoksi onkin tervehdittävä tyydytyksellä, että siviiliväestön suojelua koskevassa sopimuksessa — kuten muissakin Genève'n v:n 1949 sopimuksissa — on kiinnitetty huomiota tällaisten määräysten tarpeellisuuteen. Genève'n konferenssissa kyllä ehdotettiin tehokkaampiakin kei-

⁹⁰ Vrt. tätä määräystä, joka on voimassa myös miehitysalueella, tätä aluetta erityisesti koskevaan sopimuksen edellä selostettuun 50 art. 3 momenttiin.

⁹¹ Sodankäyntisääntöjen valvonnasta ja tehostamisesta yleensä ks. *Castrén*, m.t. s. 74.

⁹² Varhaisemmissa sopimuksissa oli niiden noudattamisen valvonnasta ja tehostamisesta vain niukasti määräyksiä. Tällaista sisältyi oikeastaan vasta sotavankeja ja maasotavoimiin kuuluvia haavoittuneita ja sairaita koskevaan kahteen Genève'n v:n 1929 yleissopimukseen.

⁹³ Ks. esim. *Seeger*, s. 135, joka viittaa toisen maailmansodan tapauksiin, ja *Uhler*, *Völkerrechtlicher Schutz* s. 255.

noja.⁹⁴ Mutta jo tässä lopullisesti hyväksyttyjäkin määräyksiä on pidettävä varsin tyydyttävänä — vaikka niitä voidaan eräissä suhteissa arvostella —,⁹⁵ ja todennäköisesti valtiot eivät olisi suostuneet menemään pitemmälle.⁹⁶

Genève'in IV yleissopimuksen 7 art. 1 momentissa sanotaan, että sopimuspuolet voivat tehdä muissakin kuin yleissopimuksessa nimenomaan mainituissa tapauksissa erityisiä sopimuksia kaikista kysymyksistä, jotka niiden mielestä olisi edullista järjestää tällä tavoin, kuitenkin loukkaamatta suojelluille henkilöille yleissopimuksen mukaan kuuluvaa asemaa ja supistamatta heille siinä myönnettyjä oikeuksia.^{97 98}

Sopimuksen 9 artiklassa edellytetään, että sopimuksen soveltaminen tapahtuu selkkauspuolten valitsemien suojelijavaltojen myötävaikutuksella ja valvonnassa, jolloin (suojelijavaltojen) diplomaattien ja konsulien lisäksi voidaan käyttää suojelijavaltojen valtuuttamia omia tai muiden puolueettomien valtojen kansalaisia, edellyttäen, että myös se valta, jonka valtapiirissä viimeksi mainitut henkilöt suorittavat tehtäviään, on heidät hyväksynyt. Selkkauspuolten on mahdollisimman suuressa määrin helpotettava suojelijavaltojen edustajien ja valtuutettujen tehtävien täyttämistä.⁹⁹ Näiden yleisten tehtävien lisäksi suojelijavalloille on sopimuksessa uskottu monenlaisia erityistehtäviä, joilla pyritään toteuttamaan samaa tarkoitusta eli sitä, että sopimuksen suojelemat henkilöt todella pääsevät osallisiksi sopimuksen heille myönnettä eduista ja oikeuksista.¹⁰⁰

Seuraavassa 11 artiklassa käsitellään suojelijavaltojen sijaisia, jolloin

⁹⁴ Ks. näistä *Seeger*, s. 144.

⁹⁵ Suojelijavaltoja ja niiden sijaisia koskevien kysymysten käsittelystä Genève'in konferenssissa ja siinä tässä suhteessa hyväksyttyjen määräysten arvostelusta ks. *Siordet*, RevC-R 1952 ss. 92—114, 877—882 ja 893 s. Suojelijavaltojen asemaa koskevista ehdotuksista sanotussa konferenssissa ks. lisäksi *Seeger*, ss. 138—142.

⁹⁶ Kuten *Seeger*, s. 149, arvelee.

⁹⁷ Sopimusartiklan 2 momentissa sanotaan, että nämä erityissopimukset eivät estä ryhtymästä suojeltujen henkilöiden suhteen edullisempiin toimenpiteisiin, mikä tuntuu itsestään selvältä.

⁹⁸ Aikaisemmin on jo mainittu, että suojellut henkilöt eivät (8 artiklan mukaan) voi (osittainkaan) luopua heille itse yleissopimuksessa tai sanotuissa erityissopimuksissa turvatuista oikeuksista.

⁹⁹ Artiklan 1 ja 2 mom. — Suojelijavalloista yleensä ks. *Castrén*, m.t. ss. 91—93, *Pictet*, Rec.cours 1950 I s. 86 s. ja *Uhler*, m.t. s. 256 s., ja niiden asemasta, tehtävistä sekä tehtävien hoitotavasta Genève'in sopimusten mukaan *Seeger*, s. 135 s., *Siordet*, RevC-R 1951 ss. 697—702 ja *Uhler*, m.t. s. 260 s.

¹⁰⁰ *Uhler*, m.t. s. 260 s., toteaa, että suojelijavalloille on sopimuksen eri artikloissa sälytetty varsin runsaasti, ehkä liiaksikin, tehtäviä.

on erilaisia tapauksia.¹⁰¹ Sopimuspuolet saavat ensinnäkin milloin tahansa sopia, että tämän sopimuksen mukaan suojelijavallalle kuuluvat tehtävät uskotaan järjestölle, joka pystyy ne täyttämään täysin puolueettomasti ja tehokkaasti (1 mom.). Sopimussäännöksessä ei kuitenkaan ole määritelty, miten ja millaiseksi tämä kansainväliseksi tai ylikansalliseksi tarkoitettu järjestö perustetaan; tässä suhteessa Genève'in konferenssi hyväksyi vain päätöslauselman (N:o 2), että kysymystä on ryhdyttävä tutkimaan.¹⁰² — Jolleivät suojellut henkilöt jostakin syystä saa (tai enää saa) etua suojelijavallan tai edellä mainitun järjestön toiminnasta, heitä vallinnassaan pitävän vallan on pyydettävä jotakin puolueetonta valtiota tai sanotunlaista järjestöä huolehtimaan tämän sopimuksen mukaan suojelijavallalle kuuluvista tehtävistä (2 mom.), ja jollei suojelua voi tätenkään turvata, sanotun vallan on pyydettävä Punaisen Ristin Kansainvälistä toimikuntaa tai jotakin muuta ihmisystävällistä kansainvälistä järjestöä hoitamaan tämän sopimuksen mukaan suojelijavallalle kuuluvat ihmisystävälliset tehtävät tai vastaanottamaan, mikäli kysymyksessä olevan artiklan määräyksistä ei muuta johdu, tällaisen järjestön (samaa tarkoitusta varten) tarjoamat palvelukset (3 mom.). Tässä jälkimmäisessä tapauksessa suojelijavallan sijaisena toimiva järjestö huolehtii siis vain ihmisystävällisten tehtävien suorittamisesta,¹⁰³ mutta nämähän kyllä käsittävät varsin huomattavan osan suojelijavallalle sopimuksessa määrättyistä tehtävistä. Toisen maailmansodan aikana oli useita tapauksia, joissa ei asianomainen valtio hyväksynyt suojelijavaltiojärjestelmää,¹⁰⁴ ja vastaisuudessa voi syntyä sellainenkin tilanne, että kaikki tai melkein kaikki valtiot ovat joutuneet mukaan sotaan, joten on paikallaan, että tällöin voidaan käyttää sanotunlaisten ihmisystävällisten järjestöjen apua. — Artiklassa korostetaan vielä tällaisia tehtäviä hoitavien puolueettomien valtojen ja järjestöjen vastuuta ja edellytetään, että niiltä voidaan vaatia tiettyjä takeita (4 mom.).¹⁰⁵ Edellä olevista määräyksistä ei voida erityissopimuksin poiketa sellaisten valtojen kesken, joista toisen neuvotteluvapaus toista

¹⁰¹ Suojelijavaltojen sijaisista ja sanotun artiklan tulkinnasta ks. *Pictet*, m.t. ss. 88—90, *Seeger*, ss. 136—138, *Siordet*, RevC-R 1952 ss. 869—894 ja *Uhler*, m.t. ss. 262—267.

¹⁰² *Seeger*, s. 138 ja *Uhler*, m.t. s. 263. — Toistaiseksi ei asiassa ole tehty mitään.

¹⁰³ Kuten *Uhler*, m.t. s. 265, korostaa.

¹⁰⁴ Ks. niistä *Pictet*, m.t. s. 87 ja *Seeger*, s. 136.

¹⁰⁵ *Seeger*, s. 137, pelkää, että takeiden vaatimista voidaan käyttää tekosyynä näiden valtojen ja järjestöjen palvelusten torjumiseksi.

valtaa (tai sen liittolaista) kohtaan on sotilaallisten tapahtumien johdosta rajoitettu (5 mom.).¹⁰⁶

Sopimuksen 10 artiklassa sanotaan, että Punaisen Ristin Kansainvälinen toimikunta ja puolueettomat ihmisystävälliset järjestöt saavat selkkauspuolten suostumuksin ryhtyä suojelemaan siviilihenkilöitä ja antamaan heille apua. Kysymykseen saattavat siis nyt tulla myös kansalliset ihmisystävälliset järjestöt.¹⁰⁷ Käytännössä on erityisesti Punaisen Ristin Kansainvälinen toimikunta osallistunut sanotunlaiseen toimintaan, joka kuitenkin tietyissä suhteissa eroaa suojelijavallalle tämän sopimuksen mukaan kuuluvista tehtävistä.¹⁰⁸ — Sopimuksen 142 artiklan mukaan on suojeltuja henkilöitä vallinnassaan pitävien valtojen, eräin varaumin, suhtauduttava mahdollisimman suojeasti («réservé pour le meilleur accueil») uskonnollisiin järjestöihin, avustusyhdistyksiin ja muihin järjestöihin, jotka tarjoutuvat avustamaan suojeltuja henkilöitä suomalla näille järjestöille (erityisesti Punaisen Ristin Kansainväliselle toimikunnalle) sekä niiden edustajille kaikki tarpeelliset helpotukset sanottujen henkilöiden luo tehtäviä käyntejä varten, joiden tarkoituksena on jakaa heille avustuksia tai kasvatus-, virkistys- ja uskonnollisiin tarkoituksiin soveltuvia välineitä taikka auttaa heitä vapaa-aikojensa järjestämisessä eristämispaidoissa.

Valvonnasta määrätään sopimuksen 143 artiklassa, että suojelijavaltain edustajilla tai valtuutetuilla ja (asianomaisen vallan hyväksymillä) Punaisen Ristin Kansainvälisen toimikunnan valtuutetuilla on oikeus päästä kaikkiin — vapaasti valitsemiinsa — paikkoihin, joissa on suojeltuja henkilöitä,¹⁰⁹ sekä keskustella kahden keskenkin heidän kanssaan heidän käyttämissään huoneissa. Nämä käynnit saadaan kieltää vain pakottavan sotilaallisen välttämättömyyden niin vaatiessa ja ainoastaan poikkeuksellisesti ja väliaikaisesti.¹¹⁰

Sopimuksessa korostetaan myös sitä, että suojelluille henkilöille on suotava kaikki helpotukset, jotta he voisivat kääntyä suojelijavaltojen,

¹⁰⁶ Artiklassa on vielä kaksi momenttia, joista toinen on selittävää laatua ja toinen ilmeisesti tarpeeton. Ks. *Uhler*, m.t. s. 267.

¹⁰⁷ Kuten *Seeger*, s. 138, huomauttaa.

¹⁰⁸ Ks. tästä erosta tarkemmin *Pictet*, m.t. ss. 86—88, ja erityisesti Punaisen Ristin Kansainvälisen toimikunnan asemasta ja tehtävistä Genève'in sanotun sopimuksen järjestelmässä *Uhler*, m.t. ss. 258—260 ja 271.

¹⁰⁹ Erittäinkin eristämisen, pidätyksen ja työpaikkoihin.

¹¹⁰ Sopimuksen 30 art. 3 momentin mukaan asianomaisen vallan on myös helpotettava mahdollisuuden mukaan niitä käyntejä, joita suojelluille henkilöille hengellistä tai aineellista apua antavien eri järjestöjen edustajat haluavat tehdä näiden henkilöiden luo. Vrt. edellä selostettua 142 artiklaa.

Punaisen Ristin Kansainvälisen toimikunnan ja heidän oleskelumaassaan toimivan Punaisen Ristin (Punaisen puolikuun, Punaisen leijonan ja auringon) kansallisen yhdistyksen sekä jokaisen heitä avustavan järjestön puoleen, jolloin myös näille eri järjestöille on tässä tarkoituksessa myönnettävä kaikki mahdolliset helpotukset sotilaallisesta välttämättömyydestä ja turvallisuusvaatimuksista johtuvin rajoituksin (30 art. 1 ja 2 mom.).

Sopimus edellyttää (12 art.), että suojelijavallat tarjoavat hyviä palveluksiaan, aina kun ne katsovat suojeltujen henkilöiden etujen tätä vaativan, ja erityisesti, milloin on ilmaantunut erimielisyyttä sopimuksen soveltamisesta ja tulkinnasta. Tässä tarkoituksessa suojelijavalta voi joko selkkauspuolen pyynnöstä tai omasta aloitteestaan ehdottaa asianomaisille selkkauspuolille näiden edustajien ja erityisesti niiden viranomaisten yhteistä kokousta, joiden on pidettävä huolta suojeltavista henkilöistä, mihin ehdotukseen on suostuttava.¹¹¹ Samantapaisia säännöksiä sisältyi jo sotavankien kohtelua koskevaan Genève'n v:n 1929 yleissopimukseen,¹¹² mutta niistä ei valitettavasti ollut suurtakaan käytännöllistä hyötyä. Näin muodoin on pelättävissä, ettei niistä nyt ole kovin paljon apua siviiliväestöllekään. Kysymyksessähän on pelkästään ehdotusten tekeminen ja neuvottelut, joiden ei tarvitse johtaa tuloksiin. Mutta Genève'n konferenssissa ei tässä suhteessa suostuttu enempään.¹¹³

Nyt käsiteltyä, sopimuksessa sovitteluksi nimitettyä, menettelyä¹¹⁴ tehokkaampi on sopimuksen 149 artiklassa mainittu tutkintamenettely, joka on pantava vireille selkkauspuolen pyynnöstä ja toimitettava asianomaisten osapuolten määräämällä tavalla kaikista väitetyistä sopimuksen loukkauksista (1 mom.).¹¹⁵ Jollei tutkinnassa noudatettavasta

¹¹¹ Kokous voidaan pitää myös puolueettomalla alueella, ja mukaan voidaan kutsua selkkauspuolten suostumuksin puolueettoman vallan tai Punaisen Ristin Kansainvälisen toimikunnan edustaja.

¹¹² Sopimuksen 83 art. 3 mom. ja 87 art. Vrt. *Seeger*, s. 142.

¹¹³ Punaisen Ristin Kansainvälinen toimikunta kyllä yritti saada järjestelmää parannetuksi, mutta vaikeudet olivat ilmeisesti liian suuret. Sekä *Pictet*, m.t. s. 47 s. että *Seeger*, s. 143, pitävät määräystä melko tehottomana. Ks. siitä myös *Uhler*, m.t. s. 267 s.

¹¹⁴ Voidaan olla eri mieltä siitä, onko tämä nimitys oikea.

¹¹⁵ Kun sopimuksessa nimenomaan puhutaan *kaikista* loukkauksista, ei näytä siltä, että *Seegerin* — tosin Punaisen Ristin Kansainvälisen toimikunnan selitysteokseen perustuva — tulkinta (s. 143 s.), että kysymykseen tulisivat vain vakavat rikkomukset, ole oikea. Tietenkään ei tutkintamenettelyyn ole syytä ryhtyä vähäpätöisten rikkomusten takia, varsinkaan jos ne voidaan selvittää muilla, yksinkertaisemmillä keinoilla.

menettelystä voida sopia, osapuolten on valittava yhteisesti välimies, joka ratkaisee tämän kysymyksen (2 mom.). Valitettavasti sopimusmääräyksessä ei kuitenkaan ole annettu ohjetta, miten on meneteltävä silloin, kun ei välimiehestäkään päästä yksimielisyyteen. Jos todetaan loukkauksen tapahtuneen, osapuolten (tarkoitettaneen asianomaista selkkauspuolta) on tehtävä siitä loppu ja rangaistava syyllistä mahdollisimman pikaisesti (3 mom.). — Tämäkin sopimusartikla on lainattu eräästä vanhemmasta sopimuksesta nimittäin maasotavoimiin kuuluvia haavoittuneita ja sairaita koskevasta Genève'n v:n 1929 yleissopimuksesta, jonka vastaava (30) artikla on kuitenkin vielä puutteellisempi, kun siinä ei puhuta edes välimiehestä.¹¹⁶ Jotkut tutkijat epäilevät viitaten aikaisempiin kokemuksiin, onko tutkintamenettelylläkään sanottavaa käytännöllistä merkitystä sodan vaikeissa olosuhteissa.¹¹⁷ Toisaalta on kuitenkin katsottu, että nyt kysymyksessä olevaa Genève'n sopimusmääräystä on pidettävä huomattavana edistysaskeleena ja että siitä todella on apua, mikäli vain hyvää tahtoa on, minkä lisäksi on huomautettu, että siitä on käytännössä saatu myös positiivisia tuloksia.¹¹⁸ Tulevaisuus on osoittava, kumpi näistä käsityksistä on oikea.

6. Sodankäyntisääntöjen rikkomisesta aiheutuvia seuraamuksia koskeva kysymyskin on varsin laaja ja vaikea.¹¹⁹ Nyt rajoitutaan käsittelemään sitä lyhyesti ja lähinnä siviiliväestön sodanaikaista suojelua koskevan ongelman osana. Sodankäyntisääntöjen tehokkuuden kannalta on välttämätöntä, että niiden rikkomisesta syntyy vastuu ja hyvityselvollisuus mahdollisine rangaistusseuraamuksineen.¹²⁰ Tarkoituksena on tarkastella vain varsinaisia sotarikoksia¹²¹ eli tekoja, joihin syyllistyneet sotavoimiin kuuluvat tai sotaa ja sodankäyntiä koskevia kysymyksiä käsittelevät muut valtion viranomaiset.¹²²

Varhaisempiin sodankäyntiä koskeviin kansainvälisiin sopimuksiin sisältyy varsin vähän määräyksiä valtion vastuusta ja sotarikosten ai-

¹¹⁶ Vrt. *Seeger*, s. 143 ja *Uhler*, m.t. s. 269 alav. 57.

¹¹⁷ Esim. *Uhler*, m.t. s. 270.

¹¹⁸ *Seeger*, s. 143.

¹¹⁹ Ks. siitä *Castrén*, m.t. ss. 80—89.

¹²⁰ Vrt. *Uhler*, m.t. s. 272.

¹²¹ Sotaansyylisyysskysymykset jäävät nyt tutkittavana olevan aiheen ulkopuolelle.

¹²² Ks. *Castrén*, m.t. s. 86. — Sotarikoksiksi luetaan usein mitä erilaisimpia, myös siviilihenkilöiden sodan aikana suorittamia tekoja, jotka kyllä saattavat vaikuttaa sodankäyntiin, mutta joita ei saa sekoittaa varsinaisiin sotarikoksiin. Yksityisten teoista ei valtiolle aiheudu välitöntä vastuuta, ja seuraukset ovat muutoinkin erilaisia.

heuttamista seurauksista. Mutta tässä on vakiintunut eräitä tapaoikeuden sääntöjä. Niinpä sekä tieteisopissa että käytännössä myönnetään yleisesti, että sodankäyntisääntöjen rikkomisesta aiheutuu vastuu sekä asianomaiselle valtiolle että kielletyn teon suorittaneelle henkilölle.¹²³ Valtion velvollisuutena on tällöin rangaista omia tällaisiin tekoihin syyllistyneitä sotilaitaan ja muita viranomaisiaan,¹²⁴ eikä asianomainen voi, kuten edellä on jo mainittu, välttää vastuuta sillä perusteella, että hän on toiminut valtion elimenä. Valtio voi myös itse joutua suorittamaan hyvitystä jonkinlaisen vahingonkorvauksen muodossa. Sen sijaan valtion rikosoikeudellinen vastuu aiheuttaa monenlaisia ongelmia ja on myös käytännössä vaikeasti toteutettavissa.¹²⁵ Edelleen on katsottu, että valtio voi jo sodan aikana rangaista sen valtaan joutuneita vastapuolen sotilaitakin heidän tätä ennen tekemistään sotarikoksista,¹²⁶ ja sotavangithan ovat pidättäjävaltion lakien ja kurinpitovallan alaisia, joten saattaa syntyä jopa velvollisuus rangaista heitä sotavankeuden aikana tehdyistä rikoksista. Mutta monet sotarikokset jäävät selvitetäviksi vasta sodan jälkeen, jolloin käytännössä syytettyjen penkille joutuvat sodan hävinneen valtion sodanjohtajat ja sen sotavoimissa palvelleet.¹²⁷ Periaatteellisesti pitäisi tietenkin kaikki tapaukset käsitellä ja mikäli mahdollista siten, että samanlaisista teoista seuraisi suurin piirtein samanlainen rangaistus. Eri maiden sotaväen rikoslait eroavat kuitenkin varsin huomattavasti toisistaan, ja tuomarit arvostelevat asiaa eri tavalla.¹²⁸ — Sodankäyntisääntöjä on rikottu, niin kauan kuin sotia on ollut, ja suurissa sodissa ymmärrettävistä syistä yleisemmin kuin pienissä. Aikaisemmin on jo mainittu, että rikkomuksia esiintyi runsaasti kummassakin maailmansodassa.¹²⁹

Kun nyt siirrytään käsittelemään valtion vastuuta ja sotarikoksia koskevia kirjoitettuja sääntöjä, on ensinnä palautettava mieleen maasodan lakeja ja tapoja koskevan Haagin v:n 1907 (IV) yleissopimuksen 3 artikla, jossa sanotaan, että sodankävijäpuoli, joka rikkoo tähän sopimukseen liittyvää ohjesääntöä — johon varsinaiset aineelliset määräyk-

¹²³ Ks. esim. *Pictet*, m.t. s. 47.

¹²⁴ Vrt. tässä suhteessa *CICR*, *Règles* 1956 19 art. 1 mom.

¹²⁵ Ks. näistä kysymyksistä *Castrén*, m.t. s. 87.

¹²⁶ *Castrén*, m.t. s. 87.

¹²⁷ Näin kävi sekä ensimmäisen että toisen maailmansodan jälkeen.

¹²⁸ Ihanneratkaisuna olisi pidettävä, että kaikki rikokset ja myös rangaistukset olisi määritelty ja vahvistettu kansainvälisessä lakikirjassa ja että oikeutta jakaisivat kansainväliset, puolueettomista henkilöistä kokoonpannut tuomioistuimet. Mutta tällaisiahan ei ole olemassa ja tuskin saadaan vastaisuudessaakaan aikaan.

¹²⁹ *Pictet*, m.t. s. 45, viittaa erityisesti toisen maailmansodan tapahtumiin.

set on koottu —, on velvollinen korvaamaan täten aiheuttamansa vahingon, jolloin sen on vastattava sotavoimiinsa kuuluvien henkilöiden kaikista teoista. Kysymyksessä on siis varsin laaja vastuu,¹³⁰ mikä onkin paikallaan. Tätä määräystä on yleisesti tulkittu siten, että se sisältää yleisen periaatteen, jota on sovellettava muitakin sodankäyntisääntöjä rikottaessa.¹³¹

Genève'in v:n 1949 IV yleissopimukseen sisältyy useita sekä vastuuta, sotarikoksia että rangaistusseuraamuksia koskevia määräyksiä.¹³² Edellä on jo toisessa yhteydessä käsitelty sopimuksen 149 art. 3 momenttia, joka, kuten sanottu, velvoittaa selkkauspuolia tekemään lopun sopimuksen edellyttämässä tutkintamenettelyssä todetuista sopimuksen loukkauksista ja rankaisemaan syyllisiä. Sopimuksen 29 artiklassa taas sanotaan, että selkkauspuoli, jonka vallassa on sopimuksen suojelemia henkilöitä, on vastuussa siitä, miten sen edustajat kohtelevat heitä, mikä ei tee tyhjäksi tällöin mahdollisesti syntynyttä henkilökohtaista vastuuta.¹³³

Rangaistusseuraamuksista on sopimuksessa kolme artiklaa (146—148), jotka sisältävät pääasiallisesti seuraavaa. Sopimuspuolet sitoutuvat ryhtymään kaikkiin tarpeellisiin lainsäädäntätoimiin teon luonnetta vastaavien rangaistusseuraamusten vahvistamiseksi henkilöille, jotka tekevät tai käskyvät toisen tekemään tässä sopimuksessa törkeäksi leimatun rikoksen (146 art. 1 mom.).¹³⁴ Jokainen sopimuspuoli on lisäksi velvollinen etsiskelemään henkilöitä, joita syytetään siitä, että he ovat tehneet tai käskeneet toisen tekemään tällaisen törkeän rikoksen, ja sen on saatettava heidät — heidän kansalaisuuteensa katsomatta — omien tuomioistuintensa tutkittaviksi. Sopimuspuoli voi myös, oman lainsäädäntönsä edellyttämin ehdoin, luovuttaa tällaisen henkilön toisen sopimuspuolen tuomittavaksi, mikäli tämä voi esittää häntä vastaan

¹³⁰ Kuitenkin pelkästään siviilioikeudellinen.

¹³¹ Ks. *Castrén*, m.t. s. 80 s.

¹³² Niiden esihistoriasta ks. *Uhler*, m.t. ss. 273—276. — Ks. myös *Castrén*, m.t. s. 81, jossa todetaan, että vastuu on huomattavasti laajempi kuin edellä käsitellyn Haagin sopimuksen edellyttämä vastuu sikäli, ettei nyt ole kysymys vain sotavoimien aiheuttamien omaisuusvahinkojen korvaamisesta vaan kaikesta sekä sotilas- että siviiliviranomaisten sopimuksenvastaisesta toiminnasta ja siitä aiheutuvista seuraamuksista.

¹³³ Tässäkin siis vahvistetaan edellä mainitun kaksinkertaisen vastuun periaate.

¹³⁴ Puutteena voidaan pitää sitä, ettei sopimuksessa ole vahvistettu mitään määräaikaa sanottujen lainsäädäntätoimien suorittamista varten. *Seeger*, s. 145, joka on tästä huomauttanut, katsoo lisäksi, että myös rangaistukset eikä vain törkeinä pidetyt rikokset olisi pitänyt määritellä sopimuksessa.

riittävän raskauttavia syytöksiä. (146 art. 2 mom.) Törkeinä rikoksina pidetään suojeltuun henkilöön tai omaisuuteen kohdistuvia seuraavia tekoja: tahallinen surmaaminen, kidutus tai epäinhimillinen kohtelu, biologiset kokeilut, joihin luetaan myös tahallinen suuren kärsimyksen aiheuttaminen tai törkeä ruumiilliseen koskemattomuuteen taikka terveyteen kohdistuva loukkaus, laitton karkottaminen tai siirto, laitton pidättäminen, suojellun henkilön pakottaminen palvelemaan vihollisvallan sotavoimissa, oikeuden riistäminen suojellulta henkilöltä tulla säännönmukaisessa järjestyksessä ja puolueettomasti tuomituksi tämän sopimuksen määräyksiä noudattaen, panttivankien ottaminen, sekä omaisuuden hävittäminen ja anastaminen, joka ei perustu sotilaalliseen välttämättömyyteen ja joka on toteutettu laittomasti ja mielivaltaisesti (147 art.).¹³⁵ Mikään sopimuspuoli ei voi vapauttaa itseään eikä toista sopimuspuolta tällaisista rikoksista sille tai toiselle sopimuspuolelle syntyneestä vastuusta (148 art.).¹³⁶ Lopuksi määrätään sopimuksessa, että kunkin sopimuspuolen on ryhdyttävä tarpeellisiin toimenpiteisiin saadakseen lakkaamaan (myös) muut tämän sopimuksen vastaiset kuin edellä luetellut törkeät teot (146 art. 3 mom.). Tämä ehkä riittääkin yleensä näissä lievemmissä tapauksissa, mutta on mahdollista, että tällöinkin seuraa rangaistustoimenpiteitä, mistä päättää asianomainen valtio.¹³⁷ Rikkomuksen törkeyteen katsomatta voi lisäksi tulla kysymykseen vahingonkorvausvelvollisuus.^{138 139}

V ISÄNNÄTTÖMÄT MAA-ALUEET

Täydellisyyden vuoksi on lopuksi vielä lyhyesti selostettava, mikä on siviilihenkilöiden oikeusasema sodassa isännättömillä maa-alueilla. Periaatteellisestihan tällaisetkin alueet kuuluvat sotanäyttämöön samoin

¹³⁵ Törkeiden rikosten luetteloa on pidettävä riittävän laajana. Vrt. kuitenkin *Seeger*, s. 146, joka katsoo, ettei näiden rikosten luonnehtiminen ole kaikissa suhteissa täsmällinen. Mitä tulee erityisesti laittomaan pidättämiseen, niin se voi käsittää myös aiheettoman eristämisen, kuten *Seeger* huomauttaa.

¹³⁶ Tällainen määräys on tietenkin tärkeä suojeltujen henkilöiden kannalta. Se sitoo sodan voittanutkin valtiota, eikä vastuuta voi tehdä tyhjäksi edes rauhansopimuksen määräyksellä.

¹³⁷ *Uhler*, m.t. s. 279 alav. 34.

¹³⁸ Edellä mainitun Haagin IV yleissopimuksen 3 artiklan perusteella, jolla kuten sanottu, on yleinen merkitys.

¹³⁹ Genève'in sopimuksen 146 artiklassa on vielä neljäs momentti, joka koskee sotarikoksesta syytetyn asemaa oikeudenkäynnissä.

kuin aava meri ilmapiireineen. Mutta isännättömiä maa-alueita on nykyisin varsin vähän. Löytöretket on jo suoritettu loppuun maapallolla, ja Etelämannerta lukuun ottamatta ovat kaikki huomattavat maa-alueet joutuneet eri valtioiden täysivaltaisuuteen. Toisinaan ilmestyy vielä nykyisinkin uusia saaria merenpohjassa tapahtuvien purkausten seurauksena, mutta sikäli kuin saaret jäävät pysyviksi, otetaan ne ennen pitkää jonkin valtion valtaan. Mitä taas tulee Etelämantereeseen, niin sielläkin on jo, kuten tiedetään, monenlaista toimintaa, ja useat valtiot ovat vaatineet itselleen tiettyjä sektoreita tällä alueella.¹ Joitakin vuosia sitten tekivät asianomaiset valtiot kuitenkin keskenään sopimuksen, jonka mukaan alue varataan yksinomaan rauhanomaiseen käyttöön, jolloin mm. kaikki sotilaalliset toimenpiteet siellä kielletään.² Näin muodoin ei ole tarkoitus, että tällä alueella ryhdyttäisiin sotatoimiin.

Sikäli kuin vihollisuuksia suoritetaan isännättömillä maa-alueilla, siellä on noudatettava sodankäynnin yleisiä sääntöjä ja maasotänäyttämöä koskevia erityismääräyksiä.³ Tällaisilla alueilla mahdollisesti oleskelevia siviilihenkilöitä on siis kohdeltava suurin piirtein samalla tavoin kuin niitä, jotka ovat sodankävijöiden maa-alueella. Voidaan katsoa, että myös Genève'n v:n 1949 IV sopimuksessa olevat väestön yleistä suojelua säännöstävät määräykset ovat voimassa isännättömillä alueilla.⁴ Sen sijaan asianlaita on toisin sodankävijävaltion omaa ja sen miehittämää vihollisaluetta koskevien määräysten suhteen. Mutta sikäli kuin niihin sisältyy joitakin yleisiä periaatteita — ja olosuhteista ei muuta johdu —, olisi niitä sovellettava myös isännättömillä maa-alueilla.

¹ Sektorirajojen mennessä toisinaan päällekkäin, joten siis on kilpailevia vaatimuksia.

² Ks. tämän 1. 12. 1959 päivätyn sopimuksen 1 artiklaa. Sopimuksen teksti on julkaistu mm. AJ 1960 ss. 476—483. Sopimuksesta on jo olemassa laaja kirjallisuus, josta ks. esim. Hayton, *The Antarctic Treaty 1959*, AJ 1960 ss. 349—371 ja Taubenfelt, *A Treaty for Antarctic*, New York 1961.

³ Kysymykseen tulevat sekä kirjoitetut että tapaoikeuteen sisältyvät säännöt.

⁴ Vrt. edellä.

ASIAHAKEMISTO

(Viittaukset tarkoittavat sekä päätekstiä että alaviitteitä)

- Abessinian ja Italian sota (1935—1936)
30, 87, 138
Act of State 77
Aluepommitukset 139, 159—162
Amerikan eräiden valtioiden v. 1935
mm. muistomerkkien suojelemiseksi
hyväksymä (ns. Roerich) sopimus
30, 174—175
Aseellinen interventio 6
Aseellinen selkkäus
Ks. Japanin ja Kiinan selkkäus
Aseellisia voimia seuraavat niihin kuu-
lumattomat henkilöt 54
Aseriisunta. Ks. Asevarustusten supis-
taminen
Asevarustusten supistaminen 34, 102
Atomipommit. Ks. Ydinvoiman käyttö
Avoimet kaupungit 33, 163—167
- Bakteriologinen sodankäynti 48, 50, 84,
87, 88—90
Bellarmi 39
Bikinin vetypommikoe 1954 92
Brysselin konferenssi 1874 27, 164
Buurisota 85
- Casablancan kokous 1943 142
Chabarowskin sotarikosoikeudenkäyn-
nit 88
Civil Defence -järjestö 18
Congrès de défense de la paix Pariisi
1934 38
Congrès universel de la paix Lontoo
1908 38
- Ei-taistelevien koskemattomuus 25
Ks. myös Taistelevat ja ei-taiste-
levat
Englannin sotaohjesääntö (*War on
Land*) 10, 36, 55, 69, 77, 92, 96, 127,
132, 137, 142, 152
Englantilais-amerikkalainen käsitys
sodan luonteesta 41—44
Eristetyksi joutuneet 131—132
Eristäminen 115—117, 124
- Erityissuojelua tarvitsevat henkilöryh-
mät 2, 125—126, 132, 168—169, 175—
176, 180—182
Esimiehen käsky oikeudenvastaisuuden
poistavana tekijänä 76—79
Espanjan sisällissota 30, 138, 168
Etelämanner 191
Euroopan v:n 1950 ihmisoikeuksien
yleissopimus 51
Evakuointi 123—124
- Genève'in v:n 1864 yleissopimus 26
— v:n 1925 pöytäkirja 30, 32, 84, 86, 89,
97, 105
— v:n 1929 yleissopimukset 30, 37, 187
— v:n 1932—34 aseriisuntakonferenssi
15, 29, 87, 103, 104
— v:n 1949 yleissopimukset yleensä 37
—38, 69, 99, 114—115
— v:n 1949 I yleissopimus 67, 74, 146,
168—171, 175—177
— v:n 1949 II yleissopimus 74
— v:n 1949 III yleissopimus 16, 53, 55,
57, 58—59, 74—75
— v:n 1949 IV yleissopimus 9, 15, 19,
35—36, 66—67, 75, 80—82, 108, 110—
112, 116, 118—128, 132, 144—145, 164,
168—172, 181, 183, 189
— v:n 1949 konferenssi 58, 114
Grotius 19, 26, 39, 83
- Haagin rauhankonferenssit
v. 1899 27—28, 56—57, 85, 134
v. 1907 27—28, 109, 134—135
Haagin v:n 1907 IV yleissopimus 27, 50,
99, 130, 188, 190
— MOS 3, 16, 28, 36, 44—46, 48—49,
53, 55, 64, 68, 80, 83, 85—86, 89, 96,
110—111, 117, 119—128, 129—130, 133,
136—137, 144, 153—154, 157, 172
— v:n 1907 V yleissopimus 61
— v:n 1907 VIII yleissopimus 50, 69
— v:n 1907 IX yleissopimus 69, 133,
153, 172

- Haagissa vv. 1922—23 kokoontunut lakimiestoimikunta 31, 64, 107, 138, 140, 142, 147—152, 173—174
- Haagin v:n 1954 kulttuuriomaisuuden suojelemista koskeva sopimus 36, 75, 99, 129, 164, 177—180
- Hiroshima 92, 94
- Home Guard -järjestö 18
- Hyökkäyskäsite 5—6
- Hyökkääjän syrjintä 7—10
- Hätävarjelu oikeudenvastaisuuden poistavana tekijänä 68
- Hävitys, vihollismaan yleinen 73, 130—131
- Hävityssodat (Vernichtungskriege) 17
- Ihmisoikeuksien merkitys sodankäyntitavoissa 50—51, 109
- Ihmisoikeuksien selityskirja 35, 50
- Ilma-aluksesta tapahtuva siviilihenkilöiden toiminta 64
- Ilmapommitukset sisämaassa 134—162
- Indokiinan sota 35, 57
- International Law Association 39—40, 142
- Internointi. Ks. Eristäminen
- Israelin ja arabivaltioiden selkkaukset 35, 129, 168
- Isännättömät maa-alueet 190—191
- Japanin ja Kiinan selkkaus 30—31, 138, 167—168
- Joukkotuhoamisaseet 14, 18, 48, 88, 95, 98
- Joukkotuhonnan ehkäisemistä ja ranskaistamista koskeva v:n 1948 sopimus 35, 50, 100
- Kaasujen käyttö 30, 48, 50, 84—87, 105
- Kansainliitto 15, 29—30, 87
- Kansainliiton siviiliväestön suojelua koskevat päätöslauselmat vv. 1937 ja 1938 30, 142
- Kansainvälisen oikeuden instituutti 8, 13, 39, 40, 45—46, 59, 103
- Kansannousu 44, 54—56, 150
- Karkotus 113—115
- Kellogg-Briandin sopimus 5, 29
- Kemiallinen sodankäynti 21, 30
- Keskiajan sodankäynti 25
- Keski-Amerikan v:n 1923 kaasun käytön kieltoa koskeva sopimus 86
- Kolmannen maan kansalaisen osallistuminen vihollisuuksiin 54
- Kolmekymmenvuotinen sota 12, 26, 131
- Kongo 35
- Korean sota 7, 35, 57, 101, 104, 139, 142, 155
- Kotiuttaminen 115
- Kulttuuriomaisuuden suojeleminen 3, 129, 138, 164, 173—174, 177—180
- Kvasitaistelijat 20, 65—66, 161
- Lailliset ja laittomat sodankävijät 52—59, 150
- Lapset. Ks. Erityissuojelua tarvitsevat henkilöryhmät
- v. Leebin oikeudenkäynti 72, 131
- Lieber, Francis 27, 45, 71
- Liekinheittimet 103
- Lieux de Genève 38, 167. Ks. myös Turvavyöhykkeet
- Listin oikeudenkäynti 58, 131
- Lontoon v:n 1908 Congrès universel de la paix 38
- Lontoon laivastokonferenssissa v. 1930 hyväksytty sukellusvenettä koskeva sopimusmääräys 30, 32
- Lontoon v:n 1945 sopimus 78
- Lyditte-ammukset 85
- Lääkintäpaikkakunnat ja -vyöhykkeet 82, 167—170
- Maailmansodat
- ensimmäinen 28—29, 57, 86, 103, 110, 117—118, 134—136, 138, 141, 145, 155
- toinen 31—33, 57, 87, 92, 101, 103, 110, 117—118, 131, 134, 139, 142, 145—146, 155—156, 159, 163
- Maamiinojen käyttö 49—50, 105—106
- Maastapoistuminen 114—115
- Maihinnousu 133—134
- Mannermainen käsitys sodan luonteesta 41—44
- Martensin klausuuli 27, 99
- Miehitetty alue 55, 57, 59
- omaisuuden suoja 126—129
- väestön henkilöllinen suoja 121—126
- Monacon v:n 1934 lääkärin ja lakimiesten kokous 38, 142, 147, 167
- Montesquieu 26, 39
- Mustat ja harmaat luettelot 61
- Myrkyn ja myrkytettyjen aseiden käyttö 49, 83—84
- Nagasaki 92, 94
- Napalm-pommit 104
- Napoleonin sodat 26, 57
- Neutraalien valtioiden kansalaiset 2, 109, 111, 123
- Neutraalien valtioiden suoja 100, 102
- Neutraalisuussääntöjen syrjivä soveltaminen 10
- New Delhin v:n 1957 konferenssi 37—38
- Nürnbergin oikeudenkäynti 33, 35, 72, 78, 139

Nyky aikaisten aseiden vaikutus sodan-
käyntiin ja sen säännöstämismah-
dollisuuksiin 21—22
Nälkäsaarto 89, 132

Ohjusten käyttö 12, 18, 20—21, 32, 101
—103

Oikeudenvastaisuuden poistavat perus-
teet 67—79

Omaisuuksien suoja 3, 60—62, 126—129,
130

Paavi 33

Pakkotila oikeudenvastaisuuden pois-
tavana tekijänä 72—73

Pakkotilaukset 128, 133, 179

Pakolaiset 116

Paloammukset ja -pommit 104—105

Pariisin v:n 1856 selityskirja 26

Pariisin v:n 1934 Congrès de défense de
la paix 38

Parlamenttien välinen liitto 38

Partisaanit 56—59

Patojen pommittaminen 159

Pax Dei -oikeusinstituutti 25

Perheenjäsenten välinen kirjeenvaihto
110

Petollisuus sodankäynnissä 49, 105

Pietarin v:n 1868 selityskirja 17, 26, 45,
99, 104

Piiritetyn alueen väestö 131—132

Piirityksen yhteydessä suoritettavat

pommitukset 19, 145

Place d'armes 160—162

Poltetun maan taktiikka 130

Pommituksen tarkoitus

luvallinen ja kielletty 140—145

Pommituskohteet

lailliset 65—66

Pommitustapa 151—159

Portalis 41. Ks. myös Rousseau-

Portalis oppi

Propagandatoiminta 44, 106—107, 141

Punainen Risti

kansainvälinen toimikunta 29, 32, 36

—38, 62, 87, 90, 104, 106, 139, 147,

152—155, 159, 165—167, 184—186

muuta toimintaa 33, 36—38, 91, 116,
168

Puolueettomat vyöhykkeet 171—172

Ks. myös Turva-alueet ja -vyöhyk-
keet

Puolustettu paikkakunta 136—137, 154

Ks. myös Avoimet kaupungit

Rangaistusseuraamukset sodankäynti-
sääntöjen rikkomisesta 187—190

Rannikkoalueella olevat 134

Ranskan vallankumoussodat 26

Ranskan ja Saksan v:n 1918 sopimus
siviiliväestölle myönnettävistä
eduista 29

Rauhan turvaaminen

ensimmäisen maailmansodan jälkei-
set sopimukset 29

Repressaalit 7, 9, 73—77, 100—101, 141
—142, 179

Rintama-alueella olevien suojele 129
—132

Roerich-sopimus 30, 174—175

Roosevelt, Franklin D. 33, 138—139

Rousseau 26, 39, 41, 43—45

Rousseau-Portalis oppi 26

Saint Paul 167

Saksan-Ranskan sota vv. 1870—71 57

Sanktiot

sodankäyntisääntöjen 187—190

Santiagon yleisamerikkalainen konfe-
renssi 1923 86—87

Sielunhoito miehitysalueella 126

Siviilihenkilöiden ero sotilashenkilöistä
16—20

Siviilihenkilöiden osallistuminen sota-
toimiin 55—59

Siviilihenkilöiden toiminta rintaman

takana 64—65

Siviilihenkilöiltä kielletyt teot 62—67

Sissitoiminta 56—59

Sodankävijät 52—59

Sodankäynnin säännöstämismahdolli-
suus 16—24

Sodankäyntisäännöt

— noudattamisen valvonta ja tehostus
182—187

— nykyinen puutteellisuus 14—16

— sanktiot 187—190

— vaikutus ja soveltaminen erilaisissa
sodissa 22—23

— varhaisvaiheet ja historiikki 24—28

Sodan luonne

— nykyisin 10—13

— varhaisempina aikoina 24—26

Sodan luonteesta esitetyt käsitykset 41

Sotaa käyvän valtion omalla alueella
oleva siviiliväestö 109—117

Sotaansyylis- ja sotarikollisuuksien
käynnit 33—34, 72, 78, 88

Sotajoukot 49, 106

Sotakirjeenvaihtajat 54, 129

Sotanaäyttämöllä oleva siviiliväestö 109
—117

Sotaohjesäännöt 36

Ks. myös Englannin ja Yhdysvalto-
jen sotaohjesääntöjä

Sota-oikeus

— kehitys 39—40

— nykyinen tila 35

Sotasaalis oikeus 130
 Sotavangin oikeuksia nauttivat henkilöryhmät 54
 Sotavarustusteollisuudessa työskentelevät 65—66, 143, 150
 Sotien erilaisuus 22—23
 Sotilaallinen kohde 143, 145—151
 Sotilaallinen välttämättömyys oikeudenvastaisuuden poistavana tekijänä 68—72
 Sotilashenkilö. Ks. Siviilihenkilön ero sotilashenkilöstä
 Sovittujen merkkien väärinkäyttö 49
 Suezin v:n 1956 hyökkäys 5, 113
 Suoja-alueet. Ks. Turva-alueet ja -vyöhykkeet
 Suojatut rakennukset ym. esineet 172—180
 Suojelukeinot 162—190
 Suojelijavaltiot 183—184
 Suojeltavan henkilön luovutus 114
 Suojelu
 — suhteellisuus 23—24
 — tärkeys 13—14
 — valvonta 182—187
 Suojeluvelvollisuus 23
 Syrjintä. Ks. Hyökkääjän syrjintä
 Säälittävät siviiliväestön ryhmät
 Ks. Erityissuojelua tarvitsevat henkilöryhmät
 Taistelevat ja ei-taistelevat 16, 54
 Taistelualueella olevien suojelu 129—162
 Taistelukentällä oleva omaisuus 130
 Takavarikoiminen miehitysalueella 128
 Taloussota 18—19, 32, 44
 Tarpeettomien kärsimysten ja vahinkojen välttäminen 45, 47—48, 89, 98
 Taylor, Zachary, Yhdysvaltojen presidentti 27
 Teknillinen vihollinen 61
 Tekokuiden käyttö 13, 100, 103
 Terroripommitukset 43, 139, 141—145, 160, 162
 Terveydenhoito miehitysalueella 126
 The Hostages -oikeudenkäynti 71
 Tokion Kansainvälinen sotilastuomioistuin 78
 Tokion v:n 1934 konferenssi 31
 Totaalinen sota 11—12, 22, 34
 Treuga Dei -oikeusinstituutti 25
 Tripoliin sota (1911—12) 136
 Turva-alueet ja -vyöhykkeet 30, 33, 38, 82, 167—172

Työsuoritusten vaatiminen miehitetyn alueen väestöltä 124—125

V-1 ja V-2 pommit 101
 Vakoilija 64—65, 150
 Valvontakeinot 182—187
 Vanhan ajan sodankäynti 24—25
 Varoitus pommituksesta 154—155
 Varsovan pommitus 131
 Washingtonin laivastokonferenssi vv. 1921—22 78, 86
 Vastarintaliikkeet 56—59
 Vattel 19, 26, 39
 Versailles'in v:n 1919 rauhansopimus 86
 Vetypommit. Ks. Ydinvoiman käyttö
 Vietnamin taistelut 139
 Viholliskansalaisten asema 108—110, 111—113
 Vihollisluonteisuus 2—3, 41—42, 60—62
 Vihollismaan yleinen hävitys 73, 130—131
 Vihollisominaisuus 60—62
 Vihollisuusmuodot
 kielletyt 44—50
 Wilhelm I, Preussin kuningas 27
 de Vitoria 39
 Vyöhykepommitukset 139, 159
 Ks. myös Aluepommitukset
 Väestönsuojelujärjestöt 66

Ydinaseiden käytön rajoittaminen ja kieltäminen 34, 50, 91
 Ydinenergialaitosten pommittaminen 159
 Ydinvoiman käyttö 18, 20—22, 32, 34, 48, 90—101
 Yhdysvaltojen sisällissota ja pohjoisvaltioiden sääntökokoelma 27, 45
 Yhdysvaltojen sotaohjesääntö (*Land Warfare*) 36, 43, 55, 69, 92, 96, 119, 131, 153
 Yhteisrangaistukset 9, 82
 YK
 — kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestö (UNESCO) pitää rekisteriä suojeltavista kulttuurineineistä 179
 — pakkotoimenpiteet 6
 — peruskirja 4—5, 33—34, 35
 — perustaminen 33
 — suhtautuminen ulkoavaruuden rauhoittamiseen sotilaalliselta toiminnalta 103
 — suhtautuminen ydinaseisiin 34, 91
 — syrjintä YK:n taholta 7—10
 — turvajoukot 7
 Yöpommitukset 156

Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja

A-SARJA

1. **TAPIO TARJANNE**, Virkasuhteen lakkaaminen. 1934. Loppuunm.
2. **HUUGO RANINEN**, Fob-lauseke. 1934. Loppuunm.
3. **Y. J. HAKULINEN**, Kiinteistön luovutuksen muodosta. 1935. Loppuunm.
4. **V. Merikoski**, Yhdistymisvapaudesta. 1935, loppuunm.
5. **URHO KEKKONEN**, Kunnallinen vaalioikeus. 1936, nid. 6 mk (3 mk)
6. **A. R. HEIKONEN**, Perinnönyhteydestä Suomen oikeudessa I. 1936. Loppuunm.
7. **V. MERIKOSKI**, Erivapauden käsite. 1936, loppuunm.
8. **ARVO SIPILÄ**, Deliktiperusteisen vahingonvastaan teoreettinen rakenne. 1936, nid. 3 mk (1,50 mk)
9. **A. R. HEIKONEN**, Perinnönyhteydestä Suomen oikeudessa II. 1937. Loppuunm.
10. **HUUGO RANINEN**, Vahvistuskirje sopimuksen tekemisessä. 1937, nid. 3 mk (1,50 mk)
11. Kirjoitelmia 1937. Sisältää: 1. **BRYNOLF HONKASALO**: Nulla poena sine lege. 2. **V. MERIKOSKI**: Vaalilainsäädännön aikamääräykset. 3. **PAAVO ALKIO**: Tuomioistuinten velvollisuudesta lähettää ilmoituksia eräistä toimenpiteistään, nid. 3 mk (1,50 mk)
12. **TAUNO TIRKKONEN**, Tuomionpurku. 1937. Loppuunm.
13. **R. ERICH**, Suomen oikeusasema. 1938, nid. 3 mk (1,50 mk)
14. **OTTO BRUSIIN**, Tuomarin harkinta normin puuttuessa. 1938, loppuunm.
15. **ERIK CASTRÉN**, Ilmasota I. 1938, nid. 5 mk (2,50 mk)
16. **ILMO OLLINEN**, Kiinteistön pakkohuutokauspasta I. 1938, loppuunm.
17. **V. MERIKOSKI**, Valtionapujärjestelmä. 1938, nid. 5,00 mk (2,50 mk)
18. **ERIK CASTRÉN**, Ilmasota II. 1939. Loppuunm.
19. **ILMO OLLINEN**, Kiinteistön pakkohuutokauspasta II. 1939. Loppuunm.
20. **ILMARI MELANDER**, Lapsen huollosta. Yksitysoikeudellinen tutkimus I. 1939. Loppuunm.
21. **PAAVO KASTARI**, Eduskunnan hajoitus. 1940, nid. 7,50 mk (3,75 mk)
22. **ERIK CASTRÉN**, Valtioiden velvollisuus vastaanottaa kansalaisiaan ja kansalaisuudettomia. 1942. Loppuunm.
23. **TAPIO TARJANNE**, Kirjoituksia ja lausuntoja. 1943, nid. 5 mk (2,50 mk)
24. **TAUNO SUONTAUSTA**, Valtion alueellisesta puolueettomuudesta. 1944, nid. 6 mk (3 mk)
25. **MARTTI RAUTIALA**, Puolisoiden velkasuhteet avioliittolain mukaan I. Avioliiton aikana. 1945, nid. 6 mk (3 mk)
26. **INKERI ANTTILA**, Loukatun suostumus oikeudenvastaisuuden poistavana perusteena. 1946. Loppuunm.
27. **TAUNO ELLILÄ**, Sivullisen oikeussuojan ta-keista ulosotossa. 1947, nid. 9 mk (4,50 mk)
28. **HARRY VENOJA**, Takavarikko. 1947, nid. 6 mk (3 mk)
29. **INKERI ANTTILA**, Varsinaisesta epärehellisyydestä. 1948, nid. 4,50 mk (2,25 mk)
30. **NIILO SALOVAARA**, Rikoksen yrityksestä. 1948, nid. 6,50 mk (3,25 mk)
31. **ANTTI HANNIKAINEN**, Pidätys oikeuden rakenteesta. 1948, nid. 8 mk (4 mk)
32. **OLAVI RYTKÖLÄ**, Valtion vakinaisten palkkaus- ja eläkeoikeus. 1948, nid. 7,50 mk (3,75 mk)
33. **J. N. LEHTINEN**, Mitä oikeus on? 1949, nid. 4 mk (2 mk)
34. **REINO ELLILÄ**, Tutkintavankeuden vähentämisestä RL 3:11 mukaan. 1949, nid. 9 mk (4,50 mk)
35. Rikosoikeudellisia kirjoitelmia, Brynolf Honkasalolle 1. 4. 1949 omistanut Helsingin yliopiston lainopillisen tiedekunnan rikosoikeudellisen seminaari. 1949, nid. 4 mk (2 mk)
36. **MIKAEL LIVSON**, Epävarsinainen laiminlyöntirikos. 1949, nid. 6,50 mk (3,25 mk)
37. **OLAVI RYTKÖLÄ**, Julkisoikeudellinen sopimus. 1950, nid. 4 mk (2 mk)
38. **ERIK CASTRÉN**, Kansainvälinen oikeusseuraanto. 1950, nid. 8 mk (4 mk)

Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja

A-SARJA

39. **JOUKO HALILA**, Tunnustamisesta. 1950, nid. 7 mk (3,50 mk)
40. **JORMA UITTO**, Vankien ehdonalaiseen vapautteen päästäminen. 1950, nid. 6,50 mk (3,25 mk)
41. **Rikosoikeudellisia kirjoitelmia II**, Bruno A. Salmialle 24. 8. 1950 omistanut Helsingin yliopiston lainopillisen tiedekunnan rikosoikeudellinen seminaari. 1950, nid. 5 mk (2,50 mk)
42. **AARO AHTEE**, Hallinto-oikeudellinen vapaudenriisto. Asialliset edellytykset. 1950, nid. 12 mk (6 mk)
43. **SIMO ZITTING**, Omistajanvaihduksesta silmällä pitäen erityisesti lainhuudatuksen vaihtuksia. 1951. Loppuunm.
44. **PAAYO HILTUNEN**, Syyllisyyksiä rikoksen uusimisessa. 1951, nid. 10 mk (5 mk)
45. **OLAVI RYTKÖLÄ**, Kuntain yhteistoiminta. 1952, loppuunm.
46. **E. J. MANNER**, Yleiskäyttö vesioikeudellisenä käsitteenä. 1953, nid. 10 mk (5 mk)
47. **EINO NIKUPAAYOLA**, Yhteiskiinnityksestä I. 1953, nid. 19 mk (9,50 mk)
48. **LASSI KILPI**, Harkintatarkoitus. 1955, nid. 7 mk (3,50 mk)
49. **EINO PURHONEN**, Parlamentaarinen valtiontilintarkastus Suomen valtiontalouden valvontajärjestelmässä. 1955, nid. 10 mk, sid. 12 mk (nid. 5 mk, sid. 7 mk)
50. **INKERI ANTILA**, Alaikäisiin kohdistuneet siveellisyysrikokset ja niiden tekijät. 1956, nid. 9 mk, sid. 11,50 (nid. 4,50 mk, sid. 7 mk)
51. **VEIKKO REINIKAINEN**, Jutun palauttamisesta. 1956. Loppuunm.
52. **SIMO ZITTING**, Saantosuoja irtaimisto-oikeudessa. 1956, nid. 9 mk, sid. 11,50 mk (nid. 4,50 mk, sid. 7 mk)
53. **VÄINÖ VIHMA**, Suorituksen mahdottomuus varallisuus oikeudellisissa sopimussuhteissa. 1957, nid. 13 mk, sid. 15 mk (nid. 6,50 mk, sid. 8,50 mk)
54. **VEIKKO REINIKAINEN**, Prosessinedellytyksen puuttumisen oikeusseuraamuksista. 1958, nid. 12 mk, sid. 14 mk (nid. 6 mk, sid. 8 mk)
55. **OLAVI RYTKÖLÄ**, Kunnallisen jaoituksen muuttaminen. Sen luonne ja edellytykset. 1957, nid. 8 mk, sid. 9,50 mk (nid. 4 mk, sid. 5,50 mk)
56. **SIMO ZITTING**, Kaupunkimaan omistuksesta. 1960, nid. 9 mk, sid. 11 mk (nid. 4,50 mk, sid. 6,50 mk)
57. **PERTTI MUUKKONEN**, Muutosäännökset. Varallisuus oikeudellisia sopimuksia koskeva tutkimus. 1958, nid. 13 mk, sid. 15 mk (nid. 6,50 mk, sid. 8,50 mk)
58. **INKERI ANTILA**, Väillinen tekeminen. 1958, loppuunm.
59. **OLAVI RYTKÖLÄ**, Merenkulkumaksut. 1958, sid. 8 mk (nid. 4 mk)
60. **OLLI IKKALA**, Kunnan yleinen toimivalta. 1959, nid. 12 mk, sid. 14 mk (nid. 6 mk, sid. 8 mk)
61. **TOIVO SAINIO**, Muukalaisen oikeusasemasta erityisesti Suomen oikeutta silmälläpitäen. 1959, nid. 15 mk, sid. 17 mk (nid. 7,50 mk, sid. 9,50 mk)
62. **PERTTI MUUKKONEN**, Esisopimus. 1960, nid. 11 mk, sid. 13 mk (nid. 5,50 mk, sid. 7,50 mk)
63. **K. A. TELARANTA**, Erehdys oikeustoimiopin perusongelmana. 1960, nid. 24 mk, sid. 26 mk (nid. 12 mk, sid. 14 mk)
64. **JOUKO HALILA**, Saamisoikeuksien kuittauksesta. 1960, nid. 20 mk, sid. 22 mk (nid. 10 mk, sid. 12 mk)
65. **TAPIO NOUSIAINEN**, Rangaistuksen määräämisestä. 1961. Loppuunm.
66. **EINO PURHONEN**, Eduskunnan budjettivalta. 1961, nid. 12 mk, sid. 14 mk (nid. 6 mk, sid. 8 mk)
67. **JAAKKO UOTILA**, Päätösvalan siirtäminen Suomen valtion hallinnossa. 1963, loppuunm.

Julkaisut ovat Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen jäsenten myöhemmin tilattavissa sulkeissa mainittuun erityishintaan postivapaasti, jos tilaus tehdään maksaen samalla teoksen hinta yhdistyksen posti siirtotilille n:o 6800, os. Helsinki, Döbelninkatu 5 B.